J. KALNIŅŠ

ANDREJS PUMPURS

SHOUT
SHARE
IT

Annotation

Jānis Kalniņš
Andrejs Pumpurs
Biogrāfisks romāns II izdevums
Izdevniecība «Liesma» Rīga 1972
https://disk.yandex.ru/i/X1WJKhzU_Rm3UQ

Sērija «Ievērojamu cilvēku dzīve» iznāk šādi darbi
M. JANOVSKA. Pastērs
L. INFELDS. Dievu mīlulis
M. JANOVSKA. Kārlis Lībknehts
N. ČUKOVSKIS. Berings
A. LANO. Labdien Zolā kungs
A. STEKLIJS. Tomass Mincers
V. BARANČENKO. Juris Gavēnis
A. MORUA. Prometejs jeb balzaka dzīve
S. LEMEŠEVS. Mākslinieka ceļš
A. LEVANDOVSKIS. Žanna DArka
J. NIEDRE. Saliņa bangojošā okeānā
S. ZARNICKIS, A. SERGEJEVS. Čičerins
S. MOROZOVS. Prokofjevs
A. ALDANS-SEMJONOVS. Semjonovs-Tjanšanskis
A. MORUA. Žorža Sanda
A. DžiVELEGOVS. Leonardo da Vinči
T. RUFO. Manas dzīves parabola
A. GOLEMBA. Gramsi
P. ASTAšENKOV5. Kurčatovs
A. 5TEKLijS. Kampanella
1.2
Ри-ПбК
Калнышыш Яи Янович АНДРЕИ ПУМПУР

-
- 2. KLAIDU GADI
- 3. KALNA KAIBENU SKOLA
- 4. PASAULES ROBEŽAS IR PLAŠAS
- 5. ĶIRPS
-
- 6. STARP SKILLU UN HARIBDU
- 7. DIVI VAKARI
- 8. JAUNLATVIETIS
- 9. ATVADĪŠANĀS

- 11. LIELVĀRDĒ
-
- 12. DZIESMU SVĒTKI
- 13. KĀDS APCIEMOJUMS
- 14. RAGANU KROGĀ
- 15. RĪGA
- 16. «BIEDRĪBĀ, TUR ATKAL SVĒTKI. ..»
- 17. SMAGAS DIENAS
- 19. PLAŠĀ PASAULĒ
- 21. DIVAS SEJAS
- 23. ZIEMAS NAKTI
- 24. LĀČPLĒSIS
- 25. DVINSKA
- 26. VAI BIJA PIECĒLIES LĀČPLĒSIS?
- 27. APSTĀŠANĀS
- 28. SARUNAS
- 29. HARONA LAIVĀ
- ANDREJA PUMPURA DZĪVES UN LITERĀRĀS DARBĪBAS HRONIKA
- notes
  - 1

Jānis Kalniņš
Andrejs Pumpurs
Biogrāfisks romāns II izdevums

Dziesma Vidzemes pusē apklusa, un jaunajam puisim uz Daugavas radzes likās, ka reizē ari vakara burvība ir pagalam. Krēsla sabiezēja, no satumsušajiem ūdeņiem nāca pavasara drēgnums.

Puisim metās salti. Un kaulos atkal iegūla nogurums.

Bija nobeigums grūtai dienai, tik grūtai, ka tagad, stāvot uz grubuļainās radzes, negribējās vairs ne kāju spert, ne roku pakustināt. Uz mirkli ienāca prātā māte Lieljum-pravā ar vakariņām uz galda un gulta istabas kaktā. Bet mājas bija tālu, un paies vismaz nedēļa, līdz viņš atkal vērs «Lāčplēšu» istabas durvis. Pie kājām Daugavas ūdeņos melnēja plosts, ar ko viņš šodien atbrauca no Liel-jumpravas. Rīt jādodas tālāk.

Ziemu zemnieki, pinkainos zirdziņus dzīdami, saveda bērzu un alkšņu malku Daugavas krastos un pavasaros sasēja malkas plostus. Lieljumpravas baronam Fītingho-fam vajadzēja naudu. Tāpēc cirta mežus, un tāpēc pavasara ūdeņos zemnieki brauca plostus uz Rīgu.

Vakars kļuva dziļāks, vajadzēja kāpt augšā kraujā, bet ausīs ar jaunu spēku iešalcās Ķeguma krāces, kurām šodien pārbraukts pāri. Jaunajam puisim bija tikai sešpadsmit gadu, viņš nebija pieradis tādai

smagai darba dienai, ar plostu viņš brauca pirmo reizi. Tāpēc visi kauli kā salauzīti, tāpēc arī tagad, kad dienas skaļums rimis, ausīs vēl šalc krāču ūdeņi.

Puisis vēl brīdi stāvēja un raudzījās pāri Daugavai. Tur mājās iedegās vakara uguņi.

Šalca Daugava ...

Dziedāt vairs šovakar laikam neviens nedziedās ...

— Andrej! Andrej! — kāda balss sauca no kraujas lejā. — Kur tu paliec?

Jauneklis vēl uzmeta skatienu Daugavai, pār kuru slīdēja caurspīdīgi miglas mākoņi, un tad steidzīgi kāpa augšā krastā.

Zem žuburotas liepas mirgoja sīka uguntiņa, pie tās rosījās pusmūža vīrs. Uzmetis acis jauneklim, viņš gausi nojautāja:

— Bet kur tad malka, puis?

Tikai tagad Andrejs atcerējās, ka bija gājis salasīt nokaltušus zarus ugunskuram. Samulsis viņš kaut ko nesaprotamu nomurmināja un nepavisam nepasacīja tos vārdus, kas vajadzīgi.

— Tur otrā — Vidzemes pusē dziedāja tādas gluži neparastas dziesmas.

Vīrs pie ugunskura paskatījās mazliet skumjām acīm.

— Puisi, puisi! Kolīdz padzirdi meitiešu balsis, tā. pagalam darbs un sirds. To es ievēroju jau Lielvārdē.

— Mūsu pusē tādu dziesmu nav, — jauneklis taisnojās. — Nudien nav, Mārča tēv!

— Tā tu pasaulē tālu netiksi. Dzīvē uz katras takas ir pa dziedātājai, un vīra prātam jāzina, kurai paiet garām un pie kuras apstāties. Cilvēka mūžs ir par īsu, lai katras dziesmu locītā jas balsī paklausītos.

Jauneklis jau devās pa krauju lejā. Mārča tēvs vienmēr sarunāja daudz lieka. Ne jau dziedātājas tur aiz Daugavas valdzināja Andreju, — nē, tās bija svešādās dziesmas, kuras viņš nevarēja atklausīties.

Sameklēt ugunskuram sausus zarus un nokaltušus stumbeņus nebija grūti. Bērzi, liepas, alkšņi, ozoli Daugavas krastā saauguši tik cieši, ka visiem nepietika zemes un saules. Bet, kam pasaulē trūkst zemes un saules, tas nīkuļo un aiziet bojā.

Drīz ugunskurs uzliesmoja ar jaunu spēku, katliņā ūdens sāka burbuļot. Viņi varēja ēst vakariņas. Tikai trešā plostnieka vēl nebija. Ar tuvējo māju saimnieku jau sarunāts šķūnī kakts, kur pārnakšņot, bet Juris vēl aizgāja saimniekam līdzi papļāpāt.

Brīdi Mārča tēvs un Andrejs gaidīja. Kā laiku īsinādams, Mārča tēvs rāmu balsi sirdījās:

— Jurim ir čigāna zirga daba — kur mājas vārti, tur jāiegriežas. Un labi vien groži jāsarausta, lai tādu apkārt-klaiņotāju no jauna izgrieztu uz īstā ceja.

Viņi dzēra aveņkaulu tēju un piekoda klāt melnu, šalli izdējušu maizi.

Mārča tēvs stingi raudzījās ugunskurā un runāja paklusu:

— Man visas domas pie mājām vien. Ja sievai karstumi vēl pieņemsies, tad nezinu, vai, mājās pārgājis, viņu pie dzīvības vairs redzēšu.

Kraukļu Mārcis runāja lēni, nesteigdamies, un Andrejam likās, ka šis pusmūža vīrs ar mazliet gurdajām acīm te, apsēdies svešā malā zem liepas, vakara krēslā vientulīgi pārdomā savu dzīvi un likstas. Jo Mārča tēvs runāja tā, it kā te neviens nebūtu, kas viņa vārdos klausītos.

— Tā tas pasaulē allaž, — Mārča tēvs runāja tālāk, — tur, kur vajadzētu, tu nekad nevari būt. Cilvēkam vienmēr jābūt tur, kur viņu vajag kungam. Bet kunga vajadzībām nav gala, un tā cilvēks pie savas dzīves netiek.

Kraukļu Mārci Andrejs pazina jau kopš bērnu dienām, un vienmēr viņam šī nesteidzīgā cilvēka tuvumā kļuva mazliet nepatīkami un garlaicīgi. Mārča tēvs allaž tā kaut ko stāstīja, pa pusei sūdzēdamies, pa pusei samierinājies ar pasauli. Viņam bija grūti dzīvot, viņš zināja, ka no grūtuma netiks vaļā ne ar cilvēku, ne dieva palīgu, tāpēc sūdzēja savas bēdas pats sev.

— Vecā saimniekmāte sievai ūdeni, ko padzerties, pienesīs, tas gan jāsaka. Bet jaunais saimnieks — tas bez niknuma garām nepaies. Un kā ne? Pats darba laiks! Mani kungs uz plostiem, sieva slima — kas saimniekam lai tīrumā strādā? Sieva bija tīri atlabusi, bet tad, kā aizgāja pirms īstas veselības uz tīrumu mēslus ārdīt, tā iegūla par jaunu. Ja arī atlabs, strādātāja šopavasar nebūs. Bet slims cilvēks nepatīk ne kungam, ne saimniekam.

Viņi bija paēduši. Mārča tēva nedienas Andrejam zināmas kā savi pieci pirksti, tāpēc viņš klausījās tikai ar pusausi. Mācās virsū nogurums, vajadzēja iet pie miera — gan Juris par vakariņām un guļas vietu zinās pats. Bet Mārča tēvs sēž kā apsūbējis celms, sārtas uguns apspīdēts, un runā.

— Uz plosta nav slikti. Ja straume laba, izbraucies kā kungs, vakaros pat miegs nenāk. Un var izdomāties domu domas, jo neviens vagars tev uz pirkstiem neskatās. Uz plosta vienīgais vagars ir Daugavas straume. To nedrīkst neklausīt. Tā braucot, visādas domas ienāk cilvēka galvā. Tas savādākais, ka nevari saprast, kā pasaulē jādzīvo. Esi tu, cilvēks, kluss un pazemīgs, tad dienas paiet un ir tāda sajūta, ka tu nekad visā dzīvē nebūtu kājās piecēlies un taisni izslējies. Bet, ja tu, cilvēks, mēģini stiprajiem pretim celties, tad tev trāpa ar zarainu bozi un netiek skatīts, vai tai pretī acs vai pakausis.

Andrejs tikai neskaidri apjauš, ko Mārča tēvs runā. Nāk miegs. Vārdi skan kā aiz trim sienām. Ar nogurumu kaudamies, Andrejs vēl

iedomā Mārča tēva dēlu, kas pirms gadiem par nepaklausību tika muižā piepērts līdz nāvei un vēlāk nomira. Mārča tēvs dēlu nekad nepieminēja, bet Andrejam allaž likās, ka ik vārdā, kas nāk no Mārča tēva mutes, ir saklausāmas senā notikuma atbalsis.

* * *

Vakara tumsā nodunēja soļi. Ugunskura gaismas lokā ienāca Juris un aiz viņa kāds puisis melnīgsnēju seju.

— Labvakar, jumpravieši! — svešais sveicināja pusbalsī.

— Es jau sāku domāt, ka tu šovakar nemaz nebūsi atpakaļ, — Mārča tēvs, svešā sveicienu atņēmis, sacīja Jurim.

— Kad citreiz redzēšu pasauli, ja ne ar plostu braukdams? — Juris atbildēja. — Tu te sēdi un droši vien vaidi par savu sievu. Bet no tavām žēlabām viņai labāk nekļūst. Tu sēdi un nemaz nezini, kas notiek pasaulē.

— Laikam atkal kāds sists ar kokiem? Tādas lietas pieredzētas jau manā jaunībā un droši vien notiks līdz pasaules galam.

— Ko nu par pērienu! Tā maza bēda, — Juris iesāka, bet tad aprāvās, laikam atcerēdamies Kraukļu Mārča dēlu.

Un Juris turpināja pavisam dusmīgi:

— Dzīves nav pasaulē. Kungi tik mantkārīgi palikuši, ka vairs nav paciešams.

Bet Kraukļu Mārcis šķita nesatraucams.

— Kungi nav ne bagātāki, ne mantkārīgāki kā citkārt, — viņš sacīja. — Kad es biju tavos gados, jau tad viss bija tāpat. Toreiz es par viņiem biju tikpat nikns kā tu lagad. Bet no zemnieka nikniem vārdiem kungu sirdis mīkstākas nekļūst.

- Te cilvēkus bez vainas liek ārā no mājām! Esot lopu :m ganības paplašināmas. Bet tais mājās dzīvots kopš m'atminamiem laikiem! Nu saki — vai tā nav dzīva netaisnība? Kungam gribas vairāk lopu, tāpēc zemnieks lai Iet dzīvot kaut vai purva slīkšņā. Te tikai ķeizaram žēlabu grāmata laižama.

Juris drusku pierima. Jau daudz mierīgākā balsī viņš sacīja:

— Tad nu es iedomāju: vai jaunais Pumpurs nav rakstos stiprs? It kā dzirdēju, ka tu esot gājis draudzes skolā Lielvārdē. Vai tiesa?

— Kā ne! — Andrejam jau sen viss miegs bija projām. Te taču notika brīnumainas lietas! — Lielvārdes draudzes skolu pirms gada nobeidzu kā pats labākais. Pat barons solījās mani ievērot.

Juris pavīpsnāja:

— Ievērojis tevi viņš ir gan: tagad tu brauc pār krācēm ar barona plostiem. Tātad rakstīt tu proti labi?

— Kas tur ko neprast!

— Tev vajadzētu šim puisim palīdzēt uzrakstīt žēlošanās grāmatu ķeizaram.

Mārča tēvs ieskatījās svešiniekā ciešāk.

— Bet kāpēc, sacīsim, tu, puis, pats nevarētu uzrakstīt, to, kas tev par savu kungu sakāms? Vai tu pats rakstu zīmes nepazīsti?

— Rakstu zīmes es pazīstu un arī uzšņāpt tās protu. Bet man sanāk vairākas nepareizības katrā vārdā. Tāpēc gribētu kādu, kas prot skaidrāku valodu.

Iejaucās Juris:

— Šis puisis grib, lai viņam visu sakāmo uzraksta priekšā. Pēc viņš grāmatu ķeizaram pārrakstīs ar savu roku.

Andrejam iemirdzējās acis.

— Lai dod vien rakstāmos un saka, kas tai grāmatai jāizteic. Uzrakstīt es varu uz to labāko. Rokraksts man glīts.

Pēc brīža rakstīšana varēja sākties. Svešais puisis piebilda:

— Labāk lai tas notiek šeit nekā istabā, kur allaž var atgadīties nenovēlīgas acis.

Svešais uzmeta vēl ugunskuram zarus, tad nostājās Andrejam aizmugurē.

— Ko rakstīt, tas viss man jau kārtu kārtām izdomāts. Pat uzrakstīts. Tikai ar daudziem misēkjiem. Tāpēc tu, puis, raksti lēnām un uzmanīgi. Vajadzētu rakstīt tā:

«Ķeizars un patvaldnieks, visas Krievu zemes, Poju ķēniņš, Piņņu zemes liell'irsts, visu žēlīgais un cienīgais zemes tēvs!

Es, nabags, pilns cerības, nāku pie mūsu visužēlīga tēva, kunga un ķeizara ar pazemīgu lūgšanu. Es, Ansis Sprav-nieks, kopš bērnu dienām dzīvoju Ģēģeru mājās, kurās arī mans tēvs Jurģis Spravnieks savu mūžu nodzīvojis. Tagad mans baronlielskungs mani kopā ar manu sievu Lieni un mazu bērniņu no mājas padzen. Šopavasar zemi biju labi sastrādājis, nakts melnumā savu sviedru netaupīdams un zirgu līdz nabadzībai nodzīdams. Tad tas muižas kungs fon Bērs manas Ģēģeru mājas noplēsa un izārdīja un tos laukus jeb sējumu zemi pie savas muižas laukiem piedalīja .. .»

Mārča tēvs atkal iejautājās:

— Bet vai tad tavā pusē nav neviena rakstu pratēja, ka tu nāci meklēt palīgu pie svešiem plostu braucējiem?

— Ir rakstu pratēji arī mūsu pusē. Zālīšu Kārlis raksta kā skrīveris. Mažas vecākais dēls arī raksta gluži bez vainas. Tikai visiem ir bail. Bet no kā baidīties, ja es pats visu vēlāk ar savu roku pārrakstīšu?

Svešais jauneklis turpināja sacīt priekšā, un Andrejs rakstīja. Kad bija jau pastāstīts par visu kunga patvaļu, Andrejam blakus nostājās arī Kraukļu Mārcis.

— Un tagad tu, Andrej, tālāk raksti tā, — viņš svešo pastūma sāņus. — «Mūsu viszēlīgajam ķeizaram daru zināmu, ka es, Lieljumpravas muižas «Lāčplēšu» mājas Pumpura dēls Andrejs, šīs rindas uzrakstīju vakara krēslā uzklīduša puiša Anša Spravnieka samusināts. Es pats ne par savu kungu — Lieljumpravas muižas

baronu Lielo Vītiņu, ne par Rembates baronu Rautenfeldu, Lielvārdes baronu Vulfu, nedz citiem kungiem nevaru sacīt ne vārda sliktu. Tie par mani ir rūpējušies, lai man būtu viss, kas zemniekam vajadzīgs pie miesas un dvēseles. Tāpēc tās nav manas domas, kas šai grāmatā par baronlielkungu Bēru izsacītas.»

Kraukļu Mārcis strauji paspēra soli uz priekšu, izrāva

Andrejam no rokam aprakstīto papīra lapu un, pirms vēl luīds aptvēra notiekošo, iemeta uguni.

— Vazājas apkārt visādi, — viņš, svešo neuzlūkodams, nikni noteica, kad papīrs jau bija gaišu liesmu sadedzis. .Jurim Mārcis uzkliedza:

— Un tu neesi labāks! Vai tad tu stāvus to puiku gribi nelaimē iegrūst? Uzzinās kungs, un Andrejam pēriens būs kā likts. Bet kas tad zinās, kādi koki kungam par šo nedarbu būs padomā.

Pēdējos vārdus viņš nosacīja pavisam klusi.

Svešais rādījās apjucis.

— Es pie jums nāku kā pie goda ļaudīm, bet jūs esat sliktāki par muižas vagaru.

Bet domīgs kļuva arī Juris.

— Kas zina — to puiku patiešām iedzīsim nelaimē.

Svešais nezināja, ko sacīt. Viņš stāvēja un kaut ko domāja, un Andrejam bija viņa žēl. Ko tas Mārča tēvs iejaucās? Te taču cilvēks aizstāvēja savu taisnību, un kurš gan tad drīkstēja atraut palīdzīgu roku?

Svešinieka domas laikam bija tikpat smagas kā pirmīt Mārcim. Un tagad viņš laikam runāja tāpat kā Mārcis — pats sev:

— Nudien, ir vai Daugavā jālec. Vai jābēg uz citu pusi. Bet man ir sieva un maza meitiņa.

Mārcis joprojām neskatījās uz svešinieku, kad viņš runāja:

— Kur tu aizbēgsi? Un kādu labo dzīvi aizbēdzis sameklēsi?

— Vismaz būšu projām no kunga. Tagad viņš uz mani uzēdies kā nāve. Bēgšu pāri Daugavai uz Vidzemi. Vai vēl tālāk — uz Krievzemi. Nosist tādu kungu un pašam doties pasaulē.

Mārcis satrūkās.

— Bet kāpēc tu nāc pie mums un stāsti, kādas nelabas domas tevi apstājušas? Kam mums, svešiem cilvēkiem, jāzina, kāds prāts tev pret savu kungu?

Svešais neļaunojās. Viņš varbūt nemaz nedzirdēja Mārča tēva vārdus un joprojām runāja it kā tikai sev pašam:

— Nevienam nav jāzina par otra bēdām. Ar visu ir jātiek galā pašam. Tikai pašam.

Ugunskurs gaiši liesmoja, vīri stāvēja tā gaismā un klusēja. Tad svešais strauji apgriezās un pazuda tumsā. Pazuda kā ēna, un pat viņa soļi nebija dzirdami, kad viņš izgaisa skatienam.

Tie trīs pie ugunskura stāvēja apmulsuši un nokaunējušies.

— Nelabais, nudien, tas bija pats nelabais! — Mārcis ierunājās pirmais un pārmeta krustu.

Un, kad samulsuma klusums bija pārvarēts, viņš pievērsās Jurim:

— Kur viņš tev tāds piesitās?

— Uz ceļa aiz tām mājām, — Juris atmāja pret tumsas sienu, kas ielenca ugunskuru.

— Vai tev katrs pretimnācējs jāuzrunā? Nudien, vai tas nebija šīspuses muižas kungs! Novakarēs tādi nešķīsteņi mēdz pieņemt nelabā niķus un noklausīties, ko ļaudis par viņiem runā.

— Kas nu šis par nelabo! Taču skaidra cilvēka balss bija.

Bet Mārcis palika pie sava:

— Kāda gan nelabam cita balss, ja ne cilvēka? Es nobīlī nemaz nepaskatījos, vai autos nebija paslēpta zirga kāja. Varbūt jau rīt būs ziņa klāt, ka mums visiem jāierodas muižā. Are, Rembates Rautenfelds arī pieņemot nelabā izskatu un ejot spoku stundā uz riju kūlējus baidīt. Cik tad tagad tālu no pusnakts — pats labākais laiks visādiem neradījumiem!

Andrejs nesacīja ne vārda. Viņam likās, ka Mārcis tagad tik daudz runā, savu sirdsapziņu mierinādams. Pavisam nelāgi beidzās šī diena!

— Sākuši tās žēlošanās grāmatas rakstīt, — Mārcis joprojām sirdījās. — Kaut gan nav dzirdēts, ka tās jel vienam būtu līdzējušas. Kamēr zemnieka žēlošanās aiziet līdz Pēterburgai, vācieši zemnieka taisnību tā sagrozījuši, ka ķeizars nekā nevar saprast un uz sūdzības rakstītājiem tikai sadusmojas. Agrāk cilvēki vairāk paļāvušies uz saviem spēkiem.

Tagad ierunājās ari Andrejs:

— Agrāk dzīvojuši tādi stiprinieki, kam bijis pa spēkam izraut kokus ar visām saknēm un sakraut tos kaudzē kā tagad sīkus žagarus. Lielvārdiešos stāsta par spēka vīru, kas paņēmis lāci aiz žokļiem un pārplēsis to pušu kā kuslu kazlēnu.

- Veci ļaudis zina stāstīt visādas lietas, — Mārcis ir piiecīgs, ka var griezt valodas uz citu pusi. — Mēs ar plostiem, kauna lieta, tikai trijatā tiekam galā. Bet vecos laikos koknesiešos dzīvojis puisis, spēkā tik stiprs, ka bez airiem pat laivu vadījis pāri Daugavai. Tā reiz noticis. Sakāpuši vīri palu laikā laivā un braukuši. Kā šie pašā .traumē, tā salūzuši airi. Tad puisis iecirtis straumē savas platās plaukstas un airējis ar tām. Lūk, kādi ļaudis agrāk dzīvoja! Bet tagad — pa pakrēslu meklē rakstu pratējus!

— Bet kur tad palika stiprie vīri? — jauneklis iejautājās. — Kāpēc tie dzīvojuši tikai vecos laikos?

— Tāpēc, ka kungi tā zemniekus nodzinuši, ka tie tik. vien spēj kā iet arklam pakaļ. Katra nākamā cilvēku paaudze piedzimst nevarīgāka un bailīgāka par iepriekšējo. Pierod jau no bērnu kājas paklausīt un

nepretoties kungam.

— Uz paklausīšanu tu, Marča tev, pats esi varen nadzīgs, — Juris nenocietās.

— Vai es pasauli izlabošu? Netaisnību saprast nav grūti, bet novērst nevienam nav pa spēkam. Laikam arī ctievam ne.

— Šķietas, kāvi, — Mārča tēvs brīdi vēro. — Kā tad, ka kāvi. Zieme]meita cilā savas villaines. Vai arī trin šķēpus karam.

Kad viņi guļ lielā šķūnī uz pērnā siena paliekām, Mārča tēvs atkal atsāk savas drūmās domas.

— Kuram gan patīk netaisnībai paklausīt? Vai es šorīt brauktu projām no mājas, kad sieva tik slima? Kad atgriezīšos, sieva varbūt vairs nebūs šajā saulē.

Andrejs guļ klusi un lāgā nedzird, ko Mārča tēvs runā. Laikam Mārča tēvu nedzird arī Juris, jo viņš elpo smagi un mierīgi. Andrejs domā par stipriniekiem, kas kādreiz staigājuši pa zemi, šeit pat, pa Daugavas krastiem. Andrejs domā par netaisnību, ko viņi, trīs plosta braucēji, šovakar nodarīja tam svešajam puisim. Bet tad tukšā telpa pieblīda ar miglas kamoliem, Kraukļu Mārča balss skanēja arvien tālāk un tālāk, līdz pagaisa pavisam.

Bija pusnakts stunda, un Daugavas krastos visi gulēja.

... Viņš ir mazs zēns, stāv Kurzemes krastā un gaida

Ar tādām smagām domām viņi dodas pie miera. Debesis ir zvaigžņu piesētas. Ziemeļu pusē reizēm uzliesmo it kā tāla ugunsgrēka blāzma.

laivinieku. Ir pirmdiena, un viņam jādodas pāri Daugavai uz Lielvārdes draudzes skolu.

Tēvs sēdēja ūdens malā uz akmens, pie kājām nolicis zēna groziņu ar ēdamo visai nedēļai. Turpat bija arī pulciņš svešu ļaužu. Zēnam likās savādi, ka tēvs ir tik mierīgs, kad viņa Andrejam jāsteidzas, lai nenokavētu skolu. Kāpēc tēvs negāja meklēt pārcēlāju? Bija taču jātiek pāri!

Tad aiz muguras krastā iedunējās zirgu pakavi un putās satriekts rumaks parādījās kraujā. No tā nolēca jauns vīrietis un, ar vienu roku turēdams straujo zirgu, nocēla no segliem sievieti, kas pie krūts bija piespiedusi bērnu. Vīra un sievas vēju appūstās sejas vagoja sviedru straumes.

— Kur pārcēlājs? — jautāja vīrs un izbaiļu pilnām acīm vērās Daugavas ūdeņos. Tikai tagad zēns pamanīja, ka Daugava ir palu ūdeņu pilna, strauja un draudoša.

Tēvs piecēlās, stingri raudzījās satrauktajā svešiniekā un teica:

— Laiva ir tepat krastā, bet neviens gan neatradīsies, kas jūs tādā straumē cels pāri.

Sieviete iekliedzās:

— Ansi! Ansi! Viņi tūlīt būs klāt un tevi nomaitās manu acu

priekšā.

No sievietes kliedziena pamodās bērns un sāka raudāt. Bet mātes sirdi plosīja tāds izmisums, ka viņa nedzirdēja savu bērnu raudam.

Kaut kur aiz kraujas tālumā ieskanējās satrauktu medības suņu rejas.

Svešais vīrs pavērās augšup uz krauju.

— Vai patiešām nav neviena, kas varētu mūs pārcelt

pāri?

Bet ļaužu pulciņš stāvēja nodurtām acīm. Tikai Daugava šalca stindzinoši skaļi, un kurti vaukšķēja arvien tuvāk.

Sieviete runāja kā nemaņā:

— Es jau sacīju, ka par atklātu vārdu tu samaksāsi ar savu dzīvību. Neviens kungs nav atstājis neatriebtu zemnieku, kas pasacījis patiesību acīs.

Svešais bēglis saprata, ka neviens viņam nepalīdzēs. Viņa vaigā pēkšņi bija ienācis miers, kad viņš šeit, Daugavas krastā, kur mēmā klusumā stāvēja vīri, sacīja:

- Kādam allaž pasaulē vajag tik daudz drosmes, lai IMloiktu netaisnībai un patvaļai acīs patiesību. Ja tas nemīl iks, ļaudis aizmirsīs, ka vispār pasaulē ir patiesība.

Tagad augšā aiz kraujas suņu rejas skanēja skaļi un griezīgi, kļuva dzirdama zirgu soļu dunoņa, svilpa pātagas.

Bet ļaudis stāvēja nekustīgi, nodurtām acīm, un zēna :;iids drebēja šausmās.

Tad viņi uz Daugavas krasta taciņas pamanīja kādu jaunekli, kas drošu soli nāca lejup.

Jauneklis pienāca un mierīgā balsī sacīja bēgļiem:

— Es jūs pārcelšu pāri! Kāpiet laivā!

Un, pret apkārtējiem pagriezies, noprasīja:

— Kam vēl jātiek pāri viņā pusē?

Neviens neatsaucās. Tikai zēns panāca uz priekšu un teica:

— Man jātiek skolā.

— Labi. Kāp laivā!

Ierunājās tēvs:

— Tu nedrīksti braukt pār tik satrakotu Daugavu, Andrej !

— Bet man taču jātiek skolā! — zēns iesaucās un devās uz ūdens malu.

Bēglis viegli aizskāra sievas plecu:

— Ejam, Liene!

Sieva paskatījās uz Daugavu, kas šalca kā lielā vētrā, un nodrebēja. Laikam šai brīdī viņa neticēja, ka tās ūdeņi var atnest glābiņu.

Viņi sakāpa laivā, un puisis atīrās no krasta. Straume uzreiz sagrāba laivu, bet pārcēlāja rokas bija spēcīgas, un viņš droši vadīja

laivu cauri satrakotajiem ūdeņiem.

Kad viņi bija gabaliņu nobraukuši, uz kraujas parādījās jātnieki. Straumes malā apturēti, putās satriektie zirgi krāca, kurti skraidīja gar krastu un spalgi rēja.

Jātnieks, kam bija vislepnākais tērps, brīdi raudzījās Daugavas ūdeņos.

— Vienalga! Pāri Daugavai viņiem netikt!

Un paliesi! Kad laiva atradās Daugavas vidū, kur straume plūda visspēcīgāk, sausi nokrakšķēdami, salūza airi. Straume tūlīt sagrāba laivu un sāka to griezt. Laiva bija zaudējusi dzīvību, straume to nesa lejup nevarīgu un bezpalīdzīgu.

Sieva raudzījās satrakotajos ūdeņos:

— Vai tiešām cilvēkam dzīve jānopērk ar tādām šausmām?

Pa tam straume laivu nesa un nesa uz leju. Puisis stāvēja laivas vidū, viņa gaišie mati plīvoja vējā, bet sejā bija apjukums.

Krastā atskanēja gaviles, un tajās bija mednieku suņu prieks, jaušot medījuma asinis.

Laiva tuvojās krācēm. Vēl brīdi — un viņi būs ierauti trakā virpulī, un laiva sašķīdīs pret radzēm.

Puisis laikam apmulsumu bija pārvarējis. Bez steigas viņš atsēdās laivas vidū, iecirta ūdenī savas platās plaukstas un sāka airēt. Laiva sadrebēja, atguva dzīvību un uzsāka savu ceļu.

Kurtu balsis Kurzemes krastā apklusa, lai tad sāktu smilkstēt mežonīgās dusmās. Bet tās palika tur, Kurzemes pusē. Laiva atdūrās Vidzemes krastā.

Bēgļi izkāpa malā.

— Daugavas straume tevi paglāba, puisīt, — sieva sacīja, bērna vaigu pret ūdeņiem pagriezdama.

Viņi gribēja pārcēlājam pateikties, bet tas nevaļīgs slaucīja aprasojušo pieri:

— Steidzieties tālāk! Un atcerieties ne vien to, ka esmu jūs izglābis, bet ka nestundu cilvēkam allaž jāprot pārvarēt. Tikai nevajag padoties briesmām un izmisumam.

Zēns vēl sēdēja laivā. Puisis pieliecās un uzlika savu stipro roku uz viņa pleca:

— Celies, Andrej! Ir jādodas tālāk.

... Andrejs pavēra acis. Juris viņu modināja. Pa dēļu spraugām šķūnī spraucās iekšā rīta saule. Vienā rāvienā Andrejs bija kājās.

Mārča tēvs jau rīkojās uz plosta.

* $ *

Pēc brīža viņi brauca. Mierīgākā straumē Mārča tēvs ierunājās:

— Ar plostiem ir tā: tu vari braukt visu mūžu, bet pasaulē aizbraukt nevari. Tāpat ir ar cilvēka dzīvi. Tu vari nodzīvot treju cilvēku mūžus, bet tālāk par vagu kunga tīrumā aiztikt nevari.

— Un nekad nav varējuši un nevarēs? — iejautājās Andrejs. Atbildi viņš nemaz negaidīja. Ko šis pagurušais pusmūža virs viņam varēja sacīt? Andrejam ir sešpadsmit gadu, un viņš tiks tālu. Spēka viņam netrūkst. Viņš noteikti tiks tālu.

Mārča tēvs tomēr atbildēja:

— Kas to lai zina — varēs vai nevarēs? Zemnieka dzīvei ir apkārt sēta. Tāpat kā aitu baram kunga ganībās.

Andrejs neklausījās Mārcī. Mārča tēva debesis ir ar zemiem mākoņiem. Bet Andreja pasaulei nekādi griesti nav saskatāmi.

Spīd saule, skrien vējš pār Daugavu un atnes dziesmas skaņas. Viņiem pa priekšu brauc cits plosts, straume šeit mierīga, un plostnieki var sūtīt dziesmā sveicienus Daugavas krastiem.

Andrejs klausās. Tās ir savādas skaņas, tie ir savādi vārdi, ko atnes vējš pār Daugavas ūdeņiem. Andrejs zina: tie ir krievi, kas no tālienes ved plostus uz Rīgu. Dziesmas vārdus viņš nesaprot, bet meldijā gribas atkal un atkal klausīties.

— Krievu dziesmas ir tādas neparastas, — Andrejs saka Mārča tēvam, kad dziesma apklust. — Tajās ir pavisam savādas skumjas un neparasts plašums. It kā spēka vīrs ietu pa tāliem laukiem, un viņam būtu reizē ir priecīgi, ir skumji par to, kas pasaulē notiek.

Dziedāt gribas arī Andrejam. Tikai skanīgas balss viņam nav. Tāpēc viņš dungo paklusu. Raugās Daugavas tālē, kurai pretim trauc viņu plosts, un dungo bērnībā no Daugavas braucējiem noklausītu dziesmu:

Tēvis, tēvis, tais man laivu,
Aud, māmiņa, zēģelītes,
Lai es braucu jūriņā Ziemeļmeitas lūkoties.

Mierīgā straume ir galā. Cauri plostam iziet sausi krakšķi. Jāsaturas. Tikai Juris, priekšējos braucējus sveicinādams, sauc tā, ka krasti atnes desmitiem atbalšu:

— E-i-jā!

— E-i-ja! — atbild no priekšēja plosta.

Juris šai brīdī stāv blakus Andrejam un pirmo reizi tā īsti ieskatās jauneklī.

•— Tu, puis, neklausies, ko Mārča tēvs nepierimdams kā nelaimes dzeguze kūko. Pa pasauli jāstaigā ar augsti paceltu galvu. Un ne no kā nav jā baidās. Ne no kā!

Andrejs grib sacīt, ka viņš nepavisam nedomā mūžu pavadīt kā sprostā, bet vairs nav laika. Viņi jau ir krācēs. Baltas putas pret rīta sauli pamezdams, plosts drāžas tam cauri.

2. KLAIDU GADI

Rembates barons Heinrihs Raulenfelds savam rada gabalam Lielvārdes mācītājam Kārlim Gotfrīdam Georgam Kronām rādija jauniekārtojamo pils parku pavisam nelietderīgā reizē. Celiņu racēji un krāšņuma koku dēstītāji, no rudens vēja vairīdamies, pusgatavās pils istabās pašreiz apēda līdzpaņemtās maizes šķēles. Tāpēc parkā neviena nebija un barons nevarēja pie viena nākuma izrāt kūtros vai paslavēt centīgos.

Parka apskati atlikt uz dienas otro pusi barons nevarēja, jo Krons bija aicināts pie kādas mirējas un neievērot šo draudzes gana pienākumu mācītājs negribēja. Visa vaina bija tā, ka barons un mācītājs ilgāk, nekā domāts, nosēdēja pie brokasta galda. Bet, jo ilgāk viņi bija sēdējuši, jo skaidrāk barons saprata, ka parks katrā ziņā radagabalam šodien parādāms.

Tagad viņi abi gāja pa pusgatavajiem un tikko iezīmētajiem celiņiem un barons stāstīja. Krons aiz šīs pārliekās steigas jutās mazliet aizkusis, barona vārdos viņš klausījās tikai pa ausu galam — ak, viņš taču pirms kādas nedēļas visu te bija apskatījis un visu dzirdējis. Bet pret šo nevajadzīgo pastaigu iebilst neiebilda — kur gan citur Lielvārdes mācītājam savas vecuma dienas būs jāpavada, ja ne šepat Rembatē. Un tagad barons Rautenfelds būvē tik daudzas gaišas istabas! ...

— Citvasar es savu Rembati vairs nepazīšu, — to Rautenfelds pēdējos mēnešos Kronām stāsta jau kuro reizi. — Uz to pašu laiku jānāk gatavai arī pilij. Un tad baronam Rautenfeldam nebūs jāsarkst viesu priekšā, ka tam trūkst lepnas zāles, kur kaimiņu baronu meitām izmirdzi-nāt savas kleitas.

Savu īgnumu Kronām noslēpt tomēr neizdodas. Viņš

šalca:

— Tas viss gan prasa tik daudz naudas, ka grēks iedomāt., vai cilvēks vispār drīkst tādu daudzumu izdot.

Barons Krona īgnumu nav dzirdējis.

— Naudu vajag visur un turpmāk vajadzēs vēl vairāk. Tāpēc esmu pasācis mērīt muižas zemes. Kad zemniekiem mājas izdos uz renti, tad muiža vairs nebūs vagars par zemnieku laiku un darbu. Tad zemnieku kājas pašas žiglāk tecēs, jo tām vajadzēs laikā noķert samaksājamo renti.

— Tās ir jaunu laiku lietas, un tām ir savs jaukums, — Krons atsaka un domā par savu draudzi. — Zemnieku tikumam gan tāda brīvestība atnesīs vienīgi ļaunu. Jo zemnieka cilvēks ir kā lops, kas nezina, kāds labums viņam noder un kāds ir skādīgs.

Rautenfelds daudz neklausās mācītāja vārdos. Viņš tikai pavīpsnā:

— Naudu vajag, naudu! Šoziem manos mežos strādās vairāk mežinieku nekā jebkad agrāk. Kas zemniekam derīgs un kas kaitīgs, par to lai domā mācītājs. Baronam par to galva nav jālauza. Spredi̦kot tev pienākas Lielvārdes baznīcā, nevis manu parku apskatot.

Kronām aptekas sirds.

— Es domāju, par kristīga cilvēka tikumību vajag rūpēties gan mācītājam, gan baronam. Bet nav nemaz noslēpums, ka arī daži augstas kārtas jaunekļi cieši nosēdušies uz melnās astes pašam Belcebulam.

Tas laikam tēmēts uz Rautenfeldu dzimtu. Barons apstājas. Kā? Vai tad par Krona dēlu izdarībām Tērbatā neviens pasaulē nekā nezina? Un tādi vēl grib izštudierēt par mācītājiem!

Lielvārdes mācītājs Kārlis Gotfrīds Georgs Krons un Rembates barons Heinrihs Rautenfelds laikam sa̦kildotos, bet cauri parkam nāca kāds jauneklis un abus radagabalus sveicināja. Strīdnieki it kā atģidās, apkaunējās un viens otram laipni uzsmaidīja. Un tad tieši garāmejošais jauneklis baronam šķita pats piemērotākais, lai sāktu jaunas sarunas. Tas taču bija Rembates jaunais mērniecības māceklis. Barons jau bija dzirdējis, ka šis puisis tagad, rudenī, kad mērniecības darbi laukos un pļavās pārtraukti, klīstot pa muižu pavisam savvaļā. Barons uzrunāja jaunekli:

— Herr mērnēk man sak, ka to ruļļ zīmēšan viņš tev nevar dot. Tāpēc tev to darb pie mērnēk iekš ziem nebūs būt.

— Tas ir tiesa, barona lielskungs, darba man nav, — jauneklis atbild un domā, ka barons tūlīt liks viņam iet atpakaļ uz Lielvārdi pie vecākiem. Tāpēc viņš steidz piebilst:

— Man liekas, pie ruļļiem es arī varētu būt noderīgs. Tikai mērnieka kungs man neko neuztic.

— Na, to lai zin mērnēk, kur tev laist klāt. Mans muižs robež vajag būt skaidr uz to papier.

Baronam tomēr ir kaut kas padomā.

— Man tišler sak, ka viņš apkūst priekš mans pils ap-šļūkt ar to ēvel to dēļ. Tev to tišler būs palīdzēt. Aber va-sar tu iet no Rembat uz lauk un cērt priekš mērnēk to stig.

— Labi, baronlielskungs, — jauneklis atbild, un vaigs viņam pēkšņi sāk starot. Viņu no muižas projām nedzen!

Barons un mācītājs dodas tālāk.

— Tas puisis tā kā kaut kur matīts, — arī Krons ir priecīgs, ka nav jāturpina valodas, kas veda uz strīdu.

— Tas ir Lielvārdes agrākā vīnūžnieka Pumpura dēls. Bija pavasarī abi ar tēvu pie manis darbu prasīt, un tad es to puisi nolēmu izmācīt par mērnieku. Zemes mērīšanas kļūst arvien plašākas.

— No arkla bēg, pelavmaiss! — Krons vēl paskatās, kur jauneklis palicis. — Bet te muižā jauns cilvēks ir tikpat kā sātana zaņķī. Alus,

meitiešu brunči, un tie pasaules klaidoņi te tagad vesels leģions. Gan pie pils, gan dzelzceļa būves. Krogos ļaužu metiens vakaros tāds un bļaušana tik neganta, it kā jauna Zodoma būtu savus vārtus atvērusi.

— Manas muižas alus un brandavīns nekad nav tādā pilnībā notērēts kā tagad, — baronam laikam atkal prāts sagriežas uz ķīviņu.

— Te tik vēl ar saprātīgu vārdu cilvēki uz īstā ceļa griežami, — Krons arī laikam no jauna sāk spītēties. — Man padomā dažus derīgus gabalus pārlikt latviešu mēlē, lai šiem ļautiņiem būtu kaut kas pieejams no tās kultūras, kādā dzīvo attīstīšanās spējīgas tautas. Tāpēc man gan nāksies dažu labu Gētes vai Ezopa rindu izlikt vienkāršākai saprašanai piemērotos vārdos. Taisni jābrīnās, kā tas Gēte, būdams tik dižens cilvēcības gars, visbiežāk raksta tā, ka nav redzamas tās derīgās mācības, kas no viņa gabala lasītājam paņemamas. To tad nu man nāksies klāt pierakstīt, lai visi mani pūliņi nebūtu kā zemē nomesti dālderi.

Kad Krons sācis par rakstniecības lietām runāt, barons saprot, ka viņam vairs pie vārda netikt. Tad jau labāk, ka Krons ātrāk sēstas ratos.

— Tev gan tagad jādodas pie tās mirējas, — barons saka. — Dienas rudenī nav garas, un aiz Daugavas tādi kā krusas debesi kāpj augšā.

Krons attopas. Patiešām, viņam laiks braukt.

Jau ratos sēdēdams, viņš runā:

— Viņi tikai tāpēc sauc mani, ka citādi es neļaušu to sievu svētītā zemē aprakt. Bet varu derēt, ka pie viņas gultas jau stāvējuši visādi appesteļotāji. Nav lielāku pagānu šeit Baltijā kā manā draudzē. Viņi, nešķīsteņi, nes zem ozoliem putru saviem pagānu dieviem.

— Bet brandavīnu viņi tagad dzer labi, — barons spītīgi nosauc aizbraucējam pakaļ.

* * *

Jauneklis skatās, līdz Krona rati pazūd ceļa līkumā. Viņu laikam pārņēmušas kādas atmiņas, un viņš uzreiz netiek no tām vaļā.

Bet viņš ir apstājies pavisam nelabā vietā. Muižas pavāra sieva tepat tuvumā, lindrakus uz augšu savilkusi, berž katla dibenu. Viņa ir barona un jaunā puiša sarunu dzirdējusi un tagad nenociešas:

— Was will so'n Bauer junge Revisor werden?

Andrejs pietvīcis spēji pagriežas pretim. Kā tad! Nu

ies atkal vaļā! Pati septiņus vārdus buldurē vācu mēlē, bet tagad smej, ka barons ar savu mērniecības mācekli sarunājies latviski. Bet palaisties arī nevar.

— Tavam āram laikam tas biezputras katls piesvila pa to laiku, kamēr tu trini savu latvieša mēli vācisku? Tāpēc šodien pusdienā smirdēja visa muiža.

Pavāra sieva nosauc kaut ko atbildei, bet Andrejs ir jau gabalā.

Viņš iet pie mērnieka. Vai patiešām viņam pie ruļļiem nevar pat to mazāko darbu uzticēt? Rokraksts viņam glīts, arī veiklības un attapības netrūkst.

Mērnieks strādā savu darbu un, galvu nepacēlis, jautā:

— Cik ziemas tu esi skolā mācījies?

— Visas trīs.

— Tā. Un kur atrodas tava augstā skola, kurā tu tās trīs ziemas skolmeistaru nerroji?

— Es mācījos tepat Lielvārdes draudzes skolā.

— Palūk kā! Tad gan tu būsi labākā skolā mācījies nekā es. Esmu dzirdējis, ka tavas skolas skolmeistars Be-navskis protot saimniecēm un muižas lopu meitām sastīpot labas ķērnes un kāpostu mucas. Vienīgi neesmu dzirdējis, ka viņam būtu prašana arī tais darbos, kas mācītam mērniekam jāzina.

Nē, ar mērnieku nekāda saruna neiznāk. Nu, lai! Var pacilāt arī galdnieka ēveli.

Andrejs dodas tālāk. Viņš iet pie dzelzceļa būvētājiem. Tie rok grāvjus, dambē uzbērumu, ved no kalniem granti. Uz pavasari likšot gulšņus un dzelzs sliedes. Te ir ko nenoskatīties. Un pavisam grūti saprast, kas tie būs par savādiem ratiem, kas skries bez zirgiem un ātri kā vējš. Latvijā tādu vēl nekur neesot, stāsta, ka svešās zemēs gan esot ne mazums.

Bet visvairāk ko redzēt ir vakaros krogā.

* * *

. . . Krogs mutuļoja. Krodzinieks viens netika ar cilvēku biezumu galā, tagad vakaros viņam talkā nāca arī sieva. Svētdienīgi saposusies, viņa cēli staigāja, kurpēm uz izmītā klona čīkstot, un pils cēlāji un dzelzceļa būvētāji apgalvoja, ka tādās reizēs alus vai brandavīna glāzei pavisam cits gardums.

— Tad es jums atnesīšu vēl vienu mēru, — krodziniece pēc tādas uzslavas šķelmīgi noteica, un viņas kuplais augums aizspraucās aiz stoikas.

Andrejam patika vērot ļaužu raibumu. Šādos vakaros varēja domās izstaigāt tālu, tālu. Kas tie gan par brīnumainiem cilvēkiem, šie dzelzceļa inženieri un pils cēlāju mūrnieki un galdnieki! Ar kādu smalku šķindoņu viņi uzmeta galdā naudu, samaksājot par notērēto. Un kā viņi prata palocīties pret muižas jumpravām un pat lopu meitām, kad krogā sākās dejas. Saimnieks tik daudz rubļu nenotērēja veselā gadā, cik šie kundziņi palaida vējā vienā vakarā.

Krogā reizumis iegriezās ari englenderu inženieri. Kad lio sāka savu teicamo caur degunu laist vaļā, tad vācu mele, ar ko tā lepojās muižas ļaudis, šķita pavisam prasta.

Andrejs maisās lieliem pa vidu, reizēm viņš piepalīdz krodziniekam, lai viņu kā nelietderi no kroga neizraida, bet lielāko

tiesu viņš visu vakaru tāpat vien nonīkst. Andrejs gaida, kad sāksies dančі vai dziesmas. Rotaļās viņš prot plaukstas sist un ar kāju norībināt pa klonu ne sliktāk par tiem, kam nauda kabatā vai kam vācu mēle mutē. Pat muižas freilenes tādā straujumā aizmirst, cik smejams viņš ir muižā, un ļauj sevi izdancināt.

Bet dančі un rotaļas katru vakaru nenotiek, jo vīriem labāk patīk pasēdēt pie galdiem nekā dziedāt un dejot. It īpaši tais vakaros ne, kad muižas skanīgākās meitas nav atnākušas.

Dažreiz pazīstami puiši pie sava galda pieaicina arī Andreju. Bet saruna tad ir allaž viena.

— Nāc piesēd, Andri! Naudas tev nav, krodzinieks skops, bet vai tāpēc kārtīgs cilvēks neiemācīsies branda-vīnu tērēt? Tas būtu par kaunu visai Rembatei.

Andrejs piesēst. Puiši turpina:

— Kāda velna pēc tu ar to badakāsi mērnieku esi sapinies? Un desmit gados tev jāatmaksā baronam skološanas nauda? Utis tevi apēdīs, brālīt, tais desmit gados!

— Kad muižas zeme būs izmērīta un es pratīšu visus mērnieka darbus, barons man sola mežkunga vietu.

— Un līdz tam tu sēdēsi krogā bez graša kabatā! Redzi, kā mēs uz dzelzceļa — dzīvu naudu grābjam!

— Dzeram paši un arī barona mērnieka mācekļus varam pacienāt, — papildina cits.

Kad viņi tā runā, Andrejs pieceļas un iet. Viņš nav ubagojis pēc brandavīna vai alus. Viņš var iet projām no kroga, pirms šie naudīgie kungi sāk rāpot uz četrām un krodzinieks izlamājis savu sievu par pārlieku lielu vaļību.

Pagaidiet jūs, smējēji! Paies daži gadi, un tad arī Andrejs Pumpurs ēdīs ar baltām rokām pelnītu maizi! Mūžam viņš nebūs apsmejams māceklis, kam nav ne kapeikas pie dvēseles.

Citu vakaru Andrejs klīst pa muižu. Viņš iegriežas pie klētnieka, pie kučiera vai tā paša pavāra piekvēpušajā kambarī. Cilvēki, kas dienā muižas istabā vai pils pagalmā, savu izcelšanos slēpdami, mokās vācu mēlē, tagad sarunājas ar savām mātēm un tēviem tai peļamajā valodā, ko viņi mācījušies, vēl šūpulī guļot.

Reizēm notiek tā, ka ari šādos vakaros kādā istabā aizsākas dziesmas un dejas. Vai arī vērpjas brīnumaini stāsti par seniem laikiem, raganām un velniem. Tādā vakarā šī pati pasaule, par kuru Andrejs apņēmies staigāt ar lepni paceltu galvu, kļūst dīvainas dzīvības un noslēpumu pilna. Akmeņi kļūst mīksti, putni un zvēri runā, dievs un velns, pasauli iekārtodami, muļķo viens otru, tiek raktas upes, dambēta Daugava. Bet pusnaktī pār Aizkraukles mežiem uz caura bluķa joņo spīganas. Un uz Lielvārdes vecās pils mūriem saslienas šķēpi un zobeni tālai, sen aizsāktai cīņai. Satumsušā istabā

paklusā balsī vīri stāsta, ka pļavas, lauki un meži vienmēr nav piederējuši muižai.

Kad Andrejs tādā rudens vakarā, zvaigznēm mirdzot, iet uz saimes istabu, kur pārgulēt nakti, viņam šķiet, ka ik akmens ceļa malā pamodies no sava mēmā klusuma un runā savādām aizlaiku balsīm: kādreiz pasaulē dzīve bijusi labāka un taisnīgāka.

* * *

Vasarā Andrejs ir laukos, mežos, pļavās. Te mērniecības darbu netrūkst, jo, kad vajag novilkt robežas, tad ir dzenamas stigas un rokamas kupicas. Tas ir smags darbs, kas prasa daudz spēka un izturības. Spēka Andrejam netrūkst. Viņam vienīgi liekas dīvaini, ka mērnieks viņu arī tagad nemaz nemēģina ielauzīt sava amata gudrībās. Kad Pumpurs par to ieminas, mērnieks neskatās viņam acīs un saka:

— Ak tad tu gribi kļūt par mērnieku?

— Jā. Kam gan citam es par bada grašiem pa laukiem skrienu?

— Bet vai tu esi padomājis, cik maz kungiem tādu mērnieku vajag?

— Ja atradies darbs simtam, atradīsies arī simtu pirmajam.

— Varbūt. Bet ar baronu man par tevi nemaz nav cieši norunāts. Tad gan baronam vajadzētu īpaši par tevi maksāt. Līdz šim es lieku rubli tā kā neesmu manījis.

— Barons mani viņpavasar pieņēma muižā tieši tāpēc, lai izmācītu par mērnieku. Kad satikšu baronu, es runāšu ar viņu.

— Tas nav vajadzīgs. Ar baronu parunāšu pats, — mērnieks kjūst vēlīgāks. — Domāju, ka gluži bez zināšanām tu, ar mani kopā iedams, neesi palicis. Tas tev jāsaprot, ka neviens par mērnieku pāris vasarās nav kļuvis. Kas grib putru vārīt, tam jāprot arī uguni kurt un katlus mazgāt.

Tālāk viņi nerunā. Bet jauneklim visu dienu ir smaga sirds. Ja pāris gadu jāmācās uguni kurt, tad gan nav paredzams, kad būs maltīte liekama galdā. Cik ilgi viņam būs jāstaigā pa pasauli ar tukšām kabatām?

* * *

Viņam ilgi jāstaigā pa pasauli ar tukšam kabatām. Kad Rembates un apkaimes zemes izmērītas, barons nemaz negriež valodas uz to pusi, ka Pumpurs tagad varētu strādāt par mežkungu.

Un Pumpurs līdzi mērniekiem klīst pa citiem pagastiem.

Ziemās viņš ir Lielvārdē. Tagad viņš vairs nav tikai prasts zemnieku puisis, kas pat vāciski neprot. Viņš ir stalts jauneklis, drošs gaitā un tik skaidri zilām acīm, ka muižas jumpravām vairs nenesas prāts viņu kaitināt. Tagad muižas meitas no Pumpura skatiena pietvīkst zemeņu sārtumā un vienmēr atrod jaunā puiša tuvumā kādu neatliekamu darbu.

Svešu cilvēku Rembatē un Lielvārdē joprojām daudz. Daudz arī līksmu vakaru un saullēktu, kam līdzi atnāk laime vai neremdināmas bēdas. Jo vīri un jaunekļi, kas strādā Rembatē, ir pasaules gājēji, kas šodien ir vienā vietā, bet rīt jau tālu prom. Un tad bieži aizgājējam aiz muguras paliek divas saraudātas acis. Meitas spriež, cik nelabi ir pieķerties pasaules gājējam, bet šie gudrie vārdi nekavē rīt viņu sirdīm atkal iedegties liesmās.

Gadās divas acis, kas seko ari katram Andreja solim. Laipnas, skaidras acis, kas vēl nezina, ka pasaulē ir arī nelaime. Liekas, šīs acis savu daļu vainīgas, ka mērnieka palīgs tagad svētdienās bieži redzams Lielvārdē. Arī tad, ja pirmdienas rītā viņam jābūt blakus mērniekam tālā pagastā saimnieka sētā vai pļavā.

... Viņi staigā pa Daugavas krastiem, un viņiem ir brīnums, ka vietas, kas skatītas no bērnu dienām, kļuvušas kā klusas līksmes pielijušas. Nekad tik vareni nav šalkusi Daugava, nekad Andrejs tās plūdumā nav saklausījis tik daudz spēka un plašuma. Tik brīvam un varenam jābūt arī cilvēkam, un jauneklim liekas, ka to izdarīt nemaz nav grūti.

Andrejs stāsta, kā viņš braucis ar plostiem, kā kūlis muižas rijas un kā klausījies dziesmas, ko meitas dziedājušas Daugavas un Ogres krastos.

— Tu visu laiku runā un runā, mēs stāvam uz vietas, un man kož odi, — viņa klausītāja saka.

— Tad iesim klajumā. Tur odu būs mazāk.

Viņi brien pa pļavu, un viņu kājas kļūst slapjas no vakara rasas.

— Tagad es lasu dažas grāmatas vācu valodā. Tās ir pavisam citādas nekā latviski nodrukātās. Mūsu grāmatas ir tikai pamācības cilvēkiem, vāciskajās ir arī paši cilvēki.

— Arī šeit sīc odi kā pie linu mārka, — saka viņa pastaigas biedre.

— Tad iesim augšā uz ceļa.

Viņi iet pa ceļu, bet nu valodas izsīkst arī Andrejam. Jo pa ceļu kādam allaž gadās iet, un tad zobgalīgas acis smejas par viņiem. Viņi dodas katrs uz savu māju un, kad vairs neredz viens otru, alkst ilgās atkal satikties.

* * *

Bieži gadās, ka pie Pumpura griežas cilvēki, lai viņu māju robežās tiktu iemērīti auglīgākie zemes gabali. Kad jaunais mērnieka palīgs aizbildinās, ka to izdarīt nav viņa spēkos, saimnieki netic.

— Tas ir latvieša dabā, ka viņš savam tautietim ādu plēš no dzīvas miesas, — gadu saliekts Kastrānes pagasta saimnieks saka ar pārmetumu. — Ar vācieti tev kopīgas valodas vedas, ar mums ne.

Kad Pumpurs neattop, ko atbildēt, vecais saimnieks turpina:

— Kungs tu izaugsi, un no zemnieka sviedriem tu dzīvosi. Kad no

netaisnības top biezāka sviesta kārta uz maizes rikas, tad patiesību dzirdēt katrs vairās.

Pumpurs pretim nestrīdas. Šis vecis runāja reizē patiesību un blēņas. Ak, Pumpurs sen jau redzēja, ka posts ir visapkārt un nav godīgi tādā reizē domāt, kā maizi ēst <u baltām rokām.

Vecā saimnieka dēls tēvu mierina:

— Gan jau mērnieka jaunskungs mūs postā neatstās. Viņš nav tāds kā citi mērnieku kungi. Pumpura jaunkungam ir taisna sirds.

Tagad vecais saimnieks sāk sūdzēt bēdas — jau bez naida un dusmām:

— Ja manā daļā paliek tikai šis sarkanās smilts kalns, uz kura māja uzcelta, tad man un bērniem jākar ubaga tarba kaklā. Ar ko lai es saimi ēdinu, no kā lai puikām velku bikses kājās? Tad man ir jāmeklē stiprāks virves gals un cietāks zars.

Bet otrā dienā savas likstas sūdz viņa kaimiņš:

— Vai nu es nezinu, ka Lukstu leju iekārojis vecais Ješka? Droši vien viņš pie jums jau atskrējis sūdzēties. Un stāstījis, ka viņam astoņi puikas skraida pa pagalmu plikiem dibeniem. Astoņi ēdāji! Un tāpēc man viņa rīklē savs labums jāsagrūž! Manu Lukstu leju! Es domāju, mērnieku kungi būs tik taisnīgi un man pāri nedarīs. Pie tam es nemaz negribu, lai mana taisnība būtu atjaunota tikai aiz labas sirds. Paldies dievam, man ir savs vepra gabals aizgaldā, ir savs sviesta kubuliņš kambarī.

Pumpurs līdzēt nevarēja nevienam. Klusēdams viņš iemērīja Lukstu leju saimniekam, kam bija vepris aizgaldā un sviesta kubuliņš kambarī. Jo tā mērnieks nosprauda robežas.

Cilvēki nāca ar rūpēm par mājas robežām, slepus deva naudu, veda lopus. Skanēja lāsti, lija asaras. Pasaulē nebija tik daudz tiesas un taisnības, lai tās saņemtu visi.

Kad to visu apdomāja, bija grūti dzīvot. Labi, ka tādā reizē darbu netrūka, netrūka mērniecības dzīves skaļuma, un klusumam laika atlika maz.

* *

Bet atgadās, ka reizēm daudz jaukuma ir arī klusuma brīžiem.

Pumpurs stāv ar otru mērniecības puisi Ansi nokalnē, purvāja malā. Pār kalnu lopi steidzas uz kūtīm, tiem nopakaļ iet ganu meitene, un kalni un meži atbalso viņas dziesmas vārdus. Bet pāri purvam jau pacēlušies miglas vāli, paslēpdami zilganos palagos purva sīkās priedītes un vaivarājus.

Viņu sarunas nejauši pārtrūkušas.

— Te nu stāvam kā pasaules malā, — Andrejs saka paklusi. — No meža nāk nakts un ar viņu kopā visa nera-dība, kas baidās dienas gaismas.

Ansis parausta plecus:

— Es nu gan nevienu neredzu nākam.

Bet Andrejs turpina, kā vakara klusuma apreibis:

— Raug, pār purvāja tumsumu jau pakāpies nosarcis mēness! Un vai tur no akača nav izbāzis savu melno, ragaino galvu velnēns? Spicām zirga ausīm viņš klausās, kur palikušas meitu balsis.

Ansis kļūst tāds kā nemierīgs.

— Te gan tu varbūt ieraudzīsi kādu nosebojušos ogotāju, ne purva velnu. Kur te radušies velni?

— Ko gan mēs zinām no tā, ar kādu spēku pilna ir zeme un debesis, koki un krūmāji? — Andrejs saka, un liekas, ka viņš pamanījis visapkārt dzīvību, kas pamodusies līdz ar vakara krēslu.

Kad no zemās miglas baltuma paceļas liels, neizskatīgs putns un, nelabi ieķērkdamies, pazūd piekalnes kroplajās priedēs, Ansis skatās, kur ceļš.

— Tā varbūt ir kāda nolādēta dvēsele, kam, tumsai uznākot, jāklīst pa pasauli, — Andrejs, liekas, nav pamanījis Anša nemieru. — Varbūt kāds nelabā nāvē miris šīs puses barons. Tagad nelabais viņu trenc lakt ļaužu asinis.

Ansis, uz savu biedru nepaskatījies, lieliem soļiem iet uz ceļa pusi.

Naktī viņi abi guļ uz kūtsaugšas svaigajā sienā. Kad visi vakara trokšņi apklusuši un pusnaktī govis, grūti nopūzdamās, īd, Ansis spiežas Andrejam tuvāk klāt.

Andrejs pamostas, jūt, cik satraukts ir Ansis, un saka:

— Velnu pasaulē nemaz nav. Ne šeit, aiz laidara pakša, ne purva akacī. Es tai purva malā tikai tā vien runāju. Jo gan dzīvā kustoņa, gan akmens ceļa malā modina tūkstoš domu. Zeme ir neizzinātu spēku pilna, un pasakas un teikas apbur ar dzīvību arī nedzīvas lietas. Man tik ļoti patīk ap sevi visur sajust dzīvību. Tādā brīdi esmu gatavs noticēt, ka pasaulē savās gaitās iet gan raganas, gan velni, gan labi, gan slikti gari.

No cilvēka balss mošķi ir atkāpušies, Ansis no Andreja nl virzās nostāk.

Viņi guļ labu brīdi un jūt, ka miegs viņus ir atstājis.

— Kāpēc tu neguli? — prasa Ansis.

— Miegs nenāk.

— Tev laikam domas Lielvārdē, — Ansis saka mazliet nedroši.

— Kāpēc Lielvārdē? — Andrejs neattop. — Nē, Lielvārdi es tagad nemaz neiedomāju.

— Tu man stāstīji par to ... par to meiteni, — Ansis saka, un Andrejam brīnums, cik līdzīgs bērnam šai brīdī ir šis citkārt rosīgais puisis.

— Nē, kāpēc gan lai es par viņu vien domātu? Vīriešiem tā nemaz neklājas, — Andrejs saka izvairīgi.

— Es domāju, kā tas ir... Kā ir, ja tev pieder... Nu jā, man nav neviena cilvēka, kas ...

— Gan jau ... Nāks laiks.

Ansis jūt, ka Andrejs negrib viņam atbildēt. Bet Ansim grūti klusēt šai siltajā vasaras naktī, kad gaiss pilns tikko atvesta siena elpas.

— Es esmu viens pats pasaulē. Ne man tēva, ne mātes, ne brāļu, ne māsu. Mūsu puišiem allaž mutē tādi nekaunīgi vārdi par sievietēm. Bet gribētos, lai būtu brīži, kad tu tā ... citādi. Bez smiekliem, bez vaļības ...

Andrejs neatbild. Viņš laikam domā kādu domu un nevar to izdomāt līdz galam.

Citu vakaru viņi runā par nākotni.

— Tagad es pavisam skaidri zinu, ka nekad nekļūšu par smalku kungu, — Andrejs saka drūms. — Ir lielāks gods būt nabagam un netaisnību nedarīt nekā sēdēt pie bagāta galda, kas dibināts uz ļaužu asarām un posta.

Bet Ansis vairs nav tai noskaņā kā viņunakt.

— Neviens nedomā par manu labumu, kāpēc lai es kā muļķis domātu par citu labumu? Tad es vēl tagad vergotu saimnieka tīrumā.

Viņi runāja dažu labu vakaru, un Andrejs saprata, ka viņiem vairāk kopīga līksmes stundās nekā tādos pārspriedumos.

sf. *

Uz Lielvārdi braukt kļuva arvien grūtāk. Ari vēstulēm, kas gāja uz to pusi, pietrūka siltu vārdu. Kad viņi satikās, Andrejs gribēja būt laimīgs, bet aiz viņa līksmes skanēja tukšums. Viņš gribēja būt godīgs un runāja ar jaunās meitas vecākiem. Tiem viss jau bija zināms, un meičas māte atbildēja bez izlikšanās. Vai šis arī saprotot, ko runājot? Pašam vēl slapjš aiz ausīm, un viņš jau domā par precēšanos! Kur tev zirgi stallī, kur putraimi lādē? Vai māte tev knupīti no mutes jau izņēmusi, ka acis meitām pakaj skrien?

Un tad viņi rītausmā stāv Daugavas krastā. Kad Andrejs atstāj Lielvārdi, viņš dienu un nakti redz divas acis, kas sastingušas šausmās.

Nākamā Lielvārdes apciemojuma reizē māte viņam saka:

— Rembatiešos viens meitēns esot palicis galvā tāds savāds.

Māte gaida, bet Andrejs stāv bez valodas.

— Viņu pieminot, arī tavu vārdu, dēls, cilvēki tūdaļ nosauc, — kad Andrejs nekā neatbild, māte turpina.

Paiet vēl labs bridis, līdz dēls saka:

— Māt, es neesmu tik vainīgs, cik viss notikušais ir briesmīgs.

* * *

Andrejs bīstas klusuma. Tagad viņš vienmēr ir citu mērnieku pulkā. Viņš tur ir allaž jautrs, un visādas izdarības viņam padomā vairāk nekā jebkuram citam. Paiet mēneši, līdz viņam pietiek spēka palikt vienam.

Viņš reizēm lasa grāmatas. Lielvārdē viņš dzirdēja, ka Krons gribot tulkot latviski kādas senas grieķu teikas. Odiseja — vai kaut kā tamlīdzīgi tās saucoties. Kādās mājās jaunais mērnieka palīgs dabūja šo grāmatu. Tā bija brīnumu pilna. Tajā savijās pasaku acīm skatīta dzīve ar ikdienas raibumu. Viņam patika tādi neparasti stāsti.

Skolas baudījuši cilvēki sarīmēja savām iecerētajām mīlestības dziesmiņas. Roku izmēģināja arī Andrejs. O! Tas gāja tik gludi, ka viņš varēja palīdzēt arī citiem šai nopietnajā vajadzībā. Drīz sāka klīst valodas, ka jaunais mērnieka palīgs ar kuplo, dzelteno bārdu protot tikpat labi sarīmēt dziesmiņas kā skoloti grāmatu pratēji Rīgā.

Piebalgas pusē viņš iepazinās ar Vecpiebalgas draudzes skolas skolmeistara Rātmindera meitu Līzi. Viņai tai laikā apritēja deviņpadsmitā vasara. Jaunais mērnieka palīgs parāda, ka nav nekāds nepraša, nodēvē skolmeistara meitu smalkākā vārdā par Elīzi un aizsūta viņai vācu valodā sarakstītu apsveikuma dzejoli.

Ari kādās kāzās viņš ierodas ar paša sacerētu dziesmiņu. Kāzu ļaudis ātri attop, ka tā dziedama «Sēdēdams pie avotiņa» meldijā, un drīz skan viss nams:

Stāsti manim, Daugaviņa,
Gauja, necieti jel klusi Kur aug mana līgaviņa,
Vai tā drīz jau liela būs.
Tas bija Piebalgā.

Šai novadā, kur egles un bērzi spoguļojas Alauksta, Ineša un Tauna ūdeņos, viņš sastapa savas dzīves laimi. Un nelaimi. Jo tās abas gāja tik cieši blakām, ka nebija iespējams vienai staigāt līdzi un no otras izvairīties. Viņas piestāja jaunajam mērnieka palīgam cieši klāt abas.

3. KALNA KAIBENU SKOLA

Ziemas diena ātri satumsa. Kalna Kaibēnu skolas klase grima arvien dziļākā krēslā. Drīz telpā gaišuma bija tik vien, cik gaismas deva baltie sniega lauki aiz klases četriem logiem. Tad jaunais skolas kungs pārstāja vicināt takts zizli, noslaucīja aprasojušo pieri baltā kabatas lakatiņā, kā viņš to bija redzējis ērģelnieku Komētu Vecpiebalgas baznīcā darām, un sacīja:

— Pietiks mums, zēni, šovakar sveces taupīt. Iededz uguni, Garais Andž!

Izstīdzējis zēns iznāca no dziedātāju pulciņa, aizdedza divas sveces spožos misiņa svečturos un nolika uz abiem galdiem, kas atradās dziedātājiem tuvāk. Ap svecēm tumsa atkāpās, un nu kļuva redzamas nogurušas pusaudžu sejas. Lielākie nepacietīgi skatījās gan uz skolotāju, gan āra durvīm — jau ir gluži tumšs, tātad šovakar paslidināties laikam netiks.

Skolas kungs no jauna stājās zēnu pulciņa priekšā, un nogurušas balsis atkal atkārtoja aizsāktās dziesmas pirmās rindas.

Klases telpa bija cilvēku pilna. Tie sēdēja aiz galdiem, daži klusu stāvēja pie sienām. Lielāko tiesu sanākušas sievietes. 1868. gada vasarā lietus lija maz, lini paauguši slikti, tā ka ko vērpt nebija tikpat kā nekā. Un, ja nav ko vērpt, tad nav ziemas vakaros ari ko aust. Bet ko gan lai tādos garos vakaros sadara piebaldzēnu sieva vai meita, ja nav ne vērpjamā, ne aužamā. Tad vakari bija pilnīgi neizturami.

Bet šeit, rudenī atvērtajā Kalna Kaibēnu pagasta skolā, kaut kas notiek. Te varēja ko redzēt un dzirdēt. Vai tai pasaulē nenotika dzīvie dieva brīnumi? Are, tas pats jaunais skolas kungs, kas tur sveces gaismā patrinkšķina vienstīgas kokli un tad liek tiem nošņurkušajiem rakariem sākt atkal un atkal tos pašus dziesmas paņēmienus — tā visu pēcpusdienu līdz pat melnai tumsai!

Skolas kungs! Tas taču ir Mādaru Kaudzīšu puisietis, tas Matīss, kas nu, pats vēl tīrais puika būdams, pēkšņi iekļuvis skolas tēva godā. Vēl vasarā pats bībeles peršas un rēķinu gabalus mācījās draudzes skolā pie Rātmindera tēva, bet tagad skolo citus!

Nē, ja tā krietni aplūko, par puiku viņš gan vairs nebūtu skaitāms. Saģērbies tā — kungs ne kungs, mati glīti apgriezti un sasukāti, kā cits ne pie dievgalda nebija redzams. Tāds jau vairs arklam pakaļ neies, arī linu audeklus tāds neaudīs, ne arī brālim Reinim pa gada tirgiem vairs līdzi brauks vērpjamos ratiņus andelēt. Dzird, ka naudas gan viņam maksājot maz, toties vari sēdēt cauru gadu siltā istabā — ne tev linu mārkā jābrien, ne pa dubļainiem ceļiem uz kaimiņu valstīm jābrauc ar savu preci. Un tu re, cik smuki tas Matīss skolas bērnus dziedāt prot mācīt!

Sēdēja meitu mātes, sēdēja pašas meitas ziemas sala sakaitētiem vaigiem. Vai tas tagad jau nav it brangs precinieks? Kā tad? Mādaru Made nomira priekš vasarām piecpadsmit, kad mazajam Matīsam bija laikam tikai četri pieci gadiņi. Tad nu tagad viņš īsteni ir precību gados.

Jaunais skolas kungs nelikās par sievām aiz klases galdiem ne zinis. Tā jau nebija, ka viņam nemaz nepatika

sievu lēģeris tur telpas pustumsā. Viņš pat reižu reizēm pārlaida pār lakatotajām galvām steidzīgus mirkļus, it kā viņam tur būtu kāds sameklējams.

Bet savu darbu viņš ne uz brīdi nepārtrauca, rīkojās nevaļīgs un kluss. Jau kuro reizi tiem resgaļiem bija jāatkārto:

Kapsētā reiz guldīts kļūsi,

Kas šeit līksmi dzīvoji...

Skolas kunga acis atkal slepus pārslīdēja sievu pulkam. Protams, ja mājā nav nekāda darba, tad var nākt te kaklus snaikstīt. Un gandrīz visas vecas vien. Jā, tās tev nāks skanīgas dziesmas mācīties! Tām vienīgi vajadzēja savu degunu iebāzt Kaibēnskolā, lai tad rīt sastopoties būtu jauns maļamais. Tīri saīdzis skolas kungs mācīja tālāk:

Gana puisi, gana puisi,

Tev ar dziedās kalniņā.

Dziesma bija galā. Skolotājs atkal pameta galvu atpakaļ un pārlaida steidzīgu skatienu sievu pulkam. Diriģējot bija licies, ka tur pa durvju pustumsu kāds ienāca. Bet vispirms viņš pamanīja ko pavisam negaidītu tepat pirmajās rindās. Sievas raudāja. Skolotāja sirdī ieskrēja tāds kā siltums. Tomēr dzirdējušas, ko viņš te, savu pacietību pārbaudīdams, mācīja skolas bērniem!

Bet tad aizmirsās sievas un aizmirsās paši dziedātāji. Patiesi, pēdējos paņēmienus dziedot, bija ienākusi Rāt-minderu Līze. Atnākusi ziemas vakarā to gaisa gabalu no Vecpiebalgas draudzes skolas — un droši vien par lielām sirdssāpēm mātei. Jaunais skolotājs juta, ka piere viņam atkal aprasojusi, un viņš neveikli slaucīja to ar kabatas drāniņu.

Līzei līdzi laikam ienācis arī jaunais mērnieks no Veļķu muižas — tas Pumpurs. Spožās mērnieku uniformas pogas zibsnīja pustumsā. Protams, tam jau vajadzēja būt visur — visā apkārtnē nekas nenotika, kur šis nebūtu klāt ar saviem dančiem, briesmu stāstiem un citām izrīcībām.

Varēja beigt, bet tagad to nekādi nepieklātos darīt. Jo vai tad cilvēki lai velti būtu mērojuši tālo ceļu uz Kalna Kaibēnu pieticīgo mājokli un aizietu projām, nekā

nedzirdējuši. Tāpēc Matīss no jauna piesita takts zizli pie galda malas un sacīja:

— Lai līdz rītam šodien padarītais neaizmirstos, izņemsim vēlreiz cauri visu dziesmu — nodziedāsim bez apstāšanās no viena gala līdz otram.

Piesmakušajā, pustumšajā telpā no jauna ieskanējās:

Kapsēta tur, kalna galā,
Noskatās uz lejas viet.
Apakšā, tur, upes malā,
Ganu puisēns jautri dzied.

Izskan pēdējie dziesmas vārdi, un tad beidzot šīvakara mācības ir galā. Sievas ceļas, uz kaļķa kūla švīkst pastalas, daža dēla māte pamīņājas, grib kādu vārdu jaunajam skolas kungam sacīt, bet viņš ir tik aizņemts, notis kārtojot, viņš ir pagriezis visiem muguru, un cits nekas neatliek kā doties mājup. Kamēr skolas kungs tur, domās nogrimis, mīņājas, zēni izspurdz pieaugušajiem pa vidu ārā sniegos.

Tagad skolas kungs visu padarījis. Viņš varētu iet, bet viņš dzird tur tos divus pie loga kaut ko priecīgi pārrunājam. Jaunā mērnieka smiekli laikiem piepilda klasi, zibsnī spožās pogas. Jā, kamēr viņi te, skolas kungs nevar doties projām, kaut arī šovakar tik daudz darbu darāms. Vai tad tiešām Rātminderu Līze nepienāks pat labvakaru pateikt? Vai tad Līzei ir vairāk kas sakāms mērniekam nekā viņam, Kalna Kaibēnu skolotājam?

Skolas kungs turpina piekopt klasi. Nu jau gandrīz visi aizgājuši. Pucšķēres viņam ir rokā, un viņš apgriež svecēm degļus, kaut arī Andžs tikko tos apcirpa un sveces būtu pūšamas nost.

Tie abi pie loga vēl arvien sarunājas ...

Te vajadzēja ko darīt. Skolas kungs pieiet pie tiem abiem.

— Labvakar! — viņš saka neveikli. — Man liels gods, ka arī tādi cienījami ļaudis nāk mūsu pieticīgās dziesmās klausīties.

Tagad skolas kungs nožēlo, ka viņš te pienācis. Iepretim staltajam mērniekam viņš ar saviem divdesmit gadiem un pasīko augumu ir vēl tīrais puika, kas nu jaucas lielu cilvēku sarunās. Tāpēc, lai nedomātu, ka Rātminderu meita viņu īpaši interesētu, skolas kungs steidz piebilst:

— Es tikai pienācu pajautāt, kā skolas tēvam ar veselību. Viņu nedēju izskatījās tāds kā sanīcis. Pat lāgā runāt negribēja.

Nevesels? Nē, tēvs esot pavisam vesels. Sestdienas vakarā uz saiešanas kambari lai bijis. Matīss būšot pārskatījies.

Ko te vēl varēja piebilst?

Jā, varbūt viņš patiešām pārskatījies. Tad viņš kādu dienu noiešot pie cienījamās jaunkundzes tēva, Kaibēn-skolai ejot uz galu rēķinu

uzdevumi, vajadzēšot norakstīt jaunus, lai skolas bērniem neaptrūktu ko mācīties.

Jā, lūdzu. Tos tēvs viņam labprāt iedošot. Kaibēnsko-las skolmeistaram esot jāpalīdz..

Matīsam ir karsti, un viņš atkal slauka pieri ar balto kabatas lakatiņu. Viņš vēl brīdi pamīņājas, bet valodas ir kā aizsalušas. Arī mērnieka jaunkungam smiekli nezin kur palikuši. Acīm redzot, tie abi kaut ko citiem nenoklausāmu runājuši, un Matīss viņus nelaikā iztraucējis.

Tad Matīss atvadās. Nu arī Pumpurs attop un saka kādus vārdus par jauko dziedāšanu, ko viņam šovakar bijusi iespēja baudīt. Jā, vai Kaudzītes kungs skolas bērniem mācot arī latviešu pašu dziedātās tautas dziesmas?

Matīss pasmejas:

— Tautas dziesmas? Nē, tās var katrs mācīties un dziedāt ganu gaitās, cik vien patīk. Par to nav bēdīgs prāts arī mācītājam Šilingam.

— Mācītāji vienmēr ir priecīgi, ja latvietis mazāk par savu tautu zina. Un jo mazāk par to, kas notiek pasaulē.

Matīss atsaka tā kā naidīgi, pusspītīgi:

— Bet jāklausa viņiem ir. Sevišķi cilvēkiem, kas strādā tautas izglītošanas apcirkņos. Tepat manu skolu decembrī mācītājs Silings jau pārlūkoja. Smalki noprasīja, kādus bībeles gabalus esmu skolas bērniem iemācījis.

Pumpurs ieskatījās ciešāk jaunajā puisī: tas it labi zināja, ko pasaulē drīkst un ko nedrīkst darīt.

— Es atnākšu pie jums pēc kādām dienām, — Pumpurs saka. — Tagad ir jau vēls, un draudzes skola nav tuvu.

— Man liekas, Pumpura kungs ir apmeties Vejķu muižā. — Matīss nevar šos vārdus pateikt mierīgā balsi.

— Pareizi gan, — Pumpurs atbild. — Bet nevar taču

Rātmindera jaunkundzi atstāt vienu uz ceļa vilkiem par barību.

Ak tā. Ja Piebalgā uzklīduši vilki, tad pašaizliedzīgi sargātāji esot vajadzīgi gan.

Matīss stāv un raugās daudzu kāju nomīdītajā klases klonā. Pumpurs vērīgi ieskatās jaunajā skolotājā. Tad pieiet tam klāt, saņem viņa roku, paspiež to un saka ar saviļņojumu:

— Mēs tagad esam viena darba darītāji — «Baltijas Vēstnesis» nodrukājis manu dzejas darbu.

— Es lasīju. Tā ir ļoti jauka dziesmiņa, — Matīsa zilās acis iedzirkstas. — Jums ir jāraksta. Daudz jāraksta. Tādu dziesmiņu kā jūsējā mūsu avīzēs nemaz nav.

— Tātad es apciemošu jūs.

Viņi šķiras pavisam draudzīgi. Un Matīsam liekas, ka arī Līze Rātmindere atvadoties raugās viņā ar siltu mirdzumu acīs.

Tad durvis paveras un divi stāvi pazūd ziemas naktī.

Pagalmā iziet arī Matīss. Viņam jāskatās, kur aizklīduši skolas bērni. Bet viņš dzird, kā gurkst divējādi soļi, izgaisdami uz Kalna Kaibēnu ceļa. Viegli un smagi soļi.

Matīss sauc kopā savu saimi. Bērniem jāsēstas solos un jāgatavojas rītdienas stundām.

Jaunais skolas kungs aiziet savā istabiņā. Jāstrādā. Arī viņam jāgatavojas rītdienas stundām. Vajadzētu uzrakstīt kādu dziesmiņu. Ausīs dūc melodija, skumja, klusu sāpju caurausta melodija. Matīsam liekas, ka joprojām viņš dzird divējādus soļus sniegotā naktī ejam caur vientuļu silu.

Jāstrādā ...

Paveras durvis, ienāk brālis Reinis. Vai Matīss nepaskatītos — viņš te uzrakstījis kādu lappusi par ērmībām pagasta valdīšanā. Tikai diezin kā viņam tie teikumi rīmējas kopā, un vai visi punkti salikti pienācīgās vietās.

— Es šodien draudzes skolā dzirdēju skolas māti par tevi sirdāmies. Esot vēl viens brūtgāns viņas meitai klāt nācis. Nu, nu. Neņem ļaunā. Cilvēkam jāprot uzklausīt kā patiesību, tā nepatiesību. Sievietes grib pasauli izkārtot ar savu mēli, bet pasaule nekļūst citāda pat no mācītāju spredikiem, kaut arī pātaru teicēji tikai tāpēc vien kāpj kancelē, lai ar saviem vārdiem grozītu cilvēku domas pēc sava prāta.

•— Nu dod šurp. Paskatīšos, kas tev tur iznācis, — Matīss paņem brāļa pasniegtās lapas un labo tik mierīgi, it kā Reiņa vārdi nebūtu sacīti par viņu.

* * *

Tai laikā Pumpurs un Elīze Rātmindere gāja uz Vecpiebalgas draudzes skolu.

Protams, bija tīrā neprātība ziemas laikā doties kājām tik garā ceļā, it īpaši tāpēc, ka labas kamanas dabūt nebija nekāda gudrība. Kurš gan mērnieku jaunkungiem ko liedza, jo pasaulē nav tāda zemkopja, kas negribētu, lai viņam iemēra pašu labāko zemes gabalu. Bet viņi abi gāja kājām. Tā neviens draudzes skolā nezināja, ka viņi aizgājuši kopīgu ceļu, un šā vakara prieku nesamaitāja skolas mātes pārmetumu pilnās acis.

Debesis bija apmākušās, cēlās alpains nakts vējš, asi sniega graudi cirtās gājējiem sejās. Sala, tāpēc viņu gaita bija ātra.

Elīze pēkšņi atkal kļuva nerunīga. Vārdus neatrada arī Pumpurs. Viņi gāja un domāja katrs savu domu.

Bet tad abi gājēji sasila, viņu gaita kļuva lēnāka un atkusa arī valoda.

Un pēkšņi Pumpurs apzinājās pavisam skaidri, ka ir pēdējais laiks runāt par visu to, kas šais mēnešos smagu darījis viņa dzīvi. Ceļu uz

Kalna Kaibēniem viņi bija nogājuši, jautri par citiem runādami, tagad jārunā par viņiem pašiem. Viņu laiks sadila ar katru soli.

— Tagad man reti izdodas jūs sastapt, — Pumpurs nedroši iesāka, un Elīzei Rātminderei atkal bija brīnums, kā pēkšņi šis bezbēdīgais mērnieka palīgs varēja zaudēt gan savu jautrību, gan drosmi.

— Man šķiet, jūs arī agrāk nemaz tik bieži necentāties mani sastapt.

— To es labprāt būtu mēģinājis, ja vien kaut reizi būtu pārliecināts, ka jums tas sagādā pat mazāko prieku.

— Cilvēks pats parasti nezina, kas viņam dara prieku un kas atnes skumjas, — Elīze sacīja domīgi.

Vējš pieņēmās. Nu jau tas pūta vienā paņēmienā. Viņi gāja abi ciešā solī un atkal nerunāja ne vārda. Nakts tumsā kailajos bērzu zaros krāca ziemas vētra. Rīt būs atkusnis.

Pumpura dvēselē pēkšņi bija iegūlis nogurums un it kā naids. Te nu viņš gāja ziemas vakarā vienu ceļu ar vismīļāko cilvēku pasaulē un nezināja, vai viņa sirds var cerēt uz kaut mazāko atbalsi. Nu jau gads apkārt, kopš viņš rakstīja Elīzei vēstuli, kurā stāstīja par savām jūtām. Nezin vai Elīze vēl atcerējās tās sāpīgās rindas, bet viņš pats gan varēja atkārtot ik teikumu.

«Piebalga man ir kļuvusi mīļa kā māja,» viņš pirms gada bija rakstījis, «taču, patiesību sakot, tikai tāpēc, ka Jūs esat tajā. Tāpēc, lai arī kur es kādreiz būtu, manas domas allaž kavējas pie Jums un Piebalgā, — kā tai vietā, kur es tik daudz laimīgu stundu esmu piedzīvojis.»

Ne mazāko zilbīti viņš uz šiem vārdiem nebija saņēmis, it kā tie būtu izskanējuši sniega tuksnesī. Un, kad viņi pēc tam satikās, Elize ne ar acu skatienu nebija likusi saprast, ka viņa vispār kaut ko zina par jaunā mērnieka palīga jūtām. Bet viņa arī nevairījās no tā, tāpēc mērnieka palīgs nebeidza cerēt. Ar sāpēm, žēlām, pat dusmām un naidu, tomēr neglābjami, nepārvarami.. .

Vējš trauca pār laukiem sniega graudus, blāvais baltums visapkārt grabēja šai trakajā dejā. Šādā naktī cilvēks zaudē mieru.

— Man ir divdesmit septiņi gadi, — Pumpurs pēkšņi bez jebkāda ievada iesāka, — un es esmu jau daudz redzējis pasaulē. Esmu braucis plostus pa Daugavu, strādājis galdnieka darbus, kopā ar mērnieku Beķeri esmu izstaigājis vai pusi Vidzemes. Nav saskaitāmi tie godi, kuros, pa pagastiem klīzdams, esmu piedalījies. Esmu tur darījis visādas ēverģēlības. Cilvēki ir smējušies par tām, visiem bijis jautri, un es melotu, ja teiktu, ka man jautrība sveša. Bet ir bijušas daudzas naktis, ko esmu pārlaidis negulējis, melnā tumsā, ar izmisumu sirdī. Un tikai tāpēc vien pielicis spēka rītu sagaidīt, ka tu ceri: ausīs gaisma, nāks diena — gluži citāda nekā iepriekšējā. Sāksies lielāka dzīve ar lielākiem mērķiem. Un tad pienāks stunda, kad es patiešām būšu

dzīvei vajadzīgs. Vajadzīgs savai zemei un tautai, un te man būs darāms liels darbs.

Bet dienas aiziet, nāk jauni rīti, nāk jaunas dienas, un es tālāk neesmu ticis. Gribu dzīvot rītdienai, bet rītdiena man paliek nenotverama. Man nav ne rītdienas, ne vakardienas. Esmu kā pusaudzis zēns, kam dzīvē vēl nav savas vietas. Tas cilvēku dara nedrošu un viņa dienas mokošas.

Jo cilvēks nedzīvo ar skaļu vārdu un smiekliem. Tie ir vaI<idzīgi, jā. Cilvēks dzīvo ar savām sirds asinīm. Bet kur ir mana dzīve, manas sirds asinis?

Tas mani atturējis ar jums drošāku vārdu runāt. Jo kas es esmu? Klaidonis mērnieka palīgs, kam mājas ir visur un nekur. Citiem zemes esmu iemērījis verstu verstēm, bet pats palicis bez šaurākā kaktiņa, kur, saulei rietot, atgriezties no dienas gaitām un sagaidīt jaunu rītu. Tāpēc gluži labi saprotu jūsu māmuļu, kas ne labprāt redz mani Vecpiebalgas draudzes skolā ieejam.

Pumpurs apklusa. Sniegs gurkstēja zem kājām, tumsā krāca koki, Elīze nesacīja ne vārda.

Pumpuram sametās kauns. Kāpēc viņam vajadzēja mēmai, nejūtīgai pasaulei stāstīt savas slepenākās domas? Viņš turpināja pavisam jautri:

— Vispatīkamāk ir mērnieku pulkā. Jo cilvēka daļa taču ir jautrība un prieks.

— Rakstiet! Dziesmiņas! Jums tik skaisti iznāk, — Elīze to saka tik nopietni un sirsnīgi, ka Pumpuram vaigi deg, — kā viņš varēja iedomāt, ka viņa vārdus tikai nakts vējš un sniega lauki dzirdējuši! Viņš iedegas:

— Visapkārt valda lišķība un zemiskums, un, kas iedrošinās blēdi saukt par blēdi un liekuli par liekuli, tam virsū metas mācītājs un barons, ķesteris un valsts vecākais. Kā tādos apstākļos var rakstīt? Jo dzejnieks, no kura mutes nenāk patiesības un taisnības vārds, ir nicināms kā pēdīgais nelietis, jo tāds dziesminieks piemāna tos, kas viņam uzticas. Kam vajadzīgas tādas dziesmas, kurās nav patiesības? Tautai ir savas dziesmas, pasakas un joku stāsti, kuros tā nebēdā ne par kādiem kungiem. Tā vajadzētu rakstīt.

Pumpurs runāja ilgi. Visa pagātne kāpa augšā un trulā neziņa par nākotni. Baltijā nomākta tika ik galva, kas pacēlās augstāk un sauca savus brāļus pretim jaunam rītam. Un Pumpurs pats? Viņš staigāja pa Vidzemes pakalniem un nostiprināja tās robežas, kuras noteica pati neciešamākā kukuļošana un muižnieku patvaļa. Ziemās viņš palīdzēja zīmēt mērniecības ruļļus, un tā uz mūžīgiem laikiem rakstos tika nostiprināti tie kauna darbi, ko pastrādāja zemiskas sirdis un nauda.

Pumpurs aizmirsa, ka tā ir Elīze, kas tumsā gāja viņam blakām. Tagad viņš patiesi runāja tumsai, kas sedza zemi, un vējam, kas

trakoja Piebalgas klajumos un silos. Viņa sirds negaidīja atbildes, jo atbilde bija skaidra, par to nebija nekādu šaubu. Vajadzēja citādu dzīvi, citādus laikus, nekādi mierināšanas vārdi te nelīdzēja.

Vējš apgura pirmais. Vēl tikai tālumā pakalnu sili nošalca, un tad iestājās klusums. Apklusa ari Pumpurs. Tagad atkal uz ceļa bija dzirdama tikai divējādu soļu gurk-stoņa. Vieglu un smagu.

Skolas mājā Rātminderu istabās spīdēja uguns. Viņi atvadījās.

Pumpuram atkal bija kauns par sevi. Kam viņam vajadzēja kā nepilnīgam staigāt melnā tumsā un runāt skaļā balsi?

— Paldies par klusēšanu un par uzmanību, — Elizes roku savā turēdams, viņš sacīja nopietni un spītīgi.

Bet Elīze atkal nekā neatbildēja.

— Es tomēr nenožēloju šo gājienu uz Kaibēniem, — to nu viņš sacīja pavisam nopietni.

Beidzot ierunājās ari Elīze — kā brīnīdamās, kā no dziļa miega mozdamās:

— Kā tas Madaru Matīss par pusgadu izaudzis! Te skolā viņš bija tāds puisītis.

Tagad Pumpuram nekā vairs negribējās sacīt. Un nevajadzēja to darīt. Durvis noklaudzēja, un jaunais mērnieks stāvēja Vecpiebalgas draudzes skolas priekšā viens. Gluži veltīgi viņš bija gājis uz Kalnu Kaibēniem. Pavisam veltīgi.

Bet vai tad viņš to nezināja jau iepriekš?

*% **

Sala. Kalna Kaibēnu skolas telpas nevarēja vien piekurināt, jo māja bija veca, kaktos dēļi satrupējuši un ziemu pārklājās ar baltu pelējuma kārtu. Trūka ari malkas. Bērnu vecāki gan kurināmo veda, bet parasti skolai tika atvests tas, kas pašu krāsnī nedega. It kā satrupušie prauli, kas pašiem mājās nederēja, skolas bērniem būtu paši labākie siltuma devēji.

Kādas aukstas februāra dienas pievakarē Pumpurs pieklauvēja pie Kaibēnskolas skolotāja istabiņas durvīm.

Jaunais skolas kungs sēdēja pie nekrāsota galda un ar sīku nazīti asināja zoss rakstāmspalvas. Galda otrā pusē gluži sakucuši tupēja divi zeperi un cītīgi dūra ar adatu baltā papīrā. Tur radās jaunas rakstāmās grāmatas.

— Labu veiksmi, skolas tēv! — Pumpurs sveicināja.

Visiem zināms, ka piebaldzēni ir nepārspējami jēru

bendes un ratiņu dreimaņi, bet te jau iet pavisam cita dreijāšana vaļā. Tos zeņķus gan tu, Matīs, esi pagalam nomocījis, — Pumpurs piebilda, burtnīcu šuvējos skatīdamies.

Puišiem saskrēja asaras acīs. Tā bija balta patiesība! Un likko tas spalvu asinātājs viņus pavisam bargi sarāja: pagasts vis nedodot labu papīru un šujamās adatas, lai tādi nevīžas gludas lapas saņurcītu kā

pievalkātu nēzdogu. Neņurci nu, ja tev tāda šūšana apnikusi līdz kaklam, tāpat kā rakstu zīmes, kas tādā grāmatā velkamas! Jāstrādā kā pasaulei par apsmieklu ar adatu un diegu — tas taču ir skaidrs meitiešu darbs!

Arī skolas kungam sametās tā kā neērti. Viesis var nodomāt, ka viņš tos pinkšķētājus iekauj, kā to Jaunpiebalgas mācītājs Kēlbrants mīlēja darīt, bērnus mājās pārklaušinot.

— Tagad pietiks, bērni! Ejiet paskraidīties! Rīt turpināsim atkal, jo arī galvas rēķinus jūs šodien nezinājāt.

Puikas jau atradās pie. durvīm. Bet skolas kunga sejā jau bija iegūlusi rūpju rieva.

— Nē, labāk ejiet klasē un vēlreiz pārlasiet to gabalu, kur Jēzus uzmodina Jairas meitiņu. Tikai neaizmirstiet. Rīt šeit, rakstāmās grāmatas šujot, mēs to vietu visi trīs pārrunāsim.

— Jā, skolmeistar! — atskanēja balsis, kurās pēkšņā līksmība bija apdzisuši.

— Man par Jairas meitiņu un viņas savādo atmošanos no miroņiem vēl šodien nav nekāda prieka, — sacīja Pumpurs, kad abi zēni bija aiz durvīm.

— Bet man par tiem bībeles notikumiem jāmāca katru dienu, ja nu reiz esmu tādu amatu uzņēmies, — Matīss atbildēja. — Kaut kādu mācību cilvēks var paņemt no katra stāsta, — viņš vēl piezīmēja. — Jo viss, kas ir ap mums, ar gudru ziņu ir vēršams cilvēkam par labu.

Tad, it kā savas domas vēl pastiprināt gribēdams, Matīss parakājās uz galda sakrauto grāmatu un burtnīcu grēdā un paņēma kādu papīru. Tajā bija lasāms, ka saskaņā ar draudzes mācītājā Silinga norādījumiem Kalna Kaibenu skolā mācāms:

1. Bībeles stāsti.
2. Ticības mācība.
3. Galvas un tāpeles rēķini.
4. Dziedāšana.
5. Rakstīšana un lasīšana no Jaunās derības un Saca pirmās lasīšanas grāmatas.

— Kur gan lai es dievu kungu un viņa praviešus lieku, ja man par viņiem jārunā rītā un vakarā? Mācītājs Šilings skolas pārlūkošanā no jauna atgādināja, ka kristīga bijāšana esot galvenais, kas pagasta skolā bērniem iemācāma.

To visu Matīss pasacīja rāmā balsī, bez sašutuma un naida — un arī bez bijāšanas pret mācītāja sacīto. Un atkal Pumpurs nezināja, ko domāt par šo jaunekli aiz galda, — vai viņš ir pret dieva praviešiem vai arī pieticīgi bijā svētos rakstus. Pie istabas sienas bija pakārta neliela bildīte ar Kristu pie krusta, apakšā paraksts:

Es to darīju tevis dēļ,
Ko tu dari manis dēļ?

Pumpuram par šo bildīti bija stāstījis dakteris Jurjāns. Toreiz Jurjāns sacīja, ka cilvēks reizēm sev spēkus smeļ pat no naiviem vārdiem. Matīss bērnībā šo bildīti saņēmis par izcilām sekmēm no mācītāja Silinga, kas tad bērnus pārklaušinājis. Matīss pats bildīti ierāmējis, un istabā tā allaž viņam stāvot acu priekšā.

Vai Matīss līdz ar necilo dāvanu, kas viņam tik dārga kļuvusi, nav paņēmis no Šilinga arī mācītāju zemās debesis?

Vajadzēja runāt par ko citu. Pumpurs skatījās uz jauno skolotāju, un atkal un atkal viņš dzirdēja Elīzes vārdus: «Kā tas Mādaru Matīss par pusgadu izaudzis!» Vai viņam tomēr nevajadzēja piecelties un atstāt Kalna Kaibēnus? Nē, nē. To viņš nedrīkstēja darīt. Ja viņš domāja par to lielāko darāmo darbu, kuram vajadzēja pulcēt visus spēkus, -kā gan viņš tad drīkstēja aizmirst savu tautu nedrošas mīlestības dēļ?

Istabā valdīja klusums, jo abi vīrieši domāja vienu domu. Matīss skatījās Pumpura spožajās pogās, kuras viņam vajadzētu ienīst. Bet vai nebija rakstīts, ka cilvēkam jāatstāj tēvs, māte, sieva un bērni, lai sekotu, kad sauc dieva dēls? Un vai Matīsam šodien vispirms nav jādomā, kā nest gara gaismu saviem tautas brāļiem? Viņa dienām nebūtu nekāda prieka, ja viņš neatliekamo darbu aizmirstu un turētu ļaunu prātu uz to, kam vajadzētu būt viņa biedram un draugam.

Lai notiek dieva prāts! Vai Līze Rātmindere sniegs roku viņam vai tam mērniekam, Matīss apslāpēs katru naida jūtu savā sirdi, lai darītu darbu, kas viņam ar katru dienu liekas varenāks un neatliekamāks.

Pulkstenis gausi sita ceturto stundu. Sie sitieni pārcirta istabas klusumu un abu vīru domu pavedienu. Viņiem bija darāms kopīgs darbs, tāpēc viņi nedrīkstēja stāvēt vieirs pret otru ienaidā.

— Mums savstarpēji jāpalīdzas, — sacīja Pumpurs. — Tas vajadzīgs, lai mūsu dzejas darbi celtos lielākā vērtē. Un lai mēs zinātu, kā visai Piebalgas valstij varētu darīt vairāk labuma.

Viņi runāja ilgi. Izrādījās, ka viņiem abiem, dakterim Jurjānam un draudzes skolas skolotājam Pilsētniekam ir vienas domas: vajag zināmos vakaros pulcēties kopā, lai apspriestu jaunākos rakstniecības ražojumus un notikumus Piebalgas dzīvē. Tādi vakari varētu notikt draudzes skolā, jo uz turieni, no dažādām malām nākot, ir vistuvāk ko staigāt.

Tad Matīss iejautājās, vai Pumpuram nav līdzi kāds no viņa jaunākiem, atklātībā vēl nezināmiem dzejas darbiem.

Esot gan, bet mājas tēvam pieklājoties pirmajam celt svētku rausi galdā.

Matīss ari neliedzās. Turpat jau bija klade ar rūpīgas rokas rakstītām rindām.

Bet no dziesmiņu lasīšanas nekas neiznāca. Pagalmā kāds spiedzīgā, sievišķīgā balsī lamājās, un viņi gāja lūkot, kas tur notiek.

Pagalmā pašreiz sēdās ragavās pasīks vīrelis lielā kažokā, plānu degunu. Braucēju bija ielencis skolēnu bars un skaļās balsīs lūdzās:

— Onkulīt, paved! Mazu, mazu gabaliņu! Tikai no kalna lejā.

Vīrelis atgaiņājās ar pātagu un sauca sparīgi pretim:

— Mana ķēve nav ilksīs jūgta, lai tādus Zodomas grēciniekus vizinātu.

Skolas kungu ieraudzījuši, puikas acumirklī pazuda kā nebijuši. Matīss skatījās, ko kareivīgais braucējs atvedis. Kā tad! Atkal tikai pagales desmit un tās pašas — piemirkušas apses. Matīsa vaigos iesitās sārtums, bet viņš centās būt mierīgs.

— Man šķiet, tu, Andža tēv, to malku atvedi?

Vīrelis ragavās pagriezās, plānais deguns noraustījās, pātaga izkrita no rokām:

— Es, vai?

— Es jautāju, vai tu to slapjo slogu atvedi?

— Vai tu ar mani runā, viņu tēv?

Mierīgais skolas kungs zaudēja pacietību:

— Ar tādu malku tu man visus skolas bērnus izsaldēsi.

— Ak es, vai?

— Vai tev grēka nemaz nav bail? — Matīsa acīs iegai-lējās jautra liesmiņa.

— Ko tu, skolas tēv, grēku piemini? Grēkojuši esam visi. Vai Zauls negrēkoja, bet vai tāpēc pestītājs palika no krusta nenoņemts?

Matīss stāvēja pavērtu muti. Klausījās, un pēkšņi viņu sagrāba brīnumainas jūtas. Paplukušā vīreļa runa likās skanam varenāk par Vecpiebalgas baznīcas ērģelēm, kad Kornets laida dieva dusmību vaļā. Pazuda rūgtums par slapjo malku, par aukstumu, kas nāks skolas telpās līdz ar šādām pagaiēm. Jaunais skolas kungs tikai novīpsnāja:

— Vai tad tev tiešām mežā nevienas sausākas pagales nebija?

— Kur tu, cilvēks, tagad sausu malku ņemsi, skolas tēv! Kas bija sausāks, tas jau kuras mērnieciņa cienīgtēva mājokļos. Bet tam krāsns kā elles rīkle, tur visa valsts nespēj, cik pretim ņem, pievest.

— Bet vai tu, Andža tēv, nepadomā, ka sals arī tavs puika?

— Sals citi, sals arī mans Andžs. Ne jau goda vieta viņam šai pasaulē izredzēta. Vai tu, skolas tēv, bez kāju salšanas esi rudenī linus no mārka izcēlis? Bet tagad man jāsteidzas. Sieva domas, kur esmu ar visu zirgu palicis. Tu mani pratini kā citkārt augstais priesteris mūsu pestītāju pirms krustā sišanas. Bet vai tu par to esi padomājis, kāds grēks tevis dēļ guļ uz manas sirdsapziņas? Man taču šie paši slapjie prauli bija meitietim jāizmāna. Sieva vis man neļauj pliku pasauli par baltu velti apsildīt.

Vīrelim tagad bija atkal pātaga rokā, viņš uzšāva zirgam:

— Nū-ū! Diezgan stāvēts!

Zirgs pakustināja asti, bet kājas palika uz vietas.

Vīrelis pātagoja no jauna:

— Nū-ū! Kusties, maita! Sai sētā tu siena klēpi nesagaidīsi. Ne jau uz kāzām vai talku esam atbraukuši.

— Vai tu uz draudzes skolas pusi? — Pumpurs iejautājās. — Tad man pa ceļam.

— Uz to pusi gan! Sēdies iekšā! Ķēve gan stīva un kliba, bet vai nu tāpēc mērnieka jaunkungu kājiniekos atstāšu? Mīļais Jēzus, kā brūtgānu pie kāzu galda tevi aizvedīšu. Jo, ja ķēve mērnieka jaunkungu negribēs vest, tad tā lai nežēlojas, ka Andža tēvam netiks iemērītas labas pļavas.

Vīrelim zirgu nemitīgi mielojot, viņi aizbrauca. Vēl no pakalnes bija dzirdama skanīga, sievišķīga balss:

— Ķēve stāvot nosalusi. Kad sasils, tad tu redzēsi, kas viņai par kājām. Nū-u, slaune!

Jaunā skolas kunga acīs iegūla skumjas. Nekas pasaulē nebija tik briesmīgs kā cilvēku dzīve. Un nekas nebija tik pārvarīgi saistošs kā cilvēku dzīve.

4. PASAULES ROBEŽAS IR PLAŠAS

Pēc 1868. gada sausās vasaras un tāpēc liela trūcībā pārlaistās ziemas jaunais pavasaris nāca agri, ar siltām saules dienām un dzelteniem pureņu ziediem. Ceļi putēja jau martā, un aprīlī Vecpiebalgas mācītājmuižas liepām plauka lapas.

Līdz ar pavasara atnākšanu pilnā sparā atsākās arī mērīšanas darbi. Vakaros līdz vēlai naktij un svētdienās augu dienu skanēja dziesmas un neganta aurošana tai pusē, kur apmetušies mērnieku jaunkungi.

Mierīgāk dienas aizritēja Pumpuram, kas uz savu roku bija saņēmis izmērīt Leimaņmuižas zemes. Ieradis jautrā barā palaist dienas, te viņš pievakarēs pat garlaikojās. Nebija stundas, kad viņš domās neaizstaigātu uz Vecpiebalgas draudzes skolu. Tur bija draugi, tur bija Elīze Rātmin-dere, tur marta mēnesī dibinātās dziedāšanas biedrības vadītāji.

... Un tā Pumpurs ir atkal ieradies Vecpiebalgas draudzes skolā. Pie skolotāja Pilsātnieka ir vēl dakteris Jurjāns, Kalna Kaibēnu skolotājs Kaudzītes Matīss, draudzes skolas palīgskolotājs Andžs Ieviņš.

Lai gan visiem ir zināms, kā Pumpurs šķīries no sava Piebalgas principāla Beķera, tomēr viņam atkal viens vai otrs par to jautā no jauna, un dzejnieks labprāt stāsta.

— Tādas izšķiršanās ļaužu starpā notiek vienkārši, — Pumpurs smejas. — Tas ir kā ar elektricitāti dabā. Tā krājas, krājas, nevienam tā nav redzama, bet tad pēkšņi zilas ugunis triecas no debesīm pret zemi un bērzam galotnes vairs nav. Tā man gāja ar Beķeri. Kādā dienā viņš man saka: «Sameklē stigu dzinējus. Bet par to vislētāko maksu un tādus, kas nerunā pretim.» Par brīvu ļaudis izkal-pināt — uz to Beķeris ir nadzīgs, tāpēc es viņam atbildu: «Beķera kungs! Tad būs jāpagaida svētdiena un jāaiziet uz Vecpiebalgas kapsētu.» Beķerim tāda atbilde gan liekas dīvaina, bet viņš negrib izrādīt savu nesaprašanu, tāpēc saka: «Strādniekus vajag jau rīt vai parīt.» Es savukārt viņam it mierīgi nosaku: «Lai dabūtu tādus, kā jūs prasāt, jāgaida līdz svētdienai.» Beķeris negrib vairs ar mani runāt, viņam bail, vai es viņu neizmuļķošu, tāpēc piekāpjas: «Labi, bet tā kā lai būtu!» Nu es viņam atbildu: «Kā tad nebūs. Jāaiziet tikai līdz bērkambarim un jāsalīgst jaunatvestie miroņi — tie par stigu dzīšanu neprasīs ne kapeiku un neteiks jums pretim ne vārda.» Tad Beķeris nozibsna baltas acis: «Cienījamais kungs! Jūs esat atlaists. Un šai pašā stundā.» Es pasmējos un noteicu: «Vai tad jūs tikai tagad saprotat, ka rnan pretīgi ar jums kopā strādāt.» Tā mēs izšķīrāmies.

Kad draugi bija pasmējusies, Pumpurs ar rūgtumu balsī turpināja:

— Te jau varētu sarakstīt romānu par mūsu darbiem. Tikai neviens neticētu, ka tā ir patiesība. Jo vairāk blēdību un nelietību kā mērniecības darbos neviens cilvēks nevar ne iedomāties, ne arī melodams samelot.

Bet tad Pumpurs atmeta ar roku:

— Rakstniekam pie mērniekiem nav ko darīt. Jo tad viņam būtu jāliek pie malas spalva un papīrs un jāstrādā kā lopu laidarā ar sekumiem rokās.

Sarunā iejaucās Matīss:

— Kur grib namam jaunu pamatu celt, tur vecie gruži no ceļa jānovāc. Tāpat tas ir rakstniecībā. Un nav droši pasakāms, kas vairāk godājams: vai tas, kas nekrietno līdzējis aizslaucīt, vai tas, kas par krietno priecīgas bildes zīmējis.

Matīsu nodarbināja vēl cita doma:

— Latviešu biedrība Rīgā izrādījusi dažādas skatu spēles. Es domāju, ka arī mūsu Dziedāšanas biedrībai par tādām vajadzētu padomāt. Cik spriežams pēc grāmatās un avīzēs rakstītā, tādas izrādīšanas lieliski uzslavē labo cilvēku sabiedrībā un izsmej un nīcina ārā ļauno un peļamo. Par godīgu un kristīgu dzīvošanu daudz runā mācītāji ik baznīcā. Arī mūsu Vecpiebalgas draudzes gans Silings. Bet mācītāju runāšana allaž bijusi liekulības pilna. Kas īsteni grib sirdī labāks kļūt un no viltniecības izvairīties, tam baznīcā nav ko meklēt.

Matīsam runājot, bija ienācis skolas tēvs. Ja spriež par cilvēka ticības stiprumu, tad viņš nevar malā stāvēt:

— Tie ir patiesīgi vārdi, ko tu sacīji, Matīs. Baznīca padarīta par naudas mītavu, kā citkārt tas lasāms bībelē par vecajiem jūdiem. Lēnprātība un patiesa uzticēšanās dievam šodien tik vien vēl saiešanas kambaros atrodama.

Kaibēnskolas skolotājs platām acīm skatījās skolas tēvā. Vai Andžs Rātminders, par liekulību runādams, pats nesēdēja ar šo kaiti vienās ragavās? Staigāja pa pasauli ar pazemīgu vaigu, bet acis meta vispirms uz to pusi, kur pagasta lielmaņi brauca. Un skolas māte nevarēja garām paiet, nenovēlīgām acīm Matīsā nepaskatījusies. Jo viņa zināja, ka Matīsam nav ne lepnu māju, ne ratu ar augstu atzveltni, ne liekas naudas zeķē. Izsmiekls skan Matīsa valodā, kad viņš saka:

— Saiešanas kambaru apmeklētāji gan saviebj vaigu, kad dzird baznīcas pulksteni zvanām, bet naidā pret jaunlaiku dzīves prasījumiem ir tikpat neiecietīgs mācītājs Silings, cik saiešanas kambaru tētiņi.

Skolas tēvs paceļ pret griestiem glaudenās acis:

— Jaunmodes ārišķības un lepnība ir labākais kumoss tā ļaunā rīklei. Jo līdz ar lepnību aug visādas kārības un neapmierinātība. To es jums, dēli, varu sacīt: kamēr es dzīvošu, mana sirds piederēs tiem, kam rūp tēvu tēvu skaidrā sirds šķīstība un pacietīga panesība visās

dzīves likstās un grūtumos.

Matīss piecēlās kājās:

— Vecos laikos uguni atraduši tā. Reiz, kā t • rasts, piebaldzēni braukuši uz tirgu ar nesmērētiem . 'kasu ratiem. Tad kāds tēvainis, lai pirmais nonāktu tirgu,'-sācis savu pušelnieku apdzīt un triecis zirgu vienos stiepienos. Un raugi, ass un rumba tai skrējienā tā sakarsuši, ka aizdegušies. Tā cilvēki tikuši pie uguns, ar kuru tagad pat baznīcas sveces tiek aizdegtas. Tāpēc šodien būtu tīrā apgrēcība vecas modes ratus atmest un braukt ar dzelzasu ratiem, jo nav ticams, ka no dzelzasu ratiem izšķilsies labāka uguns nekā tā, kas dabūta no kokasu ratiem un joprojām deg piebaldzēnu pavardos.

Rātminders žēli skatījās jauneklī:

— Tagad tu manu sirdi dziļi apbēdināji, Matīs.

Visi gaidīja, ka skolas tēvs nu runās ar bardzību, bet viņš sēdēja brīdi un nesacīja ne vārda. Kad Andžs Rātminders atsāka runāt, tad likās, ka viņu mazāk nomāc Matīsa skarbums nekā kāda slepena doma, kas urda un nedod miera.

— Jums viegli jaunas modes runas sarunāt, bet no manis par tām prasa atbildību. Par cilvēka prāta izglītošanu jūs cīnāties, bet līdzi visapkārt ceļas arī nemiers un neapmierinātība. Rodas cilvēki, kam pasaulē vairs nekas nav labs. Un, jo vairāk un augstākās skolās ļaudis iet, jo niknāka kļūst šī neapmierināšanās ar savu dzīvi un kārtu.

Vecais vīrs pieklust. Viņa domas ir kaut kur aizķērušās.

Tagad ierunājas Pumpurs. Cik ilgi gan lai aplamības te tiktu sludinātas kā dzīva patiesība?

— Bet tad jau jūs, skolas tēv, visu mūžu esat darījis darbu, kas kaitē dievam tam kungam. Jo neviens ļaužu izglītošanā Piebalgā nav tik daudz darījis kā jūs.

Andžs Rātminders, šķiet, šos vārdus jau gaidījis. Kad viņš ierunājas atkal, viņš nestrīdas ar Pumpuru, viņš nestrīdas ar šiem vīriem, kas pulcējušies Pilsētnieka istabā, viņš strīdas pats ar sevi, ar savu sirdsapziņu:

— Cilvēka prātam ir dieva liktas robežas. Un, jo vecāks es kļūstu, jo vairāk mani neatstāj šī jautāšana: vai skolmeistaram jābaidās, lai viņa skolas bērns nezinātu par daudz? Vai cilvēka zināšanām drīkst novilkt robežu cilvēks vai vienīgi dievs?

Bet tad Rātmindera tēvs saraujas kā noziegumā pieķerts. Vai viņš darīja pareizi, ka tos jautājumus, kas kārtojami vie; ,i ar dievu un savu sirdsapziņu, viņš nodeva ļaužu vak am?

B t mute atkal pasaka vārdus, ko laikam nevajadzētu citiem darīt zināmus:

— Es dzirdu, ka vairāki Piebalgas jaunekļi aunot kājas, lai dotos uz Rīgas skolām. Tīšu prātu viņi negribot iet vācu skolās, bet jaunajā Aleksandra skolā. Un tikai tāpēc vien, ka tai skolā māca arī latviešu

valodu. Esmu dzirdējis, ka mācītājs Šilings esot pēc šiem jaunekļiem taujājis.

Skolas tēvs negaida atbildi. Klusu, kā ienācis — viņš atkal aiziet, lēni durvis aiz sevis aizvērdams. Viņa vārdi ir izskanējuši kā draudi un brīdinājums.

Bet, kad skolas māte pēc brīža iet pa pagalmu, viņa dzird Pilsētnieka basa balsi, kurai lidzi dūc citas:

Ozoli vēl Baltijā Zaļo kalnos, ielejās.

Tāpat vīri atgadās,

Ozoliem kas līdzinās.

Jaunais mērnieks stāv pie loga un sveicina. Skolas māte ir aizņemta ar savām domām un tāpēc nepamana tādu sveicinātāju. Labi, ka viņa — tīri kā paredzēdama — Līzi šodien aizsūtīja ciemos. Tie divi ir atkal draudzes skolā, bet māte, kas vēl savai meitai labu, nevar priecāties ne par to vienu, ne par to otru.

Pumpurs atgriezās Leimaņu muižā, Elīzi nesastapis.

* $ sfs

Kad jūnija sākumā kādā svētdienā Pumpurs ieradās pie daktera Jurjēna, viņš sastapa priekšā nepazīstamu jaunu cilvēku. Jurjāns pievērsās Pumpuram:

— Tā iet, ja veselu nedēļu neapciemo draugus. Iepazīstieties! Divi mērniecības amata mācekļi: Gorku mērniecības skolas absolvents Fricis Treilands un Piebalgas mēr-nicciņa cienīgtēva Beķera bijušais māceklis Andrejs Pumpurs. Abi šie vīri ir likušies uz dziesmu rakstīšanu. Vienu avīzēs varat sazīmēt ar Friča Brīvzemnieka vārdu, otrs parakstās zem saviem dzejoļiem strupi — «-rs».

Jaunais cilvēks, kura acis slēpās aiz lieliem, iezaļganiem briļļu stikliem, panāca uz priekšu un, vāri pasmaidījis, sniedza roku. Tas bija vīrišķīgs rokas spiediens — tādu nemaz nevarēja gaidīt no šī mazliet uz priekšu salikušā pasīkā jaunekļa.

— Treilanda kungs ieradies mūsu pusē, lai iepazītos ar piebaldzēnu gardibenēm. Mēs te smejamies par tām, jo no modes tie galvas katli ir jau laukā, bet viņam tās šķiet brīnum jaukas un liekamas tūlīt Maskavā muzejā, lai arī turienes ļaudis tas varētu apbrīnot.

— Kas dzīvei kļuvis visnederīgākais, tas muzejiem allaž pats dārgākais, — Pumpurs piezīmēja, lai tikai būtu kādu vārdu teicis.

Svešais jauneklis pasmaidīja:

— Ne viss. Bet šo un to mēs veltīgi aizmirstam, tāpēc nesaprotama kļūst šodienas dzīve.

Pumpuram pievērsies, Treilands sacīja:

— Jums pēc vecām gardibenēm es netaujāšu, jo ko gan dzejnieks ar tādām iesāktu. Arī ratiņus dreijāt jūs droši vien, Piebalgā dzīvodams, nebūsit iemācījies. Bet Lielvārdes dziesmas un teikas — tās

tak jās vēl varbūt atcerēsities, arī Piebalgas kalnus un purvus mērīdams.

— Es lasīju uzaicinājumu «Baltijas Vēstnesī» par tautas garamantu vākšanu Krievijas Etnogrāfijas biedrības uzdevumā, — Pumpurs nedroši sacīja. Lasījis viņš bija, bija arī apņēmies šai darbā savu roku pielikt, bet nekā viņš nebija izdarījis. Un, kā pats sev spītēdams un sevi izsmiedams, dzejnieks turpināja: — Es mēru zemi, un robežu kupicas no auguma uz augumu parādīs, kur mērniekiem bijuši draugi un kuram saimniekam nav bijusi rocība kukuļus dot. Jaunais draugs, es nekā jūsu labā neesmu izdarījis.

— Manā labā jums nekas nav jādara, — Treilands klusi sacīja. — Jums jāstrādā savas tautas labā. Tik vien pēc tā, ko cilvēks devis vispārībai, vērtējams, vai viņš savu dzīvi godam dzīvojis vai tā aizlaista nevērtē.

— Tas ir skaisti sacīts, un pēc tādiem vārdiem arī es vienmēr esmu gribējis dzīvot. Bet ikdiena par visu vari iet pavisam citādu ceļu.

— Tāpēc jau cilvēkam ir griba, lai viņš ietu savu ceļu.

Bija agra priekšpusdiena, un viņi visi trīs gāja uz baznīcu.

Treilands gribēja redzēt ļaudis svētdienas tērpos, viņš gribēja redzēt arī pašu baznīcu.

Ka Ellzes baznīcā nav, to Pumpurs ievēroja tūlīt. Kaut arī viņš lūdza atnākt . . . Bet tā tas bija vienmēr — viņa nenāca, kad Pumpurs aicināja, un negaidīta pēkšņi parādījās un aizdedza ar savu jaunības skaistumu.

Garlaicību gaiņādams, Pumpurs vēroja maskavieti. Treilands sēdēja nekustīgi, tikai acis nodeva, ka viņš nemaz neseko dievvārdu gaitai. Tās kavējās pie baznīcas izbūves, pie sievu izrakstītajiem brunčiem. Tas viss novērojams un atmiņā paturams. Pumpura sirds sažņaudzās sāpīgā smeldzē. Šis maskavietis paskatā vēl pilnīgi zēns, un tomēr viņš ticis tālu pasaulē. Viņam lieli zinātnieki uzticēja pienākumus, kas padarāmi latviešu tautas un krievu zinātnes labā. Viņa dzīvei bija augstāka cenšanās, un viņam iespējams to izpildīt darbos.

Ko savā dzīvē paveicis viņš, Pumpurs? ...

Baznīcas zvanam skanot, viņi devās vasaras saulē. Treilands gāja ļaužu pulkā, kā dzīvību atguvis: viņa acīm nepaslīdēja garām neviens, kas vien staigāja senlaicīgā ģērbā.

Kad viņi nošķīrās no ļaužu pulka un atradās uz ceļa tikai trīs, Treilands domīgi sacīja:

— Ir diezgan briesmīgi tā staigāt Baltijā no pagasta uz pagastu un klausīties un vērot, ka visur garīgās rosības centrs ir baznīca un mācītāja spredikis ir vienīgais, ko ļaudis dzird par pasauli. Bet no pasaules tur patiesība nav nekā. Pasaules robežas ir daudz plašākas, dzīve daudz skaistāka. Bet mūsu dzimtenē pasaule ir it kā šaurā

sprostā ielikta. Tur, Maskavā, tomēr ir citādi. Tur mums, latviešiem, ir darbs, kas darāms, un tur mācītāja acis katru brīdi pār plecu nevēro, ko tu raksti, ko tu domā. Ko šeit tikai pusvārdos bailīgi var pačukstēt, to citur runā skaļā balsī. Un savu zemi mīlēt un cienīt gan laikam tikai Baltijā uzskata par kaunu. Pasaule ir cēlusies kājās, tikai Baltijas muižās un mācītājmuižās nekas nav pamanīts no jaunā laika gara.

Viņi šķīrās. Treilands sirsnīgi atgādināja:

— Es labprāt jūs redzētu kā viesus Maskavā. Kas bijis aiz savas sētas robežām, tas allaž ko vērtīgu var pārnest arī savai dzīvei. Es jums rakstīšu. Un gaidīšu daudz jauku dziesmu, pasaku un arī dažādu māņu ierašu aprakstus.

Kad Pumpurs no Vecpiebalgas skolas iznāca uz lielceļa, viņš sastapa skolas tēvu. Andžs Rātminders bija satraukts;

— Noticis, kā es sacīju. Rīt man jāiet uz mācītājmuižu. Mācītājs ir nemierā ar to jaunlatvietības garu, kas arvien vairāk sāk iespiesties Vecpiebalgas draudzē.

* * *

Pirmdienas ritē, pošoties pie mācītāja Šilinga, skolas tēvs nenocietās un pasacīja sievai:

— Negaidīju, ka Matīss var būt ar tik neiecietīgu garu.

Viņš sievai izstāstīja notikušo sarunu. Un vēl piebilda:

— Kad cilvēks no pusaudža taisās par vīru, tad mēs ceram to vislabāko un domājam, ka viņš izaugs kā slaida priede sila vidū. Bet cik bieži atgadās, ka cerībās viļamies un derīgas priedes vietā pēcgalā ieraugām nederīgu grāvmalas kārklu.

— Tas Matīss man nekad nav paticis, bet tu no viņa visu laiku esi kā ieņemts, — skolas mātei iezvērojās acis. — Tagad sācis arī vesti ar bodē pirktām pogām valkāt. Kas zina, nelabais dīdīs, un arī ūsas vai bārdu sāks audzēt. No viņa visu var sagaidīt. Bet ko tu teiksi — mūsu Līze vienmēr pielavās pie loga, kad šis iet garām. Tā vien pieraugi, lai tā sodība nenāk taisni pār mūsu namu!

Andžs Rātminders vairs nesaka ne vārda. Kur deg, tur eļļa klāt nav jālej.

Sieva vēl runā un runā. Viņa sarunā bezgala daudz lieka un nevajadzīga. Un aplama. Viņš, Andžs Rātminders, arī pie visa esot vainīgs.

Andžs Rātminders klusē. Ko no sievieša cilvēka citu var gaidīt? Pavards un istaba ir viņu pasaule, un no šīs pasaules viņas skatās uz visu, kas valstī notiek. «Beidz reiz taurēt kā ar Jerikas bazūnēm, >1 Andžs Rātminders grib sacīt sievai, bet tas būtu pret kristīga cilvēka lēnprātību, un viņš tikai nošļupst:

— Tagad man jāiet. Mācītājs Šilings mani gaida.

— Vienmēr tev ir kaut kur jāiet, pat par pašu ģimenes likstām tev nav laika ar sievu parunāt. Kā tas vecis tev pamet ar pirkstiņu, tā tu uz

mācītājmuižu projām, lai vai sieva paliek viena kā nokaltis koks tuksnesī.

Andžs Rātminders nenociešas:

— No tavas mutes nāk tādi ūdensplūdi, sieva, ka tas koks ne vien salapos, bet sāks arī ziedēt.

Durvis aizcērtas, un skolas māte paliek istabā viena.

Kad skolas tēvs ieiet draudzes gana istabā, mācītājs tikko ir pabrokastojis. Viņš šņauc tabaku, šķauda, tad paceļ pret skolas tēvu ūdeņainas acis:

— Mīļais draugs, Andž Rātminder! Dievs tevi nolicis Vecpiebalgas draudzē kā citkārt Mozu Izraeļa bērniem, lai tiem mācītu atšķirt labu no ļauna. Un it īpaši tai jaunajai paaudzei tavam vārdam jābūt likumam un patiesībai.

Andžs Rātminders stāv, acis nodūris, viņam bail savā draudzes ganā paskatīties.

— Vai tā ir, Andž Rātminder?

Tikai tagad skolas tēvs uzdrošinās pacelt acis. Ko gan viņš nodarījis?

— Mācītāja cienīgstēvs! Andžs Rātminders allažiņ centies pēc tīrākās sirds nest to krustu, ko tas kungs viņam uzlicis.

Mācītājs nodur galvu. Tā ir taisnība. To Andžs Rātminders ir darījis, un vai tas nebija pats galvenais, kā cilvēkam pasaulē jādzīvo? Nevar Andžam Rātminderam pārmest, ka viņš nebūtu dievu bijājis. Ja pieņēmās spēkā ļaunums un pasaulīgi prieki, tad tas notika pret šī viņa uzticamā draudzes ķestera gribu un vēlēšanos.

Tāpēc, kad mācītājs Silings sāk atkal runāt, viņa balsī vairs nav barguma. Ne rāt vajadzēja Andžu Rātminderu, nē, viņiem kopīgi pārrunājams, kas darāms, lai pasaule tīšu prātu neietu pretim postam un pazudināšanai.

— Sēdies, skolas tēv, — saka vecais mācītājs un, kad skolas tēvs bikli atsēžas uz mīkstā krēsla malas, turpina: —■ Patiesi, es mīļāku prātu ietu uz Vāciju par zvaniķi nekā Vidzemē esmu astoņus tūkstošus dvēseļu lielā draudzē par mācītāju. Briesmu lietas tagad notiek mūsu zemītē. Andelmaņi un šeftnieki piebaldzēni ir bijuši no laika gala. Trīsdesmit četrus gadus es viņus par tirgošanās kāri un blēdībām no kanceles esmu kauninājis. Bet tagad viņiem vairs nepietiek ar krietni noaustu linu audekla baķi un pilnu vēderu. Viņiem vairs nepietiek ar pašu skolās iemācīto. Viņi tagad grib savus bērnus augstākās skolās sūtīt. Viņi visi grib mācīties gudras grāmatas lasīt. Padomā — četri tavas skolas audzēkņi grib doties uz Rīgu un iestāties jaundibinātajā Aleksandra ģimnāzijā.

— Esmu dzirdējis par to, cienīgstēvs.

— Jā, draudzē tas vairs nevienam nav noslēpums. Bet kāpēc viņi grib iet tajā krievu dibinātajā skolā? Lūk, te tava vaina, un tāpēc tevi

esmu šurp saucis un ar tevi runāju. Vai tu esi padomājis par tiem četriem, skolas tēv?

Jā, jā! Andžs Rātminders ir par to padomājis. Kolīdz viņš padzirdēja par tiem četriem, viņam nav bijusi vairs neviena mierīga stunda. Bet vai cilvēka zināšanām velkamas robežas? Un, ja velkamas, kur ir tā robeža, kad skolas tēvs var piecelties un drošu balsi sacīt: apstājies, cilvēka bērns, tālākas zināšanas tev var būt tikai par ļaunu, jo dievam tas nav pa prātam. Tāpēc Andžs Rātminders savam draudzes ganam izvairīgi atbild:

-— Ko gan citu cilvēks skolās meklē, ja ne zināšanas?

Šie mierīgie vārdi ir kā eļļas šalts ugunī. Tagad skolas tēvs mācītāja balsī saklausa klaju ļaunumu:

— Varbūt viņi pat par mācītājiem grib kļūt? Viņiem taču jāzina, ka Baltijā vēl neviena baznīca nav bez mācītāja palikusi. Bet to gan lai tie pasaules bērni padomā, cik vēl neapartu lauku ir tepat manās mācītāja muižas zemēs. Es domāju, ka skolas tēvs it gaiši saprot, cik daudz čaklu roku vajag vēl tepat mūsu mīļajā Piebalgā.

Skolas tēvs sēd un nesaka vairs ne vārda. Nemaz tik stipra nav tā klints, uz kuras mācītājs ir cēlis savu patiesību. Tikko taču viņš sacīja, ka labprātāk būtu zvaniķis Vācijā nekā mācītājs Piebalgā. Kā tad! Gaidi vien, ka jel viens vācu mācītājs labprātīgi atstās savu muižu un ļaus dieva vārdu sludināt latviešu zemnieka dēlam. Bet vai Andžs Rātminders to var savam mācītājam sacīt? Nevar, pasargi, dievs! Un atkal viens jauns klusēšanas un pacietības krusts skolas tēvam jāņem ūz saviem vecajiem kamiešiem. Mācītāja pieņemamā istabā dzirdama smaga nopūta.

Mācītājs to ir dzirdējis, un tā viņu iepriecinājusi.

— Es redzu, ka arī tavu sirdi, skolas tēv, satriekusi ļaužu negausība un nepateicība. Labi, ka tu esi manus vārdus pareizi sapratis. Ej un runā ar tiem pasaules ļaunuma samaitātajiem!

Andžs Rātminders nobučo mācītāja kalsno roku un iet.

Nākošajās dienās viņš runā ar tiem četriem. Bet tie paliek stūrgalvīgi kā auni.

Stērstu Andrejs ir spītīgāks par visiem. Viņš caur pieri raugās skolas tēvā un nekaunas pat sacīt:

— Nebūtu slikti, ja šeit Vecpiebalgā izveidotu skolu, kurai būtu ģimnāzijas tiesības. Tad mēs uz Rīgu nepostos, skolas tēv.

Skolas tēvs viņus atlaiž ar asarām acīs — ne par jaunekļu stūrgalvību viņš raud, bet par savu likteni. Dievs viņu atkal sūtījis ugunīs, kaut gan viņš labāku prātu būtu mierīgi malā stāvējis, savas vecās rokas sildījis un reizēm tik kādu sausu zaru piemetis.

Par savu sarunu ar spītniekiem Andžs Rātminders ieminējās arī Kalna Kaibēnu skolotājam. Tas nesacīja ne četri, tik vien norūca:

— Vecpiebalgā patiesi derētu ierīkot augstāku mācības

iestādījumu par draudzes skolu.

* *

Kādas jūlija sestdienas pievakarē Kaudzītes Reinis kopā ar kaimiņiem sarīkoja Tauna ezerā zveju. Pumpurs par to uzzināja, kad tai dienā iegriezās pie Jurjāna.

Dakteris Jurjāns bija saīdzis.

— Ja vērpjamais ratiņš sadilis visās eņģēs, tad ikviens piebaldzēns zina, ka tas vairs nav izlabojams, iesmērējot taukus vai sviestu čīkstošajās asīs. Bet, palūk, kad piebaldzēns sabeidzis pats savu veselību, tad viņš domā, ka dakteris to atburs ar kaut kādu draņķa pulveri vai salkanām drapēm. Tādi vārguļi lai pie manis nenāk! Cilvēkus mānīt es negribu. Par veselību jādomā cilvēkam vēl tad, kad viņš ir vesels, nevis saslimušam jācer uz pūšļošanu.

Pumpuram nemaz nav prāts apspriest, cik pareizi vai nepareizi rīkojas Piebalgas ļaudis. Lai nomierinātu saīgušo dakteri, viņš iesakās, ka vajadzētu aiziet līdz Tauņam un paskatīties, vai Kaudzītes Reinis slapjš līdz viduklim vai līdz kaklam.

Jurjāns kaut ko ņurd, bet drīz ir saposies, un viņi iet uz Taunu.

— Kas gan tavas bēdas pret tām, kuras jāpacieš manai sirdij, — Pumpurs saka pa pusei nopietni, pa pusei zobgalīgi. — Ar savu īgno prātu un aptieķnieka zālēm tu tomēr atņem sāpes dažam labam sirdzējam. Ko lai saku es? Esmu

dziesminieks, bet, no mājas uz māju klīstot, man uzrakstīto visur pat grūti līdzi iznēsāt.

Jurjāns laikam vēl nav norimis savā dusmībā, viņš paveras ceļa biedrā pavisam asi:

— Ak tā tu domā gan? Bet es tā nedomāju. Ka tu klīsti no mājas uz māju kā dieva nepieņemts, tā ir laime tev un mums, tavu peršu lasītājiem. Labāko, tā klīzdams, tu nepazaudēsi, bet, ja pazaudē sliktāko, kāda gan nelaime? Slikti darbi nevienam nav vajadzīgi. Nevienam.

— Tā klaiņodams, es nemaz netieku pie darbu rakstīšanas, — Pumpurs saka nopietni.

— Bet pie dzeršanas? Pie tās tu tiec? — Jurjāns atjautā jau miermīlīgāk,

— Pie tās tieku, — Pumpura balsī ir kaut kas izaicinoši spītīgs.

Bet Jurjāns negrib dzirdēt šo spītu. Jurjānam patika spriest par pasaules notikumu kārtību, un tagad viņš runā kā skolmeistars ar skolēnu:

—: Dzīve tev plaši pavērusi durvis un uzlikusi arī lielu pārbaudījumu. Saimnieks vai rentnieks ir piesiets pie zemes, pagasta robežās ir viņa dzīves sākums un gals. Tā ir viņa pasaule. Tu turpretim ej no mājas uz māju, no Vecpiebalgas uz Leimaņu muižu, no Leimaņu muižas uz Veļķu muižu. Nekas tevi nesaista . . .

— Un nekā nav arī ko līdzi paņemt, veco vielu atstājot, — Pumpurs iebilst vidū.

— Gadi ies, un tu pats kādā dienā sapratīsi, cik daudz tev tāda klaidoņa dzīve devusi. Pasaules robežas ir plašas. Te bija Treilands — nepamet viņu. Tas tev ir vēl viens logs uz pasauli. Jo, lai citam ko mācītu, nepietiek tikai ar to, kas pieredzēts tais pagastos, kurus tu esi pārstaigājis, zemi mērījot. Cilvēka mājas ir visa pasaule.

Pumpurs grib ko iebilst, bet netiek pie vārda.

— Daba tev devusi daudz, — Jurjāns turpina. — Vairāk nekā jebkuram citam, ko es pazīstu. Ar trim skolas ziemām un nemierīgo dzīvi tu esi kļuvis par dziesminieku, kāda mums nav šodien otra ne Daugavas, ne Gaujas krastos. Tāpēc lai esi trejkārt nolādēts, ja tu paliec tikai par zemes mērītāju! Un lai deviņas reizes esi nolādēts, ja tu gan tīko ar mani brandavīnu dzert, bet aizmirsti, ka tavs pirmais darbs ir palīdzēt cilvēkiem. Ja tu esi dziesminieks, tev jēdomā par visu cilvēci! Jā, jā, — par visu cilvēti.

Tagad Pumpuram izdodas Jurjāna vārdu straumi pārcirst:

— Tas ir par augstu mērķēts. Vispirms man jāstrādā savas tautas labā. Cilvēcē ir arī vācu baroni un mācītāji, viņu labā es negribu pat mazo pirkstiņu pakustināt.

— Maiss tu esi, un maiss tu paliksi. Bārda tev gaiša, varētu domāt, ka arī galva tev gaiša, bet domāšana nav tava stiprā puse. Dziesminieks nedrīkst nedomāt par visām zemēm un visām tautām. Tāpat kā ārsts nedrīkst nedomāt par visiem cilvēkiem, lai arī kādai tautībai tie piederētu. Nelietība ir kļuvusi par mūsu dzīves kārtību, un tu domā, ka te vainojamas atsevišķas tautas. Tāpēc vācietis nicina latvieti un latvietis ienīst vācieti. Bet kā ārsts es tev varu pateikt: ja vēders sāp, tad ar vienām zālēm ārstējams gan latvietis, gan vācietis. Tās atdod veselību gan melnsvārcim, gan sacītāja tētiņam vai popam. Ārsta acīs nav nozīmes ne tautībai, ne ticībai. Bībelē tu atradīsi rakstītu, ko klājas darīt kungam, ko kalpam, bet nevienā ārstniecības grāmatā tu neatradīsi norādījumu, kādas zāles derīgas tikai baronam un kādas tikai zemniekam.

— Un tad tu domā, ka man jābūt tikpat draudzīgam pret Vecpiebalgas mācītāju Šilingu kā pret Vecpiebalgas dakteri Jurjānu? — prasa Pumpurs.

— Pret. Vecpiebalgas mācītāju Silingu tev nekādas draudzības jūtas nedrīkst būt, jo viņš dzer baznīcas vīnus, bet tev labāk patīk brandavs, — Jurjāns smejas.

— Te nu ir tava vienlīdzības mācība, gudra gan, bet nekam nederīga.

— Nepārsteidzies! Esmu ar viņu dzīvojis dažu labu gadu. Kam tu sāc visu no otra gala? Tu esi cilvēks, un mācītājs Silings ir cilvēks. Kam tu skaties uz viņu, skaties uz sevi. Skaties un atzīsti: esmu tāpat

cilvēks kā vecais Silings, tātad viņš ne ar ko nav par mani pārāks. Bet, ja Silings domā, ka mērnieka jaunskungs Pumpurs nav viņam līdzvērtīgs, tad tā ir vecā mācītāja muļķība, un tu aizrādi, ka viņam dzīvē vēl daudz jāmācās. Tāpēc nekādu pazemību un piekāpību — visiem cilvēkiem pasaulē ir vienādas tiesības! Tā tu nāksi cieņā pie visas cilvēces. Un šo cieņu tu sasniegsi, savas tautas labā strādājot, jo viņai cilvēcības tiesības laupītas.

Jau krietnā tumsā viņi tuvojas Tauna krastam. Jurjāns ir pavisam labā omā.

— Pietiks mati mācīt skolas bērnu, kam bezgala grūta galva. Tagad uzdziedāsim ta, lai dzird gan tie zivju slēp kavas laivās, gan Šilings savā muižā Ineša krastā.

Un Jurjāns, pār visu vaigu smaidīdams, liek skanēt savai spēcīgajai balsij:

Ozoli vēl Baltijā Zaļo kalnos, ielejās.

Laivas brauca uz malu. Zvejnieki laikam gribēja sasveicināties ar atnācējiem un parādīt lomus. Kāds sauca no laivas:

— Nekaitiniet ar savu aurošanu Piebalgas suņus! Laiks meklēt zarus un likt katlu uz uguns.

5. ĶIRPS

Vecpiebalgas draudzes skolas pagalmā ieejot, Pumpurs ieraudzīja Rātmindera tēvu. Uzreiz dzejniekam viss nāciens no Leimaņmuižas šķita pa pusei veltīgs un nevajadzīgs: «Elīzi šodien neredzēt pat aiz loga aizkariem.»

Rātmindera tēvs stāvēja skolas durvīs, glaudenās acis ilgi vērās atnācējā, garkāta pīpe neapmierināti kuļājās dzeltenajos zobos.

— Tu arī, dēls, laikam šovakar pie mana krietnā palīga Pilsētnieka? — vecais vīrs pēc brīža jautāja un nemaz nepakustējās, lai palaistu atnācēju garām.

Pumpura acu gaišajam zilumam pārskrēja nemierīgas mākoņu ēnas: vai gan tagad Vecpiebalgas draudzes skolas Andžs Rātminders sāks noteikt viņa gaitas?

— Vai tad es daru kādu grēka darbu, šeit nākdams? Un jūs, skolas tēv, gluži labi zināt, ka šeit neesmu pirmo reizi.

— Zinu gan, dēls, ka ne pirmo reizi, — Andža Rātmindera skatiens maldījās zilganajos ziemas novakares padebešos. — Cilvēku dzimumam strādāšanai dota diena, lai viņa darbi būtu visiem skaidri saskatāmi.

— Un mācītājiem doti melni talāri, lai nebūtu redzams, kas slēpjas viņu sirdīs, — Pumpurs asi atcirta. Nu patiesi! Ko te viņu kā mazu bērnu apsaucināja! Jeb vai tas bija tikai ievadījums tālākām runām, uz kādām savu ķesteri pamudinājis Vecpiebalgas draudzes gans?

— Vai varbūt jūs, skolas tēv, mūsu dēļ Šilings sauc pie sevis? — viņš nojautāja izlīdzinošā balsī.

— Nē, dēls! Bet. mana sirds baiļojas, ka tas varētu gan notikt. Tās sapulcēšanās, kādas jūs manā skolā esat pasākuši piekopt, nav pie mācītāja paziņotas.

Pumpura vaigu gali iegailējās no jauna.

— Vai tiešām arī latvietim jābūt par vagaru tur, kur kopā pulcējas viņa tautieši ar labām domām par savas zemes labklāšanos? Vai šādam goda darbam Baltijā jau trūkst vāciešu?

Gar Rātmindera pelēko muguru Pumpurs strauji iegāja skolā.

Arī Andžs Rātminders pagriezās un gāja. Pagalma vidū apstājās, tukšu skatienu raudzījās vieglas krēslas segtajā sniega baltumā. Pa lielo ceļu garām skolai čikstēdamas brauca ragavas, šmiukstēja pātaga, vecīga balss mudināja zirgu, bet Rātmindera tēvs to nedzirdēja. Nāca tuvāk nakts, un arī Andža Rātmindera domas atdūrās kā pret tumsas sienu.

Tas nu ir jāsaka — jaunas modes nemierība stāvu lauzās iekšā ari viņa skolā. Runāt par to ar mācītāju? Ka te vairāki viņa skolotāji un

citi draudzes jaunekļi pulcējas uz sanākšanām, kam devušas Ķirpa vārdu un par kurām ar mācītāju nav nekādu norunāšanu? Bet tas būtu tikpat kā nodot sevi tiesas sodam. Un tam švirkstīgajam mērnieka palīgam varbūt taisnība, ka tad Andžs Rātminders skaidri nostātos pret savu tautiešu labklāšanos? Jo Andžs Rātminders nekā noziedzīga viņa skolmeistaru sanākšanās vēl nav matījis.

Nē, mācītājam te vēl nekas nebija jādara zināms, jo, pirms laiva nav ūdens pilna, nevajag pie salmiņa ķerties.

Slikti gan tas, ka Andžam Rātminderam jādzīvo ar neskaidru sirdi arī paša sievas priekšā. Tas dara grūtas viņa gaitas. Bet, ja Andžs Rātminders savas šaubīšanās izstāstītu skolas mātei, tad tas ir pavisam droši, ka skolā nekādas pulcēšanās vairs nenotiktu. Viņa tūlīt saprastu, ka ar pulcēšanās aizliegumu tiklu pārcirsts ceļš Kalna Kaibēnu skolmeistaram uz draudzes skolu, tāpēc viņa mudinātu Andžu Rātminderu uz dzīvu negantību.

Nē, skolas mātei nekas nav jāzina par viņa šaubām. Arī svētos rakstos sievas saprašana nav likta līdzās vīra saprašanai.

Andžam Rātminderam sāk salt.

Ir sestdienas vakars, skolas bērni izklīduši pa mājām, bet, kur viņu pulks pāri gājis, tur allaž kas palicis kārtojams un piekopjams. Andžs Rātminders staigā pa skolas telpām, laikiem viņš ir pagalmā, šai novakarē viņam daudzi darbi padarāmi. Viņš iet nepiestādams — garš, ar baltiem, gariem matiem, stalts.

Skolas māte ir priecīga, ka skolas tēvam šovakar tik daudz staigāšanu pa klases telpām un pagalmu. Ak tu viltīgais vecis! Ne vārda viņš nav par savām rūpēm sievai sacījis, iet garām tā, it kā ģimenes nelaimes viņu nemaz neskartu, bet, palūk, cik acīgi šovakar uzmana Līzi, lai meitēns neskrietu pie tiem pasaules brūtgāniem!

Andžs Rātminders dara savus darbus nepagurdams, un arvien iznāk tā, ka viņam vajag iet garām durvīm, aiz kurām skan satrauktas, bet līksmas balsis. Patiesībā Andžam Rātminderam pilnīgi vienalga, kas tai istabā notiek, bet nav viņa vaina, ka durvis ir plānas un viņš dzird, ko runā Mādaru jaunākais puisietis. Tagad pat — laikam taču strīdas. Andžs Rātminders klusu iesmejas. Mādaru Matīss — viņu neviens ietiepībā nepārspēs. To makānu Labrenča tirgū pat zirgu mijējs nevarēja ap stūri apvest.

Bet ikviens cilvēks var maldīties. Maldījās arī Andžs Rātminders, kaut arī viņš Vecpiebalgas draudzes skolā bija nostrādājis ilgus gadus un iepazinis cilvēku dabu. Andžs Rātminders pilnīgi alojās, domādams tik cieti par Mādaru puisieša drošo prātu. Patiesībā Kalna Kaibēnu skolas kungs šovakar Pilsētnieka istabā sēdēja pavisam samulsis, runāja paklusu, un tām patiešām vajadzēja būt labām ausīm, kas aiz durvīm varēja sadzirdēt, ko Matīss saviem draugiem sacīja.

Kalna Kaibēnu jaunais skolas kungs, vārdus jaukdams, pastāstīja,

ka viņš esot uzrakstījis pagaru dzejas ražojumu.

— Tagad nācis modē dzejas paņēmienos salikt ļaužu mutē noklausītus stāstus. Dziesminieks Mālberģis tādu ne vienu vien jau laidis drukā, un tie visur uzņemti ar atzīšanu, — kā savu nodarījumu mazināt gribēdams, Matīss skaidroja. — Tepat mūsu draugs Pumpurs arī tādas vīzes dziesmiņas saliek.

Pumpurs strauji sakustējās. Sen jau laiks arī Matīsam vairāk ieklausīties dziesmās, ko dzied tauta, un pasakās, ko mātes un tēvi stāsta puteņainos ziemas vakaros un visa saime klausās, elpu aizturējusi. Kāpēc Matīss līdz šim tik bieži savās dziesmiņās lidinās lidzi eņģeļiem un ar grūtu sirdi asaras birdina? Vai tad dzejniekam dziesmiņās nevajag teikt savu tautu un tās likteņa stāstus?

— Tā teika ir par mūsu pašu Alaukstu, — Matīss skaidroja tālāk. — Jo nav taču katru reizi jāiet pie kaimiņiem pēc labas dzejiskas vielas.

Dakteris Jurjāns nosēcās:

— Ja es ar tik gariem ievadiem ārstētu slimniekus, tad tie visi paspētu apmirt, pirms vēl izdzēruši manis dotēs zāles.

— Vai tad tu dod slimniekiem arī zāles? — Pumpurs likās izbrīnījies. — Tā man pirmā dzirdēšana. Ļaudis runā, ka tu visiem ieteicot kārtīgi ik dienas paēst, tad nekādas slimības nepiemetīšoties. Tikai tu aizmirstot pateikt, kurā plauktā tas labais ēdamais nolikts.

— Tā patiesi ir mana vaina, — Jurjāns nepalika atbildi parādā. — Es viņiem esmu aizmirsis pateikt, ka labais ēdamais atrodas mērnieka un viņa palīgu kambaros. Tur sašķūrēts tik daudz labuma, ka dažs visā mūžā staigās ar slimu vēderu.

Beidzot pie vārda tika atkal Matīss. Lai citu pagastu iedzīvotājiem būtu zināms, ka Alauksts atrodas Vidzemē, kalnu augstumos, viņš savas dziesmiņas sākumā izstāstot, kur šis ezers atrodas. Bet Alauksts nav Piebalgā bijis vienmēr. Teikas pavediens šķetinās par senajiem laikiem.

Un Matīss nu lasa savu dziesmiņu. Tā ir gara. Plaši tā tēlo, kāda burvīga jaukuma pilna senāk bijusi daba, cik laimīgi bijuši cilvēki.

Pumpuram priekā mirdzēja acis: jā, tā bija. Latviešu tautas nesamaitātā pagātne ikvienam īstenam tautietim kā dzīvs paraugs stāvēja acu priekšā. Šo pagātni brinum jauki pirms daudziem gadiem aprakstījis Merķelis. Tā bija pasaule, kurā izauga varonis Imanta, drosmīgais lībju virsaitis, kas izgāja cīņā pret svešajiem, kad tie izkāpa no jūras ar krusta zīmi uz krūtīm un ļaunām domām sirdī.

Pa to laiku Matīss satrauktā balsī lasīja tālāk, likdams ainu pie ainas, pilnu aizgājušo laiku jaukumiem.

Jā, jā, tā bija — Pumpurs satraukts domāja tālāk. Nemaz nevajadzēja ne baronus, ne mācītājus Latvijā, lai šeit rastos cilvēku cienīga dzīve. Tikai — vai Matīsa dziesmiņā šis jaukais stāstījums

nebija par garu? Kad nāks tie vārdi, kāpēc dziesmiņa rakstīta? Šis arvien bija tikai ievads.

Aha! Nu nāk par Alaukstu! Ezeriem tad trūcis vietu, un Alauksts no Alūksnes devies uz Piebalgu. Bet Piebalgā gribējis nolaisties ari otrs ezers — Inesis. Abiem vietas nepieticis, sākusies plūkšanās, un, kur krituši pliķi, tur ezeros atrodamas salas. Alaukstam viena, Inesim — septiņas. Beidzot strīdnieki salīguši mieru un aizmirsuši veca naida divkauju.

Matīss beidza un nedroši nolika kladi, kurā tas gabals ierakstīts, uz galda.

Arī Andžs Rātminders savu darāmo otrpus durvīm bija beidzis. Vecais vīrs pašūpoja galvu. Tos pantiņus, ko tas brūtgāncilvēks tur lasīja, varētu pat skolas bērniem mācīt. īpaši šeit Piebalgā, kur pat zīdainis pazīst Alaukstu un Inesi. Var gan būt, ka skolas māte ir pārāk netaisna uz šo puisi ar rāmo valodu. Nē, paskat tik, kā tepat visu redzētās un pazītās lietās arī ir patīkams dzejas gars iekšā!

Andžam Rātminderam sirds kļuva pavisam mierīga. Viņš pārtrauca savus šīvakara neatliekamos darbus. Kad viņš atsēdās savā istabā krēslā, skolas māte nemierīgi noprasījās:

— Vai tas brūtgānu metiens beidzot ir projām?

Skolas tēvs saprata it labi, kāpēc sieva tik asi jautā, bet vai vīra pienākums nav mazināt sievas nesaprātīgo straujumu? Tāpēc viņš it kā izbrīnījies sacīja:

— Es gan neesmu tai pusē bijis. Bet man šķiet, ka viņi visi vēl tur nevainīgā garā ir kopā.

Ak tu viltīgais veci! Mels vien tālāk, gan es tavus melus vienā baltā dienā pateikšu klaji acīs. Bet Līze ir tepat acu priekšā, viņa nemaz netaisās apkārt dižoties, tad arī vecais var sūkt savu pīpi gluži mierīgi istabā.

Pa tam tie Pilsētnieka istabā Kaibēnu skolas skolmeistara jauno dzejas ražojumu bija apsprieduši. Visiem tas patika. Visvairāk Pumpuram:

— Nemaz mums nevajag domāt, ka tikai Reina un Lo-releja ir īstie priekšmeti dziesminiekam. Mums pašiem ir savas Lorelejas klintis, tikai tās nav aprakstītas.

Pilsētnieka acis nozibsnīja:

— Heini un viņa Loreleju labāk liec mierā! Heine ir par daudz liels gars, lai katrs mērnieks viņu sāktu ar as-koku mērīt.

Pārrunājuši vēl jaunākos vietējās dzīves notikumus, viņi šķīrās.

Dakteris Jurjāns skolas pagalmā gan vedināja Pumpuru uz. sarunām, bet dzejnieks atbildēja tik strupi, ka Jurjāns saprata — ar šo te cilvēcisku vārdu šovakar vairs nepārmīt. Stāv skolas pagalmā, smags kā maiss, neatsaucīgs labam un jaunam. Jurjāns sniedza atvadām roku:

— Pret daudzām kaitēm visderīgākās zāles ir labs ēdiens un nesasmacēts gaiss. Pret mīlestības nelaimi — tikai dūšīga gaudulīgu dziesmiņu sacerēšana. Cerēsim, ka nākošajā Ķirpa sanākšanā tās varēsim noklausīties.

Pumpurs kaut ko nesaprotamu norūca un ieslīdēja ziemas vakara blāvajā tunīsā.

Visapkārt bija vientulīgs klusums. Tikai tālumā laiski, cits ar citu sasaukdamies, rēja suņi. Pumpurs gāja bez steigas. Neatstāja un neatstāja pēkšņi uzmākusies mulsa doma: «Ar ko gan viņš tagad sastapies šeit Piebalgā — ar savu mīlestību vai melnu nelaimi? Vai varbūt mīlestība vienmēr nāca tikai ar skumjām un bēdām?»

Uzbrūkošās nakts klusums viņu apņēma arvien ciešāk. Tagad kaut kur aiz pakalniem kauca tikai viens vienīgs mājas sargātājs — vientuļi, bez steigas, it kā par visas pasaules nelaimēm bezcerīgi žēlodamies.

Pumpuram ienāca prātā kāds tāls rīts Daugavas kraujā. Vai tagad pār viņu nāca sods un viņam bija jāstaigā pa Piebaigas ceļiem tikpat bezcerīgi, kā klīda tā tālā meitene pa Daugavas krastiem?

Suns gaudoja un gaudoja. Vientuļi, nepierimdams. Debesīs auksti mirdzināja zvaigžņu miljoni.

Tad uz ceļa parādījās pajūgs. Garāmbraucējs sveicināja:

— Labvakar, mērnieka jaunskungs!

Nejaušā sastapšanās pārcirta dzejnieka domu pavedienu. Skumjas atkāpās kaut kur tālāk, kājas cilājās raitāk. Domas atgriezās pie Matīsa nolasītās dziesmiņas. Viņš par to bija priecājies ļoti, jā, bet tagad tāda kā neapmierinātība kāpa augšā. Pats viņš pantus nesaliktu gludāk, bet... Apslīkušās Matīsa apdziedātās ciltis ir apslīkušas uz visiem laikiem, radušies jauni ezeri — un tas arī viss. Bet kur palika tie jodi un citi mošķi, kas pārtrauca seno cilšu brīvo dzīvi? Un kur ir tie spēki, kas cels augšā ezeru ūdeņu apslīcinātās ciltis? Par to Matīsa dziesmiņā nebija ne vārda. Bet vai gan senās teikas nebija pilnas dzīva

gara, ja vien netrūka dzirdīgu ausu to saklausīt? Vai dziesminieka uzdevums nebija dailigās dziesmās apdziedat tieši šo tautas nemirstību un tautas tiekšanos pēc jauniem gaismas kalngaliem? Vai senais lībju virsaitis Imanta, kas krita cīniņā pret vācu bīskapu Bertoldu, pat pēc nāves neaicināja uz jaunu brīvības karu savus tautiešus? Jo tā cīņa, kurā viņš krita, vēl nebija pabeigta.

* * *

Kādā vakarā dzejnieks atkal ieradās Vecpiebalgas draudzes skolā uz Ķirpa sanāksmi. Arī šoreiz viņš sastapa skolas tēvu pagalmā, bet notika tā,' ka Pumpuram pat neienāca prāta, vai viņš Elīzi redzēs vai ne.

Drīz viņi visi sēdēja Pilsētnieka istabā. Kad dakteris Jurjāns ar skaļu kraukšķi nolika sev priekšā uz galda tabakas dozi, tā bija zīme, ka nu jābūt klusumam.

Pumpurs uzmeta vienu aci Jurjānam:

— Man te ir kāda mīlestības dziesmiņa, kā to mans draugs dakteris Jurjāns viņureiz prasīja.

Un dzejnieks sāka:

Laika māte tautās raida Meitas, daiļi velšodam:
Citai kreklu, citai sakšu,
Pastarītei villainīti,
Zilu zīļu vainadziņ.
Pastarīte saderēja Saules kalnu zemītē,
Saules kalnu zemītēji,
Baltās jūras maliņā.

Jā, tāpat kā Matīss, viņš sāka ar senās dzīves ainu.

Bet tad par zemi nāk posts un bēdas. Kauc jodi, no vakariem nāk sveši dievi ar ļaunu varu un Pastarītes jūru un zemi traipa ar asinīm.

Sēž Ķirpa pulciņš un klausās Pumpura vārdos. Arvien dziļāks klusums iestājas Pilsētnieka istabā. Tā nemaz nav sena teika, ko tur šis mērnieka palīgs salicis brīnum skanīgos vārdos. Tālie, neviena acīm neskatītie notikumi ieguvuši savādas dzīvības pilnu spēku. Ir tā, it kā dziesmiņa runātu par viņiem visiem, kas šeit sapulcējušies, iz-

teiktas viņu slepenākās domas un cerības. Pumpura dziesmiņa nav tik gara kā viņureiz Matīsam, bet, ka tā ir skaistāka, tas gan noprotams uzreiz ikvienam, kas to dzird.

Pēc izlasīšanas visi sēdēja -gluži klusu nopietnās domās; tik vien dakteris Jurjāns pa brīdi noskrapšķināja savu sudraba tabakas dozi, kurai vākā iegravēts «ķirps». Un, kad pēc tam bija labi padomājies, tad sacīja Pumpuram:

— Lasi vēl no tās vietas, kur stāstīts par Laika māti!

Pumpurs lasīja:

Laika māte, Laika māte,
Pastarītes atminies!
Remdē viņas bēdu dienas,
Mīļu roku izstiepjot;
Modin viņas dēlu garus Tumšos jūras dibenos,
Lai tie sāk pēc ilga miega Saules gaismā līgoties;
Sauci tos uz jaunu dzīvi,
Kas guļ vēsās kapenēs,
Izpestī tos vārgulīšus,
Kas vēl grūtu jūgu nes.

Atkal turpinājās klusums, atkal Jurjāns šņauca tabaku un tad noskatījās mierīgi savām zilajām, jūsmīgajām acīm Pumpurā. Pa labu brītiņu tikai atskanēja kā atbalss no viņa lūpām divi paņēmieni:

Remdē viņas bēdu dienas,
Mīļu roku izstiepjot.

Un atkal visi sēdēja klusi. Tā neviens nerakstīja, tā neviens nebija

uzdrošinājies runāt kā šis staltais mērnieka palīgs.

Netika izsacīti nekādi pārspriedumi, nekādās piezīmes, nekādi aizrādījumi, un parastās tērzēšanas to vakaru neviens vairs nemēģināja uzsākt.

* * *

Rātmindera tēvs arī tovakar bija nepierimdams staigājis pa skolas telpām, vēris durvis uz pagalmu. Istabā ienācis, viņš sēdēja krēslā kluss un nemaz nedzirdēja, ka sieva aicina vakariņās. Skolas māte neizturēja:

— Tu taču, veci, esi kļuvis pēc slima ķēma! Klimst visu vakaru kā nesamanīgs, bet galā nebilst ne vārda. Vai tu domā mani koka gabalu esam, kam nav nekāda interese par to, kas Pilsētnieka istabā notiek? Jeb vai tu ar tiem negausniekiem esi meties uz vienu roku? Nu, tad es gan zināšu, kā skolā atkal kārtību nodibināt!

Andžs Rātminders paceļ acis un saka, gausi vārdus stiepdams:

— Sešdesmit piecus gadus esmu dieva pasaulē nodzīvojis un esmu šai laika tecējumā sapratis, ka dievs vīrišķam devis sievu par to grūtāko pārbaudīšanas akmeni viņa dzīvē. Jo no sātana var atrast paglābšanos svētās lūgšanās, bet saki, cilvēk, — kur tu paglābsies no vīzde-gunībā neremdināmas sievas?

Skolas māte saprot, ka būtu pavisam nepareizi šobrīd šo apjukušo pļāpu vēl kaitināt, jo Andža Rātmindera acis tagad spīd ļauni kā pašam Belcebulam. Skolas mātei gan netrūktu patiesīgu vārdu, ko šim vecajam velnam pasacīt, bet viņa prot savaldīties. Tāpēc viņa tikai, kā garām ejot, nopūšas:

— Apjucis, pavisam apjucis!

Līze ienākusi istabā un klusa nostājusies tēvam līdzās.

Tas ir par daudz! Skolas māte uzbrēc meitai:

— Vai iesi vakariņu traukus galdā likt! Pietiks arī tev visu vakaru no istabas istabā skraidīt!

Līze laikam nav dzirdējusi mātes vārdus. Viņa pat nepaskatās uz māti.

— Nu kusties, kusties!

Bet Līze joprojām stāv. Vienīgi roku viņa tagad uzlikusi uz tēva pleca.

6. STARP SKILLU UN HARIBDU

Reiz uzradusies, doma par teātri mieru vairs nelika nevienam. It īpaši Kaudzītes Matīss staigāja un prātoja. Kā? Vai tad skatāmus gabalus, kas visiem sagādā prieku un runā ar jauna laika mēlēm, varēja izrādīt tikai Rīgā? Vecpiebalgai aiz Rīgas nav jāpaliek nenieka!

Teātra vajadzību pārrunāja Ķirpa sanāksmēs. Skaidrs bija viens — pirms iet pie Šilinga izlūgties atļauju tādam jaunam pasākumam, vajadzīga pašiem skaidrība, vai ir

k.icls izrādīšanai derīgs gabals un kuri būtu tie cilvēki, kas nebaidītos pagasta ļaužu priekšā iztēloties svešā dabā.

Acis pievērsās Matīsam — viņam vislabāk jāzina, kādi sacerējumi spēlēšanai latviešu valodā uzrakstīti.

Matīss to patiesi zina. Rīgas Latviešu biedrība savu teātra izrādīšanu sāka ar «Žūpu Bērtuli». Bet tajā gabalā latvieši ir apsmieti, tāpēc Vecpiebalgai šeit Rīgas piemēram sekot neklājas.

Un Matīss nobeidz:

— Pats piemērotākais gan ir Ādolfa Alunāna «Pašu audzināts». Šai lugā, kas tikai pagājušajā gadā sacerēta, ir savs krietns, apgaismotiem laikiem pieņemams kodols. Cita :— labāka darba mums neatrast.

Par to vienis prātis arī pārējie. Tagad tikai jāpadomā, kurus ļaudis uzaicināt lomām. Dakteris Jurjāns šai ziņā uzreiz gatavs darītājs:

— Ja tur vajadzīgs kārtīgs vīrs, kam bez labas balss ir arī krietnas miesas, tad par mani labāku Piebalgā nesameklēt.

— Bet, ja vajag kuplu, gaišu bārdu, varu izlīdzēt es, — Pumpurs turpina Jurjāna domu.

Viņi šķiras apmierināti. Ja Šilings neliegs, skatu spēles būs arī Vecpiebalgā.

Bet tad jaunajam pasākumam pārslīd pāri melna ēna, un tā nekrīt no Šilinga kalsnā stāva. Alunāna luga tik nelabi uzrakstīta, ka tajā iet. un nāk veseli trīs sievišķi. Bet spēlēšanai sameklēt nevar pat vienu. Nelīdz nekāda skaidrošana, ka apgaismotās zemēs tā ir pavisam parasta lieta un par kaunu un grēku te runāt nav pamata.

Jo vairāk viņi pēc spēlētājām taujā, jo ļaudis kļūst nemierīgāki. Kā? Vai tagad tīrā Zodoma un Gomora nāks pār Vecpiebalgu? Kas daļas piebaldzēniem, kā rīkojas svešās zemēs! Kungi arī nomedītu zaķi pūdē pirms ēšanas, bet vai zemnieka cilvēkam tūdaļ tādiem ērmiem jādara pakal? Pasaulē netrūkst nekaunīgu sievišķu, kas sevi izrāda izlaidīgiem jaunkungiem — Rīgā tādi meitieši esot katrā ielā, bet to lai negaida no Piebalgas jaunavām.

Arī skolas māte ir satraukta. Viņa nobrīdina meitu:

— Tā kā tu, Līz, nedomā savu dvēseli apsolīt ļaunajam!

Pumpurs ar citiem mērnieku jaunkungiem labprāt paciemojas

netālajās Jaungaigaiu mājās. Tur Gobu saimniekam

meitene pašreiz stiepjas no pusaudzes gadiem ārā. Pumpurs uzbilst:

— Vai Gobu Ede nebūtu ar mieru piedalīties skatu spēlēs?

Ede saprot., ka tas jautāts jokam, jo viņa ir vēl tikai bērns. Meitene piesarkst, bet tad bezbēdīgi skatās jaunajā mērniekā.

— Kam man iet ērmoties uz draudzes skolu? Es mērnieku jaunkungiem varu kaut ko nospēlēt uz klavierēm tepat tēva mājās.

Un Ede spēlē. Bet tad mērnieku jaunkungiem liekas, ka jaunkundze varētu ari dziedāt.

— Manai Edei ir brīnum skanīga balss, — saka Jaun-gaigalu saimniece, istabai cauri iedama.

Ede tomēr nav ar mieru. Kā viņa dziedās šo svešo cilvēku priekšā. Bet, kad uzsāk barā visi, tad vēlāk viņa ir tik droša, ka patiesi dzied viena, pati sevi uz klavierēm pavadīdama.

Tas viss ir jauki, Jaungaigalās ir patīkami, bet sieviešu lomām tēlotāju nav. Ķirpa biedri sēž atkal Pilsētnieka istabiņā un jautā Matīsam, vai nav kāds izrādāms gabals, kur pavisam sievieši nav vajadzīgi.

— Nē, tāda gan nebūs. Un tādu arī būtu pavisam grūli noskatīties. Jo, kā pasaulē mijas vienupulk vīrišķi ar sievišķiem, tāpat tas ir labā literāriskā gabalā.

Kaut kas padomā Matīsam tomēr ir.

— Vēl var būt domas par ludziņu, kas saucas «Lakstīgala un mātes meita». Tur vajag tikai vienu spēlētāju no sieviešu gājuma.

— Bet mēs neesam atraduši to pašu vienu, — Matīsam sauc pretim.

Matīsam tomēr ir savs padoms pie rokas.

— Senos laikos ar teātra izrādīšanu esot nodarbojušies tikai vīrieši. Tā noticis arī tagad viscaur slavinātā englen-dera jeb angļa Šekspīra laikos. Ja mēs nevaram atrast vienu jaunavu, kas mūsu izrādē piedalās kā sieviete, tad tagad mums jāsameklē viens vīrietis, kas izrādē piedalās sev svešā kārtā. Kuram tas krusts kritīs, to gan nav vērts priekšlaikus zilēt, jo vispirms jādabū atļauja no Šilinga.

Lai skolas tēvs svētdien, mācītāja talāram krokas sakārtodams, aplinkus pajautā, ko Šilings par teātra izrādīšanām domā.

Andžam Rātminderam nepatika ne teātris, ne šī jautā-..unt, bet atteikt viņš negrib. Pavilcinājies pāris nedēļu, kādā svētdienā viņš ģērbkambari ierunājās:

— Es dzirdu, mācītāja cienīgtēvs, ka mūsu pusē runā par skatu spēļu izrādīšanām. Nevar nemaz saprast, vai la būtu uzskatāma par labu vai sliktu lietu mūsu Piebalgai.

— Kas gan var būt labs tur, kur cilvēks pats savu dabu pārgroza un izķēmo.

— Tādos gabalos esot ari savs kristīgs kodols iekšā.

— Vai mazums pasaulē atgadījumu, kur apgrēcība tērpusies nevainības un godīguma drānās? Kamēr es būšu Vecpiebalgā atbildīgs par zemnieku kārtas dvēselēm, es šīm pasaulīgajām izpriecām allaž stāšos pretim.

Vecpiebalgas draudzes ķesteris tālāk taujāt neuzdrošinājās. Bet tagad Silings kādu neskaidrību atminējās pats.

— Vai patiesi tas ir manas draudzes skolas skolmeistars Pilsātnieks, kas to bramanīgo dziesmu par ozoliem Baltijā sarīmējis?

Skolas tēvam rokas noslīdēja gar sāniem.

— Tas pats gan, cienīgtēvs. Bet Pilsātnieks ir cauri cau-rēm godājams vīrs.

— Lai viņš rīt atnāk pie manis, tas godājamais vīrs.

Kad Andžs Rātminders pastāstīja savu sarunu Pilsētniekam, tas domāja, ka pie viena būtu jārunā arī par augstākas klases nepieciešamību Vecpiebalgā.

Skolas tēvam likās, ka šai reizē nevajadzētu par tādām iekārošanām runāt — Šilingam jau tā saniknots prāts, tad nekas labs nevar iznākt.

— Bet man apnicis taisnīgas prasības izlūgties tikai tad, kad kungiem prāts labvēlīgs, — Pilsātnieks uzskaitās. — Mēs tik ilgi esam stāvējuši dažādu pavēlnieku priekšā ar saliektu muguru, ka esam aizmirsuši drošām acīm skatīties pasaulē.

— Dari, kā gribi, dēls, — skolas tēvs pieklusa. — Bet atceries, ka augstprātības tikums nav tā kunga tikums.

Mācītājam Šilingam, kā parasti, sāpēja galva. Pilsētnieku viņš tomēr pieņēma.

— Tās sāpes mani plosa katru dienu. Nepalīdz ne silts lakats ap sāpošo vietu, ne daktera Jurjāna parakstītās

zāles. Reizēm kaļ deniņos kā ar smagiem veseriem. Un tagad manam vārgumam vēl uzmācas draudze ar savām nekrietnībām. Uzradušies centieni pavisam savādi iztulkot brlvestību. Saki — ko dara zemnieks ar nezāli, kas viņa laukā zeļ, kuplo un pat lepojas ar savu izskatu kā bezkaunīgi izkrāsota jumprava?

— Brlvestības garu cilvēki nekad nav nezāles kuplumam pielīdzinājuši, — Pilsātnieks iebilst starpā.

— Es to sauktu par naidības un neiecietības garu, — Šilings runā tālāk. — Pēc brlvestības daudzinot, allaž kājās cēlušies arī visādi buntavnieki.

Tad Silings cieši uzlūko savu skolmeistaru.

— Kas zemnieku kārtai dziedams pie kristīšanas un miršanas, pie sievas apņemšanas un svētku eglītes, par tām dziesmām gana ir pūlējušies mācītāji. Sarīmēts tik daudz jauka, ka vienā gadā tas viss nav nemaz izdziedams. Arī es esmu dažu piemīlīgu dziesmu zemnieku

valodā pārcēlis. Vēl vairāk to darījis mans amata brālis Kēlbrants Jaunpiebalgas draudzē. Bet tagad es dzirdu, ka arī jūs esat šai rīmniecībā devies. Un kas ir iznācis? Iznākusi pasaules dziesma, kas cita nekā nedod, kā cilvēkos kurina spītēs un lepnības garu. Ejiet un nedariet vairs tādu kaunu sev un savam mācītājam!

Pilsātnieks tomēr neiet. Viņš uzdrošinās runāt par augstākas klases nepieciešamību draudzes skolā.

Mācītājs kļūst nikns:

— Lai draudze atceras vispirms tās mācības, ko pašreizējās skolas māca, tad ari būs diezgan. Dieva pasaule ir plaša, un nav tāda cilvēka, kas visu tās godību var pārredzēt. Un tas nemaz nav vajadzīgs, jo tam kungam vienlīdz nepatīk kā akla glupība, tā nevajadzīga ziņkārība.

To gan lai Šilinga draudzes skolmeistari cieši skatoties, ka skolas beidzēji bez kļūdīšanās tēvreizi protot noskaitīt. Jo tagad uz mācītājmuižu nākot tādi brūtes pāri, kam mēle sametoties jau pie svētās lūgšanas pirmajiem vārdiem.

Un mācītājs turpināja:

— Kas notiek piņņu zemē un englenderu salā, to neviens mācītājs no saviem draudzes locekļiem neprasa. Bet tas nu gan patiesi ir kauns, ja puisietis izraudzījis sievišķi, ko par sievu ņemt, bet no dieva vārda nezina vairāk kā muļķa lopiņš steliņģī.

Nē, lai perinātu jaunas modes pārgudrības, nekādas augstākas klases nav vajadzīgas.

Silings māja pēc kalpones — nāca virsū vājuma bridis, mācītājam vajadzēja atpūsties.

* * *

Līdz nākamajai svētdienai Šilings tomēr bija atžirdzis un no kanceles brīdināja draudzi:

— Jēra ļipa un auna ragi ir Piebalgas dievs un svētums. Un jo dienas jo ļaunāk. Tagad nācis modē sacerēt pasaulīgas dziesmas un rakstīt pasaulīgās avīzēs. Kur tāda indeve aizved, nav tālu jētaujā: svētku reizēs mācītāju atraitnēm samet artavu tik maz, ka kauns pat pārskaitīt. Bet ikvienam zināms, ka nekad aitieši nav brēkuši tik lielos baros uz Piebalgas ceļiem kā taisni šinīs laikos. Naudas zutņi Piebalgā tūkst, bet līdzcietība un žēlīgas sirdis iet mazumā. Dažs nāk uz baznīcu un sēž pirmajā solā ar nevainīgu ģīmi, bet aiz dievnama durvīm smejas par savu dvēseles ganu.

Pumpurs atstāja baznīcu reizē ar Kaudzītes Matīsu. Pumpurs bija noskaities.

— Kādu darbu savu tautiešu labā lai padarām, ja visu uzmana šādu tumsoņu nenovēlīgās acis, — viņš sirdījās. —■ Paskat, kādu nelaimi atradis — mācītāju atraitnēm samests par maz zemnieku sviedriem pelnītu kapeiku!

— Ka kristīga cilvēka tikumus daudzi mūsu pusē aizmirsuši, tas

gan tiesa, — Matīss gausi prāto. — Viltniecība un lepnība sastopamas ik uz soļa.

— Kāds gan tam sakars ar kalpošanu mācītājiem un citādiem pesteļotajiem? Jo cilvēks mazāk par svētniekiem un viņu pātariem domā, jo labāk viņam pašam un citiem.

Viņi šķīrās.

— Tevi tagad pareti redz mūsu pusē, — Matīss sacīja atvadoties.

— Tik daudz darbu kā šoziem man vēl nekad nav bijis. Tāpēc drīz būšu aizmirsis gan draugus, gan nedraugus.

* * *

Pumpurs augas dienas nosēdēja istabā un zīmēja Leimaņu muižas plānus. Vakaros, kad roka vairs neklausīja, atkrita gultā un lasīja grāmatas. Ar izbrīnu dzejnieks iedomāja, ka viņš nekad nav juties tik labi kā tādā darba steigā. Arī dziesmiņas sacerēt šķīrās labāk. Viņš tikko bija pabeidzis un aizsūtījis uz Rīgu grāmatu iespiedējam Štālbergam garāku dzejojumu ar nosaukumu «Ļurbu valsts». Tajā viņš apdzejoja pagasta varas vīrus, kas nedomā par vispārības labumu, bet notērē ļaužu sviedrus.

Kādā aprīļa pēcpusdienā Pumpurs saņēma vēstuli no Maskavas. Brīvzemnieks jautāja, vai Andrejs Pumpurs neesot aizmirsis solijumu pierakstīt Lielvārdes pasakas un teikas. Brīvzemnieks bija atsūtījis arī kādu grāmatu, un Pumpurs tagad vakaros kārtu kārtām to pārlasīja. Tās bija vācu dziesminieka Teodora Kernera dziesmiņas «Kokles un šķēps». Lode šo dziesminieku pārsteigusi kadas augusta dienas rītausmā jau divdesmit viena gada vecumā, kad viņš partizāņu grupas priekšgalā uzbrucis Napoleona francūžiem. Kernera grāmatā auļoja kaujas zirgi, šķinda šķēpi un vīri bezbailīgi un līksmi traucās pretim ienaidniekam. Ar klusu skaudību Pumpurs domāja, ka Kerneram, šīs dziesmas sacerot, nebija jāslēpj savs cīņas gars. Sevišķi sirds piestāja pie «Zobena dziesmas», kas bija radusies nedaudzas stundas pirms liktenīgās lodes.

Daugavas krastos nešķinda šķēpi, te nebija iespējams kara zirgā drasēt pret tēvzemes ienaidniekiem. Daugavas krastos nebija iespējams mirt par tautas brīvību. Te drīkstēja tikai kalpot. Te nedrīkstēja atvērt muti, lai pateiktu domas, kas nospieda sirdi, bet vajadzēja katru labumu izkaulēt ar bezgalīgu pacietību, pazemību un reizēm ar nožēlojamu viltību. Cik ilgi tā vajadzēs kaulēt un ubagot? Šis pats Šilings gūla kā slogs par visu Piebalgu. Un kāpēc cars pacieta tādu nerrastību, ka vācieši Baltijā izrīkojās tā, it kā pār viņiem nekādās augstākas varas Krievijā nebūtu?

Pumpurs rakstīja Brīvzemniekam atbildes vēstuli, rakstīja, labākos, vajadzīgākos vārdus meklēdams, lai pasacītu izdomātās sāpīgās domas.

«Kad nāks tie laiki, kad arī latvieši savus sarūsējušos šķēpus rūdīs

un balinās? Kad nāks tie laiki, kad viņi koklēm stīgas uzvilks un dziedās nevis raudu, bet prieka un uzvarēšanas dziesmas? Vai mūžam cerības nepiepildīsies? Vai mūžam viņu kārošana pēc cilvēcības rektēm un va-ļam tikai par sapņiem paliks?

Jūs, latvju tautas dēli, īpaši Valdemāra kungs, kas tuvāki pie varenā krievu dubulta ērgļa dzīvojot, uz Jums liek lauta savas cerības. Neatstājiet viņu, runājiet augšā vienu vārdu, un tūkstoš atbalsīs tas pa latvju kalniem atskanēs.»

Par savām cerībām uz krievu valdību Pumpurs stāstīja arī Jurjānam. Viņi sēdēja Grišku krogā, dzēra stopalu un skatījās, kā krēslainajā telpā nāca un gāja ļaudis.

— Par šo iespējamo palīdzību, — atsacīja Jurjāns, — runā daudz, bet runāšana un cerības vēl nav kārotā piepildīšanās.

Pumpurs saīga.

— Tu proti katrai dedzībai uzliet auksta ūdens šalti.

— Ārsta darbā skaidra saprātība allaž devusi vairāk nekā švirkstīga dedzība.

— Bet tad iznāk, ka mums nekur nav iespējams pēc palīdzīgas rokas tiekties. Kāpēc tu domā, ka krievu valdībai pa prātam vācu baronu izrīkošanās Baltijas zemēs? Bet, kas ierobežos baronu patvaļu, tas reizē atnesīs labumu latviešu tautai.

Jurjāns ilgi sūca pīpi, izdzēra alus krūzi un tad gausi atsāka:

— Reizēm ir vērts palasīt grieķu un romnieku teikas. Tās visas ir par dieviem un varoņiem, bet tajās ir vairāk pasacīts arī par mums nekā daža mūsu tautieša aizgrābīgi saldajās dziesmiņās. Nu, palūk, kādā teikā stāstīts par Odiseja atgriešanos mājā no Trojas. Viņam vajadzēja braukt pa jūru cauri tādai vietai, kur abās pusēs glūnēja divi briesmoņi. Abi sakūla briesmīgus ūdens virpuļus. To vienu nezvēru sauca par Skillu, to otru par Haribdu.

Jurjāns pieklusa un domīgs raudzījās ļaudīs. Bet viņš laikam neredzēja šos cilvēkus, kas nāca ar ziemas apģērbiem mugurā, kaut arī āra jau sildīja silta pavasara saule.

Pumpurs turpināja Jurjāna stāstu ar vieglu ironiju:

— Kas piebrauca Haribdai par tuvu, tam glābiņa nebija. Mazāk ļaunuma nodarīja Skilla. Bet arī tā izstiepa savas rīkles un aprija sešus Odiseja vīrus. Pārējie izglābās. To uzskata par Odiseja gudrību, ka viņš turējās tuvāk Skillai nekā Haribdai.

— Gudrība tā arī ir. Jo seši vīri ir mazāk nekā visi.

Pumpurs pasteidza atbildēt:

— Tāpēc arī es ceru vairāk no cara nekā no vāciešiem. Tā ir Krievzeme, ar kuru mums jāturas kopā. No rietumiem pie mums nākuši vienīgi laupītāji.

— Krievzeme arī ir muižnieku un činavnieku pilna. Krievu zemniekam tāpat uz kakla sēž muižnieks kā latviešu zemniekam. Kur

te rast taisnību, kur atbalstu? Zemnieka cilvēkam ar muižnieku nekad sadzīvošana nav iznākusi, lai arī kādas tautības šis muižnieks būtu. Un tomēr — pati dzīve mūs vienojusi tūkstoš saitēm ar Krievzemi, mūsu ceļš uz gaišākiem laikiem var būt tikai kopīgs. Ar Baltijas vāciešiem meklēt saprašanos cerībā sagaidīt mūsu tautiešiem brīvestību būtu pēdējā muļķība.

Jurjāns piecēlās, viņu gaidīja darbs. Pumpurs palika viens. Bet ne ilgi. Nedroši viņam līdzās piesēda vīrs nonēsātā aitādu kažokā, nosvīdušu seju. Pumpuram likās, ka viņš svešo kaut kur jau redzējis. Svešais izturējās tā, it kā viņi būtu seni paziņas. Viņam rokās atgadījās branda-vīna pudele, uz galda parādījās gaļas šķēles. Tagad Pumpurs visu saprata: svešais bija kāds Leimaņu muižas saimnieks, kuru neapmierināja mājas robežas.

— Es mērnieciņa cienīgtēvu par labu darbu neaizmirsīšu. Kaut arī mani puikas trīs ziemas ar plikiem stilbiem skraidītu.

Saimnieks runāja, un viņa pirksti zem galda meklēja Pumpura roku.

Pumpurs pretojās:

— Nekā neņemšu, nekā man nevajag.

Svešais pasmējās kā par neizdevušos joku.

— Tāds cilvēks vēl pasaulē nav piedzimis, kam nav vajadzīgs lieks grasis.

Svešā roku Pumpurs tomēr atbīdīja. Viņi abi sadzēra.

Pēkšņi Pumpuram kas iekrita prātā:

— Ja tev jāizbrauc starp Haribdu un Skillu, kurā pusē tu turētos?

— Vai tas ir Kangaru kalnos? Jā, tur esot razbainieku, ka biezs. Bet, ja vezums aitiešu pilns, tad cauri jātiek. Par to, kurā pusē jāturas, tad nav ko prātot. Tad vajag kārtīgu bozi. Vislabākās ir no paegļa koka. Tāds paeglis labi pievelk pie sāniem.

Pumpurs kļuva jautrs.

— To tu sacīji pareizi — vislabākais ir kārtīga boze.

Pumpurs pacēla pudeli pret gaismu, pašūpoja mazliet
un šķelmīgi iejautājās:

— Vai tev tik vien bija tajā blašķē?

Saimnieks, roku kabatā slepus pačamdījis, attrauca:

— Tukšu var allaž dabūt pilnu un pilnu — izdzert luksu.

Viņš aizsteidzās uz stoiķu. Pumpurs izdzēra glāzē atlikušo, paskatījās apkārt un sastinga kā negaidītu sitienu saņēmis. Kā asas bultas viņu dzēla divas acis.

Tas otrs stāvēja aiz galda, pagarais deguns it kā dūra, acis dega nicīga izsmiekla uguntiņas. Varbūt Pumpurs maldījās, bet viņam likās, ka cauri balsu murdoņai skan vārdi:

— Mērnieciņa cienīgtēvs . ..

Pumpurs sakustējās. Zilajās acīs pavīdēja bērnišķīgs izmisums:

— Nē, nē ...

Un atkal Pumpurs nesaprata, vai viņam tikai tā izlikās vai tas otrs patiesi sacīja:

— Par naudu šajos laikos var nopirkt visu. Arī svēta cilvēka slavu. Vienīgi pasaulē nav tādas naudas, ar ko nopirkt tīru sirdsapziņu.

Pumpurs saslējās spītā. Vai viņš kādu negodu izdarījis, ka viņu tā kauninājа?

— Bet es varu liecināt: tīra sirdsapziņa Baltijā nevienam nav vajadzīga. Nevienam.

— Ari pašam ne? Tad gan esmu tevi pavisam nelaikā šodien iztraucējis.

Matīsa brāļa kalsnais stāvs pazuda aiz kroga durvīm.

Nāca saimnieks ar dzeramo. Pumpurs pakampa glāzi, izdzēra vienā paņēmienā un, lielus soļus sperdams, atstāja krogu.

Saimnieks pavērtu muti noskatījās pakaļ.

— Tu paskat, kāds! Dzer un ēd bez bēdu, bet, kad jādomā par palīdzēšanu, tad ir pa durvīm laukā. Ko tādus laiž pie robežu noteikšanas? Kā izbraukt starp Cillu un Zigfrīdu! ... Ar pātagas kātu tādam!

* * *

Nāca vasara. Pumpurs uzrakstīja dzejoli «Austrums un Rietrums», viņš rakstīja vēstuļveida rakstus «Baltijas Vēstnesim» par kungu patvaļu un parakstīja šīs vēstules ar Hansa Lauzuma vārdu. Laikiem viņš piedalījās Ķirpa sanāksmēs Vecpiebalgas draudzes skolā. Teātra izrādes un skolas augstākā klase joprojām nodarbināja viņu prātus.

No kādas Ķirpa sanāksmes projām dodoties, viņš dzirdēja, ka skolas māte saka vīram:

— Es skatos, ka bīstamākais nav tas bārdainis ar mērnieka pogām, bet puika no Kalna Kaibēniem.

— Ak tu runā par Matīsu? — skolas tēvs atjautā. — Līze ar Matīsu ir pazīstami jau no bērnu dienām, tāpēc nav brīnums, ka viņi jūt viens pie otra patikšanu.

— Ak tu tavu bezdievīgu runāšanu! Kas tu par ķesteri, ka neredzi, kurš cilvēks kalpo dievam un kurš pinas ar nelabo. Uz baznīcu tāds aiziet, vienīgi lai ļaudis apsmietu. Es nesaprotu, kādus tikumus tāds skolas bērniem var iemācīt.

— Šilings viņa darbu ir allaž pārbaudījis un nekā slikta nav atradis.

— Bet es tev saku, veci, — kristīga cilvēka iedabas viņam trūkst.

Pumpurs devās projām. Skolas māte aizvadīs kuģi garām nezvēriem labāk nekā daudzinātais Odisejs.

Reiz runāt sākusi, skolas māte gribēja lietu nokārtot līdz galam. I.ai meita dzird viņas domas par tiem abiem:

— Noplucis kā apliets kaķis tas mērnieka jaunskungs skraida pa

pasauli. Vai tāds spēs uzturēt sievu? Ko tādā ģimenē bērniem liks uz galda priekšā?

Māte pagaida, varbūt Līze būs kļuvusi nikna un meitas dusmās viņa varēs veldzēt savu sirdi. Bet Līze stāv istabas vidū un runā tā, it kā mātes sacītie vārdi būtu domāti pavisam svešam cilvēkam:

— Pumpura kungs nav nenodrošināts. Viņš mēra zemi, un mērniekus visur sagaida un izvada ar godiem. Turībā pieņēmies Pumpura kungs nav tāpēc, ka viņš nezog.

— Cik ilgi to zemi mērīs un ļaužu sviedrus plītēs nost? Reiz vajadzēs sākt arī strādāt, sēt un pļaut. Bet tad mērnieki būs jātrenc aiz visiem kalniem.

Un skolas māte apcer otru neļaužnieku:

— Vīzdegunība un uzmākšanās tam ir kā pēdīgajam pauniniekam. Prasi — vai tagad Piebalgā kaut kas notiek, kur šis nav klāt? Pat uz Rīgas ballēm skrien, kā jau pasaules bērns. Tagad ar tejāteri mierā neliekas. Ak tu kungs uri pasaule! Uz tiem plikiem vie, uz tiem plikiem vie tavas aris griežas! Vai tad tu nemaz nesaproti, ka no tukša galda vel neviens nav paēdis piecēlies?

— Tas tiesa, māt! Bet es ari to zinu, ka no pilna galda dažs piecēlies ar nelabumu pakrūtē un vēlāk vārtās sētmalē.

Rātminderu meitai laikam sirds vietā akmens. Viņa vēl saka mātei:

—• Tam mērnieka jaunkunga mundierim ir bezgala izskatīgas pogas, bet Kalna Kaibēnu skolmeistaram tik jauki rit valoda, ka ne aizklausīties.

Kad Rātminderu meita šos vārdus ir pateikusi, istabas durvis aizkrīt ar tik skaļu blīkšķi kā vēl nekad skolas tēva namā. Andžs Rātminders atsēstas krēslā un sagrimst bailīgā likumā. Viņš neuzdrošinās paskatities, vai Līze, istabas vidū stāvēdama, klusi smejas vai raud.

* * *

Kādā dienā pa Piebalgu paklīst valodas, ka mācītājs Silings saslimis pavisam smagi. Laikam viņu trieka ķērusi, jo guļot gluži nekustīgi uz gultas un runājot tikai ar lielām grūtībām. Liekoties arī, ka esot kļuvis mazliet savāds prātā.

Par šo atgadījumu ļaudis norunāja vienu dienu, norunāja otru, bet tad teātra kārotāji saskatījās: ja mācītājs tik stipri savārdzis, ka īsā laikā uz kājām netiks, tad taču uz viņu atļauja nav jāgaida. Bet palīgmācītājam Pusulim par tādām lietām īsti nebija daļas.

Ķirpa vakarā no jauna pārsprieda par izrādāmiem gabaliem. Tā pati «Lakstīgala un mātes meita» vien jāņem. Izrādījās, ka par brīnum izskatīgu sievišķi varēja pārģērbt Labdarības biedrības jauno koristu Zālīti. Kad viņam uzsēja lakatiņu, uzvilka ņieburu un brunčus, tad neviens nevarēja sacīt, ka šis nav īsts sievišķis.

No skolas lielākās klases iznesa galdus, pārbīdīja solus, vienā galā aizvilka priekšā segu, un izrāde varēja notikt.

Kaut arī, par teātri runājot, Zodomu un Gomoru Pie-balgā pieminēja vienā gabalā, no grēka neviens negribēja atteikties: telpa pienāca ļaužu pilna. Skatījās, sviedrus slaucīdami un kaklus staipīdami. Visvairāk patika Eža lomas tēlotājs — skaidri redzams, ka tas ir dakteris Jurjāns, un tomēr it kā pavisam svešs tēvainis stāvēja skatītāju priekšā.

Bija izbraukts starp Skillu un Haribdu bez viena upura.

7. DIVI VAKARI

Kādā ziemas pievakarē, kad no ieilgušas dzīrošanas Skraustu saimnieka kamanas pārveda Pumpuru Jaunlaņģu sētā, dzejniekam pretim izsteidzās Jaunlaņģu kalpone Ieva:

— Par agru jaunkungs! Par agru jūs mājā! Pārklauši-nāšana vēl nav beigusies.

Iepriekšējā naktī izdzertais bairītis Pumpura galvu bija padarījis smagu. Nakts negulēta, šorīt viņš tikai tāpat pus-sēdus uz cieta sola bija nosnaudis, tāpēc pavisam nesaprotams, ko Jaunlaņģu Ieva te runāja. Vai tad viņš vairs nedrīkstēja iet savā istabā?

Dzejnieks pacēla galvu augstāk.

— Kad Andrejs Pumpurs ieiet goda namā, tad dzīres sākas. Kad viņš goda namu atstāj, viss ir galā. Tāpēc Andrejs Pumpurs nekad vēl no dzīrēm nav pārnācis par agru!

Ieva skatījās dzejniekā, un viņas acīs bija tādas kā skumjas.

— Ejiet nu, ejiet, jaunkungs! Kas nu Skraustu mājā tagad par godiem? Tik ir kā tās meitas, kurām ar savu sprēgāšanu jāpalīdz tēvam izkaulēt no mērniekiem labāka

zeme.

Ak tā? Nu — bet lai Ieva nedomā, ka Pumpurs kā mazs bērns norājams un aiz rokas vadāms! Nekādos goda darbos viņš pagājušo nakti nav bijis, bet tāpēc jo vairāk viņš šīs meičas priekšā var padižoties:

— Meitas? Meitas Skraustam spridzīgas. Un viņu tēvam brandavīns vēl labāks.

Tagad Ievas acis ir pavisam satumsušas. Ar vecas sievas asumu viņa saka:

— Nedomāju gan, ka jums arī tur jāzvejo, kur desmiti citi sen visas paceres izdukurējuši.

Tad, it kā uzliktu pienākumu pildīdama, Ieva aicina apmulsušo dzejnieku:

— Nāciet, ievedīšu jūs saimnieku kambari! Māja ļaužu pilna. Tāds jūs Kēlbranta acīs nerādāties.

Tagad Pumpurs atjēdza — šodien Jaunpiebalgas mācītājs Jaunlaņģos pārklaušināja bērnus bībeles stāstos un lasītprašanā.

Mērnieku istabas durvīm garām iedama, Ieva ieklausījās: — Pagaidiet! Tūlīt būs pārklaušināšana galā. Jau tikuši līdz Kēlbranta peršai. Vai jūs arī protat to peršiņu? Paklausaities!

Pumpurs klausījās. Skanīgā, mazliet ieērcinātā balsī Kēl-brants sauca katram draudzes bērnam cieši iegaumējamos vārdus:

Nāciet, mīļie bērniņi,

Pestītājam klātu!

Daudzas sīkas balstiņas nekārtīgā ritmā atkārtoja:

Nāciet, mīļie bērniņi,

Pestītājam klātu! ...

— Drošāk drošāk! Tas dieva vārds ikvienam ir pilnā balsī daudzināms.

Esiet labi jēriņi,

Darait gana prātu.

Tagad skanēja drošāk, īpaši tie jēriņi noblēja, kā pavasara ganībās izsprukuši.

Bet tas laikam mācītājam nepatika. Viņš pārtrauca sīkās balsis pusvārdā:

— Ne par tiem aitiešiem, ko jūsu tēvi, jēru slepkavas, uz tirgiem pārdot dzen, šai dieva dziesmā sacīts. Tas kungs ir tas gans, un jūs, cilvēku bērni, esiet tie jēri viņa vaiga priekšā.

Bet bērni laikam nekā nebija sapratuši, un mācītājs kļuva pavisam pikts.

— Blenž kā aitas! Jūs esat tie jēri! Jēri jūs esat, un tas jums jāiegaumē. Nesaprotat? Dieva vārds arī bez saprašanas tumšā galvā jāpatur. Un nu sākam svētās peršas pēdējos paņēmienus:

Viņš mūs ved uz ganībām,

Ganam pakaļ iesim.

Pats mums dāvā barību —

Ēdīsim un dzersim.

Pumpurs sāka skali smieties:

— Tas nav slikti, Ieva! Mērniekiem Piebalgā tādi laiki jau pienākuši.

Un iereibuša cilvēka plātlbā Pumpurs turpināja:

— Kāzas Kanaānā! Tās mums jau ir klāt. Mūžīgas kāzas! Bet vai tu domā, Ieva, ka tāpēc kāziniekiem viegli? Grūti atrast nedēļā dienu, kad būtu iespējams staigāt ar skaidru galvu. Nav viegli, Ieva, Piebalgā zemi mērīt.

Ievas balss satraukumā drebēja:

— Kādam taču tās kāzas Kanaānā ir jāsastrādā? Tie ēdamie un dzeramie! No debesīm tie nenokrīt. Kā mēris tagad iet pār zemi. Un jūs visur līdzi, jaunkungs! Un tāds vēl tik jaukus gabalus avīzēs prot ierakstīt!

Ieva iešņukstējās un izmetās pagalmā, durvis aiz sevis ar troksni aizcirzdama.

Pumpurs atžilba. Dzēruma reibums kā ar roku bija atņemts. Tai jaunajai meitai taisnība. Kāzas Kanaānā! Eh! Kas pie netaisnības piestājis, tas nevar ar netaisnību neaplipt.

Un, it kā Ieva šai nelaimē varētu ko līdzēt, Pumpurs devās jauno meitu sameklēt. Bet viņas balss jau skanēja kaut kur klētī. Tur runāja arī saimniece, un tad ar Ievu nekāda skaidrošanās nevarēj a notikt.

Domīgs Pumpurs stāvēja Jaunlaņģu pagalmā, sniega baltuma apņemts. Cepure viņam bija palikusi priekšnamā, bet aukstumu viņš nejuta. Nejuta arī, ka pa logiem uz viņu nolūkojas ziņkārīgas acis.

Ievai taisnība... Viņš allaž gāja, kur saimnieki viņu sauca pasēdēt pie vakariņu galda, it kā pēc tādas dzīroša-nas viņš zemes tīkotājiem varētu kā līdzēt. Mērnieks allaž darīja gluži pretējo, kā šis gaisīgais dziesmiņu sacerētājs lūdza. Bet, ja arī paklausītu, netaisnība no pasaules izdeldēta netiktu. Jo ne jau vienīgi tiem, kam netrūka naudas kabatā, vajadzīga zeme. Zeme bija vajadzīga visiem, pēc tās skriedami, cilvēki kjuva nelietīgi un Jauni.

Ievas balss joprojām dzirdama pāri pagalmam. Viņa runāja ar lopiem, tiem ūdeni no akas nesdama, viņa atbildēja saimniecei, kas jautāja, vai zirgiem āboliņš redelēs ielikts. Par Pumpuru Ieva nelikās ne zinis. Tikai pašam dzejniekam likās, ka meitas tīši skanīgā balss viņu visu laiku aprāj un kaunina.

No istabas iznāca saimnieks, pasveicināja un stingrā soli. aizgāja uz zirgu stalli. Driz tur parādījās ari kalps Andrejs. Jūdza zirgu.

Pumpurs vēl arvien stāvēja pagalmā — kā melns stabs ziemas dienas novakares baltumā.

Tie tur iekšā bija beiguši. Vērās durvis, pagalmā izbruka ļaužu čala. Pumpurs atviegloti uzelpoja. Šai skaļumā Ievas balss vairs nebija dzirdama.

Jaunlaņģu zālē viri un sievas apstāja cienīgtēvu — katram kaut kas bija palūdzams vai vismaz jānoklausās, ko ar mācītāju runāja kaimiņš.

Bet Kēlbrants raisījās no visiem vaļā. Cauru dienu viņš skatījies zemnieku bērnu netīrajos degunos, istabā sviedru smaka tāda, ka pakrūtē nelabs-sācis griezties, tagad draudzes gans pelnījis atpūtu. Un kas gan te ņemsies visiem atbildēt! Ja kas nopietns runājams, lai nāk uz mācītājmuižu, cienmāte kalponei pasacīs, kad kungs uzklausīs.

Kēlbrants atvadījās:

Mīļie draugi! Tā cienmāte gaida jūsu mācītāju mājā, un tā kalpone nezina, kā viņam siltas pusdienas saglabāt.

Un mācītājs pasmējās labvēlībā:

— Kad cilvēks nav krietni paēdis, tad viņa prāts top dievam un augstai valdīšanai kaitīgs un ar viņu laba runāšana nevar iznākt. To jūs gan paši zināt.

Pie durvīm jau gaidīja kamanas. Jaunlaņģu saimnieks mācītāja kučieri bija aizlaidis mājās. Tagad viņš mācītāju aizvedīs pats. Ko? Viņš gan savu draudzes ganu var izvizināt, ka ne noskatīties. Zirgi Jaunlaņģos nav slikti!

Kēlbranta garais stāvs parādījās āra durvīs. Līdzi iznāca mātes un bērni. Jaunlaņģu kalps Andrejs jau bija kamanu kāju segu pacēlis, Kēlbrants smagi nosēdās.

— Lai tā kunga miers ir ar jums, mīļi latvieši!

Saimnieks noplīkšķināja pātagu sniegā, un drīz ilkss zvārguļi izdzisa vieglas krēslas apņemtā tālumā.

Bērni atguva valodu un skaļām balsīm izklīda. «Jēriņi, jēriņi! .. .» vēl noskanēja kaut kur uz ceļa. Bērni bija izsalkuši.

Nāca vakars. Uz mājām steidzās arī mātes — lopi nekopti, par vakariņām nav gādāts. Tomēr paldies dievam, ka pārklaušināšanas sodība nu ir pāri. Pēdējās naktis, pār-klaušināšanas stundas baiļojoties, miegs vairs nenāca nemaz, bet dienu rokas pie darba tā vien misējās. Kurš gan varēja pārzināt visas veco jūdu likstas, ja reizēm nav pat skaidrības par to, kas pašu valstī deguna priekšā notiek. Tā pati skolas Līze — tup kā beka zem ozola, bet kas gan var pateikt, kurās mājās viņa sievas aubi uzliks? Tepat jaunais mērnieks — kā gan cita, ja ne tā untumainā meitieša dēļ dzīvo, ka visai draudzei ir ko runāt. Šodien pat — grozās bez cepures ziemas salā pa pagalmu, tā vien lūko, ka ausis nenosaldē.

Noklaudzēja durvis pēdējo reizi, un Jaunlaņģu istabās iestājās klusums. Pumpurs novilka āra drēbes un noslīga uz savas gultas. Istabā sēdēja vēl daži tēvaiņi. Pēc dienas trokšņa vajadzēja brīdi klusuma un atelpas.

Pamazām atsākās sarunas — sākumā bezmērķīgas, it kā tikai aiz gara laika iesāktas.

— Lai sievieši steidzas — viņām darbu nekad netrūkst. Mēs, vīri, varam brīdi pasēdēt.

— Sieviešu cilvēks ir kā vista — ēdis vai neēdis, darbs padarīts vai nedarīts, bet gan viņa atradīs kādu stūrīti, kur kašņāties, — kāds no tēvaiņiem prātīgi runāja, nemaz neiedomādams, ka šodien patiesi visi darbi mājā palikuši nedarīti.

— Tā ir tīra patiesība, — otrs piebalsoja. — Un tāds meitietis vēl ļaunojas, ja tu viņam turpat tuvumā negrozies un līdzi nekašņājies.

— Āre! Vai tad arī Kēlbranta cienmāte nav daudz nešpetnāka par pašu Kēlbrantu? Cik nav pieredzēts un piedzirdēts par to mātīti, un ko vēl kādā dienā nepiedzīvosim!

Tilts uz nostāstiem nu bija atrasts. Un bija patīkami kavēties atmiņās šai vakara stundā, kad zuda priekšmetu atveidi un tikai pīpju ugunis rādīja, kur sēž runātājs.

Pumpurs klausījās. Jau no bērnu dienām viņam patika šādi stāsti, kad īstenība jaucas ar teiku un pasaku pasauli.

Kēlbranta šņaucamās tabakas smalkā smarža vairs tikko dvesmoja Jaunlaņģu istabā, bet domas joprojām vijās ap viņa dzimtu.

— Kādā dienā Kēlbranta cienīgmāte ar citām gaspa-žām Gaujā peldējusies. Vācietis paliek vācietis, ne tas saules siltumu kā cilvēks panes, ne ūdens slapjumu. Tā arī cienīgmātei bijis krāsains sirmis līdzi, kas šo pasargā no saules. Bet, kamēr šīs tur sērī kā vistas

spurinājušās, saceļas stiprāka vēja pūsma, un tas putnu biedēklis virpuļojot pārplivinājis pāri Gaujai.

Ko nu darīt? Smalkais daikts rokā jādabū.

Tuvumā vīri pļāvuši sienu. Cienīgmāte pie šiem. Tā un tā. Maksāšot desmit kapeikas, lai peldot pēc širmja. Bet ari pļāvēji nav ar pliku roku ņemami. Vai tad cienīgmāte nezinot, ka otrā pusē esot staignājs un cilvēks tur par tām desmit kapeikām varot noslīkt? Cienīgmāte no izbrīna un dusmām tīri vai valodu zaudējusi. Kā? Vai tad šie gribot, lai viņu cienīgmāte vairāk maksājot? Apžēliņ! Desmit kapeikas — jau tas ir pārmaksāts par zemnieka dvēseli.

Nu saukusi muižas puišus — lai tie peldot pēc širmja! Muižas ļaudis neklausīt nevar, bet arī muižas puiši nav muļķi — nopūlējušies vai pusi dienas, bet širmim kā netiek klāt, tā netiek. Cienīgmāte aiz dusmām tīri zili melna aizgājusi uz mācītājmuižu. Tad atnācis pats Kēlbrants, pa-mīņājies gar Gaujas krastu un sapratis, kas par nelaimi. Iedevis kādam puisim trīs rubļus, un smalkais širmis bijis rokā viens divi. Cienīgmāte varējusi otrā dienā ar citām gaspažām atkal iet mazgāties.

Ierunājās citā istabas kaktā:

— Ko nu par Kēlbranta cienīgmāti runāt. Tā jau, lai nepieliptu zemnieku briesmīgā smaka, pat durvju rokturi, kuru aizskārusi mūsu cilvēka roka, aizņem tikai ar šņup-drānu.

Valodas tagad aizvērpās par pašu Kēlbrantu.

— Te pirmīt viņutēvs sacīja, ka cienmāte nejaukāka par cienīgtēvu. Bet es saku: pasaulē nav tāda vācieša, kas to vien nelūkotu kā zemniekam pāri nodarīt. Cienmāte izērmojas, ļaudis nosmejas, un tas arī viss. Vai man, sacīt, tāpēc āda niez, ja viņa ar šnupdrānu taisa durvis vaļā? Vācietim vācieša izdarīšanās! Bet no Kēlbranta darbiem daudzi dabūjuši ciest visu mūžu. Kā tas pats mācītājmuižas rentsmāju nomnieks Krieviņš. Kolīdz Krieviņi izbūvēja jaunu ērbeģi, tā Kēlbrants tūlīt šiem paaugstināja renti. Bet Krieviņam saimniecībā gāja pavisam grūti. Ēkas ceļot, iedzīvojies parādos, un, kā par nelaimi, grūti saslimis arī tēvs, bijis jāņem lieks cilvēks. Krieviņš aiziet pie Kēlbranta: vai nevarot vēl kādu gadu maksāt renti pa vecam, jo citādi šim no tām mājām jāejot pavisam projām? Un kur šis ar slimu tēvu lai ejot? Kēlbrants saraucis uzacis: «Tad metiet to sav tēv iekš to Gauj, lai viņš peld uz jūr. Ja jums viņš neder, tam ziv viņš būs iekš pašu laik. Bet to rent jūs savam mācītājam maksā, kā viņš to pras.» Ar to saruna bijusi galā, Kēlbrants nosmējies un aizcirtis durvis.

Valodas vijās tālāk. Vīri runāja lēnām, bez dusmām un satraukuma. Kam te uztraukties? Neba tik vien ērmību un ļaunuma zemnieks pār savu galvu pārlaidis un pārlaidīs. Vai tāpēc mežā skriet un atstāt lauku nesētu?

Un vīri runāja tālāk:

— Pie mācītāja iesvētīšanas mācībā jāiet visiem, bet iesvētāmie no mācītāja akas nedrīkst pat nodzerties. Tad jānes ūdens no kaimiņiem vai jāsmeļ no dīķa, kur ne vien pīles, bet arī cienīgtēva ruksēni atlašē savas miesiņas. Vakaros aku noslēdz ar atslēgu. Mācības meitām vajag katru dienu noslaucīt mācītājmuižas milzīgo pagalmu un izslaucīt [1] netālo bērzu birztaliņu, kur cienīgtēvs ar cienīgmāti pastaigājas.

Pumpurs jauta, ka pēdējie stāsti domāti viņam, jo pašiem tēvaiņiem šie notikumi kārtu kārtām jau zināmi. Nu viņi griezās tieši pie Pumpura:

— Esam dzirdējuši, ka tu, jaunkungs, esot no Daugavas puses, no lielvārdiešiem? Kā jums tur — arī tādi mācītāji kā mūsu pusē?

— Kura māja bez suņa, kura draudze bez mācītāja, — Pumpurs pasmējās.

— Tas ir taisni brīnums: no zemnieka smakas tāds melnsvārcis rauc degunu, bet pašam no zemnieka labuma pavēderē tauki krājas.

Tad vīri cēlās un gāja. Lai jaunskungs neļaunojoties, ka šie tā aizrunājušies. Viņi tikai gribējuši pastāstīt, kādi ērmi pasaulē notiek. Bet par to nav galva jālauza — zemnieks nospļaujas un dzīvo tālāk. — Arlabvakar!

— Arlabvakar!

Sniegs pagalmā gurkstēja zem smagām kājām.

— Sāk tā kā piesalt, — kāds rāmi sacīja, tad apklusa viss.

Istabā ienāca Jaunlaņģu saimnieks, nošņaukājās.

— Tad nu gan visu māju pieļuļķējuši! Tādā istabā cilvēks nemaz gulēt nevar. Ieva! Nāc atdari logus!

Ieva nāca ar iedegtu sveci.

— Kāpēc tu netrieci tos večus, lai iet uz savām mājām pīpjus kūpināt?

Ieva iebilda:

— Bet, saimniek, tās smakas te kopš pārklaušināšanas. Ari Kēlbrants savu tabakas dozi cilāja, ka cilāja.

— Tāpēc jau sen vajadzēja logus atvērt. Te jau smird kā cūku kūtī.

Ieva atvēra logus, saltas gaisa straumes plūda istabā.

Kad viņa bija izgājusi, Jaunlaņģu saimnieks pamīņā-jās neveikli, ierunājās:

— Kēlbrantu es aizvizināju vienā paņēmienā. Zirgs stallī tagad brīvs. Arī Andrejs bez darba noslaistās. Ja jums vajag braukt...

— Nevajadzēs, saimniek ...

— Citi jaunkungi laikam pie Skrausta. Tai pusē tā kā dzirdēju aurojam.

«Kad viņš beidzot ies projām?» Pumpurs domāja, bet skaļi sacīja, kā sevi norādams:

— Es pagājušā naktī netiku ne aci aizvēris. Tagad tāds kā nogurums.

— Kad tad nepadzīvot brīvāk, ja ne jaunībā. Apprecēsies, diezgan izstaigāsies kā zirgs pa vagu.

Saimnieks pagājās uz durvju pusi, bet tad pagriezās atpakaļ.

— Varbūt tomēr aizjūgt? ... Sirmais aizraus, ka ne redzēt. Andrejam ko darīt nav.

Sirmais aizraus ...

Pumpurs nostājās Jaunlaņģu saimnieka priekšā.

— Velti jūs vizināt mūs no kroga uz krogu, no ciemiem uz ciemiem. Gluži velti, saimniek! Jūsu naudu nodzert mēs varam, bet jums labākas robežas ierādīt nav mūsu spēkos. To var izdarīt tikai mērnieks. Mums jūs veltīgi kaujat jērus un nesat no kroga brandavīnu.

Jaunlaņģu saimnieks skatījās Pumpurā: «Piedzēris, pilnīgi piedzēris! Bet, paskat, cik viltīgs pat dzērumā! Pieradis dzert, sātans!»

Saimnieks aizgāja. Pumpurs aizvēra logus, nopūta sveci un likās gultā. Visi locekļi smaga svina pilni, brīdi viņš iekrita murgainā snaudā, bet tad pamodās un nevarēja aizmigt.

Aiz loga vizēja ziemas nakts — gaiša kā diena. Mēness stāvēja pašā spožumā, un pasaule bija pilna ar tā zilgani melnajām ēnām aiz katra staba, aiz katra krūma.

Dzīvīgas gaismas un melnu ēnu pilna ir arī Jaunlaņģu plašā istaba. Aizkrāsnē sirsnīgi čirkstina circenis, svinīgi tikš lielais sienas pulkstenis.

Miegs nenāk.

Jaunlaņģi celti no cietiem priežu baļķiem, istabai ir augsti griesti, aiz visiem trim logiem balto mēness vizma. Pumpuram šķiet, ka kuru katru brīdi no istabas melnajām ēnām var izlīst kāds kropls mošķis un pasmieties dzejniekam sejā. Pasmieties par to, ka mošķi ir stiprāki par visiem dzejniekiem un viņu sapņiem. Patiesi, vai tur pustumsā nebija nostājies Kēlbrants savā melnajā talārā — liels un nekustīgs. Nepārvarams viņš tur stāv, saka priekšā bērniem pantiņus, lai iemācītu latviešiem bijību dieva un kungu priekšā. Kēlbrants stāv savā melnajā talārā un smejas dzejniekam taisni sejā: «Manas dziesmiņas nopuņķojušies bērni kaļ visā šai zemē Daugavas krastos, tavas rīmes neviens nemāca un nemācīs.»

Miegs nenāk ...

Jā, pasaule ir pilna dažādu tumsas spoku. Tie klīst naktīs kapsētu tuvumā un pa vientuļiem ceļiem. Ai, nē! Viņi netraucēti ienāk jebkurā mājā. Kur ir spēka vīri, ķas aizdzītu šo tumšo nedraudzi? Pasakās bija kalnu gāzēji un koku rāvēji, bija trešais brālis, kas ar godīgu sirdi un gudrību tika pasaulē uz priekšu. Kur atrast spēka vīrus, kas domātu ne vien savas sētas robežās, bet par visu tautu?

Spēka vīru nebija. Tāpēc Kēlbrants varēja stāvēt mēness pielijušās

istabas kaktā — liels un nekustināms.

Spēka vīrus vajag.

Noklaudz durvis, nāk mājā Pumpura mērniecības biedrs Mārtiņš. Nedrošiem soļiem viņš aiziet līdz savam kaktam, smagi iekrīt gultā un brīdi elpo sēkdams un nikni. Tad sāk runāt par pasaules netaisnībām:

— Ķēmi, ne saimnieki! Ar klibu kaķi mani mājā ved! Tur jau cilvēks var nosalt.

Tad Mārtiņš atjēdz, ka sācis runāt latviešu mēlē, un turpina tālāk vāciski:

— Der fluchtes Mensch. Mit klibu Katze mir nach Hause fahren. Unt noch gutes Landshaft tādi grib be-kommen.

Mārtiņš sāka ģērbties nost, viegli to nav izdarīt, un lielajā piepūlē viņš aizmirst, ka latviešu mēlē dziļākas domas nemaz nav pasakāmas.

— Nudien, kājas būs beigtas! Man taču pat apakšbikses nav kājās. Rīt būs iesnas klāt kā likts. Un tādi ubagi grib labu zemi dabūt!

— Viņi nezināja, ka tu apakšbikses atstājis Skraustu gultā, Mārtiņ. Tāpēc viņi to klibo bēri iejūdza.

— Ko es tur atstāšu, ja man tādu nemaz nav?

Tad apķēra, ka tas otrs viņu zobo, un atcirta:

— Mārtiņ! Mārtiņ! Mir 'neissen Herr Martin. Herr Martin Berzing.

Tagad Mārtiņš jau palīdis zem segas, vēl bridi viņš nikni murmulēja savā vācu mēlē, tad sāka krākt — gari, kā mocīdamies, bet skaidri latviski.

Atkal istabā bija vientulīgi. Spīdēja mēness, miegs nenāca.

Zemes piešķīrējs! Bet ko gan varēja zināt — ar Beķeri sadzīvot Mārtiņš prata. Varbūt Jaunlaņģu saimnieks nemaz nerīkojās tik aplam? Šis vīrs, kura tīrumos strādāja četras ģimenes, pazina dzīvi un zināja, kas jādara, lai viņa lauki kļūtu plašāki un robežas bez nepatīkamiem likumiem.

* * *

Pumpuram bija taisnība, kaut arī viņš nezināja, ka šovakar saimnieku galā notika kāda saruna. Tur Jaunlaņģu saimnieks sacīja sievai:

— Tu stingri pieraugi, sieva, lai mērnieka jaunkungiem netrūktu laba ēdamā. Saime var saknapināties, nenomirs. Tas peršnieks šovakar izrunājās pavisam ērmoti. Laikam taču viņam Jaunlaņģos kaut kas nav pa prātam. Un ir ar negals: šovakar ieeju — Ieva ne istabu izslaucījusi, ne izvēdinājusi. Tīri kā zirgu steliņģis. Šodien savu labumu taupījot, var notikt, ka visu mūžu mums jādzīvo vienā mājā ar trūkumu.

Saimniece nopūtās:

— Tad ar rītdienu es saimei likšu galdā tikai biezpienu.

Patiesību sakot, nekādus kalnus ziemā neviens negāž, un gaļas ēšana tādā laikā ir tīrā lepnība. Ak, visi tā vien skatās, lai ko nokamptu. Un mums tas viss jāsagādā!

* * *

Pumpurs šo sarunu nedzirdēja.

Pumpurs gulēja gultā, skatījās, kā mēness gaišums nu jau aizsniedzis podiņu krāsni istabas kaktā, un domāja savu domu.

Spēka vīrus vajag. Tādus, kādi bija senāk.

Pumpurs piecēlās, aizdedzināja sveci un sameklēja uz galda grāmatu kaudzītē kādu daudz lasītu grāmatiņu. Vanems Imanta. Merķeļa aprakstīts. Par senajām cīņām, par senajiem varoņiem.

Ak, kāpēc šodien nevarēja ar zobenu rokā atgaiņāties no ienaidniekiem? Cik tad viss būtu skaidrs, cik tad būtu viegli!

Pamazām mēness spožums kļuva neskaidrāks. Mēness laikam rietēja. Jeb vai varbūt nāca rīts?

Spēka vīrus ... Vai viņam pašam nevajadzēja tādam būt? Bet vai šai zemē visiem kokiem, kas tiecās pret sauli, jau priekšlaikus nebija aizcirstas dzīvības saknes?

Acis neaizvēris, viņš sagaidīja jauno dienu.

* * *

Pavasarī, kādā sestdienā, kad stigu cirtēji un kupicu racēji pēc pabeigta darba atgriezās savās sētās un Pumpurs jau sēdēja istabā, Jaunlaņģu durvis atvēra gadus trīsdesmit piecus vecs vīrs.

Ienācējs nemaz nesteidzās pateikt savu vajadzību. Noteiktā solī viņš aizgāja līdz istabas vidum un ļāva savām mazliet zobgalīgajām acīm slīdēt pa Jaunlaņģu istabu.

— Kas jums vajadzīgs? — Pumpurs, nesagaidījis no ienācēja ne vārda, sāka runāt pirmais.

Bet ienācējs arī tagad nesteidzās. Tikai kad likās, ka viss istabā ir apskatīts, viņš pagriezās uz Pumpura pusi.

— Jāpaskatās, kā dzīvo mērnieku jaunkungi.

Pumpuru šie vārdi aizvainoja. Bet tā nu reiz bija: visi

ļaudis mērniekus uzskatīja tikpat kā par blēžiem un zagļiem.

— Nav šeit slikti, — svešais turpināja. — Tikai tas viss laikam saimnieka?

— Kā gan cita? — Pumpurs juta, ka vaigi viņam no dusmām sāk kvēlot. Viņš izrāva no kabatas naudas maku, pavēra to un pakratīja. — Un šeit ari nekā nav, — viņš sacīja ar izsmieklu. — Gluži nekā!

Svešais nelikās par Pumpura dusmām ne zinis.

— Gadās arī tā, — viņš runāja ar vieglām skumjām balsī un pienāca pie galda, aiz kura sēdēja Pumpurs. — Ir cilvēki, kam pie pirkstiem nepielīp ne nabaga sviedri, ne bagātā tauki. Kaut gan par mērniekiem jāsaka: neviens nav tik augstā goda krēslā iecēlis negodu kā tieši viņi.

— Bet ko darīt, lai būtu citādi? — Pumpurs jautāja.

Svešinieka vaigam pārslīdēja ēna.

— Viens cilvēks tur nekā neizdarīs. Pārāk daudz ir to, kas baidās

būt godīgi. Tas man jāsaka arī par sevi pašu. Kā saimnieka puisis es palīdzu jums stigas dzīt un kupicas rakt un tamlīdz novilkt un nostiprināt gan nopirktas, gan nenopirktas robežas.

«Aha! Tātad stigu cirtējs,» Pumpurs nodomāja. «Bet kādā vajadzībā viņš atnācis?»

Uz galda māla traukā Ieva bija nolikusi pavasara puķes. Svešais pacilāja trauku un jautāja kaut kā pavisam bērnišķīgi:

— Kā sauc šīs puķītes? Kreimenes? Maijpuķītes?

— Nezinu, — Pumpurs atzinās. — Vai šie abi vārdi nav doti vienām puķēm?

— Ap mums ir tūkstošiem lietu, kam nezinām vārda. Un tūkstošiem darbu un nedarbu, kas paliek neievēroti.

Tad svešais likās puķes aizmirsis un turpināja laikam to domu, kas viņu bija atvedusi uz šo istabu.

— Bailibu es esmu sastapis visur, kur vien mani kalpa gaitas aizvedušas. Pirmo reizi ar cilvēku bailību sastapos pirms gadiem divpadsmit. Toreiz gribēju rakstīt grāmatu ķeizaram. Pats uzrakstīt nepratu, visi rakstu pratēji atteicās. Jo visi baidījās no kungu atriebības. Tad sastapu Daugavas malā plostniekus, un kāds jauneklis, vēl gluži zēns, bija ar mieru žēlabu grāmatu uzrakstīt. Bet viņa biedrs, pasaulē daudz netaisnību pieredzējis, nobijās un zēna aprakstīto lapu iemeta ugunskurā.

Pumpurs iztrūcies skatījās svešiniekā, un viņam nebija

spēka pasacīt, kas ir žēlabu grāmatas rakstītājs. Jo viņš joprojām jutās šim cilvēkam nodarījis pāri.

— Vai arī tagad jūs neprotat rakstīt?

— Tagad es protu. Bet nav pasaulē tāda cilvēka, kam būtu reizē spēks un griba mums palīdzēt. Tāpēc nav arī cilvēka, kam būtu vērts tādu grāmatu laist.

— Un lai to pateiktu, jūs šodien atnācāt pie manis?

— Nē, tādēļ es nenācu. Es meklēju darbu.

— Es domāju, jūs strādājat pie kāda saimnieka?

— To es darīju. Bet es gribu doties uz Rīgu. Jūs rakstāt avīzēm. Vai jums nav kāds paziņa Rīgā, kam vajadzīgs stiprs, darba kārs puisis?

Tad lūk, kā! Jau otro reizi šis cilvēks meklēja pie viņa palīdzību, un jau otro reizi Pumpurs šim vīram nevarēja līdzēt.

— Jūsu vārds ir Spravnieks? Ansis Spravnieks?

— Jā. Bet kā jūs zināt manu vārdu?

Pumpurs sastomījās.

— Es dzirdēju jūs uzrunājam, stigas dzenot, — viņš meloja. — Bet Rīgā es nevienu cilvēku nepazīstu. Nevienu.

— Tad neko darīt, — svešais pagriezās uz durvju pusi. — Var būt, ka tā. Uz Rīgu es tomēr aizstaigāšu.

Jau durvīs svešais vīrs vēlreiz atgriezās, brīdi lūkojās istabā un sacīja ar to pašu mierīgo zobgalību, ar kādu bija šurp atnācis:

— Kalpiem saimnieki tomēr tik mīkstas gultas nepagādā. Un nekar aizkarus pie logiem.

Un tad svešā vairs istabā nebija.

Jaunlaņģu saimnieks sakoda zobus un neteica ne vārda. Pavisam drūmu prātu viņš puscūci veda mērniekam. Tā nu nemaz nebija īsta saimnieka cienīga nodarbošanās — tā bija it kā tāda negodīgi piebeigta miroņa vadāšana, kam nevar un nevar atrast kapa bedri. Un pēc stundas vepris būs no mērnieka mājām atpakaļ kroga pagrabā. Tik vien krodzinieks uz pirkumu paskatīsies kā pārbaudīs, vai vepris ilgajos ceļojumos nav iemantojis nelabu smaku.

Tas notika pirms dienām trim četrām. Bet šodien mērnieka puiši dzina robežu tieši gar Jaunlaņģu ābeļdārzu. Kā tad lai sirds nesāp!

Sirdssāpes ārstēt laika nebija, vajadzēja rīkoties. Saimnieks dārza stūrī runāja ar Beķeri, iespieda viņam saujā piecdesmit rubļu, un tad mērnieku rīkošanās sāka ņemt pareizo gaitu. Beķeris sauca kopā savus puišus — Jaunlaņģu saimnieks šos ielūdzot uz pusdienām.

Tās ieilga. Svīda jau rīta gaisma, kad pēdējo reizi šais pusdienās gāzās glāzes, un jaunā diena bija labi pusē, kad mērnieki atkal stājās pie Jaunlaņģu robežu vilkšanas. Puišiem pa celiņu noiet bija grūti, toties robežas iznāca brinum taisnas. Lai noteiktu, kur sākās un beidzās Jaunlaņģu platība, pietika ar piecām kupicām.

Beķeris smējās:

— Tas — lai vieglāk strādāt. No tās pārliekās kupicu rakšanas puišiem jau rokas sāp.

Kad mērnieki aizgāja, Jaunlaņģu saimnieks sacīja sievai:

— Tagad mērnieku jaunkungus ēdini, kā tev pašai labāk iznāk. Diezgan esam viņiem savu labumu rīklēs grūduši.

* * *

Pārlaistā negaisa mākoņi pievakarē sāka pašķirties, un virs koku galotnēm parādījās sārta saule. Aiz atvērtā loga zeme elpoja dzīvības pilna, jo šais jūnija dienās vasara bija gluži apreibusi aiz spēka un ziedu bagātības.

Pumpurs gulēja vaļējām acīm gultā un dzirdēja katru vārdu, kas tika teikts pagalmā, un ik putna spārnu spurdzienus Jaunlaņģu dārzā.

Visu dienu Pumpurs bija klīdis pa Piebalgas ceļiem. Viņš bija iegriezies pie daktera Jurjāna, paraudzījies, ko dara Matīss Kalna Kaibēnu skolā. Pagāja garām Vecpiebalgas draudzes skolai un redzēja skolas māti pagalmā pētījam pērkona debesus. Lietus tad nāca augšā, bet Pumpurs neiegriezās draudzes skolā pārlaist negaisu, viņš gāja tālāk un izmirka līdz ādai.

Tāda viņam bija šī svētdiena — ar tāliem ceļiem un bez ieguvuma. Mieru nedeva sen domāta doma.

Sai dzīvības pilnajā vakarā Pumpurs ar divkāršu spēku sajuta neapmierinātību ar dzīvi. Un šai vakarā viņš līdz mielēm juta, cik viņam nepieciešams mīļa cilvēka atbalsts. Jo mīlestība un prieks par dzīvību ir dvīņu māsas. Ja cilvēks ir viens, viņš galā salūst zem savas vientulības smaguma.

Jā, viņam bija jārunā ar Elīzi. Visam reiz jābūt skaidram.

Pumpurs sameklēja papīra lapu, piesēdās pie atvērtā loga un rakstīja: «Mīļā Elīze!»

Viņš meklēja vārdus savai mīlestībai. Un stāstīja, kāpēc viņš vairāk mīlestību gaida, nekā pēc tās tiecas pats.

Vasaras vakara trokšņi Jaunlaņģu pagalmā pamazām norimst. Ieva ar saimnieci nāk no kūts, viņas tikko beigušas slaukt govis. Andrejs aizjāj pieguļā zirgus.

Pumpurs to nedzird, Viņš neredz, kā nodziest vakara blāzma, bez sveces vairs nav iespējams rakstīt. Satumsušām acīm viņš raugās pa logu krēslas pielijušajā dārzā un nekā neredz. Ai, nē! Cauri uzbrūkošajai tumsai viņš redz kādu rītu tālā pagātnē, redz kādas jaunas meitenes acis, valgas — laikam no rīta rasas. Un tad viņš redz šis pašas acis izkaltušā vasaras dienā uz ceļa Daugavas krastā, un šais acīs vairs nav dzīvības siltuma, tās klīst bez mērķa, jo saprāta ugunis tās atstājušas.

Ir silts jūnija vakars, bet Pumpurs sēd pie loga un dreb kā salā. Tālās acis nemierīgi liesmo vakara miglā.

Vai varbūt bailes par savas mīlestības īstumu un stiprumu bija tās, kas ārdīja un saplosīja viņa jūtas pret Elīzi? Vai šīs bailes nedarīja viņu neuzņēmīgu tur, kur bija jārunā drošs vārds?

Jaunlaņģu pagalmā skaļi zviedz ērzelis — uz mājām brauc saimnieku viesis. Dzirdamas balsis, kas ardievojas.

Tad noklaudz durvis, ienāk Ieva ar vakariņām.

— Mārtiņa nav mājās? — viņa prasa skaļi, un Pumpurs atmostas kā no sapņa. Logs uz pagātni aizveras. Tikai dziļa, neaizgaināma sūre paliek.

— Paldies par vakariņām, Ieva! — Pumpurs atsaka, ari nevajadzīgi skaļi. — Mārtiņa laikam nebūs.

Ieva aiziet. Est Pumpuram negribas. Viņš sameklē sveci, aizdedz un tās trīcošajā gaismā turpina rakstīt vēstuli. Tagad viņš ir pavisam mierīgs.

«Otra lieta, kas mūsu satikšanos aizkavē, ir šī: ka man, ja godu un visu kārtīgu būšanu apsargāt gribu, pret Jūsu vecākiem kā svešam jāizturas. Kamēr ar viņiem vēl neesmu runājis un viņu atļaušanu izlūdzis, tik ilgām man nepieklājas par bieži Jūsu mājās nākt un priekš viņu acīm ar Jums vairāk satikties jeb ko runāt, nekā tas ikkatram piederas, kam nekāda īpaša daļa nav. Citās vietās Pie-balgā, kur pazīstams esmu, daži man ir tāpat draudzības pēc teikuši, lai tak, kad

kādu reizi laiks atliekot, viņus apmeklējot. No vecā skolas tēva neesmu par visiem šiem gadiem neviena tāda vārda dzirdējis.»

Pumpurs pieceļas un ilgi staigā pa vāji apgaismoto istabu. Pretējā sienā ceļas un plok viņa ēna. Ar pārsteidzošu skaidrību viņš dzird visu, kas ap viņu notiek. Viņš dzird, kā saimes istabā bērni un mātes pošas pie miera. Viņš dzird, ka saimnieks sarunājas ar saimnieci. Jo visā mājā logi atvērti un vakars ir skanīgi kluss.

— Ciemiņš prasīja, kā man tās robežas tik taisnas gadījušās. It kā pats nezinātu, ka taisnas robežas šinīs laikos tikai ar samanīgu rīkošanos dabūjamas.

— Un tu viņam pastāstīji, ka aizvedi mērniekam puscūci? — saimniece noprasīja neapmierināta.

— Es viņam sacīju, ka muļķi tāpēc ir, lai būtu kas par pasaules kārtību brīnītos!

— Lielies nu, lielies! Kas tavu lielību nepazīst!

Pumpurs tālāk neklausās, viņš turpina vēstuli.

«Trešā un vissvarīgākā lieta, kas mani ir piespiedusi klusu ciest un vēl arvien dažu dienu un nakti nemierīgu un noskumušu padara, tā esiet Jūs pati un Jūsu mīlestība uz mani.

Visās saiešanās, goda dienās un viesībās man tā likās, it kā Jums viena alga būtu, vai es tur esmu vai ne. Vienaldzīgu Jūs atradu, kad labu dienu devu, un tāda pati Jūs palikāt, kad ardievu sacīju. īsi sakot., Jūs pret mani tāpat izturējāties kā pret ikkatru svešu cilvēku.»

Un tad viņam ir atkal jāstāsta par sevi. Jo viņš nevarēja Elīzi saukt pie sevis, nepasakot, ka viņš savu dzīvi nodomājis veltīt tautai, tāpēc viņam allaž būs jāpiedzīvo nepatikšanas. Viņš raksta:

«Ikkatram cilvēkam ir savs iekšķīgs nolūks un mērķis, pēc kura tas visā savā dzīvošanā dzenas un cik spēdams pūlas, ka savu nodomātu mērķi aizsniegt varētu. Šādu mērķi esmu arī es izraudzījies — un vienu no grūtākiem, proti, tautas labklāšanu un aizstāvēšanu. Caur to nu man, kā zināms, daudz grūtuma un vajāšanu savā mūžā jāpanes būs.

Tādēļ lūdzu arī papriekšu labi pārdomāt, vai Jūs varētu tādu cilvēku mīlēt un savu dzīves likteni ar viņu dalīt, kurš savas tautas aizstāvēšanas dēļ vajāts un ienīdēts tiek un kuram bez tēvu zemes vienam pašam platā pasaulē apkārt jāklīst, kad Jūs varbūt sevim labāku un vieglāku dzīves vietu izvēlēties varat.»

Skaļi noklaudzēja priekšnama durvis, pārnāca Mārtiņš.

— Ein Liebesbrief? — viņš raudzījās Pumpuram pār plecu. — Sievietēm tāda gara gaušanās vēstulēs nepatīk. Nepatīk un Punktum. Aber jetzt losch sveci aus, ich will schlafen.

Pumpurs paklausīja. Atkal viņš gulēja vaļējām acīm un kā citkārt ziemā sagaidīja ritu bez miega.

Dienā viņš vēstuli aizsūtīja, bet atbildes nesaņēma.

8. JAUNLATVIETIS

Decembra dienas ir īsas un pelēkas, agri uznāk vakars, tāpēc cilvēkiem daudz laika jāpavada sveces vai skala uguns gaismā. Saimes ļaudīm ir simtiem ziemas darbu, bet ko lai šādos vakaros dara mērniecības jaunkungi, kad apnicis vārgajā gaismā zīmēt mērniecības ruļļus? Tad aiz gara laika nāk prātā dažādi niķi un cilvēks pasāk nevienam nevajadzīgas izrīcības.

Tā notika arī ar Pumpuru. Kādu dienu viņš pārnāca no Kalna Kaibēniem, sēdās pie galda un rakstīja rindas, kas nebija sūtāmas ne draugiem, ne Dīriķa «Baltijas Vēstnesim».

* * *

«Ka es izdaru šos piezīmējumus, par to ir vainojams Kalna Kaibēnu Matīss. Šodien biju pie viņa, un Matīss man rādīja glītu rakstāmu grāmatu, kurā viņš ierakstījis visu, kas ievērojams atgadījies viņa skolā un visā pagastā. Tur varam pat uzzināt, kurā pavasarī pirmo reizi Piebalgā sākuši dzīvot strazdi. Tās rindas lasot, es pietvīku kauna sārtumā — esmu dziesminieks, bet ielāgojis neesmu, vai Piebalgā ir šie mundrie putni vai nav. Tagad gaidu pavasari, lai viņos paskatītos priecīgām acīm.

Jā, patiesi, nebūtu par grēku diendienā pierakstīt redzēto, dzirdēto, klusos brīžos pārdomāto. Vai vismaz gada beigās dot kopā savilkumu par gadā notikušo. Tad vēlākam cilvēku dzimumam būtu izlasāms par dažu labu ērmību, kas tagad zināmas ikvienam, bet pēcgalā pilnīgi aizmirsīsies. Jo ir vērts pazīt gan to labo, ko cilvēce izdarījusi, gan arī ļaužu ģeķību un varmācības netaisnību.

Piebalgā un tās tuvākos novados savādību nekad nav trūcis un laikam nekad ari netrūks. Jaunākais atgadījums ir šāds. Rudenī Jaunpiebalgas draudzes skolā par skolotāju esot sācis strādāt kāds jauneklis, vārdā Krogzemis. Šis tikai pavasarī beidzis Cimzes skolotāju semināriju un laikam vēl nezina, cik ļoti pagastu un draudžu dzīve tiek kārtota pēc barona un mācītāja prāta. Jo pagastu un draudžu priekšniekiem par visu mīļāks ir kusls pazemības un paklausības gars. Kad Jaunpiebalgas Kēlbrants un citi kungi turējuši apspriedi turienes Mārtiņskolā, arī jaunais skolotājs uzstājies ar runu. Šis Krogzemis sacījis, ka mācītāji gan uzdodoties par tautas audzinātājiem, bet patiesībā ar savu rīkošanos kavējot ļaužu attīstību. Par šādiem vārdiem Kēlbrants vareni apskaities, un Krogzemim laikam Jaunpiebalgā palikšanas nebūs. Jaunlatvieti Kēlbrants savā skolā neturēšot.»

* * *

«Kēlbrants pieder pie tiem cilvēkiem, kam daba devusi spējas, bet kas tās izlieto pasaulei par ļaunu. Šis vīrs ir neiecietīgs un ātrs, un

negals tam, kas iemanto viņa ienaidu. Viņš pārceļ no vācu valodas latviski baznīcas dziesmas un lepojas, ka tās viņam iznāk ļoti glītas. Es tiku dzirdējis dažas no tām un varu liecināt, ka viņam sava prašana ir. Jau tagad dzird vienu otru sieviņu dziedam «Es skaistu rozīt zinu» un «Rīta gaisma mūžīga», kam vārdus devis Kēlbrants.

Ak, ne jau pātaru dziesmas ir tautai dziedamas, bet tādas, kas liek domāt par brīvestības laikiem. Kēlbranta dziesmiņu valoda gan rit gludāk nekā dažam viņa kārtas biedram, bet tā sēj to tumsības sēklu, kas nekad nevar izplaukt par derīgu puķi laukā.»

* * *

«Ar Kalna Kaibēnu Matīsu mēs esam labi draugi, un man pašam brīnums par to. Mūsu vidū stāv skolas tēva meita, un ikviens varētu domāt, ka mums ar Matīsu tikai dusmu valoda runājama. Bet tā nekad nav bijis. Laikam mums abiem viena liksta — mēs gaidām skolas tēva meitas milestību kā balvu, bet paši pēc tās ar uzņēmību netiecamies. Elīze ir neizprotama, un mēs abi laikam mazliet baidāmies no viņas.»

* * *

«Matīss ir ieaudzis Piebalgas zemē. Viņš nekāro pēc tās dzīves, kas notiek Rīgā, viņš nedomā par citu darbu kā par skolas bērnu audzināšanu. Kalna Kaibēnos viņš liek pamatus savai dzīvei. Bet vai Kaibēnu kalns nekļūs par robežu tam apvārsnim, ko saredz viņa acs?»

* * *

«Mācītājam Silingam ar veselību ejot uz leju. Laikam kancelē kāpējs viņš vairs nebūs.

Skolā notiek izrādīšanas, un tagad meitieši vairs nebaidās spēlēs piedalīties. Arī es esmu pamēģinājis, bet par visiem pārākais ir dakteris Jurjāns. Ļaudis nāk bariem. Ka teātra dēļ pār Piebalgu nāks Zodomas sodība, par to vairs nerunā neviens.

Skolā šo izrādīšanu dēļ liels nemiers. Ik reizes jāpārbīda skolas galdi, un, kur māja ļaužu pilna, tur par mierīgu dzīvi velti sapņot. Skolas māte rūc vien, bet, kad notiek spēlēšana, viņa ir pirmā pašā priekšējā rindā.

Matīsa brālis Reinis uzņēmies priekšā sacīšanu spēlētājiem. Sākumā es brīnījos, kāpēc viņš, tik nopietns cilvēks būdams, noņemas ar tādu nepievilcīgu darbu. Viņš atteica: «Dzīvē cilvēks savu patieso dabu slēpj, turpretim tāda spēle tam vien kalpo, lai cilvēka īsto dabu parādītu visā tās krietnumā un negantībā.»»

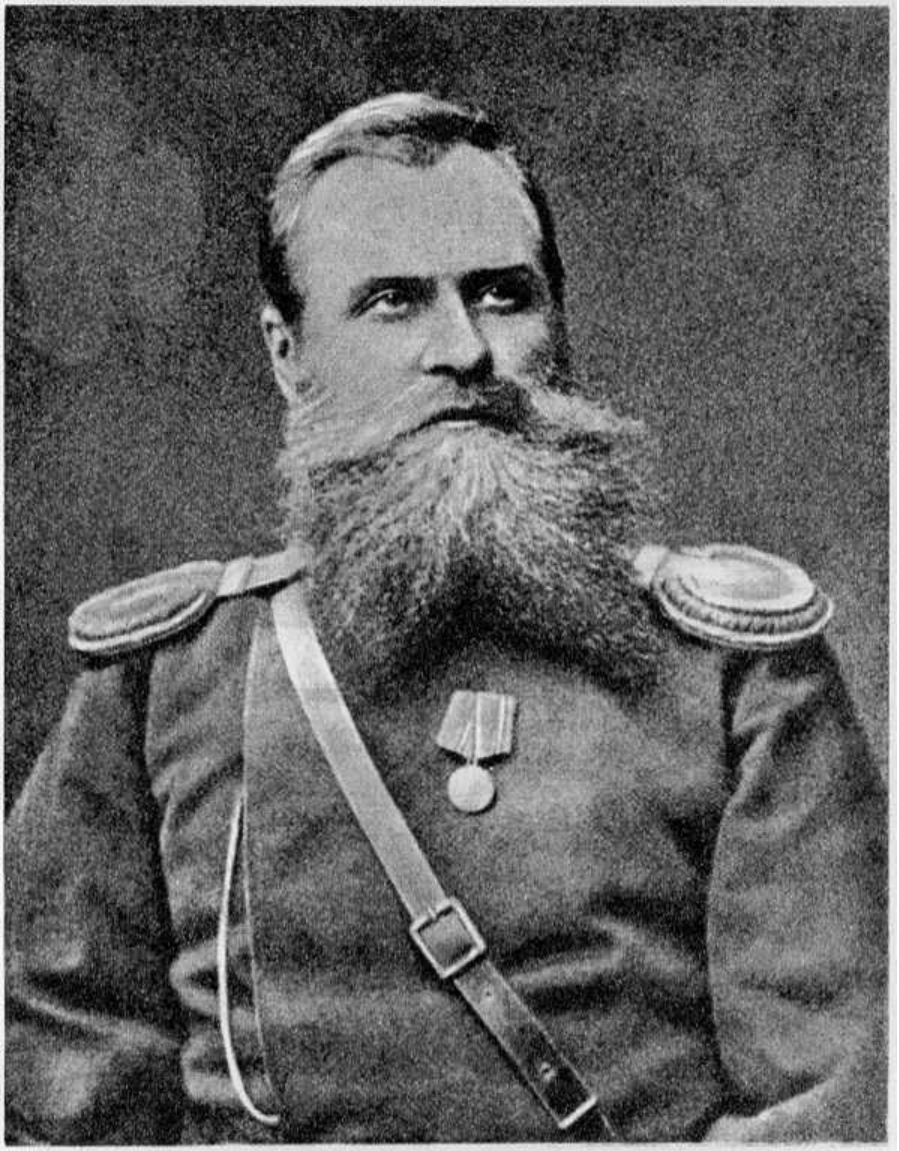

Andrejs Pumpurs

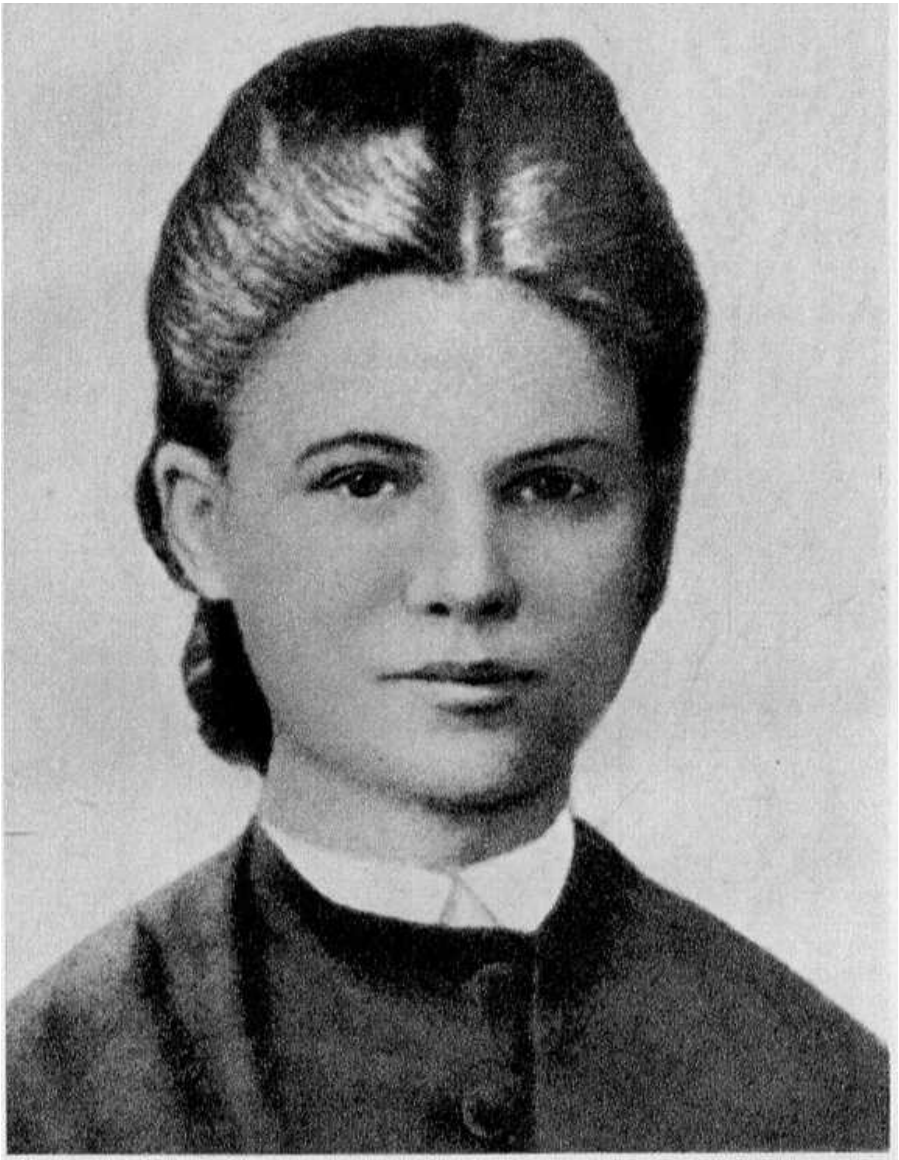

Ede Pumpura

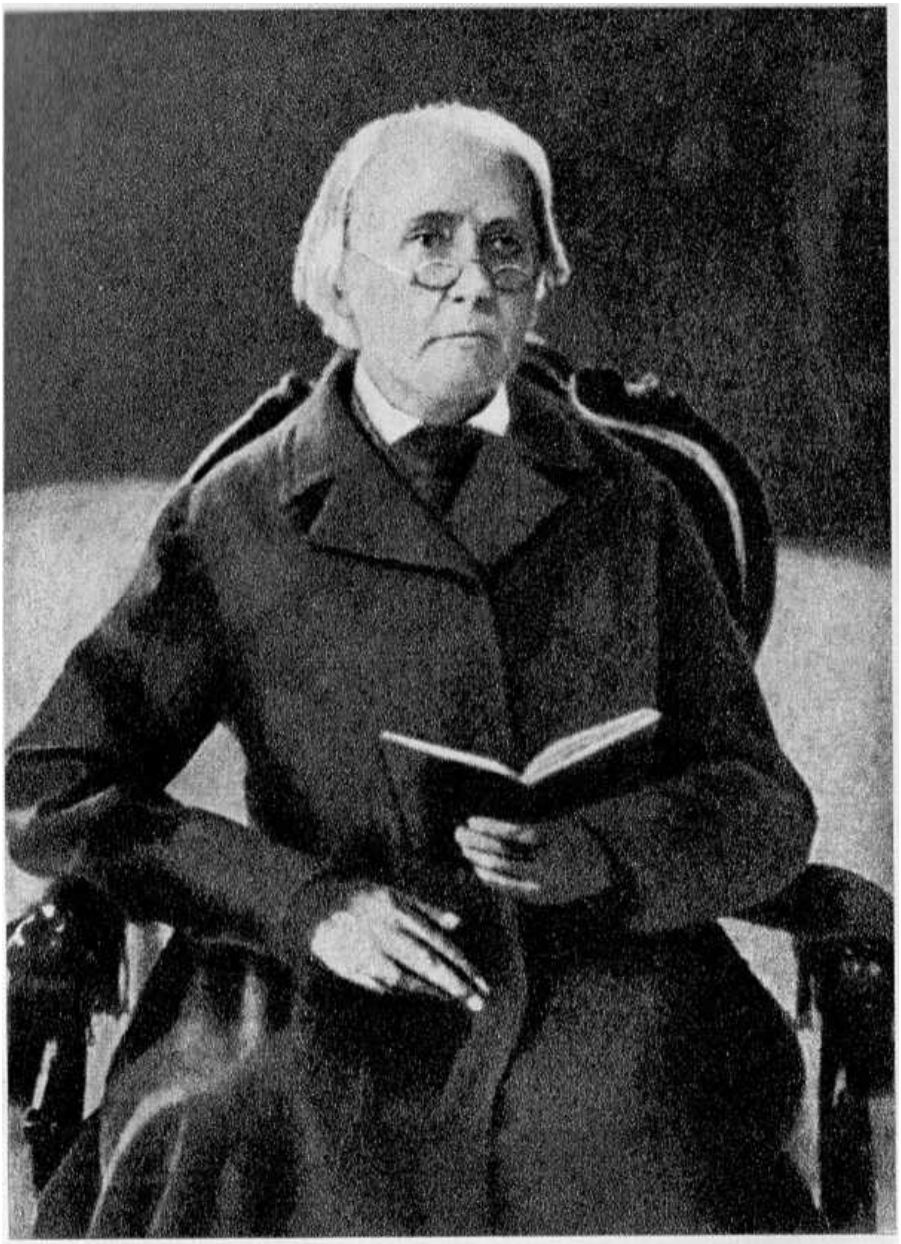

A. Rātminders

Auseklis

Kaudzītes Matīss

Fr. Brīvzemnieks, Kr. Barons, Kr. Valdemārs un citi Maskavas latvieši

Pie Daugavas.

Pie Daugavas es - dzimusaja;
Un tizeju un mihlaju,
Ka behrninsch nemainigs —
No Daugavas es aisgahju,
Tahs behrnu spehles atstahju;
Un, kļuhdams nelaimigs. —

Tad tizība man gahnija,
Ta mihlestība mahnija
Un lusa zeļschanās —
Uz Daugavu es noleezohs,
Pie Daugavas es raudsohs,
Par tahlu vilschanas.

Un mana mihla Daugava,
Ka mahmiņa un lihgava,
Man atkal sapratīs —
Un asariņas juhsmiņā
Un paschu mehsā krapiņā
Ta „stranne" aiznesīs! —

— rs.

A. Pumpura rokraksts

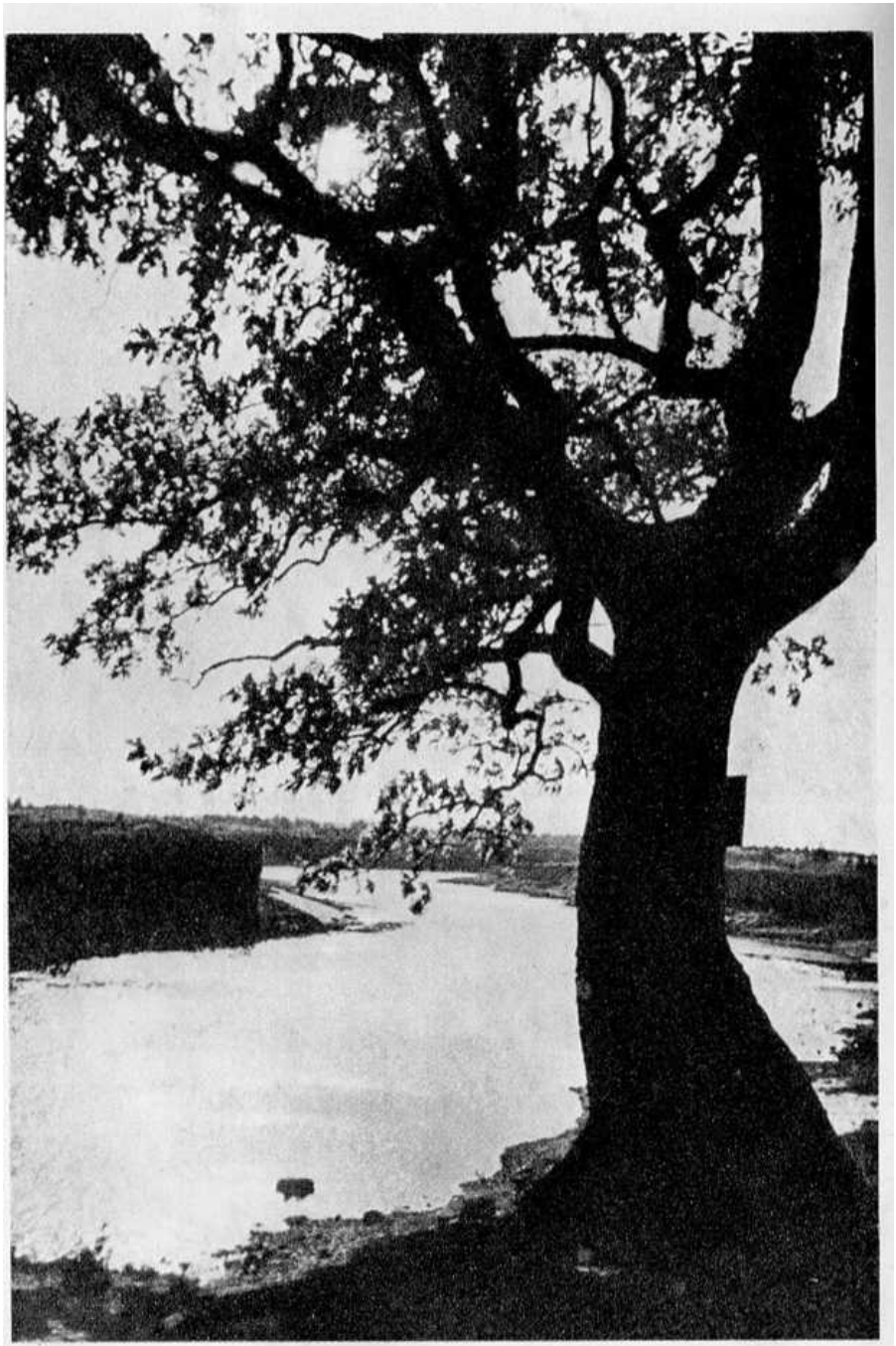

Daugavas krastos

«Ar Krogzemi viss beidzies pavisam bēdīgi. Un reizē labi. Par viņa aiziešanu no Jaunpiebalgas tagad runā visās malās.

Nesacījis Krogzemim ne vārda, Kēlbrants ielicis avīzē sludināšanu,

ka Jaunpiebalgas draudzes skolā vajadzīgs jauns skolotājs. Tai svētdienā Krogzemis izpildījis Jaunpiebalgas baznīcā ķestera pienākumus, jo draudzes skolas vadītājs Ulpe bijis aizņemts citos darbos. Krogzemis sēdējis pie ērģelēm un pa sprediķa laiku lasījis avīzes. Tur ari izlasījis jauno ziņu. Kad sprediķis beidzies, Krogzemis piecēlies, skaļos vārdos no draudzes atvadījies un atstājis baznīcu. Kēlbrants aiz pārsteiguma neattapis, ko atteikt, bet draudze solu rindās nošalkusi vien.

Šis atgadījums ir liecība tam, ka jauna laika gars nāk pār manas dzimtenes ārēm un šo jauno garu neatturēs nekādi tumsonības spaidi.»

* * *

«Krogzemis no Jaunpiebalgas ir projām, bet viņa saceltais nemiers nerimstas. Par turienes notikumiem stāsta ikviens, un vairs nav saprotams, kur šais stāstos patiesība, kur brīnumaina iztēlošanās. Tagad pa mājām klīst uz-rakstījumi par mācītāju Kēlbrantu un viņa kalpošanu tumsonībai. Tur sacīts:

«Esmu nodomājis bizmaņu valsts pabalstus pacelt un viņas pamatus stiprināt; tādēļ meklēju no 1872. gada janvāra vienu derīgu stūra akmeni, kam pastāvīgu vietu ierādītu.

Prakvasta tēvs Teļbrencis, bizmaņu vecākais tai draudzē, kur tie septiņi malēnieši nogrima Gaujā.»

Šos vārdus it kā esot Krogzemis rakstījis «Baltijas Vēstnesim», bet tas atteicis nodrukāt. Domāju, ka «Baltijas Vēstnesim» vajadzēja parādīt vairāk drosmes, nekā tas šai gadījumā redzams.

Vajag daudz naida sirdī, lai rakstītu tādas rindas, kā rakstījis Krogzemis. Un daudz spēka. Labi, ka ir tādi spēki. Es labprāt satiktos ar šo jaunekli. Lai lamā Kēl-brants viņu par jaunlatvieti! Šis apzīmējums tautā ir ar goda skaņu, un es gribu būt to pulkā, kurus mūsu ienaidnieki sauc šai vārdā.»

* * *

«Gaisā jau jūtama pavasara tuvošanās. Atkal sāksies stigu dzīšana, kukuļniecība, dzīru prieki. Un no posta izaugusi viltniecība.»

* * *

«Krogzemis aizgājis par skolotāju uz Cēsīm. Runā, ka viņš rakstot arī dziesmiņas, tikai nevienam nerādot. Viņā ir tik daudz lepnuma un uguns, ka tām vajadzētu būt labām dziesmiņām.»

9. ATVADĪŠANĀS

Kādā lietainā rītā, kad mērniekiem laukā nav ko darīt, Pumpurs iet uz Jaungaigalām. Viņam nav miera mērnieku istabā, viņš grib būt cilvēkos.

Jaungaigalu pagalmā viņš neviena nesastop, neskaidras balsis dzirdamas kaut kur aiz mājas. Vai tur nevagoja vieglajā lietū kartupeļus? Asti luncinādams, pienāk aiz vecuma pakūtrais Kāravs — mierīgs un laipns. Kāravs pazīst atnākušo, viņam nav ļauns prāts uz šo vīru ar spožajām pogām, tāpēc viņš pat muti nepaver, viesi saņemdams.

Pumpurs stāv pagalma vidū, Kāravs apošņā viņa roku. Dzejnieks īsti nezina, kurp tagad vislabāk doties. Istabas logs ir atvērts — vai tur nav Ede? Tieši bezbēdīgā Ede gan laikam vislabāk iederētos šai mierīgajā, rāma spēka pilnajā dienā.

Dzejnieks ieiet istabā. Bet ari tur neviena nav. Redzams gan, ka nesen Gobu meitene te bijusi, jo klavieres stāv atvērtas, uz taustiņiem nomesta nošu lapa. Jaungaigalu Ede laikam tikko dziedājusi. Pumpurs paņem nošu lapu, ieskatās: tā ir kāda vācu dziesma. Vācu vārdus izdziedādama, mazā Ede te vingrinājusi savu jauno balsi. Pumpurs lasa dziesmas vārdus, aiz loga ir lauku sētas tnieis, un viņš nevar dziesmu izlasīt līdz galam. Vai tad gan mī-08

I•".11bas dziesmas vārdi lauku meitenei būtu jāizdzied vācu melē?

l'umpurs nemeklē Edi. Pēkšņā iedomā viņš paņem nošu lapu un, tāpat nemanīts, kā atnācis, aiziet no Jaungaiga-1.1tu. Viņu sagrābusi draiska līksmība.

Ede varbūt nemaz nav pamanījusi, ka pazudusi kāda viņas dziesmiņa. Ak, māte grib, lai Ede izaugtu smalka daina, bet laikam nekas nav grūtāk kā iemācīties tādu vācisku smalkumu gados, kad visa pasaule ir brīnumu pilna un viss pašas acīm apskatāms un pašas rokām aptaustāms.

Bet to gan Ede pamana, ka uz klavierēm kādā dienā atradusies nošu lapa, kurā virs vāciskajiem vārdiem lasāmi latviešu. Naivi vārdi par mīlestību, tomēr nezin kāpēc Edei šķiet, ka šais vārdos daudz jaukuma. Ede kārtu kārtām pārlasa glītā rokrakstā rakstītās rindas un nevar sagaidīt, kad uz Jaungaigalām atnāks zilacainais mērnieks, lai viņa tam varētu pasacīt paldies. Jo kurš gan cits vēl prastu tik jauki salikt vācisku dziesmiņu latviski, ja ne tas.

Ede gan ir jau sen dzirdējusi, ka šis mērnieku jaun-kungs esot nelaimīgi iemīlējies skolas tēva meitā, bet vai tāpēc viņa nevar teikt paldies par jaukajiem vārdiem nošu lapā? Kāda daļa Edei par mērnieka jaunkunga nesaprašanos ar skolas Līzi? Un tas gan jāatzīst, ka Līze reizēm ir gluži nesaprotama. Pavisam nesaprotama.

Kad Ede Pumpuru sastop, viņa saka paldies par tulkojumu un ir nelaimīga, ka nezin kāpēc ir pagalam piesarkusi un apjukusi. Nekad tā ar Edi vēl nav gadījies, vienmēr viņa bijusi droša, pat par daudz droša.

Kā nedarbos pieķerta, Ede izmetas no istabas.

Pumpurs nosmejas viņai pakaļ un pēc brīža jau visu ir aizmirsis. Tā taču nebija Elīze Rātmindere, kas viņa priekšā tikko stāvēja bikla un apmulsusi. Nē, Elīze nekad nav smējusies tādiem gaišiem smiekliem kā šī Jaungai-galu draiskule, kas nu vairs nepin matus divās bizītēs, bet sasprauž pēc skolotu jaunkundžu modes.

* * *

Pumpurs zināja, ka viņam visvairāk jāvairās no Vecpiebalgas draudzes skolas, jo tur neviens viņu negaidīja un tur bija iesēdusies viņa nelaime. Bet viņš tomēr atkal

un atkal virināja draudzes skolas durvis. Grūti bija noklausīties, ka lielākie draudzes skolas puikas, viņam skolā ieejot, nosauca paka]: «Līzes brūtgāns atkal kiāt!» Bija kauns. Kārtu kārtām Pumpurs noņēmās te vairs nenākt un tomēr atkal stāvēja skolas pagalmā, mierinādams sevi ar domām, ka skola taču ir draudzes centrā, te vienmēr var uzzināt, visjaunāko, kas pagastā noticis, tāpēc viņš atnācis.

Kādā pēcpusdienā Vecpiebalgas draudzes skolā pulcējās apkārtnes un kaimiņu draudžu skolotāji spriest par rakstības lietām. Kad Pumpurs to uzzina, viņš dodas uz draudzes skolu. Ne lai satiktu Elīzi. Viņš ir rakstnieks, tāpēc arī viņam šai pārspriešanā būtu kāds vārds sakāms.

Kad Pumpurs ieiet klasē, kur apspriede notiek, pašreiz runā Matīss. Viņš ir gluži nosvīdis, pilns spīta un neiecietības.

— Ja nu melu vārds ar divi «1» rakstāms, kā te dažam labam ļoti prātīgam skolmeistaram šķiet vispareizāk un kā to joprojām raksta cittautieši, kam mūsu valoda sveša, tad gan vella vārdā četri «1» vienā čupā kraujami. Lai tad pēc lasītāji tam sametumam rāpjas pāri, skaidrā dienas laikā kaklu lauzdami.

Pretiniekus tādi smiekla vārdi tikai sanikno:

— Tā ir tik vien kā tādu pārgudru cilvēku vīzdegunīga izrunāšanās. Jo vai tāpēc, ka cilvēkam ir zobi augšējā žoklī, viņam no apakšžokļa zobi pavisam laukā raujami?

Bet dažam no klātesošajiem ir pavisam citas domas.

— Nē, tur Kaibēnskolas skolmeistaram taisnība — tam nelabajam gan tik daudz labu bokstābu nav dodams. Jo diezin vai tā nebūtu viņam īpaša goda parādīšana, par ko skolmeistaru kārta var mācītāju un valdīšanas acīs krist nežēlastībā.

Tagad kājās ir atkal Matīss. Var redzēt, ka šodien div-klaudži ir viņa lielākie pretinieki un viņš tiem negrib dot rakstos ne mazākās tiesības.

— Tā ir dzīva patiesība, ko te mūsu kaimiņu pagasta pārstāvētājs saka. Bokstābus vis nevar tā izdāļāt pa labi un kreisi jebkuram vārdam, kas vien pirmais ceļā pagadās. Vai nav cienījamiem apspriedējiem zināms, ka, piemēram, dieva tā kunga vārds ir tik vien kā vienīgi ar lielo bokstābu rakstāms? Bet, ja nu mēs melus ar diviem «1» pagodinām, vai tad tā nav skaidra zīme, ka mēs ejam uz vienu

i i <n visādiem blēžiem un citiem kristīgam cilvēkam ni-■ iii.imiem neļaužniekiem.

tagad pretinieki pierima. Gan vēl solos dzirdēja neapmierināto rūkšanu, bet skaļi pretim stāties neviens neuz-• Ir <īsinājās, jo te patiesi varēja krist apgrēcībā gan dieva, gan valdīšanas priekšā.

Pumpuram lāgā nekas nebija sakāms, bet gluži bez vārda piom iet viņam likās nepieklājīgi. Tāpēc viņš nobraucīja bardu un cēlās kājās.

— Ir labi, ka tautieši pulcējas kopā, lai apspriestu, kā visvieglāk latviešiem savas domas rakstos izlikt. Par to jums būs pateicīgi skolas bērni un skolmeistari, un arī dziesminieki jūsu darbu var tikai apsveikt. Tik raugaities, lai rakstības ķīviņi tautiešiem nekļūtu par galveno jautājumu, kur savu latvisko garu izrādīt. Jo mūs visus gaida daudz lielāki uzdevumi, kur nepietiks tik ar tādu vien izšķiršanu, cik bokstābu piešķirt velnam un cik melim.

Kad pēc apspriedes Pumpurs satikās ar Matīsu, tas norūpējies sacīja:

— Es bieži esmu matījis, ka, ar muļķības zirgiem braucot, patiesība tiek tālāk uz priekšu nekā ar skaidru pierādīšanu un uz prāta spriedumiem izdarītu pārliecināšanu.

Un padomājis piebilda:

— Mūsu tautieši iet uz priekšu savā attīstībā un prāta izkopšanā, tas vērojams ik uz soļa. Bet šis ejamais ceļš tek cauri veselai muļķību kaudzei. Un tad nevar neienākt prātā krievnieku Gogolis ar saviem sūrajiem smiekliem, aiz kuriem paša smējēja acīs samanāmas asaras.

Pumpurs pagrozīja galvu:

— Bet vai tā klājas smieties arī par to jauno, kas, par spīti mūsu neizglītībai, tomēr ar katru dienu jo vairāk samanāms?

Matīss kļuva neiecietīgs, un Pumpuram šķita, ka viņa balsī skan kaut kas no mācītāja Šilinga Jehovas sausās paštaisnības.

— Jāizsmej un jāienīst viss, kas ir tukšs un neīsts. Vienalga, vai tas staigā vecas modes kruņķu svārkos vai art pēc pilsētnieku vīzes šūdinātā angļu bostona uzvalkā. Jo kas gan tas būtu par godīgumu, ja mēs jaunas modes muļķībai rādītu pacietīgu un piemīlīgu vaigu, bet kā vecas jumpravas nerimtos kulstīt jau sen nokulto. Ar vienādu godu jādzīvo tam vecajam, kam laiks no dzīves aiziet, un tam jaunajam, kas vel sper tikai pirmos soļus uz dzīves lielceļa.

Pumpurs negribēja piekrist. Vai Matīsa acs pirmām kārtām nesaskatīja ačgārnības, kādas ik uz soļa bija sastopamas? Ak dievs! Ja

viņš, Pumpurs, uzrakstītu visu to, kas, zemi mērījot, pieredzēts, kas tas būtu par melnu stāstu! Par to, cik ļoti cilvēkiem vajadzīga zeme un cik zemiskas jūtas viņos sacēla šī iekāre. Cilvēki nobītos paši no sava vaiga, to spogulī ieraudzījuši.

Soģa sausā nepielūdzamība skanēja Matīsa balsī, kad viņš atbildēja Pumpuram:

— Ko cilvēki iedrīkstas savā dzīvē izdarīt, to rakstniekam ir tiesības arī uz papīra uzrakstīt, lai cik nepatīkami tas būtu un lai cik par to justos sarūgtināti augsti vai zemi. Jo rakstnieks ir kā tiesas spriedējs par labo un slikto, un viņam te jābūt vienlīdz taisnam un bargam gan pret tiem, kuru rokās ir vara, gan arī pret tiem, kas staigā ar ubaga spieķi. Ja rakstniekam trūkst šā patstāvības spēka, tad nav vērts, ka viņš ņem rokā spalvu, jo tad viņa vārdos trūkst sirdsapziņas patiesās balss, un bez tās ikviens darbs mūžībai ir miris.

Daudz spēka bija šai jauneklī, Pumpurs domāja. Patiesi, tāds godīgums savas sirdsapziņas priekšā ir prasāms no augstā un zemā. Bet vai nebija vēl daudz lielākas prasības, par kurām šis Kaibēnskolas skolotājs nedomāja? Ko dzejnieks ar savu godīgo sirdsbalsi varēja iesākt baronu un mācītāju priekšā, kam šeit Baltijā piederēja vara? Kas pret to nostājas, lai iedomā, vai viņam būs spēka pastāvēt līdz galam?

* * *

Pienāca rudens. Aizlidoja dzērves, naktīs vējainajos padebešos dzirdēja gulbju satrauktos kliedzienus. Viena vasara atkal aizgājusi. Ar daudziem darbiem, ar lielām ilgām, ar melnu tukšumu.

Kādā oktobra svētdienā Pumpurs ir Vecpiebalgas baznīcā. Dzejnieks kopā ar Kaudzītes Reini uzkāpj luktā — no turienes visa baznīca lejā kā uz delnas. Arī Elīze atnākusi un sēž trešajā solā. Un, kaut arī vēl tikai dūc ērģeles un draudze dzied pirmo dziesmu, Pumpurs jau gaida, kad

v īns vēstīs, ka dievvārdi beigušies, un viņš varēs at-ni.it baznīcu. Varbūt izdosies Elīzei kādus vārdus pasacīt.

baznīcā ir arī Jaungaigalu Ede. Viņa ir nemierīga kā .11 vien, un Jaungaigalu saimniece viņai slepus iegrūž ilimku sānos — vai Ede beidzot sēdēs, kā jaunai meitai klajas! Nedrīkst taču tā uz vīriešu solu rindām skatīties un — dievs pas! — griezt galvu pavisam apkārt un paraudzīt pat, kas sakāpuši luktā!

Mācītājs Šilings vēl arvien ir slims, viņu laikam draudzei vairs kancelē neredzēt. Šodien dievvārdus saka cesvainiešu Aunings. Tam balss kā vērsim, dreb visa baznīca, kad viņš altārī saka svētīšanas vārdus.

Bet tad notiek kas negaidīts. Atveras ģērbkambara durvis, un draudze redz nākam savu veco Šilingu. Slimība viņu pavisam nomocījusi, viņš kustas nevarīgi kā mazs bērns, bet viņš nāk uz priekšu, spieķim pret grīdu drebu-ligā ritmā klaudzot.

Mācītājs Šilings ir atnācis šodien no draudzes atvadīties. Garus gadus viņš ir draudzi ganijis, te viņš sabeidzis veselību, tagad viņš atnācis draudzei pateikt, ka viņš no tās aiziet uz visiem laikiem.

Šilings stāv draudzes priekšā. Cieta koka spieķis dreb izžuvušajā, dzeltenajā rokā, acis mēģina pārskatīt, cik šodien grēcinieku sanākuši. Pārāk daudz nav. Nav viņš panācis, ka šī jēru kupču tauta iemīlētu dieva vārdu.

Baznīcas kreisajā pusē dzirdami apslāpēti šņuksti. Kopš bērnu dienām skatīts šis sīkstais vīrs, kas tur tagad stāv nožēlojams savā kuslumā.

Jā, mācītājs Šilings vēl arvien stāv un klusē, pliku galvvidu, noliesējis, pelēkos svārkos, spieķi rokā.

Tagad viņš uzrunā savu draudzi. Viņš nebūs dusmīgs. Nē. Viņš grib sacīt mierināšanas vārdus, jo cilvēka daļa šai zemes dzīvē ir pacietīgi panest gan priecīgās, gan skumj ās dienas, ko tas kungs saviem bērniem novēl.

Mācītājs Šilings sāk:

— Esiet priecīgi cerībā, pacietīgi bēdās! ...

Viņš grib sacīt apustuļa Pāvila vārdus, bet mēle neklausa, doma nojūk, un dzirdama vienīgi nesakarīga murmināšana: «... lūgšanās . . . dienas gals ir klāt... avis klīst zem debesu padebešiem ... taisnais gans ...»

Izdzisušajās acīs iedegas dusmu ugunis. Šilings noprot, ka viņš runā nesakarīgi. Viņa domām un mēlei uzgūlies dīvains smagums, kā akmeņu metums, un to nevar un nevar dabūt nost. Bet tas ir jādabū nost. Jau dienām tas moka mācītāju Šilingu. Lai kā viņš pūlas, akmens kalnu nogrūst viņam neizdodas, tas aug augumā. Tagad tas kļuvis par nepārvaramu šķērsli starp viņu un draudzi.

Tad vecais vīrs sit ar spieķi pret grīdu: ir jādabū katrs vārds savā vietā! Viņam jāsludina dieva vārds, un tad mēlei vajag būt svabadai.

Baznīcā ir sasprindzināts klusums, ko pārcērt tikai arvien skaļāki šņuksti.

Mācītājs Šilings mēģina runāt vēlreiz. Bet vārdi arī tagad paliek vientuļi, nesaistīti savā starpā un it kā aizmaldās tukšā telpā. Klusumā spalgi skan klauvējieni, un tiem pievienojas sieviešu raudas baznīcas kreisajā pusē.

— Kad daba saārda cilvēku, tad dzīva sirds to nevar skatīt bez iztrūcināšanas. Pat tad, ja daba likusi kaunā pēdējo nelieti, — Pumpurs dzird Kaudzītes Reini klusi sakām.

Nav zināms, vai šo prātnieku zemnieka svārkos pārņēmis sievu raudošais žēlums, vai varbūt viņš smej par pasaules savādībām.

Pretējas domas un jūtas plosa arī Pumpuru. Nekad viņš nav sajutis cieņu pret to, kas baznīcās tika sludināts un darīts, bet viņš nevar bez iztrūkšanās šodien domāt par sirmgalvi, kuram ņemta iespēja pateikt

kaut pāris vārdu atvadām.

Atvadu vārdus? Pumpurs satrūkstas pats no savām domām. Kam gan šeit vajadzēja vecā Silinga atvadu vārdus? Vai šeit neaizgāja uz visiem mūžiem kāds laikmets?

Mācītāja spieķis vēl klaudz. Tad Šilings aizgriežas, asaras ir viņam acīs par savu nevarību, viņš tagad pavisam skaidri zina, ka pēdējos vārdus draudzei nepateiks. Kalns, kas uzgūlies viņa mēlei, nav pārvarams.

Mācītājs Šilings iet uz ģērbkambari.

Roberts Aunings tai laikā stāv altārī un seko visam ar vērīgu aci. Šai brīdī žēlumam un asarām nav vietas. Viņš ir atbildīgs, lai šodien Vecpiebalgas draudzes baznīcā dievvārdi noritētu bez vainas.

Aunings piesteidzas pie altāra treliņiem, izstiepj rokas pret aizejošo vīru un saka sirdi plosošā balsi:

— Mīļais tēvs! Palieciet!

Šilings ir dzirdējis šo saucienu. Viņš apstājas, izdzisušajās acīs jaušama it kā izbrīna.

Nnbrits Aunings izslējās visā augumā, paceļ rokas, un rin.i spēcīgā balss dārd kā pastarās dienas bazūne:

Kalni atkāpsies, pakalni šaubīsies, bet mana žēlas-1111,i no tevis neatkāpsies, un mana miera derība nebaudīsies!

Sievu šņuksti pāriet skaļā raudāšanā.

I'umpurs nodreb, kā no murga atbrīvodamies, un dodas I ia kāpnēm lejā. Tas nav izturams! Viss te bija briesmīgi, mm tomēr viss te bija apaudzis ar meliem.

— Uz muļķības un ļaužu asarām zemes varenie allaž ir sava nama pamatus cēluši un cels, — saka Kaudzītes Reinis, kas ari, izrādās, atstājis baznīcu līdz ar Pumpuru.

Sak zvanīt. Dievvārdi beigušies, sievas nodurtām acīm lēni nāk caur baznīcas durvīm, un paiet labs brīdis, līdz .1 īsākas tik ierastā ļaužu drūzmas čala.

Pumpurs skatās pēc Elīzes. Garām paiet Jaungaigalu Ede un laikam viņu nepamana, kaut gan Pumpurs meiteni sveicina un Edes māte īsi viņa sveicienu atņem.

Elīze iet viena otrā pusē ļaužu drūzmai. Iet, neskatīdamās ļaudīs, sevī nogrimusi. Pumpurs steidzas viņu panākt. Kad viņš pienāk, pašreiz Elizei roku sniedz Kaudzītes Matīss. Jā, izrādās, arī Matīss bijis baznīcā.

Pumpuram uzreiz prāts kļūst īgns. Kāpēc gan šie abi brāļi šodien atnākuši? Nekādi dieva vārdu klausītāji viņi nav, bet nu pēkšņi nostājušies priekšā kā nelaime.

Brīdi viņi visi trīs iet klusēdami, jo viņiem grūti atrast pareizos vārdus, lai nepateiktu ko lieki asu. Pirmā sāk runāt Elīze. Viņa saka Matīsam:

— Es vienmēr esmu domājusi, ka jums vajag būt ļoti labam skolmeistaram, Matīs. Jūs vienmēr esat tik mierīgs.

«Kāpēc Elīzei manā klātbūtnē allaž tas Matīss jāslavē?» domā Pumpurs. «Vai tad tiešām viņai cits nekas nav ko sacīt?»

«Kam viņa smejas par mani, kad klāt ir tas mērnieks ar jaunas modes bārdu,» nodomā Matīss, bet skaļi viņš saka pavisam, pavisam mierīgi:

— Jā, tā ir mana nelaime, Rātmindera jaunkundz.

— Kad esmu uztraukta, vienmēr iedomāju jūs, un tad arī man izdodas palikt mierīgai un neizdarīt kādu muļķību, — Elīze turpina, un tiem abiem atkal liekas, ka Rātmindera meita viņus kaitina un smejas par viņiem.

— Izrādās — cilvēks domājies dzīvojam kā tāda nevajadzīga, liesa zāle koku paēnā, un nu pēkšņi — viņš kādam vajadzīgs, — Matīss atbild, un tagad gan neviens nesacītu, ka viņš allaž spēj būt mierīgs.

— Piedodiet, — saka Elīze. — Es jums nekad neesmu gribējusi nodarīt pāri, Matīs. Nekad!

Matīss ir atkal nomierinājies.

Pumpurs mēmi atvadās — ko viņš te gāja līdzi tiem diviem kā dieva nepieņemts! Lai viņi skaidro vieni, cik kurš kuram vajadzīgs.

Uz ceļa Pumpurs atkal sastop Reini. Vai dziesminieks neesot redzējis Matīsu? — Jā, redzējis gan. Bet lai nemeklējot. Matīsam pašreiz esot rakstura analizierēšanas stunda, un viņš ļoti aizņemts.

Reinis aiz izbrīna paliek ar atvērtu muti. Tikai kad Pumpurs jau gabalā, viņš pamāj ar galvu: Ieva prata sajaukt Ādama prātus pat paradīzē, vai tad brīnums, ka Rātmin-deru Līze samulsināja puisiešu sirdis grēku pilnajā Pie-balgā.

Pumpurs, dodamies uz māju, dusmojās pats uz sevi. Vai tiešām tik vien vajadzēja kā negaidītai vēja šalkai pārskriet pāri laukiem, lai gruzdošā ugunskurā saceltos sarkanas liesmas? Kam viņam vajadzēja tā sapīkt? Viņš taču bija nolēmis aiziet no šīs muļķīgās mīlestības, kas nevienam nebija vajadzīga — ne viņam pašam, ne Elīzei. Jā, viņš bija nolēmis atvadīties no šī sava posta.

Uz rudens ceļa sāka krist retas sniega pārslas. Alauksts un Inesis jau bija aizsaluši. Pār Piebalgu nāca ziema. Vienaldzīga un auksta.

10. APRAUTAS RINDAS

«Vakar pēcpusdienā no Jaungaigalām atnāca Goba. Sapulcējās arī mērnieki, un spēlējām zolīti līdz agrai rīta stundai. Labi, ka šodien ir svētdiena un tāpēc var palais-kot. Goba ir sapratīgs vīrs, kas visu dara ar apdomu, un viņš mūs visus apspēlēja. Nav brīnums, ka šim vīram it māja, viņš nomā dzirnavas un viņu ievēlē pagasta amatos. Man ienāca prātā «Ļurbu valsts», un es domāju: vai Goba, pagasta dzīvi kārtojot, arī ņem kukuļus, kā tas parasts pie

imi ii) amata vīriem? Neesmu gan par viņu nekā slikta .1/iidejis.

Ari laba ne.

liet nav mans nodoms aprakstīt Gobu un viņa karakteri. i .it Gobu tikai nejauši šodien iedomāju un, lūk, kāpēc.

ļi pusnakti man vajadzēja jaunu papīra gabalu, kur uz-i.īkstīt Jaungaigalu saimnieka ieguvumu un mūsu — pā-i e jo — zaudējumus. Es izvilku no atvilktnes kādu aprak-t.lilu lapu, kam otra puse bija balta. Šīs lapas baltā puse dnz vien tika izpušķota skaitļu rindām. Šorīt skatos: otrā pusē ir dzejolis. Tad izvilku no atvilktnes ari citas lapas, un tās visas vienā mutē liecina par inanu vieglprātību un nekārtīgumu. Cik gan šādu lapu, kur uzmestas aizsāktas dzejiskas domas, nav noklīdušas? Man pavisam trūkst, tās kartības mīlestības, kas ir Kaibēnu Matīsam. Viņš visu raksta glītās burtnīcās un kladēs, un tad nepazūd ne rinda. Turpretim es savas vaļējās lapas bieži esmu palaidis kā sniega pārslas vējā, kad vajadzēja pārvākties uz jaunu pārmājošanas vietu. Pērn pasāktie notikumu pieraksti — pat tfe jau pazuduši bez pēdām.

Bet nav ko lieki gausties un sevi skumdināt. Vai pazudušas papīra strēmeles dēļ esmu kļuvis nabagāks? Dziesminieka bagātība nav atkarīga no tā, cik rūpīgi viņš saglabā kādreiz uzrakstītu teikumu.

Pašreiz mūs visus Piebalgā nodarbina viena doma: vai draudzes skolas augstākajai klasei par skolotāju atnāks Kronvalds vai ne? Šai jautājienā atkal saduras tie spēki, kas mūsu laikos nosaka visu dzīvi Baltijā: vācu aprindu tumsonīgā ietiepība un latviešu tautas dēlu tiekšanās pēc jauna laika gara. Kad manā tēvijā varēs bez bailēm skandināt brīvestības dziesmas? Kad mums pirms katra vārda nebūs jāapdomā, ko sacīs mācītājs un baronlielkungs? Tad es ari savai koklei atrastu jaunas stīgas. Tagad atliek vienīgi kluss darbs, kura nolūks ir ļaudis pie gaismas vest. Uz to lai mans prāts un mana darbošanās ne brīdi nepierimst, kamēr man sirds sit krūtīs.

Šādu klusu varonības darbu īpašā vīzē nu jau gadu dara Pilsātnieks. Viņš būs pusmucu tintes iztērējis, atkal un atkal Kronvaldam ziņu uz Tērbatu laizdams. Pilsātnieks ir vīrs kā ozols — laikam tikai viņš varēja sacerēt tik pacilājoši spēcīgu dziesmu, kāda ir «Ozoli vēl Baltijā», un šis dziesmas spēka dēļ to ienīst tumsoņi. Staltā gaitā Pilsātnieks nāk un iet, un, kur viņš roku pielicis, no tā darba viņš lēti neatrausies. Ķirpa vakaros viņš vismazāk aizklīst tukšā pļāpībā, no kā mēs pārējie, pulkā sanākuši, tikai reti spējam izvairīties.

Šajās dienās Pilsētnieks ir nemierīgāks nekā citkārt. Un visa Piebalga ir ziņkāras nepacietības pārņemta: devusies tālākā ceļā uz Tērbatu piebaldzēnu delegācija, lai Kronvaldam cieti noprasītu, vai viņš nāks uz Piebalgu vai ne. Kāds būs šā braukuma iznākums? Jo noticis tā, ka mēs Kronvaldu, gluži negribot, esam musinājuši un viņam pāri darījuši. Par tādu izrīcību saniknotos pat visrāmākais cilvēks: vispirms aicina uz strādāšanu Vecpiebalgas draudzes skolas

augstākā klasē, bet, kad saņemta no Kronvalda piekrītoša atbilde, tad paziņo viņam, ka viņš tomēr nav īstais. Un kāpēc? It kā tāpēc, ka Kronvalds ir precējies, bet draudzes skolā neesot telpu, kur precētu cilvēku novietot. Vai tiešām tas ir īstais iemesls? Tumsas mīlētāji dara visu, lai Kronvaldam ceļu uz Piebalgu aizšķērsotu.

Esmu nolēmis mērniecības darbiem teikt ardievas un aiziet uz Jumurdu par muižas pārvaldnieku un mežkungu. Ja melns kaķis ceļam pāri nepārskries, tad ardievu, Piebalga!»

* * *

«Delegācija no Tērbatas vēl nav atpakaļ. Patiešām, Kronvaldam bija tiesība dusmoties. Es laikam darītu tāpat. Kad par to ieminējos Pilsētniekam, viņš izsacījās citādi: kur par tautas labumu ir cīniņā jāiet, tur nevar būt vietas rūgtumam par acumirklīgām neveiksmēm un jānorij dažs labs pretīgs malks. Un Pilsētnieks piezīmēja: no Piebalgas mācītāja Kronvalds gan saņēmis atteikumu, bet vai viņam nav augstāk par šo atteikumu jāvērtē savu draugu rīcība? Mēs taču esam panākuši, ka jau pieņemto mums nepatīkamo skolotāju skolu valde ir atlaidusi un tagad Piebalga gaida tikai Kronvaldu. Tik liela goda parādīšana pavisam retā vietā Latvijā būs notikusi.

Pilsētniekam taisnība, un es ticu, ka Kronvalds būs mūsu vidū.

Elīzi redzu reti un mācu sevi nedomāt par viņu.

Rakstu dažas dziesmiņas. Ak, kā vajadzētu dzīvot un strādāt tur, kur tautas likteņus kaļ! Rīgā. Tad būtu maniem rakstiem cita sajūsmība, citi plašumi.»

" IVrbatas apmeklētāji esot pārbraukuši un pārveduši I■ 11ziņas Nav laika par tām šeit pierakstīt. Goba savās lnungaigalēs rīko kādu balli, un arī es esmu aicināts.»

* * *

«Pilsētnieks man rādīja vēstuli, ko atrakstījis Kronvalds. laja sacīts: «Turu par savu pienākumu iet uz Vecpiebalgu. I'n gribu palīdzēt strādāt darbu, ko Jūs jau strādājat. Zinu gan, ka dažiem tumsoņiem tas nepatiks, bet darbs, pēc kā Jūs cināties, ir darāms, vai tas kādam patīk vai ne. Mūsu laiku gars prasa pēc skolām. To nedrīkst neievērot.»

Pilsētnieks bija bezgala priecīgs un es viņam līdzi. Kronvalds ieradīšoties Piebalgā jūnijā.

Tagad ir pavisam skaidrs, ka es aizeju uz Jumurdu. Tas nav tālu no Piebalgas, un muižas pārvaldniekam gan allaž kāds kleperis stallī atradīsies, ar ko atjāt apciemot draugus vai piedalīties Ķirpa sanākšanās.»

* * *

«Esmu Jumurdā. Ardievu, mērniecības gadi, kas mani izvadāja gan pie bagātiem galdiem, gan nabadzīgās paspārnēs. Mērnieka papīrus tie man neatnesa. Muižas pārvaldnieka amats man svešs, bet ik darbu cilvēks var iemācīties. Kā aprast ar apziņu, ka arī šeit,

Jumurdā, dziesminiekam nesmelties ierosmes dzejiskiem tēliem un domām?»

♦ $ *

«īsts dziesminieks ir tas, kas katru dienu strādā tautas labā un nevis tikai pa retiem pavajas brīžiem.»

11. LIELVĀRDĒ

Kādā sestdienā Pumpurs ieradās Lielvārdē, lai pasacītu mātei, ka gaida viņu Jumurdā.

— Mani klaidu gadi ir beigušies, un tu gan zini, ka esi man allaž bijusi mīļa māte.

— Es domāju, tu, būdams muižas pārvaldnieks, gan

nopelnīsi tik daudz, ka man līdzi varēs braukt ari tava māsiņā Elīze.

— Jūs dzīvosit pie manis abas, māt!

— Tad gan neviena mēle nevarēs pārmest, ka es neesmu pratusi izaudzināt dēlu, ar kuru nebūtu tiesības lepoties.

Māte tovakar staigāja vieglām kājām. Vakariņu galdu posadama, viņa ierunājās:

— Tu gan būsi dzirdējis — Lielvārdes draudzes skolā tagad par skolas kunga Neilanda palīgu strādā tāds jauns puisietis. Sis arī it kā esot dziesmu sacerētājs. Saucot par Krogzemi — vai kaut kā uz to modi. Ir tāds — melniem, sprogainiem matiem, pašaurām acīm.

Jā, Krogzemis tagad strādāja Lielvārdes draudzes skolā.

Otrā dienā, kad Lielvārdes baznīcā iezvanīja trešo reizi, Pumpurs stāvēja savas bērnības skolas pagalmā. Pretim nāca Neilands.

— Krogzemis? Liekas, ir mājās. Bet es paprasīšu.

Un Neilands jautāja kādam pa atvērto logu istabā:

— Marija, man šķiet, ka Krogzemja kungs šodien vēl nekur projām nav gājis?

Logā parādījās jaunas sievietes galva.

— Krogzemja kungs laikam ir lapenē. Pirmīt viņš uz to pusi ar grāmatu rokās aizgāja.

Jaunavai bija taisnība. Krogzemis sēdēja lapenē un kaut ko lasīja.

— Kas tā par noslēpšanos dabas klusumā, kad Krous pašlaik savu draudzi sasaucis baznīcā? — sasveicinājies Pumpurs uzbilda.

— Katram savu maizes gabalu gribas, — Krogzemis tikko jaušami pasmaidīja. — Un speķa gribas. Bet speķi vislabāk var dabūt, krejojot ļaužu labumu savās kabatās.

Krogzemis vedināja viesi uz istabu. Tā bija neliela telpa ar logu uz rītiem un Daugavas pusi. Visur mētājās aizlasītas grāmatas, uz galdiņa atradās aprakstītas papīra lapas. Mazliet samulsis, jauneklis visu piekopa un, kā atvainodamies par istabas nekārtību, sacīja:

— Gribu šo to pārtulkot no Heines. Varen labi raksta. Tikai žēl, ka visnoderīgākais nav tulkojams, — visi teļa-brenči tūdaļ celtos kājās, un tad dzīves vairs pavisam nebūtu. Jo cilvēki, kuru rokās Baltijā ir vara, vienmēr dzirdīgi pret meliem, bet ne acu galā neieredz viņiem nepatto iii,ainu patiesību. Baltijā neviens nedrīkst svētdienas miri u

traucēt.

I'ic durvīm viegli pieklauvēja. Ienāca pirmīt redzētā ļminava.

Vai kungiem nevaru piedāvāt glāzi tējas? Vismaz . irmiņu Krogzemja kungam pieklātos pamielot. Un te es atnesu ziedus, ko uz galda uzlikt.

Krogzemis iepazīstināja — tā ir skolas kunga Neilanda meita Marija. Viņa brīnum daudz par šo rūpējoties, kaut nu Krogzemim visa esot gana un viņš tādas uzmanības nemaz neesot pelnījis.

Jaunava nosarka un pazuda no istabas. Pēc brīža viņa nIneša brokastis, abi dzejnieki ēda, un aizsākās sarunas.

Krogzemis bija pacilāts. Viņš tikko no grāmatu iespiedēja saņēmis savu dzeju grāmatiņu. Ir bezgala patīkami turēt rokās tādu nieku, kur saplūdušas tavas domas, tavu brīvo brīžu darbs.

Pumpurs lasīja: «Dzejas no Ausekļa.»

Krogzemis stāvēja pietvīcis.

— Man likās, ka Ausekļa vārds lasītājiem vairāk pasaka nekā Krogzemja.

Tūkstoš domu kā satrauktas bites šais mirkļos aplidoja Pumpuru. Vai arī viņam nevajadzēja savas dziesmiņas savākt kopā un izdot atsevišķā grāmatiņā? Kāpēc nepiespiesties un nepameklēt izdevēju? Tāda grāmatiņa ikvienu spiež norēķināties pašu ar sevi — vienkopus uzreiz redzams, uz ko tavi prāti tiecas un cik tu esi devis savai tautai.

Bet tad viņš sāka lasīt un uzreiz šī Ausekļa rindās saklausīja kaut ko savām dzejas rindām bezgala tuvu un pašam dārgu. Viņiem taču abiem bija vieni centieni, kaut arī viņi rakstīja katrs saviem vārdiem. Un cik daudz kareivīga spēka bija šīs grāmatiņas lapās!

Krons draudzi laida no baznīcas mājā, kad Pumpurs beidza lasīt.

— Tā patiešām var rakstīt Auseklis, nevis Krogzemis.

Vēl un vēl Pumpurs pāršķirstīja nelielo grāmatiņu un

pārlasīja atsevišķas vietas. Te bija arī tādas rindas, kas nebija saliktas pantos — par varoni Imantu, kuru atminoties tautieši domā par zemes brīvību.

Tā Baltijā dziesminiekam vajag rakstīt! Rīta zvaigznes spožums mirgo no Ausekļa grāmatiņas.

Pumpurs kā izsalcis uztvēra šīs vasaras saulaino prieku. Gadiem viņa mīlestība bija tik bezcerīgi izstarojusi saltā tukšumā, ka tagad tai pietrūka spēka. Tā nomira, un dzejnieks juta, ka viņam kļūst vieglāk līdz ar šīs aklās, nevajadzīgās mīlestības nāvi. Ugunskurs beidz kvēlot, kad trūkst rokas, kas liesmās iemet jaunu kurināmo.

Abi dzejnieki kļuva draugi. Viņi klīda stundām ilgi pa Daugavas krastiem bez rūpju un bēdu.

Neilands tik bezrūpīgs nebija. Kad Ausekļa nebija klāt, viņš noraizējies sacīja Pumpuram:

— Dzejiski darbi manam palīgam ir labi, un labas ir tās domas,

kas viņa grāmatiņā izsacītas. Es varu būt lepns, ka man tāds palīgs. Bet, kad Krons uzzinās, ka Auseklis ir viņa draudzes skolas skolmeistars, tad var notikt ļoti nepatīkama saruna. Krons par tiem bizmaņiem, kas Krogzemja grāmatiņā izsmieti, nevienam paldies neteiks.

Arī Pumpurs nešaubījās, ka mācītājiem un baroniem šī grāmatiņa pavisam nepatiks. Bet, ja gribi būt nākotnes laiku karotājs, tad atklāta valoda ir jārunā.

Neilands tomēr bija domīgs. Taisnība Pumpuram ir, tikai... Pārāk cieši tāds draudzes skolmeistars atkarīgs no mācītāja labvēlības. Neilands ciena Krogzemi, tā vajag par savu tautu domāt, kā to dara Lielvārdes skolas skolmeistara palīgs, tikai... Jā, Neilanda Marija šovasar dziedādama vien staigā un darbdienās pasākusi valkāt svētdienas drānas. Pasaulē bieži gadās tā, ka pēc priekiem un pārgalvības nāk bēdas un asaras.

Pumpuram Neilanda vārdi pagāja garām. Kāpēc skumt par vētru, kura varbūt nemaz neuznāks?

Neilands nebija pārliecināms:

— Man vēl nav gadījies gaidīt pērkona negaisu un nesagaidīt. Esmu pietiekami ilgi pasaulē dzīvojis un paspējis šo to iemācīties.

Par Neilanda bažām Pumpurs Auseklim nesacīja ne vārda.

* * *

Pumpuru vilktin vilka Daugavas Kurzemes krasts. Tur, Lieljumpravas pagastā, viņš bija dzimis un audzis. Viņam gribējās Auseklim parādīt mazo Dīriķu upīti, kuras krastos

\ ii,iš kādreiz ganījis cūkas un, bērna draiskulībā uz vepra muguras jādams, tā sasitis degunu, ka vēl tagad runāja it I.....izsmacis un grūti bija dziedāt.

Un viņš ved Ausekli pa savas bērnības takām. Katra vietiņa tur bezgala dārga un tuva. Un reizē svešāda, jo laiks ir gājis un izmainījis ne vien bijušā cūkgana, bet arī zemes vaigu. Dažas bērnības vietas tomēr stāv nemainīgas ka no pasaules radīšanas, un tās saceļ atmiņas visasāk.

Kur Dīriķu upīte ietek Daugavā, snauž, velna pajūgs — vairāki prāvi akmeņi, kas atgādina zirgu un ratus.

Auseklis jau bija pamanījis šo dīvaino pajūgu.

— Ar tādiem dievu dēli sirmajā senatnē brauca uz saviem landtāgiem! — viņš iesaucās un jau sēdēja akmens zirgā.

— Vai tev ir zināmas teikas par šiem akmeņiem? — Auseklis jautāja. — Par visiem šādiem akmeņiem tautai ir dailīgas teikas.

— Nē, nezinu, — Pumpurs attrauca, bet viņš bija citu domu aizņemts un nemaz nedzirdēja, ko zirgā sēdētājs jautāja.

Auseklis gan tādai atbildei lāgā neticēja, bet steidzās piebilst:

— Tad es tev varu pastāstīt. Saviem skolas bērniem lieku

dzirdētās teikas pierakstīt, vai arī viņi stāsta — un es tās pierakstu pats. Tā taču ir vesela rakstniecība, kas tautai glabājas tās gara apcirkņos. Sevišķi daudz teikas zināmas manam Stārķim — pie mums skolā mācās tāds nabadzīgs puišelis ar izdilušu pakulu bikšu dibenu. Viņš var stāstīt un stāstīt bez gala, visa pasaule kļūst citādāka, viņa pasakās un teikās klausoties.

Pumpurs bija atģidies.

— Teiku par šiem akmeņiem varu pastāstīt arī es pats. Tikai skaistuma gan manā teikā nav nekāda.

Nenogaidījis Ausekļa atbildi, Pumpurs iesāka:

— Tu saki, dieva dēli ar šo pajūgu brauca uz savām sapulcēm. Varbūt. To nezinu. Bet, ka es uz tā zirga esmu jājis, tas man paliks atmiņā uz visu mūžu. Tas bija apmēram pirms divdesmit, gadiem, kādā jaukā pavasara dienā. Tai pavasarī kā pats čaklākais skolnieks biju nobeidzis Lielvārdes draudzes skolu — to pašu skolu, kurā tagad bērnus mācāt jūs abi ar Neilandu. Vecākiem mani tālāk apriņķa skolās sūtīt nebija pa spēkam. Aizgāju pie Krona

un izstāstīju savas vēlēšanās un savas nedienas, jo cerēju, ka ar cienīgtēva atbalstu varbūt varētu kaut kur mācīties par brīvu. Cienīgtēvs mani uzlūkoja izbrīnījies un, kad manus vārdus bija īsti sapratis, tad kļuva gluži pikts: «Mīļais bērns! Ko tu gan esi iedomājies? Es cerēju, ka mūsu mācības tu būsi labāk sapratis un pie tām turēsies. Vai tevīm nepietiek ar to, ka pabeidzi draudzes skolu kā pirmais skolēns? Tās zināšanas, ko tu tur ieguvi, pilnīgi pietiek priekš tavas dzīves kārtas.»

Un, kad zemnieku puika nesaprašanā skatījās savā cienīgtēvā, draudzes gans turpināja:

«Es tev, bērns, gribu tikai labu, jo tāds ir mans uzdevums cilvēku un mīļā dieviņa priekšā. Augstākas skolas un sevišķi augstskolas maksā lielu naudu; tās ir pieejamas kungu bērniem. Man pašam tagad divi dēli Tērbatā studē. Un vai tu vari iedomāties, cik tie manim izmaksā ik gadu? Mīļais bērns, tu nevari iedomāties, cik daudz rūpju ir (avam krietnajam mācītājam. Bezmaz divi tūkstoši rubļu tie Tērbatas studentes man izmaksā. Bet tais skolās viņiem jāpaliek vismaz kādi pieci gadi. Saskaiti nu, cik daudz tur naudas kopā vajadzīgs. To tu uzreiz pat izdarīt nevari. Gandrīz desmit tūkstoši rubļu tur sanāk. Tādēļ tev dodu to padomu — ej mājās un esi mierīgs un lepns ar to, ko jau esi panācis. Ne ikkatram cilvēkbērnam dievs licis augstākas kārtas ceļus staigāt. Tu esi labi mācījies un godīgi uzvedies — dievs tev arī tālāk palīdzēs. Ardievu, mans bērns!»

Pumpurs apklusa. Auseklis bija nokāpis no zirga un raudzījās pāri Daugavai. Viņš labi pazina Kronu. Mācītājs Ausekli katru reizi ar neuzticīgu aci nopētīja, kad viņiem gadījās satikties.

— Kā reibumā izgāju no mācītāja mājas un pārcēlos pāri

Daugavai, — Pumpurs turpināja. — Domas man tikai tad sakārtojās, kad sēdēju uz tā paša velna pajūga zirga, uz kura tu tikko sēdēji, un krietni izraudājos. Ilgi šauboties un pārdomājot, nonācu pie šāda gala sprieduma. Tas nekādā ziņā nevarētu būt grēks, ja es nepaliktu pie zemes, nepaliktu tai kārtā, kurā dievs mani laidis pasaulē. Turpretī, ja sevī sajūtu dzinekli un spēku censties pēc kā labāka un augstāka, vai ar šo spēku un labu gribu es nevaru iegūt tālāku izglītību, jā, pat mantu un augstāku kārtu? Vai man nestāvēja visa zeme vaļā un nākamība pi iekšā? Tiešām, tas bija vienīgais līdzeklis: paļauties uz ■„tvu paša spēku un labo gribu un cīnīties pret visu, kas manam nolūkam gribēja pretim stāties. Jo tagad pārliecinājos, ka nevis dieva nolikums, bet cilvēku pašlabuma nolūki mani līdz šim mācījuši un vadījuši un gribēja tagad atbaidīt no tālākas cenšanās.

Pumpurs bija beidzis. Mākoņu ēnas viņu vairs neskāra, dzejnieka zilas acis atkal mirdzēja gaiši un priecīgi:

— Lūk, arī tādi dievu dēli ir jājuši uz šī zirga. Bet Krons savu ir panācis. Nezinu nevienu te no Lielvārdes, kas būtu aizgājis uz augstākām skolām. Krons prot iekalt savu mācību zemniekbērnu prātos, ka latvietis ir tikai mācītāj -cienīgtēva un baronlielkunga kalps. Es vairāk kā tās trīs ziemas skolā neesmu gājis. Tais pašās trīs ziemās pie skolas vadītāja Benevska arī galdnieka darbus vēl noskatījos.

— Kādreiz šais Daugavas krastos bija pavisam citāda dzīve, — domīgi sacīja Auseklis. — Jo pasaulē taču ir bijuši arī tādi laiki, kad zemniekam nebija jādanco pēc tā, ko tervelē vācu kungs. Tad tauta dzīvoja brīvi un laimīgi. Tad, kad tā atnāca no Indijas un apmetās uz dzīvi Dzin-tarjūras krastos. Par to visu vajadzētu uzrakstīt, lai tad redz tādi Kroni un Kēlbranti, kā viss patiesībā šeit Baltijā bijis.

— Viņi tīri labi zina, kā viss patiesībā bijis, — Pumpurs atbildēja. — Rembates muižā ir tāds vecis, Krona radinieks. Radi gaida, kad viņš mirs, bet vecais nemirst un kļuvis ļauns pret visu pasauli. Kādreiz es ar viņu iepazinos un tagad viņu allaž apmeklēju. Šis vecis labi pasaka par savu sugu. Kungi zina, cik viņi netaisni pret zemniekiem. Bet viņiem izdevīgi par to nerunāt. Un pat nedomāt.

šņapsts man sagādā vairāk prieka nekā tās dievgaldnieku suslas, ko mani mīļie radagabali nozog draudzei un ceļ pusdienas galdā. Un tāds šņapsts ir labāks par visiem radiem, kaut arī tie būtu tīri mācītāji vien. Nē, nē, es viņiem nekā nepārmetu. Jo, kad cilvēks kļuvis vecs un nevarīgs, tad viņš saviem tuviniekiem ir tikai par postu. Tāds vecs ķēms ir ciešāk kopjams par mazu bērnu, tikai spītīgāks un neiecietīgāks tāds vecis ir.

Pudele atradās starp viņiem uz sola, un viņi pa kārtai iedzēra.

— Tu laikam drīz dosies atpakaļ pie saviem mērniekiem? — vecis ieprasījās.

— Pavisam drīz. Bet es vairs nemēru zemes. Tagad esmu muižas

pārvaldnieks Jumurdā.

— Ak tu esi kļuvis vācietis? — veča acīs parādījās ir priecīga labvēlība, ir izsmiekls.

— Nē, esmu latvietis. Un palikšu latvietis.

— Tad tev dzīves nebūs, — Kronu radagabals īsi nosacīja. Bet viņam laikam bija kaut kas cits runājams, jo pēc brīža viņš likās visu dzirdēto aizmirsis un sarunājās ar Pumpuru kā ar zemes mērnieku.

— Redzi, zemi tu izmērīsi simtiem verstu, bet pats tās iemantosi vienīgi tik, cik pēcgalā būs vajadzīgs, lai apraktu tavus kaulus. Un tavu bārdu. Un ikviens, kas šeit Baltijā gribēs zemi art un no tās augļiem dzīvot, bargi samaksās par katru uzrušināmu pēdu. Atskaitot manus lautas brāļus. Jo maitu putniem neklājas maksāt par to, ko viņi aprij.

Vecais aiz elpas trūkuma nosēcās. Viņš nebija paradis tik daudz runāt, viņam laikam vajadzēja atpūsties.

— Un tomēr — uzvarētāji būsit jūs, — viņš turpināja pēc brīža. — Uzvarēs vīžaiņi, kas staigā arklam pakaļ un laiza manu godājamo radu stērbeles.

Varbūt tāpēc, ka Pumpuram mazliet reiba, viņš iejautājās:

— Vai tev viņi nav stērbeles laizījuši?

Vecis nobolīja acis un izplūda atmiņās:

— Ir. Ir laizījuši. Tad man vēl nebija jāklausās, ka mani dārgie radi nevar sagaidīt, kad varēs mani uzcelt uz ratiem un aizvest uz Lielvārdes kungu kaulu kambari.

Vecais piecēlās. Viņa acis ļauni spīdēja. Viņam gribējās

Kml kur iet un kaut ko darīt. Bet kājas neklausīja. Tās mocīja ģikts, un viņš saniknots atkal apsēdās.

Vai tu esi lasījis Homēru? Viņa «Odiseju»?

Pumpurs atteica, ka viņš lasījis gan «Odiseju», gan «Iliadu».

— Tas labi. Homēru vajag lasīt.

Pagriezies pret pils logiem, aiz kuriem skanēja vīriešu un sieviešu balsis, viņš sacīja dusmās degošām acīm:

— «Itakas viri, jel uzklausait mani, ko teikšu patlaban! Draugi, šī liksta ir smaga, bet vainīgi esat jūs paši.»

Tā Homērs saka «Odisejas» divdesmit ceturtajā dziesmā, un tie patiesi ir zīmīgi vārdi. Tūlīt tu tos sapratīsi.

Lielvārdes muižas alejas galā aug korķa koki. Parkā ir arī vēl citi dārgi svešzemju koki un krūmāji. Bet turpat Daugavas kraujā aug prasti alkšņi, nekoptas un nedēstītas pavasaros zied ievas. Lielvārdes mežos aug liepas, ozoli, bērzi, un neviens visu šo bagātību neliek krāšņuma vērtē. Un tomēr šiem necildinātajiem kokiem pieder šī zeme, nevis dārgajiem svešzemju stādiem. Svešzemju greznumi patiesībā ir ērmi Daugavas krastos, un tiem nav nākotnes. Tie ir mākslīgi uzturami, kopjami un saudzējami kā nožēlojami vārguļi. Tie

ir liekēži un nīkuļi. Tādi esam ar! mēs — pilīs un mācītājmuižas. Mēs nesakņojamies šai zemē, tāpēc agri vai vēlu aiziesim bojā.

Es pārlasu ik dienas savu Homēru un abus viņa brīnišķīgos epus varu tev rindu pa rindai noskaitīt no galvas. Ne briesmīgajā vācu tulkojumā, bet grieķu oriģinālā. Pazīstu romnieku Ovīdiju, viņa «Metamorfozēs» ir daudz jaukuma. Esmu izdarījis dažu labu pētījumu par šiem senajiem goda vīriem. Plašā apkārtnē muižnieki un mācītāji ar godbijību runā par Kronu dzimtas zināšanām grieķu un romnieku literatūrā. Un es zinu, ka patiesi nav par Kroņiem grāmatu gudrībās stiprāku cilvēku šeit Daugavas krastos. Bet kam tas viss der? Kronu zināšanas ir tāds pats svešzemju stāds kā korķa koki Lielvārdes muižas alejas galā.

Tāpēc es apskaužu tevi. Tu neesi ar Homēra spēku un gudrību, tev nav Ovidija pantu skanīguma, un tomēr tavas rindas atrod dzirdīgu ausu tūkstošus. Kam vajadzīgas Kronu zināšanas? Nevienam! Svētku reizei — tad var paspīdēt, pirms viesi apdzērušies. Ikdienas dzīvei Kronu zināšanas grieķu un romnieku literatūrā nav vajadzīgas.

Pils durvīs parādījās pusmūža sieviete.

— Kā t.ad — atkal piesūcies. Tāpēc skan visa muiža.

Sievietei laikam negribējās sveša cilvēka klātbūtnē savu niknumu izrādīt, tāpēc viņa nobeidza pavisam mierīgi:

— Tev tagad laiks iet istabā, krusttēv! Metas jau vēss. Jāēd vakariņas un jāpošas gulēt.

Pilī atskanēja bērna raudas, un sieviete atkal pazuda.

— Komandē kā tāds ģenerālis. Bet es nebaidos. Maita maitu komandē. Sapūsim . .. Visi sapūsim. Un pat čuguna krusti kādā dienā vairs nebūs Lielvārdes kungu kapsētā atrodami. Tik pamatīgi sapūsim.

Tad veča acis iedzirkstījās. Viņš smējās.

— Es tev varu pavēstīt kādu noslēpumu. Tavs labais mācītājs Kārlis Gotfrīds Georgs Krons sadomājis latviešu mēlē pārlikt. Homēru. Padomā, kāds dižs varonis ir Kārlis Gotfrīds Georgs Krons! Vienīgi no tā, ka zemnieku bērni mācās skolās, viņam bail! Bet kāpēc cilvēkam, kas nevar lāgā Lielvārdes baznīcā saboksterēt svēto dziesmu vārdus, vajag «īliadu» un «Odiseju»? Tāpēc, ka Kārlis Gotfrīds Georgs Krons grib būt gudrs un paspīdēt citu muižnieku priekšā. Bet es tev saku: Aizkraukiiešu barona māsas vai brāļa — vai velns zina kā! — dēls ir daudz gudrāks par Kārli Gotfrīdu Georgu Kronu. Šis baronēns ir jau pāri divdesmitajam, bet viņš čurā ūzās. Sēž viesībās pie galda, un pēkšņi visi redz — Heinriham zem krēsla peļķe! Un es tev saku, viņš kļuvis slavenāks baronu vidū nekā Krons ar Homēru latviešu mēlē. Baltijā nevienam nekādas gudrības nevajag.

Pudele bija izdzerta, un vecis kļuvis nevarīgs kā mazs bērns.

— Tagad ej! Un brandavīnu citreiz nenes. Brandavīns padara mīkstu mēli un atver sirdi. Bet ar atvērtu sirdi nedrīkst dzīvot cilvēki,

kuru rokās ir vara.

Vecis aprāvās un sāka atkal prātot:

— Vara... Varas man nav. Jo kas tā par varu, ka es gan drīkstu izlamāt zemnieku, bet gulēt man jāiet pēc kādas vecas sievas rīkojuma, kura pat grieķu valodu neprot atšķirt no romnieku valodas!

Atkal viņš pieklusa, tad buldurēja tālāk:

— Kad cilvēks ir tik vecs kā es, tad viņam vairs nav jābaidās runāt par dzīves dīvainībām.

Pumpurs gāja. Viņu jau sedza parka koku melnās ēnas, kad vecis runāja pavisam skaļi:

— Bet tu dari savu darbu! Visa mana suga būs pret levi, es ari, ja spēka netrūktu, būtu kopā ar viņiem, bet tu tikai turies un dari savu darbu. Jo arāja vaga paliks līdz pasaules galam, bet kungu iemita taka pazudīs kā iz-burbējis sniegs pavasari.

Vecis murmulēja uz istabu. Atkal pavērās pils durvis, šoreiz tajās parādījās jauns vīrietis.

— Ko tu bļausties kā negudrs? Tīrais posts ar tādu vecu velnu. Nāc ātrāk iekšā!

* * *

Pumpurs bija teicis taisnību — pēc dažām dienām viņš brauca no Lielvārdes projām. Viņu gaidīja Jumurdas muiža.

Lielvārdes dienas vajadzēja izmantot pilnīgi, tāpēc nākamajā rītā agri viņš atkal atradās draudzes skolā.

Auseklis vēl nebija piecēlies, un pie Pumpura pienāca Neilands. Par Ausekli domājot, Neilands sacīja:

— Viņš vakaros ilgi dedzina petroleju. Sillers, Heine, Gēte — tos Krogzemis būs iemācījies pilnīgi no galvas, kaut arī skolā par šiem dziesminiekiem nav jāstāsta ne vārda.

Bet ne šī bēda nospieda Neilanda sirdi.

— Marija tāda pietvīkusi vien manam palīgam garām staigā. Zinātu, ka te kāds nopietns pamats, varētu padomāt. Bet Krogzemis ir pavisam neizprotams. Reizēm ienāk manā istabā, sēž, nerunā ne vārda, tad pēkšņi pieceļas un aiziet. Marija laikam domā, ka tāda klusēšana Krogzemim uznāk viņas dēļ, bet šaubos, vai ta ir tiesa. Citreiz, kad skolā sanākuši apkārtējie paziņas, Krogzemis runā, ka ne atklausīties. Marijai viņš skaidru valodu sacījis nav, un tas nemaz man nepatīk. Vai jūs, Pumpura kungs, neparunātu ar viņu?

Pumpurs iesmējās:

— Es, Neilanda tēv, šādām būšanām vēl esmu daudz par jaunu. Un vai jūs domājat, ka Auseklis man kaut vārdiņu atbildētu?

Tur Neilandam bija jāpiekrīt:

— Laikam gan viņš nesacītu ne vārda.

Sī lieta Lielvārdes skolas kungam tomēr nedeva un nedeva miera.

— Varbūt labāk izlikties nekā neredzam. Viņiem pašiem nekas

nav izrunāts, un tad tāda jautāšana var skaidrību atnest pāragri. Vakar man Krons jautāja, vai tā esot patiesība, ka viņa skolmeistars Krogzemis ir tas pats Auseklis, kas tikko licis nodrukāt musinošas dziesmiņas.

— Tad jau Auseklim Lielvārdē palikšanas nebūs.

— Mēģināju aizrādīt, ka tās dziesmiņas tik ļaunas nav, bet Krons tik vien kā norūca: mācītājam Kronām gan te neviens skolmeistars padomu dot nevarot, jo viņš pats ari kaut ko saprotot no rīmēm.

Nāca Auseklis, un Neilands nozuda skolā. Toties pagalmā parādījās Marija ar savu mazo māšeli. Kad abi dzejnieki gāja garām, Marija palaida mazo Martu zemē un apstājās.

Apstājās arī Auseklis.

— Mēs iesim uz Ķeguma pusi. Nāciet mums līdz, Marijas jaunkundzi

Marija piesarka un nesacīja ne vārda. Tai laikā mazā Marta ir pamanījusi zosu baru un dodas tam pretim. Bet zostēviņš ir nikns, viņš var bērnam nodarīt ļaunu, tāpēc Marija žigli steidz pakaļ māšelei.

Auseklis negaida Mariju atgriežamies. Viņš zina, .ka Marija līdzi nenāks, un draugi dodas uz Daugavas pusi vieni.

Ķeguma krāce no Lielvārdes ir labu gabalu, un paiet krietna stunda, līdz viņi stāv straumes malā. Krāce šalc, baltus putu zobus saulei rādīdama. Te plūst garām pirmatnējs spēks, liekas, tas atraisījies pašā dabas klēpī un nu laužas uz priekšu pārvarīgs un neapturams.

Krāce šalc, un dzejnieki atkal aizsāk domu par tautas senatni un tagadni. Auseklim sirds ir pilna.

— Līdz šim mēs no pagājības tikai atsevišķus gabaliņus saliekam dzejiskos veidolos. Bet vajadzētu visu tautas pagātni parādīt kādā lielākā gleznā. Vajadzētu plašā izstāstīšanā runāt par tautas dzīvi, tikumiem.

Likās, šīs domas saviļņojušas arī Pumpuru.

— Grieķiem viņu slavenajos eposos cilvēku likteņos piedalās dievi. Gan zeme, gan debesis iet cīņā pret ļaunu.

— Tādā plašumā varētu dzejiskā darbā parādīt arī, kā

Itilviesi atnākuši uz Dzintarjūras krastiem un kāda bijusi viņu dzīves kārtība. Lai tādu darbu uzrakstītu, vajadzētu un vākt visas pasakas, teikas un dziesmas, kas tautā dzīvo, |<> tas viss taču ir atmiņas no kādiem tālākiem laikiem, K,ul bijīga paklausībā nebija augstākais cilvēku tikums.

Ķeguma krāce šalc, Pumpuram atmiņā pazib plostu braucēju nostāsti par spēka vīru Daugavas krastā, par luīru viņš dzirdēja pirms gadiem, kad kopā ar plostniekiem <>da vakariņas zem kuplas liepas zaru vainaga. Cauri šādai krācei varēja doties tikai spēka vīri.

* * *

Pumpuram līdzi aizbrauca arī māšele Elīze. Pumpurs sakārtos

māju un tad brauks un aizvedīs pie sevis māti.

Jumurdā viņš atgriezās līksms. Tik vien Krona zemās debesis iedomājot, sirdi nomāca bažas. Baltijā dzīvei bija griesti ar roku aizsniedzami.

12. DZIESMU SVĒTKI

1873. gada 21. jūnija pievakarē Pumpurs piebaldzēnu pulka stāvēja Vecpiebalgas draudzes skolas pagalmā. Sāka jau krēslot, kad skolas priekšā apstājās plānrati un apputējuši no tiem izkāpa Kronvalds ar sievu un bērniem.

Kronvalds izskatījās saguris, un sagaidītājiem nezin kāpēc likās, ka viņam vajadzētu būt jaunākam un možākam. Kautrēdamies viņš braucīja kājas, kuras mocīja reimatisms.

— Tas no ilgās sēdēšanas, — atbraucējs īsto iemeslu nesacīja. — Bet tādas sāpes, kā nākušas, tā aiziet. Galvenais, ka tagad esmu tai vietā, kur varēšu ar visu sirdi strādāt un kur mans darbs ir vajadzīgs un gaidīts.

Tāds kā valgums bija Kronvalda acīs, un viņa balss mazliet drebēja, kad viņš sacīja:

— Tautas mīlestības spēks mani ir šurpu aicinājis, un šis spēks būs tās saites, kas mani saistīs jūsu Piebalgā, kas turpmāk būs arī mana Piebalgā.

Pumpurs raudzījās Kronvalda sievā. Tur viņa stāvēja

Vecpiebalgas draudzes skolas durvju priekšā ar gadu vecu bērnu uz rokas — paskatā vārga un slimīga. Meitenīte bija pamodusies un raudāja, un māte viņu mierināja, klusi stāstīdama, ka nu viņas abas beidzot esot mājās. Ka-rolīne Kronvalde pēc tautības bija vāciete un latviski runāja ar grūtībām. Bet viņa nebija kavējusies nākt vīram līdzi no labākās Tērbatas dzīves uz laukiem, kur alga bija mazāka un dzīves ērtību trūka. Pumpurs atkal iedomāja Elīzi. Ja viņam būtu tāds uzticams cilvēks, arī viņš laikam padarītu vairāk . .. Cilvēkam grūti dzīvot pasaulē, ja viņš jūtas viens.

* * *

Kronvaids nepaguva lāgā noskalot ceļa putekļus, kad viņam vajadzēja aut kājas jaunam braucienam. Pēc pāris dienām Rīgā notika dziesmu svētki, un tur viņš iztrūkt nedrīkstēja. Piebaldzēni savam jaunajam skolas kungam sagādāja pelēkas, pēc Piebalgas vīzes šūtas drēbes. Tās uzvilcis, Kronvaids lepojās, ka viņš nu arī apģērbā līdzīgs tiem, kas viņu savā vidū aicinājuši.

Kad Kronvaids jaunajā svārkā gāja pa sētu, skolas māte pavilka sāņus puķotos aizkarus un pārsteigumā sasita plaukstas:

— Ērms kas ērms! Vai tiešām tāds bija no Tērbatas šurpu jāved? Tādu švaukstu tepat Piebalgā netrūkst. Un, skat, kā viņam vien visi apkārt danco! Es tev saku, veci, viņš ir atvests tev un tavam darbam par postu.

Skolas tēvs sūca pīpi gariem paņēmieniem.

— Un es tev saku, sieva, tev nebūs pret to dzenoli spārdīt!

Skolas māte kļuva nikna:

— Kāds te dzenolis, kāda te spārdīšana! Te ir skaidra nepateicības parādīšana par to, ko tu savā mūžā esi padarījis. Piebaldzēniem šodien prāta gaismas un dieva bijāšanas netrūkst, un kurš gan cits ja ne tu viņus esi izglītojis par gaismotiem ļaudīm? Kāpēc tagad pēkšņi vajadzēja meklēt pasaulē palīgus, lai Piebalgas bērniem iemācītu skolas gudrības?

— Es savu mūžu esmu strādājis nepagurdams, atdusas nepazīdams, — skolas tēvs atteica. — Tā ir tā kunga

IH iekšā apliecināma patiesība. Bet bez dieva ziņas nebūs vi'. arī šis mans palīgs no tālienes šurpu atnācis. Tad nu lul.o laipnu vaigu rādīt tur, kur ar nelaipnu vārdu vairs ne Kas nav citādi vēršams.

* * :*

25. jūnija rītā Vecpiebalgas dziedātāji devās ceļā. Vil-c iens no Kokneses gan atgāja tikai nākamā rīta agrumā, liet. viņi negribēja braukt to gaisa gabalu pa melnu nakti un tā lieki izvārgt. Laikus izbraucot, ceļā vēl varēja balsis •..iinēģināt, un visi vēlējās kādas stundiņas pastaigāt pa Daugavas un Pērses krastiem Koknesē, jo ne katrs tur citā ituzē varēja nokļūt.

Dziedātājiem piebiedrojās arī Pumpurs un Kronvalds. Līdzi brauca ari dažu dziedātāju mātes un vēl dažs labs piebaldzēns, kas gribēja būt klāt šais daudz pārrunātajos latviešu tautas svētkos.

Bija brīži, kad Pumpurs nožēloja, ka viņš piebiedrojies dziedātājiem. Braucēju pulkā atradās arī Elīze, un viņas tuvumā Pumpurs nespēja būt jautrs un ‘ bezrūpīgs. Desmitiem acu pāru vēroja viņu un Rātmindera meitu, netikdami gudri, vai šo starpā viss beidzies jeb vai tādu atturību šie divi notēlo ļaužu apmānīšanai. Jo viņi taču nebija dzirdēti vēl ne vārdu pārmijam. Bet varbūt tāda modīga klusēšana notika tāpēc, ka tepat raudzījās arī skolas mātes acis, un skolas rnate, kā zināms, savu Līzi sargā kā tādu pasaku princesi.

Nē, prieka šāda braucienā Pumpuram bija maz. Vienīgi Jaungaigalu Ede šaudījās kā bezdelīdzēns un allaž gadījās Pumpura acu priekšā. Labi, ka tā! Ede vēl bija bērns, ar viņu varēja runāt bez aizdomām, ka līdzbraucēji viņu sarunas iztulkos pa savam prātam.

Nenogurdināmas rosības pilns visu ceļu bija Kronvalds. Reimatisms viņu laikam šodien nemocīja, jo, ratiem piestājot, viņš pirmais steidza pļavā vai birztalā un visur saskatīja it kā citu pasauli, par ko pastāstīt puišiem un meitām, kas atradās viņa tuvumā.

... Dūca bites, silti spīdēja vasaras saule. Pumpurs apsēdās uz pelēka akmens birztalas malā. Vīriešu un sieviešu balsis attālinājās un bija dzirdamas kā aiz dzidra miglas priekškara. Vienīgi Jaungaigalu Ede bija iebridusi tepat tuvumā pļavā un, šķiet, kā apmulsusi klausījās dzīvībā, kas šalca koku lapās un skanēja putnu dziesmās. Visapkārt elpoja ziedu pilnas vasaras miers.

Birztalā kūkoja novēlojusies dzeguze, un Pumpurs ierunājās:

— Es skaitīšu par jums: cik vēl gadu, līdz Jaungaigalu Edi izvedīs tautās?

Dzeguze kūko, Pumpurs skaita. Bet koristi laikam putnu ir nobiedējuši, pēc dažām reizēm tas apklust un smagi aizlaižas pār pļavas stūri uz netālā meža eglēm.

— Nu redziet, kā! — Pumpurs smejas. — Jaungaigalu Ede ir tikpat kā līgava.

Smejas arī Ede:

— Kurš gan ņems tādu līgavu, kas vēl nav par pūru domājusi?

— Tas, kurš neskatīs pēc līgavas pūra, bet pēc viņas daiļuma un tikuma.

— Nu jūs mani apbēdinājāt, Pumpura kungs! Jūs runājāt nelabi! — Ede atsaka neparasti nopietni, un vieglas mākoņu ēnas pārskrien viņas acu dzidrumam.

Tagad arī Pumpurs runā pavisam nopietni:

— Es jums apsolu, Ede, ka nekad vairs jums nedarīšu pāri. Nekad savā dzīvē!

No ceļa atskan nepacietīga balss: laiks posties braucienam!

— Tā ir skolas Līze, kam tā skarbā balss, — Ede saka tā kā satumsusi, kad viņi dodas pie pārējiem braucējiem.

— Jā, tā ir Elīze, kas sauc ļaudis kopā, — Pumpurs atsaka, bet pats domā, kāpēc viņš šodien pēkšņi sācis Jaungaigalu Edi uzrunāt ar jūs. Aizdomīgi viņš paskatās meitenē, kas iet viegliem soļiem viņam pa priekšu. Kā izaugusi pa šiem nedaudzajiem gadiem! Vai tā ir tā pati mazā knīpa, kas Jaungaigalās bērna pašapziņā dziedāja vienu dziesmu pēc otras, kad Pumpurs ar jaunajiem mērniekiem tur ciemojās?

Brauciens turpinās. Ir ļoti labi, ka ir Jaungaigalu Ede, ar ko atpūtas brīžos parunāt. . .

Koknesē piebaldzēni staigā pa Daugavas un Pērses krastiem, līdz kājas pagurst. Saulei rietot, no Piebalgas atbrauc vēl daži svētku dalībnieki. Dzirdama Kaudzītes Matīsa rāmā balss. Skan smiekli, tērzēšana, līdz laiks posties pie mirla. Vecākie ļaudis pazūd pirmie, bet jaunieši dodas ■ i līci/, izstaigāt alejas.

Krēslai sabiezējot, Pumpurs un Ede stāv Pērses ūdens-luīluma malā. Citi dziedātāji aizklīduši kaut kur tālāk, ii11 nekas Pumpuru un Jaungaigalu Edi netraucē kļausities, Km vakara klusumā pieaug Pērses ūdeņu šalkoņa.

— Ede laikam stāv pie ūdenskrituma, Gobas māt, — Inidas jaunas sievietes balss saka.

Laikam ari Jaungaigalu saimniece ir savu meitu pamanījusi.

— Ede! — viņa sauc paskarbi. — Vai nepietiks šodien apkārt dauzīties? Laiks ieēst vakariņas un doties pie miera!

Ede klausās Pērses šalkšanā un nav dzirdējusi šīs balsis. Laikam

tās nav dzirdējis arī Pumpurs, jo viņš stāv meitenei līdzās un neatgādina, ka māte meklē savu meitu.

— Tevi māte sauc, Ede, — saka Kaudzītes Matīss, kas nemanot klāt pienācis.

Ede žigli apcērtas un, ne vārda neteikusi, dodas augšā pa krauju.

* * *

Rīgā pirmais gājiens ir uz Latviešu biedrības namu. Tur kori noliek dziedāšanu biedrību karogus, un Maskavas un Tērbatas latviešu studenti, kas apņēmušies gādāt par kārtību šais svētkos, aizvada atbraucējus uz apmešanās vietām. Lielākā daļa dziedātāju tiek aizvesta uz Turnhalli — Vingrošanas biedrības telpām — tur biedrība visiem laipni atvēlējusi vietu pārgulēšanai un pie tam pilnīgi par brīvu.

Kārtības rīkotājiem darba netrūkst. Tik daudzi jau aizvadīti uz Turnhalli, ka slaikais Kundziņu Kārlis, teoloģijas students, tīri nobažījies nojautā mīlestības ziņģu sacerētāju Lapas Mārtiņu, kas ir dziedātāju izmitināšanas komisijas loceklis:

— Bet vai jums skaidri zināms, Lapas kungs, ka Turn-hallē vēl vietas pietiek? Ka mēs tos ļaudis veltīgi turpu nesūtām, un tad sāksies liela sajukšana.

— Par ļaužu apmešanos gādāju es, un tad gan tautiešiem netaisnība netiks nodarīta, studenta kungs! — dzejnieks atcērt aizskarts. — Man apmešanās vietu netrūkst!

Dziesminiekam nekad nekā netrūkst, jo dziesminiekam pieder visa pasaule.

Pumpurs staigā ļaužu barā, un viņam patīk rosme un satraukums, kas šeit valda visapkārt.

Aprasojušu, rūpju pilnu seju pa biedrības namu steidz svētku rīcības komitejas priekšsēdētājs Tomsons. Ka uz viņa kamiešiem gulstas smaga atbildība, tas redzams katrā viņa solī. Un ari pēc tā, cik satrauktām acīm viņa steigai seko Tomsona jaunā kundze.

Tomsons laiku pa laikam uzmet acis, kā kārtības turētāji tiek ar saviem uzdevumiem galā. Nekas! Prieks noraudzīties, ar kādu attapību viņi visu prot smuki izrīkot. Un cik viņi galanti izturas pret tautietēm! It kā šīs lauku meitas būtu kādas smalkas kundzenes. Tomsons pasmaida: tā taču ir latviešu tautas labākā nākotne, kas šodien te uztur kārtību! Lai šie tautas dēli jau laikus iepazīst grūtumu, kas gaida ikvienu, kurš nolēmis strādāt vispārības labā.

Pulksten divos notiek dziedātāju apsveicināšana. Rīgas Latviešu biedrības priekšnieks Baumanis kāpj runātāju stāveklī, brīdi gaida, līdz pārpildītajā zālē pierimst čala, un tad sveic sapulcētos dziedātājus.

Baumanis stāsta par dziesmu spēku, stāsta par dziesmu svētku izcelšanos, un Kaudzītes Matīsam ir brīnums, kā runātāja vārdiem pratis apvīties skanīgs tukšums un neskaidrība. Baumanis runā, bet liekas, ka miglas lāņi māktos klausītājiem virsū. Jā, kāpēc gan tādi

oratori nevarētu pasacīt savu sakāmo skaidros, ikdienišķos vārdos?

Baumanis runā. Dziesmas stiprina mieru un saderību ļaužu starpā. Vecs sakāmvārds teic: kur dzied, tur apmeties bez briesmu, jo ļauniem ļaudīm nava dziesmu.

Runā Tomsons. Sie svētki dod liecību ne vien par mūsu jūtām, bet arī par mūsu cenšanām un kultūras stāvokli. Viņi to atklāj, ko neviens vairs apslēpt nespēj, tas ir, ka arī latviešu tauta dzenas pēc gaismas un kultūras glītuma.

Apsveicināšanās ceremonija pabeigta, un zālē atkal atsākas čala, bet to pārcērt «Tanheizera» svētku marša svinīgās skaņas, un visi no jauna sastingst bijīgā klusumā. Aha! Tagad laikam notiks dziesmu svētku karoga pasniegšana? Par tādu karogu ir dzirdēts runājam.

Veras durvis, un iesoļo seši jaunekļi goda sardzei. Marša skaņām pieaugot spēkā, goda sargi sastingst savās vietās, pa zāles durvīm nāk iekšā deviņas piesārtušas kundzes — it.i par citu cienīgāka, aiz viņām svētku karogs, ko nes liuuinanis ar diviem runasvīriem, tad cēli soļo deviņas (uuiikundzes — cita par citu skaistāka.

Svētku maršs apklust, Tomsons atkal ir runātāju ntaveklī.

latvju tauta! Uz šī karoga tu redzi vaideloti, citreizēju vrlnieku, kas, svētbirzē stāvēdams, kuplu ozola zaru savā labajā rokā ir pacēlis. Tā, sirmā senatnē stāvēdams, viņš • avai tautai uzsauca: «Miers lai ir ar tevi! Miers lai valda iekš tevis un pār tevi!»

Tomsona kundzes acīs iemirdzas asaras: cik skaisti Rihards prata runāt! Un Tomsona kundzei vairs nesāp sirds par tām ilgajām pārrunām, līdz noskaidroja, kuras deviņas kundzes un jaunkundzes būs tās, kas piedalīsies karoga sagādāšanā un šodien varēs stāvēt goda vietā. Šis brīdis izpērk visu! Pat lācīgā kokzāģētavas īpašniece^Katrīna Dombrovska, kad viņai glīti pašūta kleita mugurā, nedara svētku komitejai kaunu.

Tomsons stāsta par svētku karoga rašanos un uzdevumiem. Šo karogu ir darinājušas tautas zeltenes un dāvina savai tautai šiem un pārējiem dziesmu svētkiem par zīmi, ka latviešiem jātur savā starpā miers un saderība.

Pumpurs visu laiku svētku gaitai ir sekojis ar sajūsmu. Tagad viņa pierē iezogas grumbas. Ko tas Tomsons vienā gabalā daudzina miers un miers, it kā Rīgas pievārtē jau būtu sēcies karš! Jeb vai viņš patiešām gribēja, lai latvieši, te, Rīgā, atnākuši, stāvētu pazemīgi nodurtām galvām un nejustu, kāds spēks ir viņos, kad viņi tā kopā pulcējušies šai vāciskajā pilsētā? Nē, Tomsona miera vārdi gan skanēja svinīgi, bet sirdi tie ielīksmoja maz.

Runātājs vēl nevar un nevar beigt. Kur valda miers, tur ir laime, un, kur ir laime, tur ir arī prieks. Miers lai tad ar mums un visiem cilvēkiem virs zemes šajos un visos dziesmu svētkos!

Tomsons apklust. Viņa kundze nu vairs nespēj un negrib apslapēt

sajūsmas asaras — tās veļas pār viņas pilsētnie-ciski sapostajiem, vaigiem lielas un karstas. Rihards šo svētku izrīkošanā ir darījis tik daudz, tik daudz . . .

Tad goda sardze, deviņas kundzes un deviņas jaunkundzes, Baumanis ar runasvīriem svinīgi atstāj zāli.

Kaudzītes Matīss stāv, līdz sirds dziļumiem aizkustināts: arī latvieši tādu ko var! Tikai — kāpēc svētku priekam

pielika klāt tik daudz ārišķīga spožuma? Kāpēc tiem astoņpadsmit sievišķiem vajadzēja nākt līdzi svētku karogam, it kā viņas būtu īpašu varoņdarbu pastrādājušas? Tad jau koru vadītājiem vairāk pamata atrasties tādā goda parādē, bet šeit svētku rīkotāji izveda apskatīšanai savas sievas un meitas. Un priekšniekiem savās runās nederēja braukt tik daudz pa augstām gaisa sfērām, bet vairāk pieturēties zemes būšanai.

Dziedātājiem sākas darbs, jo koriem, kas nākuši no dažādiem Latvijas novadiem, jāsabalsojas. Rītvakar koncerts Doma baznīcā, bet kori vēl kopā dziedājuši nav.

Doma baznīcā dziedātājiem lukta vēl nav ar izbūvēm papildināta, Baumanis par to dzird asus pārmetuma vārdus no citām svētku komisijām, bet neko darīt, pagaidām jā-samēģinās tepat biedrības namā.

Piebalgas draugi aizņemti ar dziedāšanu, nedaudzajiem Rīgas paziņām šodien darba pilnas rokas, un Pumpurs paliek viens. Viņš ieiet biedrības bufetē, lai ieēstu pusdienas.

Pie blakus galdiņa sēž Lapas Mārtiņš, iedzer pa glāzītei sīvā, mēli mīksti pieklakšķinādams, steidzīgi raksta uz saburnīta papīra un runā ar savu galda biedru:

— Tu tikai pacieties, es tūlīt beigšu. Varbūt kāda avize nodrukā. Man tādas runas rakstīt ir tīrā spička. Jo visi priekšnieki runā vienādi, tikai, kurš runājis pirmais un kurš nākamais, to gan nedrīkst sajaukt — tad ir elle vaļā. Jo bez iemesla neviens vēl nav gribējis palikt pēdējā vietā.

Lapas Mārtiņš iedzer, raksta un skaļi domā:

— Mute runāšanai ir pat pēdīgajam muļķim. Prasmīga darbošanās — tā ir pavisam cita lieta. Lai visiem svētku dalībniekiem sagādātu korteli, tur ar runām vien nepietiek, tur vajag mazliet arī cilvēciskas saprašanas.

Pumpurs vairākas reizes iet paraudzīt, vai mēģinājumi nav beigušies. Bet kori vēl dzied bez apstājas. Laiku īsinādams, Pumpurs izstaigā pusi Rīgas.

Viņš iegriežas arī «Baltijas Vēstneša» redakcijā pie Bernharda Dīriķa. Redaktors ir nevaļīgs — šodien tāda kārtu kārtām aizņemta diena- Bet Pumpuru viņš ar mieru uzklausīt katrā laikā.

— Man liels prieks, ka «Baltijas Vēstnesim» pieder tādi diži

rīmnieku spēki, kāds ir jūsējais, — Dīriķis saka un spiež Pumpuram roku. — Jūsu darbi modina gaismas garu tautā, un tautas labā mums jāstrādā visiem. īsteni jauki tas, ka jūs no lauku tālumiem sūtāt savas dziesmiņas. Tās ii pašā tautas sirdi radušās un caur «Baltijas Vēstnesi» al.griežas tautā atpakaļ. Vai jums nav kaut kas labs paņemts līdzi manai avīzei?

Pumpuram nekā nav.

— Bet, ja ko uzrakstāt, — sūtiet. Jūsu darbi allaž ir tautā gaidīti.

Šķiroties Dīriķis jautā:

— Kā jums šķiet., Pumpura kungs, vai dziesmu svētki izdosies?

Atbildi nenogaidījis, redaktors pats runā tālāk:

— Viss būs kārtībā, Pumpura kungs! Tauta ir atsaucīga, un Tomsonam labu nodomu netrūkst. Un Baumanis bra-mēsies, it kā viņš to visu būtu sarīkojis! Bet sakiet — vai cilvēks, kas nekā nesaprot no apgaismības centieniem, var būt tautas kultūrai noderīgs?

Pumpuram nav ko atbildēt. Baumani viņš redzējis tikai pa gabalu, un, ko Baumanis saprot no kultūras, to Pumpurs nezina.

Dīriķis atkal atbild pats:

— Nē, nevar. Visa Baumaņa rīkošanās pielīdzināma ziepju burbuļa vizēšanai. Nu, bet ko es te stāstu! Jūs jau nezināt, kā mums, tautiešiem, te Rīgā jādzīvo. Vilku bedre te ir, Pumpura kungs!

Pumpurs patiesi nezina, kā gan tautiešiem Rīgā īpaši jādzivo. Vienu dzejnieks zina skaidri: te viņa dzīve un darbs iegūtu pavisam citu nozīmi.

Kad kopmēģinajumi beidzas, ir jau vēls vakars. Atgadās tā, ka Ede nejauši atšķīrusies no biedrenēm un, uz ielas iznākusi, jūtas pavisam viena. Tāpēc ir labi, ka tepat gadās Pumpurs. Viņi kopā aiziet skatīt, kāda šeit, Rīgā, izskatās Daugava vakara krēslā.

Nāk pretim vācu madāmas un rausta plecus: kā tad! Tūlīt var redzēt, ka bauri Rīgā! Vai godīgām jumpravām klājas pusnaktī vazāties ar vīrišķas kārtas cilvēku pa ielu? Ko gan gubernators domājis, tādus Rīgā ielaizdams?

Pumpurs šai vakarā ir jūsmu pilns:

— Jūs redzēsit, Ede, paies gadi, un šīs vācu jumpravas Rīgas ielās izskatīsies kā tādi dīvaini ērmi. Mūsu tēvzemē viss pārvērtīsies. Es tam cieši ticu, un ikviena cilvēka dzīves uzdevums ir strādāt, lai tā būtu. Lai mēs netiktu saņemti kā pēdīgie kalpi tais mājās, ko cēlušas mūsu pašu rokas. Jo ne jau vāciešu rokas ir tās, kas uzcēlušas Rīgas ielas un namus, kurus tagad apslaka vācu plušķi.

Edei šīs runas šķiet mazliet garlaicīgas, bet Pumpura aizrautība viņai patīk. Un ne jau katra jaunava šajā vakarā var pastaigāties ar cilvēku, kura dziesmiņas drukā «Baltijas Vēstnesis» un lasa visa tauta. Tad var pieciest arī savādos, nesaprotamos vārdus, ko Pumpura kungs

šovakar sarunā par tautu un vispārības labumu.

Ir jau labi pāri pusnaktij, kad viņi šķiras.

* * *

Otrā dienā dziedātāji jau laikus dodas uz Doma baznīcu. Luktu Baumanis beidzot sanaglojis, un var notikt balsu samēģināšana.

Vakarā uz koncertu sanākuši ne vien Rīgas latvieši, bet arī vācu birģeļi sēž, garlaikotus vaigus rādīdami, solos. Sak, paskatīsimies, kas par jandālu šeit īsti notiks! Vai te netiks apgānīts dieva nams ar vīžainu ganu meitu aurošanu?

Ierunājas ērģeles. Tur Baha fūgu spēlē Gulbenes ērģelnieks Krastings, un būtu grēks sacīt, ka nevarētu klausīties un vajadzētu bēgt no baznīcas ārā.

Un tagad dzied vīru kori. «Dievs kungs ir mūsu stipra pils». Pavisam pareizā meldiņā un ar tādu savādu, agrāk šai dziesmā nedzirdētu aizrautību. Īpaši otrais pants skan slepenas negantības spēkā:

Lai būtu velnu gan cik daudz,
Kas mūs šķiet visai parīt,
Mēs tomēr esam dieva draudz,
Nekā mums nevar darīt.

Nē, daudz, daudz labāk būtu, ja šos vārdus bauru dziesmu grāmatās nemaz nedrukātu. Tie ir vācu mutēm dziedami, zemnieku galvas tādi vārdi var sagrozīt vienīgi uz augstprātību un spītību.

Dziesmu nomaina dziesma, un, kā par brīnumu, tās visas skan savos meldiņos — gan pērkona bargumā, gan vakara vēsmas liegumā.

Pumpurs klausās, un viņam ir lepnums par saviem Indiešiem. Lai ari mute šajā reizē slavina dievu, sirdī tur-pp'lim pieaug spēks un brīvības mīlestība. Tik dīvaini daž-I. irt pasaulē notiek.

Kad koncerts beidzas, birģeji atstāj baznīcu kā izpliķēti. Ak, ne jau tāpēc, ka šie bauri prata labi dziedāt! Nē. Bet lapēc, ka tie tur baznīcas luktā un citi lejā baznīcas solos bija bez bijības un pazemības. Kur valdīšanai acis? Par dievu tie simti dzied, bet naidu un neiecietību, lepnību un spītību tūkstoši krāj sirdī. Paklau vien! Tagad vesels bars dodas uz savu biedrības namu, un cik bezgodīgi pašapzinīgi klaudz viņu soļi vecajā, vāciskajā Rīgā.

Tā bija taisnība — Latviešu biedrībā pulksten desmitos vakarā svētku viesiem nolikta maltīte. Jo, kur kopā strādāts, tur ir pamats kopā bridi pasēdēt pie mielasta galda. It īpaši kopīgā darba vadoņiem.

Un atkal Tomsons ir tas, kurš pirmais saka apsveikšanas un pateicības vārdus, un Tomsona kundze no jauna piesarkst aiz laimes. Tāds vīrs kā viņai nav nevienai!

Sākas galda runas, kādu netrūkst nevienā goda maltītē. Tikai šoreiz dzīru sajūsmai un dzīru galda attapībām vijas cauri spītīgs lepnums par paveikto darbu un slepens cīņas gars. Katru reizi, kad

runātāji pasaka kādu kareivīgāku vārdu, sapulcējušies saviļņojas, it kā zāli kustinātu dziļu zemūdens straumju nenovaldāmais spēks. Pie ēšanas viesi šai pirmajā runu karstumā tiek reti, jo vienā laidā rokas jātur savaldīgi klēpi un jāklausās, kam tiek atkal uzsauktas augstas laimes. Tad jānoplaukšķina, ar steigu jāpiepilda glāzes un jāklausās atkal.

Runā Kronvalds, kājās ceļas arī Pumpurs. Šovakar daudz runāts par saderību un mieru. Bet šī saderība tikai tad vien iespējama, ja viena puse otrai nāk pretim un atceras, ka no dzimšanas visi cilvēki ir līdzīgi. Ja tas nenotiek, tad runas par mierīgu sadzīvošanu ir kā salmu ugunskurs — gaiši tas uzliesmo, bet nevienu nesilda, un tā mūžs īss.

Pumpurs nebija labs runātājs. Tomēr sapulcējušies viņu šovakar klausās it uzmanīgi. Viņš ir pieskāries tām straumēm, kas urdēja dziļos bezdibeņos.

Vakars iet savu gaitu. Ar priecīgām balsīm, ar daudzām jaukām, pieklājīgām runām. Visi jūtas labi, šodien patiesi ir svētku diena.

Tagad runā Cimze — cienīgs pusmūža vīrs. Ilgus gadus viņš vada skolotāju semināru Valkā, viņš prot runāt tekoši un gludi, jo mācītam vīram neklājas aizrauties, viņam pienākas salikt visus vārdus rātni savās vietās.

Bet reizēm gadās, ka pat gludākā runa kļūst par dzirksteli ugunsgrēkam. Tā notiek ari šai vakarā. Nākamajā dienā laicīgajā koncertā kori skandinās dziesmiņu «Rīga dimd», kur treji bāleliņi kaļ māsai pūru. Priecādamies par attapīgi iedomātu gleznu, Cimze savā runā latviešu lautu pielīdzina dziesmā minētajai māsai, un pūru tai kaluši vācu skolotāji, Baltijas muižnieki un vāciskā Rīga.

Cimze runā mierīgi, viņa baltā bārdiņa cienīgi kust, un, kad viņš beidz, atskan parastā plaukšķināšana, varbūt gan mazliet kā apjukusi. Vairums viesu jau cilā dakšiņas, jo nebeidzamo runu dēļ pakrūtē arvien vairāk pieaug tāds kā tukšums un ausīs sāk zvanīt.

Bet ēdamie rīki ir atkal jānoliek. Bez pieteikšanas kājās cēlies Kronvalds. Uzreiz redzams, ka viņš ir pavisam satraukts. Tas spriežams pat pēc viņa matu galiem, jo tie ap papliko galvas vidu saslējušies gaisā kā nikni šķēpi.

Telpā pēkšņi iestājas pilnīgs klusums: jā, kas gan noticis?

Kronvaldu, izrādās, saniknojis šis pats pastīvi cienīgais Cimze. Nu jā, Cimze sarunāja ne mazumu blēņu savā gludajā mēiē, bet latviešu ausis pieradušas pat pie ļaunākām valodām.

Vārdi plūst pār Kronvalda lūpām satraukti, dusmu zibeņu kveldēti, un tūlīt tāda kā šalkoņa izskrien cauri mielasta zālei. Slepenās zemūdens straumes iznāk dzelmes virspusē, iznāk neapturami, lai arī kādi sprosti tās sagaidītu tālākajā gaitā. Kronvalds runā, un Pumpuram liekas, ka mielasta dalībnieku sirdis šai brīdī paveras un bez bailēm un aizsegiem apliecina pasaulei to, kas ir

visiem svēts un dārgs, bet kas bijis allaž turams dziļos tumsas kambaros.

Nē, vācu skolām nav ne mazākā nopelna, ka Rīgā šodien skan dziesmas latviešu mēlē. Cik gadus jau šīs skolas pastāv, bet nevienas tādas tautas svētku dienas kā šī nav bijis. Ja te kādam jāpateicas, tad tā ir Latviešu biedrība, tās ir latviešu mātes, kas mācījušas mīlēt savas tautas valodu un dziesmas, tas ir tautas gars, kas šo svētku dienu atnesis. Līdzējis te nav neviens cits kā vien[1] pašu tautiešu uzņēmība un sparība.

Kad Kronvalds beidz, izlaužas nevaldāmi aplausi, skan al/inibas saucieni, un tie negrib un negrib rimt.

Cimze sēž, kā pērienu dabūjis, pietvīcis, sarkans, tikai h i/umis acis balti nozibsnī. Kultūras latviešiem nav! Vācu I. tilluru viņi nebija sasnieguši, un pašiem savas tiem nav. Kam viņš šovakar šeit atnācis? Cimze stīvi ceļas un iet. Malts un dusmās un kaunā pietvīcis. Aci uz svētku viesiem neuzmetis, viņš pazūd aiz durvīm.

Mielasta telpā iestājas neērts klusums. Bet tikai uz brīdi. I'ar ko skumt? Ko Cimze pelnījis, to dabūja. Neko vairāk. Vēlreiz norīb aplausi par godu Kronvaldam, tad atskan dziesma, un mielasta dalībnieki neveiklumam ir pāri.

Pumpurs sēž kā apburts. Tik tieši un droši vajadzēja runāt ikvienam. Un tā, lai sadzirdams cauri visiem novadiem. Bet tādu valodu varēja runāt tikai šeit, Rīgā, kad kopā pulcējās tautieši no visas Baltijas. Un atkal Pumpuram liekas, ka viņa vieta ir tikai šeit, Rīgā. Te viņš mācītos runāt drošāku valodu un uz tādu aicinātu citus. Šeit tautiešu pulkā viņam būtu veicami lieli darbi.

Notiek vēl otrs atgadījums, kas Pumpurā nostiprina šo pārliecību.

Pēc pusnakts no sava krēsla pieceļas Dobeles mācītājs un valodnieks Bīlenšteins. Smalkā diskanta balsī, kādu neviens nevarētu gaidīt no šī prāva auguma vīra, viņš sāk ar atskatu tautas vēsturē un pielīdzina rīt dziedamās dziesmas tāda laika auglim, kad tauta vēl bijusi savos bērna gados.

Bet Kronvaldu laikam šovakar dīda pats nelabais. Viņš ir atkal kājās, un, kad sapulcējušies to pamana, visi viņu sveic trokšņainām gavilēm. Kronvalda balss skan vēl dedzīgāk un aizrautīgāk nekā iepriekš.

Kā? Tautas dziesmu košumu te iepriekšējais runātājs pielīdzinājis bērnu sacerējumiem?

Kā kalnu strauts pavasara palos Kronvalda runa plūst pret tautas nievātājiem. Zāli sagrābj gaviļu auka, kad viņš, tautas dziesmu skaistumu aprādījis, beidz runu. Roku sānos diženi iespiedis, lepna uzvarētāja balsī viņš . saka:

— Un kas vēl uzdrošināsies nosaukt mūsu tautas dziesmas par bērnu dziesmām?

Bīlenšteins grib sekot Cimz.es paraugam un aiziet, bet, blakus sēdētāju atrunāts, paliek un sēž visu vakaru nerunīgs un stūrains kā vecs celms.

Lai! Lai sēž Bīlenšteins! Kas gan bija Bīlenšteina dusmas

Pumpuram un Edei Gobai, Kaudzītes Matīsam un Lielvārdes kora basam Krogzemju Mikum, kas bija šīs dusmas visam tam pulkam, kas kļuva arvien trokšņaināks un skaļāks?

Ir vēla nakts stunda, viens otrs jau paklusām pazūd no svētku telpām. Toties palikušie jūtas arvien brīvāk un jautrāk.

Pavisam dzīvs kļuvis parasti tik savaldīgais Kaudzītes Matīss. Vaigi viņam sasarkuši, runājot rokas bieži žestikulē strupiem, stūrainiem vēzieniem. Viņš aiz svārku atloka aizņēmis Vietalvas Juri Kalniņu — turienes skolotāju un kora vadītāju. Matīss rādās pagalam saskaities.

— Pirms gada, kad ciemojos Vietalvā, es jums neizsacīju nevienas sliktas piezīmēšanas, bet tagad gribu pateikt toreiz pie sevis paturētus vārdus. Vietalvas dziedāšanas svētkos man pavisam nepatika, ka tur stāvēja latviešu jaunekļi un jaunavas un dziedāja tādus paņēmienus kā, par piemēru, šis:

Lai steidzamies pie Reinas kļūt,

Kur visi gribam sargi būt.

Kad dzirdu tādu dziesmu tautiešu inutē, tad man liekas, ka redzu viņus vācu stērbeles laizām un sevi un savus tautas brāļus nopulgojam.

Matīss runā tik skaļi, ka viņu klausīties pienāk arī citi, un vietalvietis manās pazust no saniknotā piebaldzēna acīm.

Pumpurs klīst pa biedrības namu. Cilvēki sastājušies pulciņos un pārspriež Kronvalda uzstāšanos.

Tomsons, nosēdies kādā galda stūrī, lej glāzē alu, iedzer un izskatās stipri saguris. Kad Pumpurs piesēž viņam kaimiņos un par to ieminas, Tomsons tikai atmet ar roku.

— Tautas labā jāspēj viss, Pumpura kungs. Sos svētkus rīkojot, es būšu sabeidzis veselību sev un savai sieviņai. Piecdesmit septiņas sēdēšanas svētku komiteja noturējusi, līdz visa šīsdienas godība nodrošināta! Piecdesmit septiņas! .. . Un kur tad vēl tās gājienu proves un citas rūpes.

Kad Pumpurs izsaka savu pateicību par paveikto darbu, Tomsons tā kā atžirgst.

— Paldies, tautiet! Jūs, kas dzīvojat lauku klusumā, to varat pareizi novērtēt. Bet vai kādu atzinīgu vārdu cilvēks v.i i dzirdēt šeit Rīgā? Baumanis visus svētku izrīkošanas imprlnus grib pierakstīt sev, bet hofrāts Dīriķis staigā pilus naida līdz matu galiem pret visiem, jo viņš šais izrī-i ibās nav iekārtots pirmajās vietās.

Pumpurs to tā īsti nesaprot.

— Man šķiet, par visu augstākam vajadzētu būt vispārības labumam? Tautas labumam?

Tomsons ieskatās sirsnīgām acīm savā sarunu biedrā, grib ko sacīt, bet tad pēkšņi sadrūmst:

— Cilvēkam pasaulē jādzīvo diezgan ilgi, lai saprastu, ka savtība vislielākā tieši tiem darboņiem, kuru rokās ir lautas liktenis. Ko gan var jaunu tautai nodarīt tāds pelēks zemes arājs saimnieka tīrumā? Turpretim slikts biedrības vadītājs var visu tautības stiprināšanu aizgriezt neceļos.

Pumpuram sametas tā kā žēl šī vira, kas noguris, ar skumjām domām kaudamies, sēž svētku namā. Dzejnieks saka:

— Esmu svēti sev nosolījies visā dzīvē kā augstāko uzskatīt kalpošanu tautai. Tāpēc gribu atstāt laukus un nākt uz Rīgu, kur satek kopā tautas ilgas un centieni.

Tomsons tomēr nav uzmundrināms.

— Jums ir jauki nodomi, Pumpura kungs! Un labi, ka pasaulē ir tādi cilvēki. Kad jūs kādreiz patiesi atstāsit laukus, pienāciet pie manis. Es jums labprāt sniegšu roku, lai jūs varētu jaunā dzīvē iekārtoties.

Pumpurs pateicas un pieceļas. Arī Tomsons vairs negrib sēdēt. Paguruma brīdis ir pāri. Tomsons stāv un pacilāts skatās svētku raibumā.

— Tā viņā stūrī laikam ir Dombrovsku meita?

Pumpurs nepazīst ne Dombrovskus, ne viņu meitu.

— Viņiem Mīlgrāvī ierīkota kokzāģētava, — Tomsons paskaidro. — Jā, tā patiesi ir Dombrovsku meita. Ja man nemisējas — viņu sauca par Natāliju. Gluži smuka. Māte ... nu, ko tur runāt! Vai cilvēks savu augumu pats var izvēlēties. Bet meita, es sacīšu, ir bez vainas. Un droši vien laba tautiete.

Pie cita galda sēž «Baltijas Vēstneša» redaktors Dīriķis, un ap viņu drūzmējas runasvīri. Viņi laikam kaut ko nopietnu pārrunājuši, tagad Dīriķis, kā sarunu nobeigdams, saka:

— Kaut arī viņš ir priekšnieks, cienības man pret viņu nav. Un tā paliks vienmēr, ka es Baumanim roku sniegšu vienīgi aiz pieklājības, bet ne viņu godādams, Nospļauties man par viņu!

Tad Dīriķis pašrocīgi salej visiem glāzēs sīvo un, kad tas izdzerts, uzaicina:

— Tagad dziesmu!

Un pats uzsāk:

Meitiņa mīļā,
Puķīte, rozīte,
Kad es došu māsai godu,
Vai tad būsi mana?

Hofrāts Dīriķis jūtas labi.

Vasaras naktis ir īsas. Gaiļi šeit Rīgā nedzied un laiku neatgādina. Tāpēc saule uzlēkdama atrod labu pulku viesu mielasta namā. Tikai kad rīts labi gabalā, svētku namu atstāj arī Pumpurs.

* * *

Maltīte Latviešu biedrības namā notika arī svētku pēdējā vakarā.

Bet, kamēr dziedātāji pulcējās augšas zālē, tikmēr apakšējā sanāca skatītāji un klausītāji, un, kad no augšas nāca dziedātāju pulks, tad vienīgi vadoņiem atradās brīvas vietas. Dziedātājiem tikai retam bija kur piesēst. īsā brīdī viss ēdamais bija notērēts, virtuvē jauna trūka, un sanākušie palika nesapratnē stāvam. Dziedātāji jutās kā izmuļķoti, un atskanēja gan īgnas balsis, gan kodīgi smiekli.

Neapmierināts ar pasauli laikam bija arī Lapas Mārtiņš. Ēdamā un dzeramā gan viņam netrūka, jo viņš bija atnācis jau laikus. Viņu nomāca citas rūpes. Savam galda biedram viņš uzstājīgi jautāja:

— Saki — vai esmu tautas dziesminieks vai neesmu?

Tas izgudrēm atbildēja:

— Tu tikai neuztraucies, Mārtiņ! Gan viss ar laiku noskaidrosies.

— Nē, tu saki atklāti — vai esmu tautas dziesminieks vai neesmu? Vai manas ziņģes pērk vai nepērk?

— Laikam jau pērk.

— Visas! Visas līdz pēdējam! Un lasa un dzied, asaras slaucīdami. Jo Lapas Mārtiņš zina, kas tautai šais laikos vajadzīgs. Pacilāts prāts tēvijas mīlestībai un saldas. mīlP bas jušanas. Bet ir tautieši šepat Rīgā, kas mani neieredz.

Ktis domā, ka tauta tikai aiz vājas saprašanas pērk manas u.iģos. Un tāpēc, ka tās dabūjamas par dažām kapeikām, la, lautu aprāt iedrošinās katrs nejēga, it īpaši tie, kuru i uzojumus tauta nepērk.

Ed, Mārtiņ! Tie cīsiņi kļūst auksti.

— Lai iet bojā kaut cīsiņi, ja cilvēkam jācīnās par taisnību. Man ir jārunā! Bet kāpēc man ir jārunā? Tāpēc, ka '.velku programmā bija tikai viena mana dziesma. Padoma — viena pali! Tā taču tīrā nerrastība! Par tēvijas mīlestību dzied, bet par jaunu siržu mīlestību nedzied! Vai tā tauta var gūt pārskatīšanu, cik lielā dažādībā uzplaucis viņas dziesminieka talants? Saki man — vai es esmu tautas dziesminieks vai neesmu?

Telpa bija ļaužu pilna. Pumpuram gan te vietu biedrības priekšnieki ierādītu, bet Edi līdzi vest viņš kautrējās. Jaunā meitene stāvēja tik piecīgi starojoša un paļāvības pilna uz dzejnieku, ka atstāt Edi šai brīdī būtu tīrā nepieklājība.

— Iesim, Ede! — Pumpurs paņēma meiteni zem rokas. — Te mums brīvu vietu neatrast.

— Man ēst nemaz negribas, Pumpura kungs. Ar daudz priecīgāku prātu es vēl pastaigātu pa Rīgu šai pēdējā vakarā. Rīt svētki būs beigušies, un es būšu atkal Piebalgā.

Pumpurs pasmaidīja un teica domīgi:

— Rīt svētku dienas beidzas arī man.

Līzes Rātminderes balss skan rāmi, pat vienaldzīgi, un Edei kļūst vieglāk. Viņa never durvis vēl jo vairāk tāpēc; ka arī viņai miegs šobrīd nav ne prātā.

— Vai tu biji pastaigāties? — jautā Līze Rātmindere. — Šovakar brīnišķīgs laiks. Bet es jutos nogurusi, biedrībā vietas nebija, tāpēc agri atnācu šurp. Sakravājos rītdienas braucienam.

— Rīgā ir skaisti, — Ede saka. — Biju aizgājusi līdz Daugavmalai. Debesi dega vakara blāzmā, bet uz Daugavas tāds miers, kāds var būt vienīgi uz dziļiem ūdeņiem.

Ede stāsta, bet liekas, ka viņa aiz saviem vārdiem saskatītu kādu citu, lielāku blāzmojumu nekā to, kas bijis uz Daugavas.

Līze Rātmindere to saklausa un zaudē mieru.

— Tu aizgāji no biedrības nama kopā ar Andreju. Jūs laikam abi skatījāties, kā deg vakara debesi?

Nu tas ir pasacīts, un Ede nodreb. Ko gan grib šī skolas Līze tumsas pielijušā svešā telpā šai vasaras naktī?

—- Jā, — Ede spītīgi atbild.

Brīdi ir klusums, tad Ede dzird Līzes Rātminderes rāmo, dzedro balsi:

— Ede, muļķīt, vai tiešām tu domā, ka jaunajam mērnieka palīgam patīk tādas bižainas knīpas?

Tas ir par daudz. Edei nemaz vairs nav divas bizītes kā kādai skolniecei. Ne vārda tai ļaunajai sievietei pustumsā neteikusi, Ede pazūd aiz durvīm. Viņa palien zem mātes segas un guļ vaļējām acīm, līdz aust gaisma un dziedātāji ceļas un sāk posties braucienam. Viņa dzird arī to, ka Līze Rātmindere atnāk gulēt pēc krietnas stundas. Edei visu nakti liekas, ka Rātminderu meita viņu tumsā vēro ļaunām jaunas raganas acīm.

Edei vieglāk kļūst tikai tad, kad, mājās braucot, viņa klausās Pumpura brīžam jautrajā, brīžam pacilātajā valodā. Un Pumpurs taču neiet skolas Līzei nemaz tuvumā! Vai tāpēc vien, ka pamalē stiepjas melnas mākoņu strēles, jābeidz priecāties par saules spožumu dienas vidū?

Es, dēls, visu mūžu esmu pie dārziem un kustoņiem pieradusi, un tagad, bez īsta darba dzīvojot, man rokas K ļuvušas it kā pašai par nastu.

Tev savas rokas vajag atpūtināt, māt, — dēls atbil-ilcja iztrūcies.

Šais nedējās tās jau tā atpūtinātas, ka kļuvušas briesmīgi smagas, — māte atteica.

— Mēs varam doties izbraukumos uz skaistam vietām, varam biežāk braukt ciemos, tad tev gara laika nebūs.

— Varbūt, dēls. Bet cilvēks nevar būt vienmēr ciemos. Svešā mājā

nogurst visātrāk.

— Zemes gabaliņu es tev nākamvasar šeit Jumurdā vaidu ierādīt bez grūtībām. Tikai nezinu, māt, vai nākamo vasaru Jumurdā sagaidīšu.

— Neesmu dzirdējusi, ka ar tevi kāds nebūtu apmierināts.

— Var būt, ka citi ne. Es pats gan.

Māte brīdi klusēja.

— Un es, dēls, domāju, ka nu beidzot esmu tikusi pie vieglākas dzīves. Vai tu kādu darbu Rīgā jau sameklēji?

— Nē. Nezinu, ko es tur strādāšu.

Māte tālāk netaujāja. Tai nedēļā viņa nejuta, ka vakars pienāk pārāk lēni un ka rokām trūkst darba.

* * *

Pēc lielās atsaucības dziesmu svētkos priecīgs visus darbus darīja Kronvalds. Tikai reizēm likās, ka viņu nomāc kādas slepenas šaubas vai bažas. Tās skaidri bija samanāmas arī tad, kad viņš lasīja pēc dažām dienām «Baltijas Vēstnesī» ievietotu vēlējumu:

Augsta laime
Sirdīgajam karotājam
Kronvalda Atim,
no vairākiem pateicīgiem kurzemniekiem.
Kronvalda sieva redzēja vīra bažas.

— Ja liktenis mums uzliks jaunas pārbaudīšanas, — viņa sacīja, — es būšu vienmēr tikpat paļāvīga uz tevi kā agrāk. Jo es zinu, ka visu, ko tu dari, tu esi ar visskaidrāko sirdi darījis, un ne par savu labumu domādams.

Kronvaldu mierināja ari Pumpurs:

— Vai ceļa vīram tāpēc nedoties uz izvēlētu mērķi, ja visu ceļu viņu pavada satrakotu suņu rejas? Aizvadītie svētki bija labākā liecība, ka mums visiem spēkiem jāstrādā savas tautas labā — vai nu zināmām aprindām tas patīk vai ne.

13. KĀDS APCIEMOJUMS

Ede staigāja pa Jaungaigalu laukiem kā iekšējas gaismas apmirdzēta. Viņa gāja uz tīrumu pie arājiem, kas rīta agrumā vagoja kartupeļus, viņa ārdīja pļavā siena vālus un launagā kopā ar citiem siena grābējiem alkšņu paēnā ēda rupjo rudzu maizi, ar ūdeni atšķaidītu rūgušpienu klāt piedzerdama.

Ede bēga no istabām.

Viņa bēga no klavierēm. Nožēlojamas un sīkas tās šķita ar savu pieticīgo skanējumu istabas četrās sienās pret to līksmes pārpilnību, ar ko dzīvoja lauki un druvas, kur nobrieda vasaras raža. Jaungaigalu meitai gribējās kustēties vasaras saulē un vējos, rokas prasīja darbu, mute vērās priecīgam vārdam un skanīgiem smiekliem. Un pēkšņi ikvienam Jaungaigalās it kā acis atvērās: draiskā meitene bija kļuvusi par jaunavu — dažos mēnešos, jā, pat dažās nedēļās.

Bet, jo lielākas līksmes apņemtas bija Edes dienas, jo vairāk vaigs satumsa viņas mātei. Jaungaigalu saimniece zināja, ka tāds jaunas meitenes prieks nesola nekā laba. Nudien, tas nelietis mērnieks Edei būs galvu sagrozījis! Tikmēr nāca pulkā vai ik pārvakarus, dzēra, klausījās meitenes dziedāšanā, kamēr ... Un vai viņai pašai visas Edes gaitas bija zināmas? Kora mēģinājumi, teijāteri... Cik tādam muļķa meitēnam vajadzīgs? Vai tad nezināms, kā tādas nelaimes sākas? Pēc kod kaut vai pirkstus nost!

Te, acīm redzot, kaut ko vajadzēja darīt.

Un kādā dienā Jaungaigalu saimniece sacīja vīram:

— Man šķiet, ar Edi vairs nav labi. Meitene kļuvusi tīri tāda kā neriķtlga.

Jaungaigalu saimnieks posās uz pļavu, bet nu piestāja.

i iluis, viņš šādus sievas vārdus jau sen gaidījis un tādēļ iii in atbildi sagatavojis:

Tie visas tautas ziņģēšanas un uravāšanas prieki Immgaigalām var izmaksāt dārgi. Pārāk dārgi. Spožas pora[1]; ir jaukas, bet no jaukuma vien vēl neviens cilvēks nav paēdis.

Sieva tīri satrūkās.

Pasargi dievs! Tad tu ari jau esi pamanījis. Bet Ede vel ir tīrais bērns! Un tev taču tas dzirnavnieks tā kā bija ļiiiekš Edes padomā. Nē, nē! Visa tā ēverģēlība ir steidzīgi apturama!

Jaungaigalu saimnieks bija pavisam errīgs.

— Tik ar tu zini kā atjēgties tad, kad uguns jau jumtā, lii ir: man jāpārredz viss — gan tas, vai gājēji tīrumā negaistās, gan jūsu — sieviešu padarīšanas.

To nu Jaungaigalu saimniece tā atstāt nevarēja. Tā jau

ii dzīva netaisnība, kas tagad viņai bija jāklausās.

— Bet kurš bija tas, kas meitēnam deva brīvestību, lai viņš spēlē teijāteros, lai dzied koros, lai dauzās pa vaka-iiem un naktīm, visu jaunas modes negudrību sadzenot galvā. Kas pa pasauli apkārt klaiņo, tas ar pasaules ļaunumu mājās pārnāk.

Jaungaigalu saimniekam gan šķita, ka sievas vārdos ir daļa taisnības, bet viņš tomēr atcirta neiecietīgi, un arī lie bija vārdi, kas ilgi sirdī nēsāti:

— Nekaitētu ari tev biežāk paskatīties, kas aiz Jaungaigalu cūkaploka notiek pasaulē. Šodien cilvēks vairs nevar tikai aizkrāsnē tupēt. Nav vairs tādi laiki.

— Nospļauties man uz taviem laikiem, ja tie posta fa-mīlijas dzīvi laukā!

Ar divkārt smagu sirdi dienas vidū, kad mājas ļaudis bija nolikušies īsā nomidzī, Jaungaigalu saimniece runāja ar meitu:

— Redzams, tās klavieres mēs esam veltīgi nopirkuši. Šovasar tu nemaz nespēlē.

Ede bija pārsteigta.

— Kā? Vai tad es... Patiešām, to nemaz nebiju pamanījusi.

Māte noteica īsi un cieti:

— Kopš Rīgas brauciena tu klavierēm pat vāku neesi pacēlusi.

Ede mātes valodā saklausīja tālus pērkona grāvienus, tāpēc atbildēja izvairīgi:

— Tagad katru bridi tik daudz darba gan laidarā, gan pļavā.

— Gads gadā visi darbi padarīti bez tevis. Ari šovasar tevi negaida ne lopi laidarā, ne āboliņa lauks mežmalā.

Tagad Edei bija pavisam skaidrs, ka viņa ir saukta tiesas priekšā. Tikai viņa nesaprata, kas tā par tiesu, kam viņai jāatbild. Vai māte būtu kaut ko nojautusi par viņas jūtām pret Andreju un tagad savu runu sāka ar lielu līkumu? Patiešām, ar dziesmu svētkiem viss sākās. Tāpēc Ede vairs nesacīja ne vārda, bet sēdēja, acis nodūrusi. Māte ir noskaitusies, bet Ede zināja, ka šo negaisu visvieglāk pārciest klusējot.

— Tev sāk rakstīt vēstules.

Ak tad patiesi no tās puses vējš pūš! Nu nē! Tagad Ede atkal lepni paceļ galvu. Visur arī mātei nav tiesības degunu bāzt. Vai tad Ede kādu negoda darbu dara, Andreja vēstules saņemdama? Jaunā meitene atjautā asi, jo viņa zina — tagad jāaizstāv pats dārgākais, kas viņai pieder:

— Un es tev šīs vēstules nedodu lasīt?

Par tādiem meitas vārdiem Jaungaigalu saimniecei saskrien asaras acīs.

— Ede, Ede! Vai tā tev ar māti jārunā? Vai mēs neplēšamies no rīta līdz vakaram, kapeiku pie kapeikas likdami? Kapā sakrāto līdzi nepaņemsim. Bērniem tas viss paliks. Kā princesi tevi esam audzinājuši.

Tagad Edei sametas mātes žēl.

— Es taču, māt, nesaku, ka tu man neesi nekā devusi! . ..

Mātes balsī ieskanas naids un dusmas par pasaules ļaunumu un nekrietnību:

— Tas taču ir tas plikais mērnieks, kas tev tās vēstules raksta un galvu mulsina. Es nezinu, patiešām nezinu, par kādiem grēkiem dievs mums tādu nelaimi uzsūtījis.

— Ja kādam tā ir nelaime, tad tikai man!

Ari šie vārdi skan griezīgi un asi, un mātei liekas, ka viņa meitas balsī saklausījusi Jaungaigalu saimnieka ietiepību un salto asumu.

— Kas no tā bārdainā mērnieka ir? Tik vien kā tās spīdīgās pogas pie apdilušā svārka. Dzirnavnieku! ... Tēvam ir padomā tev par vīru dzirnavnieku izgādāt.

Tagad Ede stāv, kā sitienu dabūjusi. Tad tādēļ dzirnavnieks pēdējā laikā Jaungaigalās tik bieži tika daudzināts!

Edei ir bail pacelt acis un ieskatīties mātes sejā. Ede li.ūdās, vai viņas priekšā nav nostājies kāds Piebalgas aitu k upcis un nu kaulējas par slima jēra cenu.

Edei raustās pleci, kad viņa atstāj istabu, paņem klēts-priekšā grābekli un aiziet stingriem soļiem uz pļavu. Visu pēcpusdienu neviens nedzird no viņas ne vārda. Gājēji uskatās, parausta plecus, pasmin, — acīm redzot, jaunajai spindzelei kāds dundurs astē iekodis.

Vakarā, kad tēvs pirms došanās pie miera aizgājis paskatīties, vai zirgi ir pārsieti, un māte klāj gultu naktsguļai, Ede saka savā skaidrajā balsī:

— Ja tas plikais mērnieks mani gribēs, es pie viņa aiziešu, kaut arī desmit mātes man liegtu un simt dzirnavniekiem tēvs būtu mani iztirgojis. Tas ir viss, ko es tev atbildei, māt, varu sacīt.

* * *

Bet tad atnāk stundas, kad Edei šķiet, ka pāri zemei iet ziemas sals un sniegi, un viņai zūd katrs pamats zem kājām.

Ir augusta svētdiena, kad laukos jau met atspulgu rudzu statiņu briedīgais mirdzums. Pēc pusdienām pie Edes atnāk Līze Rātmindere. Līze Rātmindere ir jautra, viņa tērzē ar Edes māti, ar Edi, bet Edei visu laiku liekas, ka nupat, nupat notiks kas briesmīgs. Visi agrāk dzirdētie nostāsti par Līzi Rātminderi un Andreju atkal sāk dzīvot. Kāpēc šī sieviete ieradusies Jaungaigalās? Viņas gan ir radinieces, bet draudzenes nekad nav bijušas. Atkal Edes ausīs ieskanas Līzes nicīgā balss: «Ede, muļķīt, vai tiešām tu domā, ka jaunajam mērniekam patīk tādas bižai-nas knīpas?»

Diena bija saules pilna, un jaunās meitas izgāja pastaigāties. Līzei Rātminderei gribējās paklejot pa laukiem, aizstaigāt uz tuvējo mežu. Tik skaistā dienā esot grēks istabā sēdēt, jo, kas zina, vai drīz nesākšoties rudens lieti.

— Kur nu rudens lieti, — pasmejas Edes māte, — vēl jau tikai augusta pirmās dienas. Ejiet, ejiet, tikai neaizmirstiet uz launaga laiku būt atpakaļ, lai es viešņu varu pacienāt ar jauno liepu medu.

Viņas devās pāri pļavai uz seno Krievu kapsētu, un ikviens, kas jaunietes ceļā sastapa, varēja domāt, ka te staigā vislaimīgākās un draudzīgākās meitas Piebalgā.

Pār laukiem spurdza strazdu bari un sametās rugainē. Saules pilna vizēja debess un zeme, bet bija arī nojaušams, ka vasara iet pretim rudens garajām naktīm un īsajām dienām.

Par ko viņas runāja? Par mīlestību — jo, lai viņu valodas aizmaldījās kur aizmaldīdamās, tās atkal atgriezās pie Piebalgas jaunekļiem. Pamazām jautrāka kļuva arī Ede, ļaunās nojautas atkāpās.

Tad viņas bija iegājušas sila galā senajā kapsētā.

— Nu, lūk, mēs ejam un priecājamies par sauli debesīs, par zaļo atālu pļavās, bet te guļ cilvēki zem zemes un vairs nezina, ne kas ir saules siltums, ne mīlestības skaistums, — sacīja Līze.

Viņas atsēdās pie kādas visu aizmirstas kapa kopas. Koku pakrēslā sīca odi, trokšņaini spurdza no zara uz zaru vientulīgi putni. Un šai klusumā pēkšņi Edes sirdi atkal sagrāba bailes, viņa vairs nevarēja dabūt vārdu pār lūpām.

— Varbūt mīlestība ir lielākā nelaime, ar ko dievs soda cilvēkus? — tagad Līzes balsi bija klaji sadzirdams kaut kas drūms un naidīgs. Ede sēdēja klusa un neuzdrošinājās uz savu radinieci paskatīties.

Bet nu Līze Rātmindere stāvēja kājās. Satraukta, izmisusi, skaista.

Kā briesmas atvairīdama, kājās piecēlās arī Ede.

— Ko jums vajag? — viņa jautāja bez balss.

— Man nekā nevajag! Nekā ... — Tā nebija atbilde, tur skanēja tikai dziļas, nepārvaramas sāpes.

— Kāpēc tad jūs esat atnākusi?

— Tāpēc, ka es jūs ienīstu, — skolas tēva meitas acis nozibsnīja naidā.

Ede pacēla galvu. Vai tur stāvēja visu iekārotā Līze Rātmindere? Nē, tā bija ragana, kas atnākusi no melniem mežiem, lai dzītu savus tumšos darbus. Ragana, par kādām labprāt stāstīja Andrejs.

Bet tā lepnā viešņa jau bija it kā aizlūzusi. Acīs apdzisa raganas liesmiņas, uz kapa kopiņas pie Edes kājām apsēdās izmisuma pārņemta jauna sieviete.

— Ko jūs gribat? Pasakait — ko jūs no manis gribat? — lidc bija savas izbailes pārvarējusi. Lai skolas Līze nedomā — Ede arī prata aizstāvēt savas tiesības uz laimi.

Lize Rātmindere vairs neuzbruka. Viņas vārdi skanēja ka sev pašai sacīti:

— Es nekā vairs nevaru gribēt.

Tad viņa atkal pacēla galvu.

— Bet tu — tu arī nebūsi laimīga. Tikai to es atnācu tev pateikt. Neko vairāk.

Ede klusēja. Kad pretiniece runāja tik bezcerīgā izmisumā, arī Edei trūka vārdiem asuma. Līze Rātmindere nebija nākusi viņai kaut ko atņemt, nē, viņa tikai atnāca pastāstīt, ka ir kaut ko dārgu pazaudējusi.

— Vai tu zini, ka viņš lūdza arī manu roku? Vai tu zini, ka viņa dzimtenē Lielvārdē kāda jauna sieviete viņa dēļ prātu zaudējusi?

Ede pamāja ar galvu.

— Zinu. — Un atkal atkārtoja: — Ko jūs no manis gribat? Kāpēc jums vajadzēja pie manis nākt?

Līze Rātmindere, kā likās, Edes vārdus nemaz nedzirdēja. Viņa izrāva papīru žūksni, kas bija paslēpts zem blūzes. Tās bija vēstules. Aploksnes atplēstas, apdilušas. Tās bija no ziņkārīgām acīm slēptas, atkal un atkal pārlasītas vēstules.

— Es jums varu parādīt, ka te viņš man raksta tikpat dedzīgi, kā tagad viņš raksta jums. Es jums nemeloju ne vārda.

Zemē nokrita ar melniem pasta zīmogiem izraibinātas aploksnes.

Tas ir par daudz. Par ko šī svešā sieviete Edi turēja?

— Ņemiet savas vēstules un ejiet! Man šie papīri nav vajadzīgi. Jums tie rakstīti, jūs viņus arī lasiet!

Līze Rātmindere skatījās jaunajā meičā kā svešā brīnumā. Vai tā bija draiskā Gobu Ede? Un ko gan viņa pati bija izdarījusi? Kāpēc viņa te atnākusi ar vēstulēm, ko līdz šim nebija rādījusi nevienam, nevienam?

Ede nāca tuvāk.

— Jūs pati esat tā, kas pasaulē sēj sāpes un izmisumu. Jūs spēlējaties ar cilvēku jūtām. Jums tas dara prieku. Vai ar to jums nepietiek, ka Kalna Kaibēnu skolmeistars laksta bēdīgus mīlestības dzejoļus? Vai jūs gribat, lai to dara arī mans Andrejs? Es viņu jums neatdošu. Un tagad ejiet!

Tikai nepadoties šai pagasta skaistulei! Tikai nepadoties!

Bet Līze Rātmindere nemaz nedzirdēja, ko runāja Gobu Ede. Diezin vai viņa pat redzēja, kā tās priekšā naidā dega divas jaunas acis. Vai tiešām viņa bija tik vāja, ka atnākusi tai otrai pateikt savas bēdas. Viņa nedrīkstēja būt tik vāja. Un viņa nedrīkstēja izpostīt laimi citiem. Jo viņa pati nekad nebija zinājusi, kur ir viņas laime, tāpēc nebija pratusi ne pēc tās tiekties, ne arī to aizstāvēt. Lize Rātmindere ilgi vāca kopā zemē nomestās vēstules un tad pazuda vasaras pēcpusdienas dūmakā.

Sakņupuši Ede sēdēja uz visu aizmirstās kapa kopiņas. Mājās viņa atgriezās, kad pār pļavām jau klājās balti miglas vāli.

Pagalmā māte klusinātā balsī sirdījās:

— Ķēmi, ne cilvēki! Es šiem sacepu pankūkas, izvāru tēju un

gaidu kā muļķe. Vai tad tiešām bez pacienāšanas viešņu uz mājām aizlaidi?

— Viņa aizgāja jau sen.

— Tā! Un tagad pa visu draudzi dzirdēšu, ka Jaungaiga-iās neprot uzņemt viesus! — Tas jau noskanēja pār visu sētu.

Ede neatbild mātei. Gulēt viņa aiziet, vakariņas neēdusi.

Otrā rītā Jaungaigalu saimniece priecīgi pačukstēja vīram:

— Dievs dos — un viss vēl būs labi. Ede laikam visu nakti neaizmiga.

Ede tai dienā uz lauka negāja. Viņa apkopa mājas soli, skopi atbildēja uz mātes jautājumiem un tad sēdās istabā pie galda un ilgi kaut ko rakstīja. Māte saprata, ka tāda rakstīšana var visu atkal pagriezt uz ļauno pusi, bet iebilst neiedrošinājās. Vai gan kādam cilvēkam vairāk grūtu dienu pasaulē kā mātēm, kam nāk meitas precību gados? Bet raudāt tas ietiepīgais skuķis neraudāja... Tēva raksturs.

Nē, raudāt Ede neraudāja. Viņa tikai izmisusi Andrejam izsūdzēja savas bēdas. Tik ļauni viņa par Andreju nekad nebija domājusi, kā patiesībā viss bija. Viņi nekad vairs neredzēsies, nekad vairs nesatiksies, viņa apspiedīs savas jūtas. Ardievu uz mūžīgiem laikiem!

Asaras Edei spiedās acīs, bet viņa neraudāja, jo māte staigāja tepat iekšā un ārā. Un Jaungaigalu saimniece ba-/1!_■ i .sprieda, ka laikam tā nelaime Edei vēl tik liela nav, ļu acis meitai joprojām gluži sausas.

Kā melnā atvarā pagāja dažas dienas. Ede atkal strādāja tīrumā un pļavā, bet viņas gaita bija kā pamirusi, viņas rokas kustējās kā sapnī.

Jo vairāk laiks gāja, jo skaidrāk Edei šķita, ka viņa rīkojusies pilnīgi aplam. Vai viņai vajadzēja rakstīt to ļauno vēstuli? Tagad patiesi viss pagalam. Viņa taču visu to, ko sarunāja tā ļaunā viešņa, bija zinājusi jau iepriekš. Līze Rātmindere viņai nebija pateikusi ne vārda jauna, agrāk nezināta.

Rītos māte atrada Edes spilvenu asarās izmirkušu.

Bet tad Ede saņēma Andreja vēstuli. Viņš nerakstīja daudz, bet katra rinda runāja par sāpēm un izmisumu, par vilšanos. Tur bija ari dziesmiņa, kas sākās ar vārdiem:

Pie Daugavas es dzīvoju Un ticēju un mīlēju ...

Tās bija naivas rindas, un nez vai pieaugušam vīram pieklājas tādas rakstīt. Bet pasaulē sarakstīts tūkstošiem rindu, kas nevienam nesagādā ne mazākā prieka. Šīs savu pirmo spožumu nezaudēja sešdesmit četrus gadus — līdz dienai, kad Edes acis pēdējo reizi skatīja jauna rīta blāzmu aiz loga.

1873. gada vasarā Ede tās lasīja ilgi, atkal un atkal pārlasīja visu vēstuli un arī tai dienā aizgāja gulēt bez vakariņām.

Tumsā skanēja elsas, māte pacēla galvu, klausījās, piebikstīja vīram:

— Šķiet, viss tomēr Jbūs labi.

Jaungaigalu saimniece pēc daudzām naktīm iemiga mierīgi.

Ede raudaja. Nakts tumsa aizgaja pēkšņais ziemas sals, un, kad lēca saule, tad pāri Piebalgas laukiem gāja atkal vasara.

14. RAGANU KROGĀ

Jumurdas muižas pārvaldnieks cēlās līdz ar sauli, rīkoja ļaudis darbos, dienu zirgā jādelēja pa muižas laukiem, skatīdamies, kā vienā tīrumā pacēlās rudzu stati, bet citā sāka melnēt kartupeļu laksti. Pēc mērnieku dzīves raibuma Jumurdā bija mierīgi. Saule droši mirdzēja par galvu, noteiktu gaitu aizvijās ceļš zem kājām. Lapa ar uzrakstītu dzejoli vairs nebija jāvazā no mājas uz māju, jo tagad Pumpuru ik vakaru sagaidīja tā pati istaba, tas pats galds ar atvilktni, kurā glabājās iepriekšējā vakarā lakstītās rindas. Un nebija slikti svētdienās ar divi nreļ-ņiem māti un māsu aizvizināt pa Piebalgas ceļiem uz baznīcu vai pie paziņām.

Draugi bija tālu. Kronvalds iekārtojās Vecpiebalgas draudzes skolā. Sēdēja dienām pie savām grāmatām, kas gulēja, grēdām uz grīdas sakrautas, kā no Tērbatas atvestas, un grūti šai nekārtībā bija atrodama vajadzīgā. Meklējot valodniecībai grāmatu, gadījās atšķirt lappuses no romnieku vēstures, un valodniecība aizmirsās, sen aizgājušām dzīvēm sekojot. Citreiz, senos romniekus meklējot, pagadījās tās pašas Alunāna «Dziesmiņas» un aizmirsās senie romnieki. Pasaulē ir tik daudz brīnumaina, tik daudz visās zinību nozarēs izpētīts — to visu pieklājas zināt, bet dienas ir īsas. Un tad vēl dažādie notikumi visas plašās apkārtnes sadzīvē, kur visur jābūt klāt! Jo viņš (aču tikai tāpēc atstāja Tērbatu un labu vietu, lai šeit ar visu sirdi strādātu saviem tautas brāļiem.

Kalna Kaibēnos ar vasaras skolas darbiem noņēmās abi brāļi Matīss un Reinis. Patapas brīžos Matīss staigāja pa apkārtnes mežiem, noraudzīja citu koku paēnā stiprāk saņēmušos ozoliņus un liepas, ošus un kļavas, lai tad stādāmā mēnesī nestu uz Kaibēniem un kailo kalnu apvītu ar koku priecīgo krāšņumu.

Draugi Pumpuram bija tālu ... Ak nē! Viņš taču pats vēlējās mieru un klusumu, lai varētu vaļas brīžos strādāt darbu, kas sirdij vistuvākā.

Bet bieži vien cilvēka laime nav tur, kur rītdienas darbs zināms jau iepriekšējā vakarā un rītdienas dziesma nodziedama kaut nedēļu iepriekš. Drīz dzejnieks saprata, ka rāms miers ir daudz briesmīgāks nekā nepatīkamās sarunas ar labākas zemes tīkotājiem un neziņu, kurā mājā tev klās gultu dienas beigās. Tagad atlika laiks rakstīt dzejoļus, bet jauni darbi neradās. Galva bija tukša. Augstāk un augstāk kāpa dienu pelēcība, kā palsa migla smacēdama un aizžņaugdama elpu.

Kad kādā dienā Pumpurs saņēma Gobu Edes ar asarām rakstīto vēstuli, migla pār Jumurdas laukiem kļuva vēl d'/,l|iika. Viņš aizrakstīja atbildi, klāt pievienodams dzejas i mīlas. Negribējās ne taisnoties, ne skaidrot pārpratumu. 1 Jn gluži bez vainas Edes priekšā viņš nebija.

Dienas gāja, un Pumpuram likās, ka pat diena ārpus .himurdas apnikušajiem laukiem jau atdotu viņa domām spārnus.

Un tad Pumpurs atkal stāvēja Kaibēnu skolas sīkiem ošiem un liepiņām apstādītajā kalnā.

Matīss patlaban appļāva zāli ap pavasara kociņiem.

•— Nu, muižkungi — Kaibēnu skolmeistars sniedza roku Jumurdas muižas pārvaldniekam. — Vai tev arī nenesas prāts, kamēr zirgs atpūšas, godājamu darbu pastrādāt? Pēc pagājušā gada sausuma zāle aug kā negudra. Bet, ja tā sētvidū saaug par kuplu, tad mājai nav vairs nekāda jaukuma. Lūko stāties vālā.

Pumpurs paņēma izkapti, pāris reižu to pavicināja, zilais asmens nozibēja saulē, bet darbs viņam nebija prātā.

— Vai tu esi bijis Augstrozē, Matīs? — viņš mazliet bikli iejautājās.

— Neesmu. Bet kas gan tur man būtu ko meklēt? Kas par Augstrozi skolmeistaram un peršu kalējam jāzina, to Tomsons pirms pāris gadiem aprakstīja «Baltijas Vēstnesī». Varen iejūsmigi un varen šausmīgi viņš tur visu bija izlicis.

— Redzi, man vajag braukt uz Augstrozi, — Pumpurs runāja gluži nopietni un skatījās, kā no Kalna Kaibēnu skursteņa dūmi kāpj stāvus gaisā. — Augstrozē it kā esot pārdodami ozoli. Man ozoli vajadzīgi muižai mucām. Alus brūzim.

Matīss bija lietišķs:

— Tad vislabākais būtu, ja tu uz Augstrozi vispirms aizrakstītu. Varbūt tur tādu ozolu nemaz nav. Un, ja ir, varbūt tie ir dārgāki par dārgu.

Pumpuram tāds padoms nebija īsti pa prātam.

— Pa pastu nekādas skaidrības gan neceru dabūt. Atrakstīs, ka nav, bet varbūt patiesībā tur koki labu labie.

Tagad Pumpurs vairs nerunāja nedroši, viņš varēja pat atkal jokot:

— Nu tu padomājies, kāpēc gan lai Augstrozē nebutu ozolu? Kur šie palikuši? Latvijā nav tādas muižas, kur nebūtu ozolu.

Un tad viņš runāja jau pavisam skaidru valodu:

— Vai tu neatceries, ka tur no klints nolēkusi gravā Augstrozes meitiņa? Tā taču bija sacīts tai Tomsona rakstā?

— Jā, viņa laikam dabūja galu kādā gravā, tā meitiņa, — smējās Matīss. Te vairs nebija prātīgs padoms dodams: ja tur no klints nolēkusi Augstrozes meitiņa, tad velti būtu Pumpuru atrunāt. Un, patiesību sakot, nemaz nekait ieskatīties arī kaimiņu sētā. No tāda brauciena cilvēks vienmēr atgriežas mājās zināšanām bagātāks.

Otrā dienā viņi jau sēdēja ratos un divi meļņi viņus veda uz Cēsu pusi.

* * *

Tas bija dīvains brauciens. Celi putēja augusta saulē, tīrumos pļāva miežus un auzas, bet viņu pajūgs visam tam trauca garām. Viņi bēga no šīs ikdienas. Melņi apstājās tikai tur, kur ļaudis, darbu pārtraukuši, sapulcējās kopīgām dziesmām un valodām. Tur bija ko paskatīties, parunāt, tur Pumpurs varēja uzvedināt uz kādu jaunu dziesmu vai deju.

Saulainās dienās braukt ir patīkami. Augusta saulei nav pilnas vasaras dedzinošo karstuma, zirgus nemoka uzmācīgie dunduri, tāpēc rati ripo vienmērīgā gaitā. Matīss asu skatienu vērās apkārt, runāja viņš pavisam reti — tikai tad, ja bija jāpasaka kāds spriedums par ceļā redzēto. Runāt negribējās arī Pumpuram, viņš tikai pavirši atbildēja uz Matīsa retajiem vārdiem, tāpēc laikiem abi braucēji apklusa pavisam.

Ceļš vijās pakalnos un ielejās, zirgi bija spēcīgi, viņu gaita strauja un droša. Jumurda palika arvien tālāk, tālākas — kā applēnējušas palika arī sāpes par Jaungaigalu Edes vēstuli.

Vai tā netrauca grieķu kara zirgi apkārt Trojai? Vai tā neauļoja Valhallas iemītnieki uz savām sapulcēm debesu kalnā? Vai straujos kumeļos lepni nebrauca kopā ari senās Baltijas dievi? Arī viņiem taču vajadzēja savus darbus pārrunāt, arī viņiem vajadzēja vadīt cilvēku likteņus. Patiešām, patiešām.

Rati ripoja, saulainā vasaras diena ar miežu pļāvējiem un gubiņotājiem ceļa malas pagaisa, debešos sprausloja vareni rumaki, pacēlās aizgrimusī teiku un pasaku pani le, šķīrās tautas likteņu ceļi, un Likteņtēva pilī salasīts dievi, lai apspriestu nākamos laikus. Kā dzīva Pumpura acu priekšā pavērās teiksmainā aina. Tikai šie dievi ni‘pulcējās kopā nakti kā tās Valhallas paraganas, bet sabrauca dienas vidū, kad saule atradās dimanta kalna pašā augstumā un kad vasara bija ziedu krāšņuma un medus smaržas pilna. Pļavu ziediem pušķoti bija viņu rati, un pēc pajūga vien nosakāms, kādus uzdevumus šie dievi pildīja zemes dzīvē.

Līgo un Puškaitis abi Sēdēja ziedaiņa ratos;

Ar ātri spārnotiem zirgiem

Tie laidas caur varvīksnes vārtiem.

Ar kaulainās kamanās jūgtiem melniem ādaiņiem ieradās pekles valdnieks Pakols, Saules meitas atbrauca rožu ziedu ratos.

Jumurdas melņi strauji pasitās sāņus, pretim brauca miežu vezums. Pumpurs pamodās kā no miega, dievu drūzma pajuka, atkal viņš redzēja rāmo augusta pēcpusdienas sauli. Vēl brīdi viņš klusēja, bet tad nenocietās un sāka stāstīt:

— Man padomā kāds garāks dzejojums. Sākas tā: uz savu landtāgu sabrauc Baltijas dievi. Viņiem lemjams par zemes nākotni.

— Un kas tad notiek pēc tādas dievu lemšanas? — Matīss pievērsās draugam.

— To es vēl pats nezinu. Bet šodien man pavisam skaidri atausa

pati šī braukšana uz kopīgo apspriedi. Kā tu domā, ar kādiem zirgiem kopā sabrauca senās Baltijas dievi?

Matīss par Baltijas dievu zirgiem nekad nav domājis, un viņam tie pavisam vienaldzīgi. Tāpēc viņš viltīgi pasmīn un atbild:

— Droši vien ar labi barotiem. Jo kungiem un dieviem labas spēka barības, ko zirgiem priekšā celt, gan nekad vēl nebūs trūcis.

Pumpurs skatījās Matīsā platām acīm, bet Matīss nelikās to manām un, kā svarīgu domu risinot, prātīgi turpināja:

— Bet varbūt dievu dēlu zirgi ir kārni kraķi — tāpat kā mūsu valsts pušelniekiem. Jo kam gan nav zināms, ka dieviem domāto labumu allaž viņu vārdu sludinātāji sabāzuši savos kambaros.

Pumpurs vairs neklausījās. Ar to smējēju nekāda saruna nevarēja iznākt. Tomēr viņš nenocietās un pēc brīža atkal prātoja pusbalsī:

— Tautas dziesmās no segliem aust gaisma, no zobena lec saule, bet no kumeļa iemauktiem ritina mēnestiņš. Tādā aizjūgā sapulcē var ierasties pats sirmais Pērkons.

Jā, tas ir brīnum izskatīgi, arī Matīsam tā likās. Bet varbūt viņi sabrauca, pulksteņiem pie ilkss skanot, augstu atzveltņu ratos, kā to bramanīgākie vīri Piebalgas pusē dara. Un dievu pātagas šmiukstēja kā jēru uzpircējiem, zirgu otram braucējam garām trencot.

Ko tam smējējam sacīt? Un viņa vārdi jau arī nebija par patiesību ņemami. Jūsmīgā noskaņa Pumpuram bija pāri, viņš smējās.

— Jā, tik apdomā šādu skatu. Arī debesu kalnā gaidāma zemes pārmērīšana, un nu sarodas mācītāji, lai sev izlūgtos tās labākās muižas. Bet visiem mācītājiem paduses tukšas un vienīgi mutē skanīgi vārdi, kā jau tas svēt-niekiem parasts. Tad Likteņtēvs uzsauc: «Ejiet projām no mana vaiga, jūs pazudinātie! Jūs pat mirušu draudzes locekli bez kukuļa zemē nenorokat, bet paši cerat labas muižas iemantot paaudžu paaudzēm par baltu velti. Tik nekaunīgi priecas mācības sludinātāji agrāk bija tikai Piebalgā un Lielvārdē, bet tagad es redzu, ka nevienā draudzē Baltijā tas nav citādi.» Mācītāji gan kaulēdamies sarunā veselas spredikļu jūdzes, bet Likteņtēvs ir kurls pret tiem, un tā mācītāji palika bez muižām un draudzes bez ganiem. Bet pats tas savādākais, ka ļaudis nemaz neizjuta viņu trūkumu.

— Nē, savādākais tas, ka šo notikumu kāds dziesminieks sadomāja aprakstīt dzejā, aizmirsdams, ka tādu dzeju neviens neņemsies Baltijā drukāt.

— Nu, ja katrs ies tikai līdz tai robežai, kur sētu uztaisījusi valdīšana, tad mācītājiem un baroniem sagaidāma vislabākā dzīve vēl joprojām gadu tūkstošos. — Un Pumpurs tīri errīgi cirta ar pātagu zirgiem, kaut gan pašreiz bija stāva nokalne un tādā vietā neviens kārtīgs braucējs zirgu pat straujiem soļiem nelaiž.

Otrās dienas pievakarē, kad viņi brauca garām kādam Krogam, netālu no stadulas apkvēpušas ēkas priekšā drūz-■ rn'jds ļaudis. Tur

kaut kas notika, un pajūgs apstājās.

Nomelnējusī ēka oda pēc oglēm un zirgiem, apkārt mēļajās norūsējuši dzelži. Tā bija smēde. Gluži parasta lauku smēde ceļa malā. Pie tās durvīm kaklus staipīja sievas un pusaudži, arī daži vīri.

Smēdē kāds runāja. Piegāja tuvāk arī abi ozolu meklētāji. Uz laktas stāvēja jauns cilvēks spīdīgās brillēs, ar rokām it kā diriģēja un aizrautīgi runāja:

— Tautas gars ir tas lielākais no visiem gariem, un lai tas jūs, cienījamie tautieši, apņem no rietumiem un aus-trumiem, no rītiem un no vakariem. Tas lai jūs apņem no visiem galiem, kam nav ne iesākuma, ne gala. Tas spirdzināms vējš pūš pār tautas ārēm, un tāds spirdzināms vējš lai pūš no šīs ēzes, kur tautas riteņi kaļami un tautas kumeļiem pakavi piesitami. Audziniet, mātes, brašus dēlus, jo ēzēs ir plēšas un tautas druvā vajag daudz dūšīgu plēšu minēju. Jo latvju tauta ir augšāmcēlusies kā tāda apburta pils, kuru jodi un citi nešķīsteņi paslēpuši Burtnieku ezera dibenā.

— Kas tas raženais runātājs tāds ir? — Matīss prasīja kādam puisim.

— Tas taču mūsu pašu skolmeistars, — puisis atbildēja, pārsteigts, ka pasaulē ir arī tādi cilvēki, kas nepazīst viņu skolas kungu. Bet tad ieskatījās, ka jautātājs nule ar tiem nosvīdušajiem meļņiem atbraucis no kādas citas valsts, un nu ņēmās skaidrot it laipni:

— Viņu tu ar pliku roku nepaņemsi. Tāds tev zaķi no sila izrunās pat tad, ja tai silā nekad neviens zaķis nav manīts. Mūsu skolas kungs nevienu svarīgu atgadījienu garām nepalaiž, kad nedotos cīņā par tautas stiprumu un nākotni. Vai tu domā, ka mūsu skolmeistaram šī šodien pirmā sanākšana? Jau no rīta skolas kungs bija Skraustu mājās. Tur notika īstena sugas buļļa ganos izlaišana. Tikai bullis Skraustam aplam nikns, tāpēc diemžēl nekāda tautas stiprināšana neiznāca. Skraustu saimniece purināja kranci mūsu skolmeistaram stilbos. Tā skolas kungs savu runu varēja noturēt tikai aiz aploka pie ataudziņas,

un arī tad maz vien kas bija dzirdams, jo visi apkārtējo māju suņi rēja kā negudri.

Skolas kungs smēdē vēl arvien runāja. Matīss uzmanīgi klausījās, lakstīgalas dziesmā nav tik daudz jaukuma kā šā tautas censoņa valodā.

Pumpurs bija no durvīm atgājis un staigāja nemierīgs pa zālāju. Viņš bija apstājies pie viena dzirdēta vārda un vairs neklausījās. Vai tad visa tautas pagātne nebija kā tāda ezera dzelmē nogrimusi pils, kas ceļama augšā saules gaismā? Un visas tautas dzīve tāpat. Vai teikas par nogrimušajām pilīm neliecināja, ka tauta atceras šos savus pagājušos laikus un ietērpj tos brīnišķīgos pasaku un teiku veidolos? Tā nebija mirusi pagātne, tāpat kā cilvēkam nāk līdz visas tās dienas, kas jau nodzīvotas, un dod spēku un zināšanas.

Tas iekšā laikam bija pie beigām:

— ... Un tāpēc, šai ēzē Prometeusa dzirksti iekurinot, uzsauksim augstas laimes mūsu mātēm, kas latvju tautai devušas tik daudzus nenogurdināmus plēšu minējus un Pērkoņtēva āmuru dimdinātājus. Lai dzīvo tās! Lai dzīvo tās! Lai dzīvo tās!

Atskanēja plēšu šņākoņa, apkvēpušās sienas atblāz-moja uguns gaismā. Tad visi nāca ārā, un, kā jau krietni pastrādājuši, vīri devās uz krogu.

Skolas kungs slaucīja nosvīdušās brilles un dzēra kalēja pasniegto bairīti, paskaidrodams, ka bairītis ir īsts latviešu dzēriens, kaut arī nolādētie baroni, tautu apzag-dami un tās tikumus bojādami, šim dzērienam vairs nelika klāt medus saldumiņa. Skolas kungs ļaunā neņēma arī, ja kāds viņam draudzībā pasniedza mēriņu sīvā, jo tautas brāļiem savā starpā vajag turēt saprašanās un sadarbības garu, tāpēc apgaismotākajiem prātiem nevajag lepniem būt pret to, ko krietns tautietis aiz labas sirds tev priekšā ceļ.

Kad pirmā dedzība dzeramo trauku cilāšanā bija pāri, Pumpurs pierīkojās skolas kungam blakām, ko tas arī it laipni atļāva. Vai skolas kungs nevarēja ko vairāk pastāstīt par nogrimušām pilīm?

Jā, skolas kungs varēja gan pastāstīt, kā un kur tās pilis grimušas. Par visu to jau rakstīts avīzēs. Lasiet avīzes, jaunais tautieti! Avīzes ir izcils tautas apgaismošanas līdzeklis, un tās jālasa visiem.

- Lai gan, — viņš piebilda ne bez sāpīga sarūgtinājuma, — arī avīzēs māk ieperināties cilvēki, kam tautas ullislīšanās nav sirdslieta un kas tautas dzejiskos ražojumus nedrukā. Bet tāpēc tautieši vis lēti nepagurs un nemetis cīniņu pie malas, jo katrs dzejnieks tikai ar to ir liels, ka tas panāk, ka visi viņa ražojumi nokļūst caur laikrakstiem pie tautas.

Bet pats — vai skolas kungs pats arī tādus nostāstus lautā nav dzirdējis? — Pumpurs atgriezās pie sava.

Ak tautiešu mutē? Nē, pats viņš dzirdējis nebija. Viņam darba tautas druvā tik daudz, ka nemaz neatliek laika paklausīties, ko citi stāsta. Tautas brāļi ceļami augšā uz saules apmirdzētiem gaismas kalniem, kur ēteriski vēji vējo. Tik daudz viņam tautiešiem stāstāms, visur jā-būt klāt, lai tauta neteiktu, ka tās izglītotākie gari ar viņu nav kopā priekos un bēdās. Man, brāl, nekad nav bijis laika vecenīšu pasakas noklausīties. Grūts un ciešanu apēnots ir darbs tautas druvā, bet neviens nedrīkst no tā stāvēt malā, kaut arī būtu jāatdod savas asinis.

— Bet ko muižnieki un mācītāji? Vai tie viņam, tādam krietnam tautas censonim, nestājas ceļā? — Pie viņiem bija pienācis Kaudzītes Matīss.

— Tie melnie kovārņi? Tie latviešu tautas dēliem visur stāv ceļā. Septiņsimt gadus viņi cērt tautas dzīvajā miesā.

Viņu apkārtnē gan, paldies dievam, neviens tāds tumsas kalps nav pagadījies. Nē, viņš par savu kungu nevar sūdzēties. Pērn Jāņos krietnu pusmucu alus licis izvelt no brūža un viņam, skolotājam, nācis pat klāt un roku devis. Lai dievs dod tādus kungus visur, tad arī pazemīgam skolmeistaram samazinātos grūtais darbs tautas druvā, viņš varētu kaut brīdi atpūsties un pievērsties iecerētiem dzejiskiem darbiem. Jā, vai tautietis negribētu paklausīties dažus paņēmienus, ko viņš retos patapas brīžos, jūsmīgas aizgrābtības dzīts, salicis?

Nē, tautietis negribēja dzirdēt. Pumpurs piecēlās un igni atstāja kroga istabu. Viņš ilgi staigāja pa vakara krēslā grimušo ceļu, pa kuru viņi šodien bija atbraukuši. No miglas kāpa tēli, varoņi, kas nerada mieru kapā un gadsimtiem piedalījās dzīvajo darbos.

Blakus skolmeistaram cieši piesēdās Kaudzītes Matīss. Viņš nelikās dzirdam, ka no kroga ļaudīm kāds it paskaļi noteica: «Nu viņš lasīs visu vakaru, tā ka pat alum būs sāja garša.» Matīsa sirdi allaž tādas dzejiskas jūsmas ļoti pacilājot. Ja skolas kungs būtu tik laipns un viņam, svešam ceļa gājējam, ļautu dzirdēt...

— Neskumsti, tautieti! Tautas labā neviens nedrīkst atteikt darboties. Tāds cilvēks būtu pēdīgais pļēgurs un niekkalbis. Tieši svešam ceļa gājējam es savus darbus vislabprātāk ceļu priekšā. Tā tie radīs mājas vietu tautas viskuslāko bērnu sirdīs.

Skolas kungs tik bargi paskatījās uz apkārtējiem trokšņainajiem vīriem, ka tie uz brīdi pieklusa savās sarunās, un sāka:

— «Krietna dzejnieka gaudu ziņģe par tautas izglītošanas lauka nezālēm.»

* * *

Pumpurs atgriezās krogā, kad bija jau pdnigi satumsis. Skolas kunga vairs neredzēja. Savas ziņģes lasot, viņš esot drusku vairāk iebaudījis no glāzītes, pēc iecelts ratos un aizvests.

Krogā pēc dienas darbiem sanākuši jauni ļaudis — puiši un meitas, kā ari uz nakti palikuši vairāki tālu ceļu braucēji. Skanēja jautras balsis, dziesmas. Matīss drīz sameklēja vietu, kur pārgulēt, bet Pumpurs iejuka pulkā. Viņš te jutās pavisam brīvi un labi. Un, kad meitas ieteicās par dziesmām, viņš mudināt mudināja, ka ir pats pēdējs laiks pulkā sadziedāt. Bet svešais ceļinieks pēkšņi kļuva pavisam kluss, kad meitas kā pirmo sāka «Stāsti rnanim, Daugaviņa». Vai ceļa vīrs esot tādu dziesmu dzirdējis, un kā viņam tā patīkot? Jā, dzirdējis esot gan, bet par patikšanu viņš nesacīja ne vārda.

Nu gāja vaļā dziedāšana vienā gabalā, tā ka krodzinieks kļuva tīri īgns: tā bez atelpas dziedot, pavisam novārtā palika alus viņa mucās. Bet līdzēt tur nekā nevarēja.

Vakars kļūst arvien dziļāks, un, kad dzejnieks ieskatās, viņš pamana, ka laba daļa ļaužu jau izklīduši. Bet vai tādēļ viņš bija atstājis Jumurdu, lai, svešā krogā snaužot, pārlaistu garu nakti? Tad jau viņš

mierīgi varēja palikt Jumurdā, kur māte vakaros saklāja gultu un tikai putnu balsis aiz loga traucēja naktsmieru.

Vajadzēja kaut ko darīt. Un, kad atkal veras kroga dur-> i*. un nakts tumsā pazūd jauna meita un puisis, dzejnieks -.ik .1 tā, ka viņa vārdi dzirdami visā telpā:

Drīz būs pusnakts!

Tas ir pasacīts tik stingri un liktenīgi, ka ļaudis pēkšņi pieklust. Pumpuram patika klausītājus iztrūcināt ar dīvainiem šausmu stāstiem, un viņš saprot, ka arī šovakar līkai tādi stāsti var saturēt kopā šos izklīstošos ļaudis. Tāpēc viņš turpina:

— Tā ir stunda, kad pa gaisiem, savus tumšos darbus dzīdamas, skrien raganas. Jaunas meitas un vecas sievas, kas iet raganās, pirms pusnakts atstāj cilvēku sabiedrību, lai tieši divpadsmitos uz slotas kāta vai caura bluķa pacelies gaisā un joņotu pāri mežiem un purviem uz savām sapulcēšanās vietām. Vai tam puisim, kas tādā raganu meitā ieskatījies! Tādam naktīs nav miera, bet diena tam kļūst aiz negulētas nakts par mocību, jo acis pie darba krīt ciet un puisis kļūst pasaulei par apsmieklu. Bet viss iaganu niknums nāk pār to, kas slepus noskatās, kā jauna meita nomet savas sievišķas kārtas drānas un nakti divpadsmitos pārvēršas par raganu.

Pustumšā kroga istaba tagad ir tik klusa, ka pat adatu varētu dzirdēt nokrītam. Krogu vairs neatstāj neviens, un arī krodzinieks, aizmirsis ļaunoties, vērīgi seko svešā ceļa-gājēja stāstam.

— Mūsu — Lielvārdes pusē dzīvoja jauns puisis un meita, kas viens otrā bija ieskatījušies. Bet meita bija ragana un katru nakti devās pār Aizkraukles siliem savās nešķīstajās gaitās. Puisis nobrīnās vienu vakaru, nobrīnās otru, kāpēc, pusnaktij nākot, viņa nolūkotā kļūst nemierīga un aizsteidzas uz savu kambari, kaut arī tēvs un māte sen jau apgūlušies. Kādā vakarā, kad meita atkal no šā aiziet, puisis dodas viņai pakaļ. Un ko viņš redz? Meita klusītiņām izslīd pagalmā un dodas pie liela ozola bluķa, kas gulējis sētmalā. Un kas nu notiek? Meita uzsēstas jāteniski uz bluķa, noskaita kādus slepenus vārdus, uzsit bluķim ar spieķīti, un tas ar visu meitu paceļas gaisā. Nu puisis saprot, ka meita ir ragana.

Bet tai laikā kaimiņu saimnieka meita — arī ragana — bija laidusies sētai pāri un puisi pamanījusi. Un, kolīdz puisis ieiet savā istabā un taisās iemigt, tā viņš dzird — aiz durvīm kāds it kā grabina, it kā grauž slieksni. Tagad puisis saprot, ka ragana ir klāt un alkst viņa asiņu...

Kroga istabā atskan izbaiļu kliedzieni. Jaunajām meitām šķiet, ka viņas nupat dzirdējušas savādi skrapstam aiz loga.

Pumpurs stāsta labu bridi, un viņam ir prieks, ka visi sēd, elpu aizturējuši. Kad puisis raganu pārvarējis, tai burvību atņemdams, un pasaka ir galā, tad visi mostas kā no smaga miega. Bet pats stāstītājs

nu jau it līksmi piebilst:

— Man šķiet, katrā jaunā meitā ir kaut kas no raganas, jo kā gan citādi viņas prastu puišu sirdis tā spīdzināt. Bet laba kopā dzīvošana var būt tikai tur, kur puisis meitai šo burvestību atņēmis un viņi ar kopīgu prieku iet druvā un sētā.

Visi ar Pumpura stāstu ir apmierināti, tikai kāds pusmūža vīrs pelēkās drēbēs žāvājas un saka:

— Tāds stāsts der tikai cilvēku baidīšanai. Protams, gan tad, ja viņi tukšiem māņiem tic. Vai tad tādus vien Lielvārdes pusē stāsta?

Pumpura acis iedzirkstas. Atkal viņam šķiet, ka viņš dzird dievu kumeļus uz debesu kalnu auļojam, zemes virsū šķēpus cilā pārvarīga spēka viri, un dzejnieks, pēkšņas iedomas vadīts, sāk jaunu stāstu:

— Tālu rietumos aiz trejdeviņām zemēm un trejdeviņām jūrām dzīvoja kāda briesmīga ragana. Tai bija dēls ar trim galvām. Viņš katru rītu gāja pie mātes un vaicāja: «Māt, vai es esmu pats stiprākais pasaulē?» Un katru rītu māte viņam atbildēja: «Jā, dēls, tu esi pats stiprākais pasaulē.» Bet kādā rītā māte sacīja: «Tu, dēls, būtu gan visstiprākais pasaulē, ja aiz trejdeviņām zemēm un trejdeviņām jūrām nedzīvotu Lāčplēsis, kurš ir trīsreiz stiprāks par tevi.» Nu raganas dēls vairs nelika mātei mieru, uzstādams, lai māte caur savu velnu skolu izdabūjot, kā Lāčplēsi varētu pārspēt. Ragana skrēja pie visiem velniem, bet neviens nezināja padoma, kamēr pēdīgi pats Līkcepure pamācīja: Lāčplēša spēks pastāvot viņa lāča ausīs; ja tās nocirstu, tad viņš būtu kā katrs cilvēks. Raganas dēls, to zināt dabūjis, devās uz Baltiju, uz Daugavas krastiem. Lāčplēsis dzīvoja Lielvārdes pilī un bija visu zemi iztīrījis no mošķiem un briesmoņiem, un tur nebija neviena sveša kunga, kas dzen ļaudis muižas darbos.

Raganas dēls skrēja tā, ka vētra sacēlās un visas straumes Daugavā šņāca briesmīgi. Lāčplēsis, to dzirdēdams,

tievās briesmonim pretim. Lāčplēsis cirta pirmais ar savu ».inago zobenu un nocirta raganas dēlam vienu galvu. Sis nrta atpakaļ un nocirta Lāčplēsim labo ausi — tūliņ labā ioka zaudēja savu stiprumu un nevarēja noturēt smago zobenu. Tad Lāčplēsis satvēra zobenu kreisajā rokā, cirta ai pakaļ un nocirta raganas dēlam otru galvu. Tas cirta .ilkal un nocirta Lāčplēsim otru ausi, un tūliņ arī kreisā ioka zaudēja stiprumu. Smagais zobens nokrita zemē. Bet «iri raganas dēls bija pazaudējis divas galvas un caur to kļuvis divi trešdaļas nespēcīgāks.

Pumpurs uz brīdi apklusa. Viņa stāsts tuvojās beigām, bet vai atkal tas mazticīgais vīrs nesacīs, ka tas viss stās-lits tikai cilvēku biedēšanai? Un patiesi — kāda šiem ļaudīm daļa par raganas dēlu un Lāčplēsi tālā teiku senatnē? Tagad taču vairs nebija ne raganas dēlu, ne stiprinieka Lāčplēša. Pumpurs saduga sevī un nelaimīgs vērās grīdā.

— Tālāk! Stāsti tālāk! — atskanēja balsis, un tajās dzejnieks

saklausīja dīvainas stīgas — it kā šo ļaužu dzīve būtu likta uz spēles tai tālajā cīņā. Un Pumpurs turpināja:

— Tālāk? — Tagad viņi stāvēja vīrs pret vīru: Lāčplēsis un tas svešais bruņinieks, kas, dzelzīs kalts, bija ieradies Baltijas zemē. Lāčplēsis metās tam virsū, tie sakampās rokām un sāka lauzties tā, ka zeme līgojās. Viņi lauzās līdz pat vakaram un bija nonākuši pašā Daugavas krastā. Tad Lāčplēsis svešo naidnieku gāza dziļajā nolejā. Bet smagās bruņas aizķēra Lāčplēsi un norāva viņu līdzi Daugavas dzelmē.

Brīdi stāstītājs atņēma elpu, piere viņam bija norasojusi, acis liesmoja.

— Tā nu viņi spēkojas gadsimtus cauri un nav beiguši vēl šodien. Laikiem pusnaktī laivinieki redz abus vīrus Daugavas kraujā. Laivinieki tic, ka beidzot Lāčplēsis svešo ienaidnieku nogrūdīs nolejā vienu pašu un tas noslīks atvarā. Tad Daugavas krasti no svešo jūga būs svabadi.

Pumpurs beidza. Liesma viņa acīs nodzisa, galvu nodūris, dzejnieks atstāja veco kroga istabu.

Pirmais ierunājās krodzinieks:

— Tad skat, kādi klaidoņi tagad uzrodas! Kungu ratos brauc, tu šo ar godu uzņem, bet, palūk, kādas bezdievīgas pasakas tāds sastāsta! Kas šim — viņš rīt būs gabalā, bet man par to ar mācītāju var būt barga runāšana. Ja tāds grib pasakas malt, lai stāsta savā mājā vai zem klajas debess. Kāpēc tādas jāsarunā manā krogā?

Kad neviens viņam neatbildēja, krodzinieks sāka steidzīgi rīkoties:

— Laiks vēls, rīt visiem darba diena, nav vairs nekāda pļāpāšana! Pie miera, pie miera!

Ļaudis pamazām izklīda. Tik tas vīrs, kas pirmāk bija Pumpuru uzrunājis, piegāja pie letes un palūdza mēriņu sīvā. Nu, tā ir cita runāšana, krodzinieks ielēja pavisam vēlīgs, jo, kamēr tas muldoņa te visiem prātus apmulsināja, krodziniekam nebija ienācis ne pliks grasis.

— Es allaž esmu sacījis: tāds nieka mēriņš vienmēr ii desmitreiz labāks nekā pārgudras runas, — krodzinieks priecīgs skaidroja.

— Es arī tā domāju, — pusmūža vīrs piekrita, pacēla savu dzeramo un uzsauca tā, ka noskanēja viss krogs:

— Nu, krodziniek, lai tad iet uz labu izdošanos Lāčplēsim!

Sīvo viņš norija kā zemeņu ogu un izgāja pa durvīm.

Krodzinieks sarāvās, kā pliķi dabūjis. Melno acu baltumi nozibsnīja, roka pacēlās aiz smerdekļa cilindra, uguns nodzisa, un telpu apgaismoja vienīgi augusta nakts mēness, kas, raganu gaitas nolūkodamies, stāvēja debesīs liels un smaidīgs.

* * *

Otrā rītā līdz ar sauli viņi devās tālāk.

Augstrozē Pumpurs nedabūja ozola pat cirvja kātam. Dzejnieks

par to neskuma. Šo ceļojumu viņš vēlāk atcerējās labprāt. Vēl jo vairāk tāpēc, ka pēc atgriešanās Jumurdā drīz sastapa Gobu Edi, un viņi aizmirsa, ka viņu ceļu šķērsojis melns kaķis. Jo ikvienai mīlestībai ir arī tādas bēdas, kas laimi padara stiprāku.

15. RĪGA

Uz Rīgu bijušais Jumurdas muižas pārvaldnieks devās kā pasaku ganu zēns uz apburto ķēniņpili.

Zirgi smagi vilka ratus pa pavasara izmiekšķētajiem ceļiem uz Kokneses staciju. Pumpurs vērās rūsganajās birzīs, skatījās, ka pakalnos saules pusē pērnajai kūlai laužas cauri pirmie zajie asni. Tas viss bija skaisti. Bet lai paliek šis skaistums. Pumpurs to skata pēdējo reizi.

Tagad viņš beidzot dzīvos un strādās Rīgā. Vienmēr viņš ar lielām cerībām bija braucis uz šo brīnumaino pilsētu.

Darbs? Protams, viņš Rīgā rokas klēpī neturēs. Tom-sons taču viņam pasolījis darbu savā kaulu miltu fabrikā.

— Pumpura kungs, — Tomsons bija sacījis, — jūs varētu būt kaut kas līdzīgs mana fabriķa direktoram. Es domāju, Tomsonam gan tik daudz naudas atradīsies, lai nejautu tautiešu iemīļotajam dziesminiekam svīst kaut kur jaunbūvēs par planku nesēju vai ķieģeļu ķerras stūmēju Bez tam mans fabriķis — tas ir tīri tautisks pasākums Mans fabriķis, Pumpura kungs, ir tikpat tautiska lieta kā, sacīsim, pacilājoši dzejas gabali iz mūsu brīnišķīgās pagājības. Jo tautas dzīves pamatiem ir divas puses — tā viena gruntējas uz veselīgu veikalniecisku rocību, tā otra — uz dailīgām dziesmām un tautiski noglītotiem lindrakiem. Tādējādi jums, Pumpura kungs, pie manis strādājot, būs iespējams stiprināt šīs abas puses.

Tā nu Pumpura pirmais gājiens Rīgā bija pie Tomsona.

Tomsons viņu saņēma nevaļīgs un diezgan nomāktu prātu. Labi, ka Pumpura kungs ieradies. Jā, tas pavisam labi, ka tautietim tāda dedzīga latvieša sirds. Tieši tādas sirdis tautas attīstīšanai esot vajadzīgas, jo tagad blēžu un krāpnieku saradies tik daudz, ka goda vīrs varot villies skaidrā dienas laikā.

— Tikai redziet, Pumpura kungs, ir zināmas grūtības ar to pašu naudu.

Pumpurs smaidīja, uz Rīgu nākdams, viņš nemaz necerēja pie zelta bedrēm klāt piekļūt.

Bet Tomsons turpināja savu:

— Kamēr visas izdošanas rēķini uz papīra, tikmēr naudas it kā pietiktu. Bet pamēģini būvēties, tad viss kļūst citādi. Pat pašu tautieši par pussapuvušu dēļa gabalu prasa zvēra naudu! Un jāsaka — pašu tautieši taisni tie niknākie plēsēji. Cik tā fabriķa ierīkošana viena man nav izmaksājusi, kaut arī tikai tādu dēļu šķūni vien, taisnību sakot, esmu uzcēlis.

Par to Pumpurs nezināja sacīt ne labu, ne Jaunu, jo viņš Tomsona uzņēmumu vēl nebija redzējis.

Tai dienā Pumpurs sameklēja nelielu istabiņu un vakarā no jauna iegriezās pie sava principāla. Tomsons bija gribējis, lai Pumpurs pastāsta, kādi slaveni dzejas ražojumi viņam padomā.

Viņi sēdēja Tomsona dzīvoklī mīkstos krēslos, un griestu lampa meta dzeltenu, siltu gaismu. Ienāca arī Tomsona kundze, un viņi trijatā dzēra melnu kafiju.

Tomsona kundze skatījās pabiklajā viesī un nopūtās:

— Tie taču ir laimīgi laiki, kad cilvēks var tā viens pa pasauli staigāt un viņu nenomāc tūkstoš rūpes, kas nāk līdz ar famīlijas dzīvi. Jūs taču vēl nedomājat sev laulātu draudzeni izraudzīt, Pumpura kungs?

Dzejnieks piesarka un nomurmināja, ka, tik svarīgu soli dzīvē sperot, vajag visu kārtu kārtām pārlikt, jo tas neesot vieglprātībā darāms darbs.

— Tās ir pareizas domas. Jums tagad vajadzēs vienu otru gadu pastrādāt un pieaugt turībā, līdz jūs varēsit apskatīties pēc kādas cienījamas jaunavas rokas.

Iejaucās mājas tēvs:

— Sirsniņ, bet varbūt Pumpura kungs jau ir kādai zeltenei acīs ieskatījies.

Tomsona kundze tā nedomāja.

— Bet tad taču viņš vienā baltā dienā nepamestu to zelteni un nenāktu uz Rīgu! Atstātā jaunava mirktu asarās, un to nu neviena dziesminieka sirds nevar pieļaut.

Tomsona kundze bija jauna, un viņa laikam garlaikojās istabu šaurībā. Tagad viņai bija daudz kas stāstāms un jautājams, tā ka Pumpurs lāgā netika pie vārda. Bet tas nekas, labāk par nākotni runāt mazāk, izklausīsies pēc lielības.

Pastarpām, sievu pārtraukdams, ierunājās arī pats Tomsons:

— Būs pavisam labi, Pumpura kungs. Jūs tagad strādāsit manā uzņēmumā. Un tad lai kāds pamēģina pārmest, ka man vairāk rūp materiālīgie labumi nekā tautas gara dzīve. Kurš no tiem bļāvējiem vēl ir devis darbu dziesminiekam? Arī Auseklis tagad ir manā dienestā. Pašreiz viņš strādā manā žurnālā «Vārpa» — kādu nieku, lai rokas nebūtu jātur gluži brīvā. Bet drīz viņš būs manas fabriķa skolas vadītājs.

Patiešām, patiešam — būs pavisam labi. Tā domāja arī Pumpurs, pa naksnīgajām ielām uz savu jauno mājas vietu dodamies.

Otrā dienā Pumpurs ieradās Tomsona fabrikā. Fabrikā? Tomsons bija runājis patiesību — viņa uzņēmums patiesi vairāk atgādināja nolaistu šķūni nekā solīdu fabriku. Fab-tikas īpašnieks laikam bija izlasījis Pumpura acīs apjukumu, tāpēc steidza piebilst:

— Te ir viss, kas vajadzīgs, lai ražotu labus kaulu miltus un superfosfātu.

Pumpurs kjuva par Tomsona kunga fabrikas direktoru.

Pagalam pieputējušā šķūnī rosījās cilvēku desmit. Tagad mums būs direktors? Ļoti patīkami. Labdien, direktora kungs! Vai ar jaunu vadību mums būs arī jaunas algas? Ak direktora kungs par to nekā nezina? Tad drīz viņš zinās — katrs kārtīgs uzņēmējs strādnieku algas arvien mēģina pazemināt. Citādi neatmaksājas uzņēmumus ierīkot.

Sākums nebija nekāds priecīgais — to Pumpurs saprata uzreiz. Te bija apputējuši vīri, paskarbi un drūmi, acīm redzot, pēc fabrikas vadītāju sirds tie nemeklēja.

Patiesi, nekā priecīga te nebija. Toties smirdēja visa apkārtne. Smirdēja asi, pretīgi, līdz nelabumam. Te saveda smirdošus kaulus, kurus pārstrādāja par smirdošiem mēsliem.

Kad Pumpurs vakarā atgriezās mājās, viņam likās, ka smird visa Rīga. Ilgi viņš mazgājās, bet smaka neatkāpās, Ēdiens nenāca ne prātā, un arī otrā rītā viņš aizgāja uz darbu tukšā dūšā. Labi, ka Jaungaigalu Ede mita aiz trejdeviņiem kalniem un neredzēja, kāds bija viņa jaunais darbs.

Fabrikā Pumpuram visu dienu ko darīt nebija. Un viņš arī nekā lāgā nesajēdza no tāda direktora darbiem. Meklēt un iepirkt no krodziniekiem dzērāju apgrauztos kaulus bija pavisam nepatīkami.

Tomsonam, šķiet, nebija nekādu iebildumu, ka jaunais direktors bieži nozuda aiz Latviešu biedrības smagajām durvīm.

Jā, te mutuļoja tā dzīve, par ko domāja Pumpurs, uz Rīgu pošoties. Te iegriezās visi ievērojamākie tautieši, pārrunāja jaunākos notikumus un darāmos darbus.

Pumpurs Latviešu biedrībā bija gaidīts viesis. Dziesminieks Pumpurs? Kurš gan nezināja, ka Pumpurs «Baltijas

Vēstnesī» ievietojis tik saviļņojošu dzejas ražojumu kā «Bārenīte». Par to nekas, ka dzejolim apakšā parakstīti tikai divi skopi burti — rs, Latviešu biedrībā nāca tikai kulturāli cilvēki, un tie gan zināja, ko šāda kautrība nozīmēja.

Bufetes telpās tautieši sniedza Pumpuram roku un sacīja:

— Jums jau sen vajadzēja pārnākt uz Rīgu, Pumpura kungs! Nāciet pie mūsu galdiņa, Pumpura kungs! Nāciet, nāciet! Es uzskatu par pagodinājumu jums izmaksāt šodien nelielas vakariņas.

Pumpurs gāja. Visapkārt tik daudz sirsnības, draudzīgi smaidi, tāda laipnība un pieklājība, ka Pumpuram likās — viņš bijis pēdīgais muļķis, tik vēlu uz Rīgu atbraukdams.

* * *

Tomsons bija sacījis taisnību — Rīgā tagad dzīvoja arī Auseklis. Pumpurs ar viņu sarokojās sirsnīgi, un, atmiņās kavēdamies, abi dzejnieki pirmajā sastapšanās vakarā vēlreiz pārstaigāja Kaibaliņas gravas un klausījās, kā šalc Ķeguma krāces.

Bet senās līksmības Auseklim trūka. Pumpurs par viņa likstām jau

bija dzirdējis. Krons licis Neilandam Ausekli atlaist. Dumpīgu dziesmiņu sacerētājs Lielvārdes skolai neesot vajadzīgs.

Tagad Auseklis cerēja vadīt Tomsona fabrikas skolu. Jā, Tomsonam bija padomā tādu skolu ierīkot. Visi papīri valdīšanai jau iesniegti, atlika vienīgi gaidīt atbildi, kad varēs sākt darbu.

Auseklis staigāja pilns spīta. Šoreiz viņš būs tas, kas noteiks, kādam garam jāvalda skolā, un viņš pēc sava prāta izraudzīs mācību vielu. Lai nu ko, bet pātarus viņš bērniem galvās nekals.

Kad Auseklis par saviem plāniem stāstīja Tomsonam, tas ņurdēja, sacīja, ka skolas esot svarīgs tautas apgaismošanas līdzeklis, bet beigās kļuva nevaļīgs.

— Kad atļauja būs rokā, tad mēs, Krogzemja kungs, visu sīki pārrunāsim. Pašreiz tāda pārspriešana pielīdzināma iesma drāšanai, kamēr putns vēl mežā.

Auseklis tomēr drāza šādu iesmu. Viņš lasīja mācību «lamatas, meklēja mācību plānus, nāca pie Pumpura tos pārrunāt.

Kādā dienā viņš Pumpuram pasniedza aprakstītu lapu un neteica ne vārda. Pumpurs ieskatījās, ko tur Auseklis ar savu roku uzrakstījis. Tas bija lauku skolu mācību plāns, kas nule nodrukāts, Pumpurs lasīja, ko no tā izrakstījis Auseklis:

«Vidzemes Evaņģēlisku — luterisku skolu jeb zemnieku skolu mērķis ir: tos bērnus sataisīt uz iesvētīšanas mācību un uz iestāšanos iekš draudzes dzīves ... Īsa dievlūgšana jānotur, priekšpusdienas stundas sākot un beidzot un priekš gulēt iešanas, proti, rīta, pusdienas un vakarlūg-šana. Stundās mācāms «Iz Vecas testamentes»: Radīšana, Paradīze, Pirmā apgrēkošanās, Kains un Ābels, Ābrahams, Jāzeps ar saviem brāļiem, Jāzeps cietumā, Jāzeps godā celts, Mozus piedzimšana, Bauslības došana ...»

Kad Pumpurs beidza lasīt, Auseklis ļāva vaļu dusmām:

— Man mati ceļas stāvus, kad iedomājos vien, ka skolotājam jābūt tik nelietīgam un visi šie pātari jāsadzen bērnu galvās. Un kas visu to sadomājis? Tie paši, kas tev nenovīda augstākas skolas un man vispār nenovēl skolas darbu strādāt. Un es lai mācos šos priekšrakstus un tos paklausīgi izpildu!

Brīdi klusējis, Auseklis turpināja, bet nu jau daudz mierīgākā valodā:

— Ar katru dienu manī aug lielāks naids un reizē art dusmas un trula vienaldzība. Mācītāji ienīst pat manu vārdu, viņi padzen mani no vienas skolas, no otras, un tas viss ir briesmīgi. Bet varbūt tā labāk. Jo, ja viņi mani nepadzītu, es, skolās viņu priekšrakstus pildīdams, vai nu samierinātos ar viņu gribu un tātad kļūtu par nelieti, vai ari, nīzdams šos priekšrakstus, kļūtu ārprātīgs. Dzīves Latvijā nav nedz ar darbu, nedz bez darba.

Tai vakarā viņiem nekāda saruna vairs neiznāca. Auseklis drūmi

klusēja. Tikai kad devās projām, noteica:

— Mēs laikam abi esam muļķi. Jādomā pirmām kārtām par to, kā tikt Rīgā pie sava nama. Te var iet divus ceļus — apprecēt bagātu sievu vai plēsties pēc amatiem tautisko vadoņu pulkā. Abi pasākumi ir lietderīgi un ļoti atmaksājas.

* *

Dienas gāja, kaulu miltu fabrika smirdēja, Pumpurs brīvajā laikā nīka Latviešu biedrībā.

Tagad viņam pašam bija jāprotas savu tēriņa daļu samaksāt. Protams, tas bija pareizi, tikai rubļi gan no viņa patukšās kabatas aizslīdēja brīnum ātri. Neticami daudz viens cilvēks Rīgā tādā draudzīgā vakarā varēja nodzert un noēst.

Augstas laimes tautai uz priecīgu satikšanos nu jau kārtu kārtām nodzertas, atgriezās parastās sarunu valodas.

Arhitekts Baumanis, pēc kura projekta bija celts Latviešu biedrības nams, pukojās par Dīriķi:

— Tas hofrāta kungs domā, ka Latviešu biedrība tikai tāpēc ierīkota, lai palīdzētu viņam izdot «Baltijas Vēstnesi». Bet dzīves pamati gruntējas uz cilvēku turību. Ja latviešiem Rīgā nav pašiem savu namu, savu fabriku, tad «Baltijas Vēstneša» rakstīšana par tautas labklāšanos ir tukša salmu kulšana. Kamēr latvieši nebūs ieguvuši tādus pašus dzīves grunts pavedienus, kādi ir vāciešiem, tikmēr tautiskā ideālība nav plika graša vērta.

Arhitekts Baumanis bija Latviešu biedrības priekšnieks, un viņa vārdos derēja ieklausīties.

Bet straujais, nesavaldīgais teātra vadonis Ādolfs Alu-nāns, kam biedrības varasvīru neizdarības dēļ lugu izrādīšanas jo dienas jo vairāk paputēja, runāja tā, ka pat sēdētāji pie blakus galdiņiem pārstāja ēst un klausījās, par ko šis jaunais cilvēks sašutis.

— Tagadējo varasvīru kāre pēc naudas ir tik liela, ka viņi vispārības vajadzības savā stulbumā un tumsonībā pilnīgi aprakuši. Teātra zāle tiek steidzīgi izīrēta kuram katram, kam vien ir nauda. Tāpēc man pašas biedrības izrādes nav iespējams sarīkot, jo telpas vienmēr aizņemtas. Kas tautas labklāšanos grib šķirt no tautas kultūras, tas šais laikos pie cieņas netiks.

Rīgas Latviešu biedrībā šad tad ieradās pajauns tieslietu zinātnības speciālists Krišjānis Kalniņš. Daudz runāt nebija viņa dabā, viņš savus spriedumus izsacīja īsi, bet brīnum skaidri:

— Šeit biedrībā pārlieku mīl runāt. Cilvēkam turpretim vajag nevis prātot no rīta līdz vakaram, bet strādāt. Un, kad ir pienākusi stunda alus kausa cilāšanai, tad arī to vajag prast darīt godam.

Pats Krišjānis Kalniņš patiešām to prata darīt godam. Biedrības bufetē viņš augas dienas nenīka, bet, kad atnāca, tad strādāja tā, ka pat pieredzējušiem biedrības apmeklētajiem radās cienība par šā vīra

lielo izturību. Vēl jo vairāk tāpēc, ka nākamajā rītā Krišjānis Kalniņš stalti sēdēja savā kantorī un neviens nevarēja pateikt, cik raibi viņam pagājusi iepriekšējā nakts.

Tādus vīrus derēja ievērot. Tādi nedarītu kaunu ne Rīgas Latviešu biedrībai, ne visai latviešu tautai. Bet tas Baumanis! Cik ilgi šis cilvēks domā dzīvot no tā goda, ka viņš cēlis biedrības namu? Un par to celšanu taču viņam viss ar uzvijām samaksāts!

Šādas valodas saklausījies, Pumpurs pusnaktī domīgs gāja uz māju. Kas gan te Rīgā notika? Kad viņš par to ieminējās Dīriķim, hofrāts mierīgi paskaidroja:

— Tā mums ir tāda kā jaunu dēliešu aurošana. Vieni grib ideālībā dzīvot, bet viņiem nav ne naudas, ne prašanas, tāpēc no viņu cenšanās nekas neiznāk. Otri, redzēdami, cik tiem pirmiem dzīvē aplam klājas, ne par kādu ideālību negrib ne dzirdēt un rīkojas kā tie prastākie kupči. Bet dzīve iet uz priekšu tikai tad, ja cilvēks savu ideālību savieno ar praktisku darbošanos. Tā arī es savu dzīvi esmu iekārtojis. Mans «Baltijas Vēstnesis» atnes man cieņu tautiešos un, jāsaka, arī pašu gluži bez kapeikas neatstāj. Citādi dzīvot ar godu nav iespējams, Pumpura kungs.

Sevišķi daudz Dīriķis no dzīves neprasīja, un daudz viņš nedeva arī pats — tas nu ir pavisam skaidrs.

Kādā vakarā, kad Pumpurs atkal nīka biedrības bufetē, pie blakus galdiņa sēdēja pusmūža vīrs ar labi piebriedušu stāvu. īsos pirkstos karbonādi aiz ribas gala turēdams un sulīgus kumosus nokozdams, viņš laiku pa laikam uzmeta acis dzejniekam, līdz pēdīgi nenocietās:

•— Tu, draudziņ, laikam esi Pumpurs? Tas, kas tās peršas raksta? Kādu vakaru mans meistars man tevi rādīja.

Kad Pumpurs pret šīm zināšanām neiebilda, svešais vīrs turpināja:

— Būsim pazīstami. Krēsliņš. Būvuzņēmējs Krēsliņa kungs. Neesi dzirdējis? Par to nekas, es tikai tagad nāku cieņā, un avīzes visu to, kas Rīgā labs notiek, ir par kūtrām laikā aprakstīt. Man patīk tavas peršas. Protams, man nav laika izlasīt visu, ko tais grāmatās un avīzēs saraksta, man jāstrādā godīgs darbs. Bet. izglītības man netrūkst. Mani interesē viss, kas pasaulē notiekas. Arī peršas, lai gan tās pie būvēm man nekur nav kur likt. Bet tāda ir cilvēka daba. Piektdienās es eju vannā, tad dienestmeita man lasa priekšā, kas pa nedēļu sarakstīts. Dienestmeita man ļoti uz tām peršām . ..

Pumpurs gribēja piecelties un aiziet, bet Krēsliņa kungs jau piesēda pie viņa.

— Tu varen raksti. Visu gan saprast nevar, bet tāpēc jau tās ir rīmes, nevis krodzinieka pasniegts rēķinums. Ko tu pie tā Tomsona nīksti? Pie tā plikadīdas! Viņš taču put laukā. Viņš izputēs, draudziņ! Izputēs ar savu ideālību un ar saviem sprāgušu lopu miltiem vai klijām. Tas ir kā āmen baznīcā. Jo ne ideālība, ne tādi milti naudu

neienes. Bet pasaule iekārtota gauži vienkārši: kas vairāk naudas izdod, nekā tā ienāk, tas izput. Un ar to tā balle beigta.

Pumpuram grūti bija novaldīties. Ko šis kupcis te viņam uzplijās ar savām gudrībām?

Bet Krēsliņa kungs neļāva runāt:

— Tu tikai sēdi un klausies. Ne katru dienu tev iespējams prātīgu vārdu dzirdēt. Jo te visi ir žuļiki. Un, kam tā skaļākā mute, tas vislielākais žuļiks. Vai tu domā, ka Dīriķis ir labāks? Ideāliba viņam priekšā un pakaļā, bet pats briest resnāks ar katru dienu. Par sludināšanām avīzēs uzņēmējiem vai ādu nost plēš. Un pašiem latviešu cilvēkiem! Man lai nestāsta, es pats esmu uz Rīgu pastalās atnācis un zinu, starp kādiem vilkiem te jādzīvo. Jo izglītotāks cilvēks, jo lielāks blēdis. Skolas šādus žuļikus pataisa tikai manīgākus. Tādus, draudziņ, tu prastā peļu sitamā nenoķersi, tur vajag lapsas slazdus!

Tagad Pumpurs prom iet vairs negribēja.

— Jūs arī esat Latviešu biedrības biedrs?

— Kā gan citādi? Naudas man netrūkst.

Pumpura acis ļauni smējās, kad viņš sacīja:

— Bet tad taču jums kaut piektdienās, vannā sēžot, vajadzētu padomāt par visu tautu un nerūpēties allaž tikai par savu labklāšanos.

Būvuzņēmējs kļuva tīri pikts.

— Kāda velna pēc tu man te tos Dīriķa un Tomsona zvanus skandini? Tukšam vēderam tāda tautība bijusi nebijusi, bet, kam nauda makā, tam tautību pavisam nav kur likt. Es tev teikšu, peršiniek, nāc pie manis uz būvēm!

Es tev varu dot. tādu algu, ka tev iznāks ir ko pašam paēst, ir ko skuķiem sestdienas vakaros samaksāt, lai viņi lavā priekšā ar pliku dibenu danco. Man nav žēl. Vai tu domā, Tomsons vien var plātīties, ka viņš savu fabriķi apvienojis ar tautiskiem ideāliem? Tomsons ir pliks kā baznīcas žurka, bet būvuzņēmējs Krēsliņa kungs var samaksāt neskopodamies par tiem kultūras izglltojumiem. Ober! Pusduci alus un divas porcijas jaktsdesas!

Atkal Pumpuram pievērsies, Krēsliņš līksmi sacīja:

— Un raksti peršas! Es samaksāšu arī par tām.

— Un dienestmeita tās jums piektdienās lasīs priekšā, kad jūs sēdēsit vannā?

— A kā tad citādi? Ja es tās peršas pērku, tad es viņas gribu arī dzirdēt.

Kalpotājs atnesa alu, brūnais, putojošais šķidrums guldzēdams lija glāzēs.

Pumpurs piecēlās.

— Kur jūs, Pumpura kungs? — Krēsliņa kungs nesaprata. — Par to, kas uz galda, es samaksāšu. Es to varu atļauties.

Viņš sniedza Pumpuram pielieto glāzi.

Pumpuram likās, ka bufetes telpa piebilda ar melnu tumsu. Platām acīm viņš skatījās Krēsliņā, rokas sažņaudzās dūrēs. Sagrābis aiz viena stūra galdautu, viņš vilka. Skanēdamas gāzās pudeles, krita dakšiņas, naži.

— Cūkas! Cūkas jūs te esat! Visi no vietas!

Pārsteigtajam apkalpotājam pametis trīsrubļu zīmi, viņš atstāja telpu.

Būvuzņēmējs bija patiesi noskaities. Apkalpotājam, kas savāca stiklus, viņš neapmierināts uzbrēca:

— Lai plīst! Vai tās mantas trūkst? Bet ko tāds dzer, kas nevar turēt? Un kāpēc tāds vajadzīgs Latviešu biedrībai?

* * *

No iecerētās skolas Auseklim nekas neiznāca. Tomsons pieprasītās atļaujas nedabūja. Sevišķi sarūgtināts par to Tomsons nelikās.

— Es darīju, ko varēju, lai arī strādnieku bērni tiktu pie gara gaismas, bet ja nu visur tāda neatsaucība ... Un, taisnību sakot, nenieka man tāda skola neienestu.

Tā laikam bija taisnība. Bet Auseklis staigāja gluži nelaimīgs — darbu viņam Rīgā nedabūt. Viņš gan joprojām vēl knibinājās pie Tomsona «Vārpas», bet tā bija tikai tāda dienu zagšana. «Vārpu» nepirka, un tās mūža gals jau skaidri saredzams.

Tad Auseklim laimējās. Viņam solīja skolotāja vietu Ģertrūdes baznīcas skolā — rudenī, kad atsākas mācības, lai Krogzemis esot laikā klāt.

Bezdarbība bija mokoša, vasarā vējš Rīgas ielās dzenāja smilšu mākoņus, visa Daugavmala tirgus rajonā smirdēja pēc zivīm, un Auseklis pameta Rīgu. Dzirdēja, ka viņš it kā aizbraucis uz savu dzimto pusi, it kā uz Vietalvu, kur iepriekšējā gadā bija sapazinies ar Dziedāšanas biedrības priekšnieku Juri Kalniņu.

Tomsona fabrikas ražojumus nepirka. Viņš gan ievietoja sludinājumus «Baltijas Vēstnesī», ka viņa skunst-mēsli ir paši labākie, bet tādi iegalvojumi nekā nelīdzēja. Citas firmas bija bagātākas, tās ielika trīskārt lielākus sludinājumus un lielījās, ka tikai pie viņiem dabūjami visīstākie angju sūdi.

Tomsona kundze juta vīram bēdās līdzi:

— Skaidri redzams, ka viņi ar tiem lielajiem sludinājumiem plātās, lai tautisku uzņēmumu izputinātu. Te nu latviešu cilvēkiem vajadzēja saprast, kas par nekaunību aiz visas tās izrīkošanās slēpjas, un aizstāvēt to, kas uz skaidras latviešu zemes gruntējas. Bet tā ir dzīva patiesība, ka latvietis latvietim drīzāk sprunguli pamet ceļā nekā sniedz palīdzīgu roku.

Kad vīra nebija klāt, Tomsona kundze nelaimīgi stāstīja Pumpuram:

— Man personīgi šķiet, ka sūds paliek sūds, vai tas ir latviešu vai

angļu. Bet kāpēc tad latviešu cilvēki tam angļu pakaļ skrien?

Pumpurs gluži tā nedomāja:

— Man šķiet, latviešu zemnieki vispār iztiek ar to laukiem vajadzīgo labumu, kas dabūjams viņu pašu kūtī. Pret visu mākslisko viņiem diezgan liela neuzticēšanās. Un ari naudas viņiem maz.

Tagad Tomsona kundzes acīs parādījās asaras:

— Kam gan tās pietiek? Mans vīrs vada tautu pretim gaišākai nākotnei, bet man jāstaigā mēnešus trīs ar vieniem un tiem pašiem lindrakiem. Tas taču ir skandāls! Kas tā par dzīvi!

Tā laikam patiešām bija grūta dzīve. Jo dažas dienas pēc Tomsona kundzes asarām starp Tomsona kungu un viņa fabrikas direktoru notika šāda saruna:

— Naudas nav, Pumpura kungs. Es tikai maksāju un maksāju tam fabriķim klāt, bet atpakaļ nesaņemu nekā. Un naudas strādniekiem jāmaksā milzīgas. Tad es vairs nekādi nevaru tikt cauri, ja algas ir tik pārmērīgi augstas.

Silti paskatījies Pumpuram acīs, Tomsons turpināja:

— Tu parunā ar viņiem. Ar tiem netīrajiem velniem. Galu galā viņiem jāsaprot, ka tā ir tautiska lieta, ko viņi dara. Ka arī viņiem viens otrs upuris jānes.

Pumpurs mazliet pabrīnījās par to tautiskumu — no tiem desmit cilvēkiem laikam tikai daži bija latvieši. Kāda sveštautiešiem daļa ar Tomsona tautiskumu? Bet parunāt viņš apsolījās.

Ar strādniekiem tomēr nekāda saprašanās neiznāca.

Ak Tomsonam peļņa par mazu? Un tāpēc mēs lai šai elles smirdinātavā strādājam par velti? Un sievas un bērni lai mums mirst stāvus badā? Paldies par tādu laipnību. Lai Tomsons netur karieti ar divi zirgiem un kučieri, tad nevajadzēs iekārot nabagu ļaužu nopelnītu kapeiku. Jā, un lai sieva viņam nedzīvo pa māju kā nobalsināta mamzele, bet lai pati arī pieliek rokas pie darba.

Pumpuram likās, ka ne jau pāris zirgu un kučieris var fabriku saglābt.

Strādnieki tomēr nesaprata:

— Tātad, direktora kungs, iznāk tā: kas strādā, tam jāpievelk josta ciešāk, bet, kas strādniekus komandē, tie dzīvo, kā dzīvojuši, kaut arī fabrika neienes ne graša.

Pumpurs piesarka — tas taču laikam uz viņu pašu tēmēts. Ak, pārlieku bagātīgi gan viņš tagad dzīvoja! ...

Kad Pumpurs stāstīja par savu sarunu Tomsonam, tas sapīka:

— Atklāti sakot, tik muļķīgi ar viņiem nedrīkstēja runāt, kā jūs to esat darījis, Pumpura kungs. Tā nu iznāk, ka atkal tie nopietnākie grūtumi jākārto man pašam.

Pumpurs jau sen bija izdomājis kādu domu.

— Man šķiet, ka visnetaisnāk jūs maksājat man, Tomsona kungs.

Es taču jūsu uzņēmumam nedaru nekādu labumu, tāpēc man no jums nepienākas ne kapeikas.

Tomsons apmulsa:

— Tā tas nebija domāts, Pumpura kungs! Tā tas pavisam nebija domāts.

Bet Pumpurs turpināja savu:

— Tas nav godīgi, ka es par nestrādāšanu saņemu naudu. Vēl jo vairāk tāpēc, ka jums pašam tās trūkst. Tā es jūsu strādniekiem nevaru acis skatīties, jo man šķiet, ka es viņu skopās maizes donas padaru vēl plānākas. Tā es nevaru dzīvot.

Tomsons braucīja bārdu.

— Bet lad jau jūs no maniem pasākumiem aiziesit, Pumpura kungs? Un tad visa Rīga runās, ka ar Tomsonu izglītotam cilvēkam nav iespējams sadzīvot!

— Darīsim tā, Tomsona kungs, jūs man maksāsit tikai tad, kad patiešām būšu ko jūsu fabrikas labā padarījis. Un bez tam — jūs taču taisāties izdot jaunu avīzi, varbūt tur es jums varu būt vairāk noderīgs nekā fabrikā.

Tomsons nogrozīja galvu — viņš vēl padomāšot.

Nākošajā dienā Tomsons pats runāja ar strādniekiem, un turpmāk viņi saņēma mazāku algu.

Tomsons atkal uzbilda Pumpuru, lai taču viss paliekot pa vecam. Bet Pumpurs nebija ar mieru. Tad arī Tomsons daudz nekaulējās.

— Ja jūs domājat, ka tā taisnīgāk, Pumpura kungs, tad es jau nu nebūšu tas, kas jūsu sirdi darīs smagu.

Tagad Pumpuram brīva laika bija daudz vairāk. Tik daudz, ka pat Dīriķis noraudzījās viņā, galvu grozīdams:

— Tomsonam tā miltu būda laikam drīz būs ciet.

Laika bija daudz, bet dziesmiņu radās maz. No Piebalgas

Pumpuram atvilktnē glabājās rindas par seno lībju virsaiti Imantu, kas krita, cīnoties ar vācu bīskapu Bertoldu. Bet dziesmiņa nebija pabeigta. Kur lai šajā vienmuļajā dzīvē rodas cīņas domas, kādas domāja Imanta? Krūtis nemitīgi grauza rūgtums, un lielāks cēlās naids.

ies uz skolu, bet pēc pusdienas lūkos sameklēt pats sev mitekli.

Kad nākamās dienas pievakarē Pumpurs atgriezās no fabrikas, Auseklis gulēja uz dīvāna, raudzījās griestos un lā kā spītīgi svilpoja caur zobiem. Uz Pumpuru viņš pat nepaskatījās. Acīm redzot, noticis kas nelabs.

— Sastrīdējāties?

— Nē. Ļoti sirsnīgi izrunājāmies.

— Nemels niekus! Tu droši vien atkal pasacīji kādu bezkaunību, un tevi padzina.

Tagad Auseklis beidza svilpot un paskatījās uz Pumpuru.

— Ak tev arī šķiet, ka es citu neko nedaru, kā klīstu pa Latviju un

saku bezkaunības?

Bet nu Pumpura acīs bija redzams apmulsums un arī pārmetums. Tāpēc Auseklis sāka atkal svilpot.

— Šoreiz es nepateicu nevienu bezkaunību, — viņš pēc brīža sacīja. — Es tikai beigās pacēlu cepuri un sacīju: «Tātad sveiks, godāts kungs!» Tas bija viss.

— Ak dievs! Pastāsti taču beidzot, kas īsti šodien tai skolā notika!

Auseklis, likās, to nedzirdēja, uzlēca kājās un it jautri ieteicās:

— Visu dienu uz dīvāna esmu nīcis, iesim pastaigāties!

Pēc brīža viņi atradās uz ielas. Augusta saule jau bija

paslēpusies aiz namu jumtiem, un uz ielas bija patīkams vēsums. Novakares stundās gar Vērmanes dārza minerālūdens iestādi pastaigājās cienījami pilsoņi ar savām madāmām, greizu aci uz abiem dzejniekiem uzmezdami, kas, nemaz nekaunēdamies, buldurēja savā bauru valodā, kur visapkārt tikai smalkā vācu mēlē skanēja.

— Redzi, ar to skolu man nekas nesanāca, jo es neesmu piemērots tādu cienījamu birģeju audzināšanai, kādus tu redzi šeit visapkārt staigājam, — Auseklis ierunājās.

Viņi devās uz Daugavas pusi.

Daugava ... Tā gan šeit nebija tā līksmā un skanīgā upe, kāda plūda garām Lielvārdes krastiem un krāca, pāri Ķegumam dodamās. Šeit gar Daugavu melnēja zemas, kvēpiem apbirušas mājiņas, tirgus bija pienācis pašā krastmalā un nepatīkami smirdēja dienām un naktīm.

Un tomēr Daugavas ūdeņos likās rotājamies plašums.

No jūras atlidoja kaijas, ar saviem asajiem kliedzieniem it kā tālēs aicinādamas.

Saules rieta pietvīkušajā straumē raudzīdamies, Auseklis atstāstīja savu šārīta sarunu. Skolā viņam sacīts:

«Godāts kungs! Ģertrūdes baznīcas skolai, kas ir lab-klāšanā nodrošinātu pilsoņu mācības iestāde, vajadzīgs skolmeistars, bet ne peršinieks. Jo sevišķi mums nederīgs tāds peršu taisītājs, kas sevi par Ausekli sauc. Tas ir dieva prāts, ka mūsu ceļi vienkopus iet nevar.»

— Tas ir dieva prāts, ka es savā dzimtenē tieku vajāts ļaunāk par slepkavu ...

Daugavas krastā garu norieta ēnu meta Lielais Kristaps. Abiem dzejniekiem patika pakavēties pie šī saplaisājušā koka tēla. Kaut kas pievilcīgs bija šai neveikliem cirtieniem tēstajā vīrā, un tūkstoš domu allaž te cilvēku apņēma kā bites vasaras dārzā.

Šis senais teiku milzenis briesmu stundā nesa cilvēkus pāri Daugavai jaunā krastā. Tas bija sūrs darbs, jo briesmu stundā velti vieglumu meklēt. Tāds spēka vīrs tad paliek tautas piemiņā uz laiku laikiem.

No jūras puses atskrēja vakarīga vēja plūsma, no tās glāsta koka

tēls likās sadrebam, un teikas burvība izgaisa.

Kad viņi atgriezās ielās, Auseklis atkal spītīgi svilpa caur zobiem.

Latviešu biedribā, kā parasti, arī šovakar netrūka līksmu balsu.

Kad Pumpurs vecajam hofrātam pastāstīja par Ausekļa šāsdienas likstām, Dīriķis padoma nezināja.

— Neviens tagad vis lēti no savas vietas projām neiet, jo katrs mēģina palikt pie maizes kumosa kā vien prazdams.

Pumpurs iekarsa.

— Bet tad Auseklis nemaz nebūtu Auseklis, ja viņš to vien darītu kā mēģinātu, līdzīgi kaķim, noturēties uz slidena ledus.

Dīriķim tādas valodas nebija nekas jauns.

— Sabiedrībā ir kāda robeža, kuru nedrīkst nesodīti pārkāpt. Kolīdz to cilvēks aiz pārgalvības izdara, viņam vairs uz priekšu tikt nav iespējams. Ikvienam īstam vīram vajag būt nojautai, kurā vietā šī robeža novilkta.

— Tur gan nekādas nojautas nevajag, — Auseklis atcirta. — Jo šī robeža jau gadu simtos ir novilkta mācītāju un baronu prātos un valdīšanas likumos. Kam mugura lunkana diezgan, tam nav ko baidīties, ka viņš šo robežu pārkāps.

Atstājis Pumpuram no Alojas atvesto lauku maizes klaipu, Auseklis pameta Rigu. Viņš devās tādā kā sirojumā pa Latvijas laukiem. Uz Gostiņiem, uz Vietalvu, uz Odzienu — uz tām vietām, kur viņš kādreiz ticis draudzīgi saņemts.

Pumpurs palika atkal viens. Laikiem viņš aizrakstīja Edei, bet tais vēstulēs nebija ne vārda sacīts, ka Rīgā atgadās arī tādas dienas, kad drauga atstāta maizes dona ir vienīgais, ar ko remdēt izsalkumu.

* * *

Ede un vecāki dzīvo šķirtas dzīves. It sevišķi viņi vairās runāt par to, kas visvairāk nospiež sirdi. Ede ir savas nelaimes pārlaidusi klusēdama un tagad jūtas divkārt stipra. Tikai nepiekāpties, ne solī nepiekāpties un nepadoties.

Kad Jaungaigalu saimnieks dzirdēja, ka Pumpurs atstājis Jumurdu, viņš cerēja, ka nu meitai varbūt trakums pāries. Bet tas nenotika. Tad kādā dienā Jaungaigalu saimnieks sacīja:

— Diezgan liela tu esi, lai savu likteni varētu izšķirt pati. Ja tu klausīsi vecāku prātu, es tev iepirkšu mājas, kur tu varēsi dzīvot mierā un laimē. Bet, ja tu iespītēsies un teiksies kārojam to pliko nabadzību, tad es tev patiešām arī nedošu ne apdilušu grasi. Padomā par to un iegaumē vienu: mīlestības ilgums ir mērījams dienām, bet jādzīvo cilvēkam gadu desmitus.

Ede, kā parasti, neatbild. Viņa allaž spītīgi cieš klusu, kad tēvs vai māte grib viņu no skaidri saredzamā dūk-snāja aizvadīt uz cieta ceļa. Var jau būt, ka Edei kauns par saviem vecākiem. Varbūt viņai liekas, ka viņa kļūs netīra, kolīdz sāks ar tēvu kaulēties.

Tēvam nāk talkā māte. Kad laiku pa laikam Ede saņem no Rīgas vēstules un no tāda papīra gabala pietiek, lai viņa staigātu augu nedēļu ar prieku acīs, mātes pacietības mērs ir pilns. Katru dienu viņa saka kādu vārdu, un Edei šķiet, ka ik dienu pār viņas galvu nolīst dubļainas šļakatas.

Pēdīgi vadzis lūst. Ede teicas aizejam ciemos pie Gobu attāliem radiem, bet mājās viņa nenāk. Paiet diena, paiet nedēļa, bet Edes nav. Sākumā māte zvēro dusmās, tad ļaunums sirdī applok — nē, nudien tas skuķis vairs nenāks mājā! Un, kas zina, nenocietīsies, saņems lielu galvu un aizskries uz Rīgu pie tā Gobu posta sākuma. Pavisam Jaungaigalu saimniece nezina, ko sacīt kaimiņiem, kad tie apprasās, kāpēc Ede vairs nav manāma pa Jaungaigalu sētu staigājam. Vai tad Edei esot kāda nelaime atgadījusies?

Tad Jaungaigalu saimniece dodas meitai pakaļ.

— Brauksim mājās, — tas ir viss, ko viņa Edei saka.

Ede atgriežas Jaungaigalās. Tagad viņai vairs neviens nesaka pārmetumus, bet vajadzīgs daudz spēka, lai dzīvotu mājās, kur cilvēki viens otram staigā garām klusēdami.

Ede ir jauna meita, un spēka viņai daudz.

* * *

Par to, kādas vētras iet pār Jaungaigalu laukiem, Pumpurs Rīgā nekā nezina. Edes vēstules ir prieka pilnas, Jaungaigalu saimnieku meita domā par nākotni, un viņas rakstītās rindas dzejnieka ar kaulu miltiem apputējušajās dienās ielaužas kā tālas atmiņas no pagātnes — laimīgas un gaišas. Tad viņam kļūst divkārt kauns, ka ir gan vēl viens vakars nosēdēts Latviešu biedrības bufetē, bet uzrakstīta nav neviena dzejas rinda. Tad viņš cilā aizsāktus darbus, meklē vārdus, kā tos turpināt. Bet vārdi pazūd kā viņa dienas Rīgas ielās. Arī «Imanta» neatrod un neatrod savu īsto balsi. Vai Imantu zem Zilā kalna bija apguldījuši tikai svešie iebrucēji, tautu uz gadu simteņiem iedzīdami verdzībā? Vai viņam smiltis virsū nebēra arī pašu tautieši, kuru sirdīs nebija ne mazākās atbalsis tam laikam, kas tagad bija pienācis pie tautas durvju sliekšņa?

Kādā septembra dienā Rīgā atkal ieradās Auseklis. Laikam brauciens uz laukiem viņam prieku nebija sagādājis. Dzejnieks sēdēja klusāks nekā parasti, brīžiem smējās īsiem, sausiem smiekliem. Vajadzēja tikai mājā kaut kur tālumā noklaudzēt durvīm vai arī atskanēt skaļākām balsīm blakus dzīvoklī, lai viņš jau nodrebētu, it kā slepus vajātājus tuvumā nojautis.

Darba viņam nebija. Viņš mēģinājis sarunāt Vecpie-baigā pie Kronvalda. Bet Vecpiebalga no Jaunpiebalgas nav tik tālu, lai jaunais draudzes gans Guleke neuzzinātu, kādu postu Jaunpiebalgā citkārt sacēlis Krogzemju Mikus, kas tagad nekaunējās saukties par Ausekli. Kurš mācītājs gan labu prātu ņems savā draudzē zvērinātu buntav-

nieku!

— Dedzīgu roku skolas druvā vajag daudz, bet Ausekļa tur nevajag, — dzejnieks pavīpsnāja.

Atkal viņi staigāja pa Rīgas ielām, atkal novakarēs kavējās Lielā Kristapa priekšā, domās aizklīzdami uz tiem laikiem, kad pasaulē dzīvoja milži. Milžus vajadzēja ari tagad, bet milžu nebija. Lielais Kristaps bija izkāpis Daugavas krastā un sastindzis. Bet vajadzēja iet tālāk, uz citu jaunu krastu, un tur vajadzēja jaunus spēka vīrus.

Auseklis visu vakaru bija kluss. Viņi jau bija Rīgu izstaigājuši krustu šķērsu, kad viņš ierunājās, it kā kādu grūtu domu nobeigdams:

— Tu tomēr esi laimes bērns, Andrej! Apskaužams laimes bērns! Tevi šī slīkšņa nevar gluži nabagu padarīt. Tev vismaz ir savas Jaungaigalas, uz kurieni tu pat melnākajā nestundā vari aizlaist kādu vēstuli. Jo tur ir kāds cilvēks, kas tavas rindas gaida un par tevi domā.

Pumpurs gan gribēja draugam iebilst. Ja visapkārt valda slīkšņa, tad viens cilvēks ir par vāju, lai dzīvi padarītu vieglu. Bet Pumpurs nesacīja nekā. Viņš nevienam nestāstīja, cik smagas kļuva domas, kad tās aizklīda uz Jaun-gaigalām. Tur bija jādodas kā pūķa rīklē.

Runāja atkal Auseklis:

— Man nav gluži nekā. Man pieder tikai naids un nicināšana pret tiem, kas ienīst mani un manu tautu. Sai naidā un nicināšanā mans draugu pulks ir mazāks par mazu, un mums visiem rokas saistītas. Bet es nepadošos. Es nicināšu un nīdišu šos tumsības kalpus, kamēr vien elpos mana krūts. Jo cilvēkam nav tiesības nenicināt un nenīst tos, kas pāri dara viņa tautai.

Brīdi viņš klusēja, galvu nodūris, tad pacēla savas šaurās acis, un tikai tagad Pumpurs īsti saprata, cik Auseklis bija bezgala nomākts un nelaimīgs.

Pēc dažām dienām Auseklis atkal pazuda no Rīgas. Dzirdēja, ka viņš no jauna devies uz Vietalvas pusi.

Jā, tā bija normālā dzīves kārtība šai pilsētā, kur ielās skanēja vācu valoda un Latviešu biedrības dižvīri plēsās, sadalot amatus. Te nebija vietas ideāliem, kuri neizauga no naudas un netiecās pēc naudas.

Arvien biežāk Pumpurs domās kavējās Piebalgā. Tur viņi, Ķirpa vakaros sanākuši, dienas rūpes atstāja aiz durvīm un, domas pārmīdami, aizsapņojās tālu nākotnē. Pavisam maz viņiem vajadzēja dienas iztikai, un neviens neuzskatīja, ka galvenais darbs tautas druvā ir augstu laimju uzsaukšana tautai. Rīgā bija citādi. Te skaļuma ik rīcībā daudz, bet to sacēla divkosīgas mēles. Ar skumjām un naidu Pumpurs rakstīja:

Kur mūsu slavenie tautieši dzīvo,
Kas tautu un tēviju patiesi mīļo?
Vai Rīgā, Jelgavā jeb Tērbatiņā?

Gan dzird iz laikrakstiem, grāmatām, dziesmām,
Ka tautu būs glābt no dažādām briesmām.
Bet paliek, kā runāts, nav tāda gara,
Kas tautai par labu tiešām ko dara,
Ne Rīgā, Jelgavā, nei Tērbatiņā ...

No Lielvārdes pie Pumpura iebrauca māte, pāris dienu paciemojās, nogrozīja galvu:

— Nevaru sacīt, ka tu, dēls, muižas pārvaldnieka amatu atmezdams, būtu ko ieguvis. Tik nelabas smakas, kad tu atgriezies no muižas lauku pārlūkošanas, tev Jumurdas istabās līdzi nenāca kā tagad, kad tu vakarā pārnāc no fabrikas.

Projām braucot, viņa noprasīja:

— Esmu dzirdējusi, ka tu esot vienā piebaldzēnietē ieskatījies? Stāsta, diezgan bagātā.

— Bezgala bagātā, — Pumpurs atjokoja. — Neviens cits pasaulē man tādas bagātības nav spējīgs dot.

— Tāds kā auša, — māte nebija mierā. — Tu taču zemi art laikam vairs neposies? Vai tad nevari te Rīgā apskatīties?

Māte aizbrauca, bet Pumpuram nebija pie dvēseles ne tik daudz, lai iznāktu ciema kukulim.

Atkal Rīgā parādījās Auseklis. Tagad ardievu, Daugavas krasti, ardievu, Gaujas lejas! Viņš dodas uz Pēter-bargu. Draugi tur vietu sameklējuši, arī Kronvalds mudinot, lai šis paskatoties plašākā pasaulē.

Noslēdzies un tāds kā spītības pilns, Auseklis atsāja Rīgu. Bez taujāšanas bija redzams, ar cik smagu sirdi viņš dodas projām no dzimtenes. Par viņa aizbraukšanu zināja tikai daži cilvēki.

Bez Ausekļa Pumpuram Rīga šķita pavisam tukša un nabadzīga. Vai pār šo pilsētu vispār spīdēja jauna laika rīta stari? Atkal virsū mācās doma: vai Imantu zem Zila kalna nebija aprakuši pašu tautieši? Pēc amatiem un slavas plēsdamies un tikai kaunu iemantodami.

Ai nē, ne tikai kaunu — arī naudu ...

Ar domām par «Imantu» Pumpurs aizgāja uz «Baltijas Vēstneša» redakciju.

Dīriķis bija aizņemts. Gaididams Pumpurs piestāja pie loga un skatījās, kā rudens vējš dzenā pēdējās dzeltenās liepu lapas. Bet nekāda skatīšanās neiznāca. Otrā istabā runāja avīzes redaktors ar kādu apmeklētāju. Pumpurs ieklausījās.

— Un es jums sacīšu, jaunais cilvēk, ka ļaudis vispār pasākuši nīsties ne par šo, ne par to. To katrs saprātīgs cilvēks redz, ka tagad vairs nav agrākie laiki. Tagad arī latvietim ir savas tiesības un arī latvietis var dzīvot. Bet diemžēl vēl arvien ir arī tādi plikadīdas, kam nekas pasaulē nav labs. Es nemaz neesmu pret to, ka mums jākaro ar vāciešiem. Latvietim jābūt kungam savā zemē. Bet tas arī jāsaprot, ka

tīša ēšanās ar vāciešiem nevienam par labu nākt nevar. Jāprot strādāt, pamazām jāpieaug spēkā, un, ja latvietim netrūks naudas makā, tad viņam netrūks arī cieņas pie vācu galda.

— Es domāju, tas nevienam latvietim īpašu godu nedarītu, ja viņu ciena pie vācu galda, — atbildēja mierīga balss.

Dīriķis kļuva nervozs. Pumpurs brīnījās, kā vispār šis vīrs, kam valoda netecēja, bija devis tik garas pamācības. Tagad Dīriķa balsī dzirdamas dusmas:

— Cilvēkam vispirms vajag kaut ko pasaulē iemācīties pašam un tikai tad mācīt citus. Tas ir viss, kas man jums sakāms. Tagad ejiet! Un metiet tās blēņas krāsnī, lai neviens neuzzina, ka tādas jums ienākušas galvā.

Durvis atvērās, iznāca jauns cilvēks pelēkos vadmalas svārkos un skanīgiem, cietiem soļiem atstāja redakciju.

Istabas durvīs parādījās Dīriķa baltā bārda.

— A, jūs tas esat, Pumpura kungs! Nu ienāciet, ienāciet! Brīdi man ir vaļa.

Pumpurs iegāja.

— Sākuši vazāties visādi buntavnieki. Un kas tas trakākais, Pumpura kungs, viņi grib, lai «Baltijas Vēstnesis» visas tās nelietības drukā! Lai sagudrotu dažādas blēņas, nemaz nevajag gaišas galvas, bet dzīve taču gruntējas uz cietiem pamatiem. Man ir godīga avīze, valdībai par manu «Baltijas Vēstnesi» ir vislabākie uzskati, tāpēc es vis nevaru tajā likt iekšā visu, ko kāds garāmgājējs aiz ļauna prāta sadomājis.

Pumpurs sēdēja pavisam apjucis. Vai tiešām rūsa Rīgā slepus līda no nama uz namu, no cilvēka uz cilvēku un ļaudis apauga ar pazemību un pieticību? Vai tiešām viņš bija kā apburtā pasaulē nonācis?

Dīriķis laikam bija pamanījis dzejnieka izskatā kaut ko neparastu. Bārdas kušķi caur pirkstiem laizdams, viņš ierunājās jau mierīgāk un laipnāk:

— Mūsu tautā taču ir tik bezgala daudz jauku stāstu un dzejoļu. «Stāsti manim, Daugaviņa» — vai tā nav viena jauka dziesma, kas sirdis pilda ar jūsmīgu pacilāšanos. Turpretim, lai vienu ļaužu kārtu sakūdītu pret otru, neklājas dzejnieka talantu deldēt. Dzejnieks nedrīkst noslīdēt tik zemu. Dzejnieks ir tautas dvēsele, un dzejniekam jārunā par ideālīgām lietām un jušanām.

Tagad Dīriķis laikam atcerējās, ka arī atnācējs ir dzejnieks.

— Vai jums nav kāds labs dzejas ražojums, Pumpura kungs? Dzejiskas jūsmas un piemīlības pilns. Tāds kā tā «Daugaviņa»?

Pumpurs atbildēja, ka «Daugaviņu» viņš sacerējis kāzu jautrībai, tā ir laika kavēkļa dziesmiņa, bet tautai vajag ...

— Tautai visu ko vajag, — redaktors viņu pārtrauca. — Arī tādas

dziesmas, ko padziedāt pēc dienas grūtuma.

Pumpurs saprata, ka šajā brīdī piesolīt «Imantu» būtu pavisam nepieklājīgi. Tāpēc viņš tikai nomurmināja:

— Labu dzejoli uzrakstīt nav nemaz tik viegli, Dīriķa kungs.

— Protams. Tur vajag patiesīgu jušanu un sajūsmu. Mūsu dzejnieki pasākuši dzejoļus taisīt kā kurpnieki kurpes. Vārdi tur ir, dziesminieka sirds dedzības nav. Žēl, ka jūs esat tā kā palaidies. Laikam tas Tomsons jums dara pāri. Viņam vajag kaulu miltus, un tāpēc lai latviešu tauta paliek bez labas dzejas! 2ēl! Jums vajadzētu parādīt, kādus dzejas ražojumus mums šodien vajag. Lai redz tādi, kam nav citu domu sirdī kā vienīgi īgnums. Kas tie tagad par jauniem cilvēkiem!

Pumpurs bija piecēlies.

— Tagad es iešu. Es tikai ienācu uz jums paskatīties, Dīriķa kungs.

— Pienāciet atkal, Pumpura kungs! Un rakstiet. Rakstiet kādus jaukus gabalus. Nav viegli tagad avīžniekam. Kolīdz tu esi neuzmanīgāku vārdu nodrukājis, tevi sauc un pratina, itin kā tu būtu izvilcis kādam naudas maku no kabatas.

— Jā, kad man kaut kas būs, Dīriķa kungs! Uz redzēšanos, Dīriķa kungs!

«Baltijas Vēstneša» redaktors tagad kļuva pavisam laipns.

— Jūs izskatāties tāds kā sanīcis, Pumpura kungs. Rīgas gaiss veselībai ir skādīgs. Ēdiet vairāk sviesta, Pumpura kungs. Es jums atklāšu noslēpumu: pie katras maltītes glāzi reinvīna. Vienu glāzi — vairāk ne. Es pats tā daru, un lai saka kāds cilvēks, ka vecajam Dīriķim bārda neaug. Nu, uz redzēšanos!

— Uz redzēšanos!

Beidzot Pumpurs ir atkal uz ielas. Kāds viņš bija muļķis! Visiem šeit labi, visi gribēja dzīvot mierīgi, un viņš te nāca ar savām aplamajām domām. Vecajam hofrātam labi kuploja bārda, un viņš bija priecīgs par to. Dzīve bija laba, tikai sviestu vajadzēja ēst vairāk un pie katras maltītes piedzert reinvīnu. Vienu glāzīti — ne vairāk.

* * *

Ziemas svētkos Pumpurs devās pūķa rīklē. Norijis nepatiku, kas viņu pēdējos gados pārņēma ik reizi, kad vajadzēja pārkāpt Jaungaigalu slieksni, Pumpurs ieradās pie Edes tēva un lūdza meitas roku. Vecāki neliedza. Tā esot Edes griba un vaļa. Bet Ede arī zinot, ka tēvs un māte jaunajam pārim nekādu atbalstu nesniegšot. Jo, ja bērni grib saņemt vecāku svētību, tad viņiem vajag vecāku gribu arī cienīt un svētu turēt. Šoreiz tas, dievam žēl, neesot redzams.

Pumpurs sēdēja Jaungaigalu istabā, skatījās, kā aiz loga dejo sniega pārslas, un pieklājīgi atbildēja uz Jaungaigalu saimniekpāra jautājumiem.

Vai mērnieka jaunkungam Rīgā kāds darbs arī esot? Ak jā, pie

Tomsona. Liekas, Ede vienudien tā sacīja.

Jaungaigalu saimnieks ar zemi un kopj pļavas, tāpēc viņam te savs vārds ir sakāms:

— Ziniet, mērnieka jaunkungs, ja saimnieks izdod naudu un pērk superfosfātu, tad viņš ņem labu angļu preci. Mute Tomsonam ir laba, to mēs zinām no viņa runām tai Latviešu biedrībā, bet ar tiem viņa mēsliem — mēs pagaidīsim.

Arī saimniecei ir krājies daudz kas tāds, ko viņa ne vienu vien dienu sirdī iznēsājusi.

— Dzird, — tā ka neviens prātīgs cilvēks Tomsona kaulu miltus nepērkot, tad viņš putot laukā. Pie mums te, laukos, izlasa «Baltijas Vēstnesī» viņa sludināšanas, pasmejas — un tas ir viss. Cik tad Tomsons mērnieka jaunkungam maksā, ja šim pašam kabata tukša?

Pumpurs sarūgtināja Jaungaigalu saimniekus viņu rāmajos pārspriedumos.

— Maksā tieši tik daudz, lai cilvēkiem būtu ko mēles trīt. Kā redzams, tad maksā gluži labi.

Vēlāk viņi sēd pie galda, Jaungaigalu saimnieks ar nākamo znotu sirdīgi dzer vīna glāzi pēc glāzes, līdz saimniece savā krēslā sāk nemierīgi grozīties. Bet Jaungaigalu saimniece var būt mierīga, tagad valodas kļūst brīvākas, bez skarbuma — ar asiem vārdiem vairs nekas nebija labā vēršams.

Ede redz, cik smaga ir šī diena, cik grūti Andrejam, bet sirdī viņa ir laimīga. Ede ir uzvarējusi. Lai vēl šķiļas naida zibeņi! Lai! Ļaunākais jau aiz muguras, un, cik viņa izcietusi līdz šai dienai, to Andris nemaz nezina un nekad neuzzinās.

Ziemas svētku otrā dienā Pumpurs kopā ar Gobas ģimeni iet uz sarīkojumu jaunatklātajā biedrības namā. Tas ierīkots vecās, pamestās kazarmās. Nekā lepna te nav, bet telpas ir daudz plašākas nekā skolu šaurībā. Un netiek traucēti skolotāji. Tie gan būtu vēl pacietuši, bet mācītājs Guleke bija pavisam aizliedzis skolās tādas pasaulīgas izpriecāšanās sarīkot.

Jaungaigalu saimnieki ir kā pārvērtušies. Viņi laipni sarunājas ar Pumpuru un, sastopoties ar paziņām, saka:

— Iepazīstieties, tas ir dziesminieks Pumpurs. Viņa dziesmiņas jūs gan būsit «Baltijas Vēstnesī» lasījuši. Viņam tās peršas iznāk tik labi kā nevienam.

Atnācis skolas tēvs un skolas māte, pustumsā redzami vēl citi paziņas.

Jaunais biedrības nams tiek atklāts. Izrāda divas ludziņas. Suflē Kaudzītes Reinis, uz skatuves citu spēlētāju pulkā redzama arī Kronvalda kuplā bārda.

Visi ir apmierināti — gan zāle, gan vakara rīkotāji. Tāpēc, kad izrādes beigušās, puiši un meitas pakavējas dejās un rotaļās, bet

pagasta priekšnieki un teātra spēlētāji pulcējas pie pieticīga galda atsevišķā istabā, lai pārspriestu, vai jaunās telpas Vecpiebalgai ir vai nav ieguvums.

— Nemaz nebūtu brīnums, ka jaunajai skatuvei ari dziesminieks Pumpurs sarakstītu kādu ērmīgu gabalu, —■ Goba cienīgi saka, kad Kronvalds nosūrojies, cik latviešiem joprojām maz labu lugu.

Pumpuram šis vakars ir samaitāts, kā smagas viņam ir visas šīs dienas. Kāpēc. Jaungaigalu saimnieki nekautrējas staigāt ar īgnu vaigu pa savu sētu, bet ar laipniem Smaidiem rosās ļaužu pulkā?

Ede aicina dejot, bet Pumpurs drīz ir atkal pārspriedēju kambarī atpakaļ un sēž bez prieka. Mājās vienam iet neklājas.

Burzma istabiņā pieaug. Skolas tēvam blakus nosēžas viņa draugs vecais Ieviņš.

— Vai tu, Andž, kā pēc slikta tirgus gribi dienu palaist bez lāsītes stiprāka? — Ieviņš nojautā vīzdegunīgi. — Tagad taču teātra slogs skolai no kakla nost un tu vari būt priecīgs. No apgrēcības tev vairs nav jābaidās.

Skolas tēvs paraugās apkārt un nosaka pasteidzīgi:

— Nu tad ielej, ja tu tā gribi! Skolā tās izrādīšanas patiesi sagādāja daudz nemierīgu dienu.

Ede atkal ienāk, viņai vēl gribas dejot, bet Pumpurs nav ar mieru — vai viņiem tomēr neiet uz māju?

Andža Rātmindera mēle kļuvusi vaļīgāka.

— Par to tirgu tu, viņutēv, sacīji nepatiesi. Tā kā neatceros, ka man tirgus dienas vakarā būtu tas pats avens ratos, kas rītā, no mājas izbraucot.

Aiz durvīm skan dejotāju čalas. Skolas tēvs runā ar tēviņa tēvu, .un kājas viņam pabailīgi sāk cilāties mūzikas takti. Pie viņiem pienāk arī skolas māte, un Andžs Rātmin-ders nojautā:

— Saki, māt, — vai kādreiz tā atgadījies, ka es nebūtu ticis no pārdodama aitieša vaļā?

— Tais reizēs, kad tev vairāk bijuši prātā ķestera uzdevumi nekā ģimenes būšanas, — skolas māte smej. Ari viņa šai vakarā ir neparasti līksma.

Bet tagad Andžam Rātminderam ir prātā kas cits. Mūzika skan aiz durvīm tik kārdinoši skaļi, ka viņš ceļas kājās un iet pie skolas mātes. Vai līksmība un dejas ir tikai jauno daļa?

Bet skolas māte smaidīdama raisās vaļā.

— Tu esi pavisam prātu izkūkojis, veci!

Projām tomēr viņa neiet.

— Vai mācītāji nedzer? Bet vai tāpēc viņiem vieta pie tā kunga krēsla nav iemērīta?

— Rimsties nu, rimsties, negauša! Un tāds vēl cer uz vietu pie tā kunga krēsla kājas!

Skolas māte aiziet smiedamās. Andžam Rātminderam arī patika dejot pārgājusi. Sausā balsī viņš nosaka sievai pakaļ:

— Tāds meitietis kaut cik pēc cilvēka ir vienīgi līdz tam laikam, kamēr nav aube galvā uzlikta. Bet vēlāk... Zodoma un Gomora! .. .

Ieviņš laikam grib mazināt sieviešu lielo vainu vīriešu priekšā, tāpēc, saka savam draugam, it kā pārtrauktu sarunu atsākdams:

— Bet skops tu esi bijis no laika gala, Andž! Skops un viltīgs.

Skolas tēvs jau ir sievas untumus aizmirsis, gludajā sejā savelkas smaids.

— Tu gribi sacīt, ka es neesmu ļāvies, lai mani kaimiņi mani apkrāpj un par velti izkalpina? Tas tev laikam nav izdevies vis.

— Pats velns nav skopāks par tevi. Velti tu uz tiem paradīzes pasliekšņiem ceri. Aizviņu gadu Labrenča tirgū tu man paliki septiņdesmit četras kapeikas parādā un negribi tās atdot vēl šodien.

Skolas tēvs paskatās platām acīm.

— Ar naudu nevienam neklājas svaidīties. Nauda cilvēkam pati pakaļ neskrien.

— Bet vai tavu sirdi grēka smagums nemaz nenospiež, ja sveša nauda stāv tavā kabatā?

— Tad ta brīnums! — skolas tēvs noskaišas ne pa jokam. — Visu laiku esi dzīvojis bez tām pāris kapeikām, un nu pēkšņi tev tās vajag rokā. Tu sen tos bada grašus būtu notērējis. Savu naudu es tev rīklē negrūdīšu!

Skolas tēvs ceļas un iet.

— Tādus tiepniekus dziesminieks Pumpurs gan varētu it jauki aprakstīt kādā no saviem turpmākajiem ražojumiem. Tad visiem būtu ko nenosmieties, — Goba nosaka visgudri.

— To varētu gan, — Pumpurs ceļas kājās. — Tikai jāsaka, ka skolas tēvs šeit Piebalgā nepavisam nav tas pievilcīgākais, kas šādu godu pelnījis.

Viņš meklē mēteli, lai dotos projām.

— Mēs iesim ar tevi reizē, Andrej! — Jaungaigalu saimnieks pieklusina šī nejēgas dziesminieka straujumu. — Ede, paskaties, kur palikusi māte!

Viņi iet atpakaļ uz Jaungaigalām, un Gobām vairs neatrodas vārdi, ar ko cildināt savu nākamo znotu.

Ede domā par tēvu un māti, un viņas acīs ir naids un nicināšana. Jaunā meita nevar un nevar saprast, ka dzīvē mīlestības jūtas tikai tad drīkst augt un plesties neierobežotas, ja laidarā ir prāvs ganāmpulks un klētī apcirkņi pilni graudu.

Pavisam drūms Pumpurs atgriežas Rīgā. Tagad jādomā par kāzām, bet tām pretim jāiet kā pār slīkšņu purvu.

16. «BIEDRĪBĀ, TUR ATKAL SVĒTKI. ..»

Latviešu biedrība dūca kā satrauktu bišu strops. Kopīgu tautisku dziesmu vēlā vakara stundā vairs nedziedāja pat izturīgākie brandavīna tērētāji. Tagad tais brīžos, kad mēle kļuva vaļīgāka, sākās nebeidzami strīdi. Jauno runasvīru izvēlēšana pie durvīm — un kur tad vēl biedrības jaunās priekšniecības celšana!

Ka tas nav viegls uzdevums, to ik vakaru varēja vērot biedrības bufetē, kur arvien atgadījās kāds no runasvīriem un ap viņiem aplipa draugu un paziņu pulks.

— Ak Baumanis jums vairs nav labs priekšnieks? Bet varbūt jūs pasacītu, kurš vadīja biedrību tai laikā, kad latviešu tauta aizviņu vasaru sanāca Rīgā savos dziedāšanas svētkos? Mums domāt, tas bija notikums, kas sacēla apbrīnošanu pat vācu aprindās. Biedrības priekšnieks tai laikā bija Baumanis!

— To neviens nenoliedz. Bet, mums domāt, arī tas bija notikums, ka Baumanis toreiz vadīja būvniecības komiteju un laikā nebija gatava ne lukta Doma baznīcā, ne svētku estrāde Ķeizara dārzā. Kā var būt par biedrības priekšnieku cilvēks, kas godam nevar novadīt vienu komiteju?

Cits vēl piebalsoja:

— Baumanim tie dēļi bija jāved arī savai būvniecībai. Kamēr savas mājas ceļ, tautas vajadzības lai gaida.

To nu Baumaņa draugi nevarēja bez pretspara atstāt.

— Par tādiem vārdiem bezatbildīgu runātāju var aiz restēm iespundēt! Baumanis ar pāris pussapuvušiem dēļiem pirkstus nesmērēs.

Bet Baumaņa nelabvēļi nebija tik lēti iebiedējami.

— Nesmērēs, kā tad! Kur otram malku ved, tur arī paša sētā sausa pagale paliek. Bet ar restēm mūs nebaidiet: ja sāksim labi apskatīties, tad vēl nevar zināt, kurš aiz tām sev vakaros guļas vietai salmus uzčubinās.

Pavisam apbēdināts jutās Lapas Mārtiņš. Katram, kas vien viņu uzklausīja, Lapa stingri noprasīja:

— Saki — vai es esmu biedrības runas vīros vai neesmu?

— Laikam jau esi.

— Tā jau ir tā lieta, ka esmu. Kad pērnvasar citi bija paputējuši, tad meklēja mani rokā. Jo dievs muti devis ik cilvēkam, bet strādāt grib tikai retais. Kad biedrībai vajag personu, kas ne vien runā, bet prot arī strādāt, tad meklē mani. Dziesmu svētkus izrīkojot, zābakiem divi pāri pazoļu noplēsu. Neuzrakstītās mīlestības ziņģes es pat klāt neskaitu — tās lai paliek nesacerētas uz mūžu mūžiem. Bet tagad? Tagad vairs mani runasvīros negrib vēlēt! Par ko? Par ko, es prasu,

tāda netaisnība?

— Tas patiešām nav saprotams.

— To neviens cilvēks nevar saprast! Varbūt tāpēc, ka 10G

<s mīlu iedzert kādu šņabīti? Bet kurš nedzer? Un sakiet — kāpēc tad Veinberģu Frici atkal ievēlēs par jaunu? Vein-berģis caurām naktīm sit kārtis un otrā rītā ir ar vēl nederīgāku galvu nekā godīgs dzērājs! Tagad tu saki man — vai pasaulē ir taisnība vai nav?

Lapas Mārtiņš bija tik nenomierināmi satraukts par pasaules ļaunumu un netaisnību, ka drīz no viņa vairījās gan draugs, gan nedraugs.

Pumpurs klausījās šais savstarpējos ķīviņos un brīnījās. Tautas labā darāmo darbu bija piemirsuši visi, savus draugus un ienaidniekus atcerējās ikviens.

Kņada turpinājās visu janvāra mēnesi.

— Bet kāpēc nevarētu par priekšnieku celt Tomsonu? Kustīgāka šeit nav neviena. Un ļauns viņš arī nav.

— Ļauns viņš nav, bet viņš ir tāds kā uguns salmos. Eesvilst gaiši, labā vējā var pusi pilsētas aizdegt, bet tad applok un pat lāgā pelni tai vietā nepaliek pāri. Un kurš varēs glābties no Tomsona runām? Jau tagad tīrais negals katrā sanākšanā.

— Tomsonu nevajadzētu vis. Viņš ir kā tāds vēja melderis. Ar tiem kaulu miltiem pat. Nu ko viņš to Rīgu pie-smirdina? Tīri kauns visai latviešu kārtai. Bet pats putot laukā.

— Tas apjukušais Lapa lamā Veinberģi. Bet Veinberģis nepavisam nav dumjš. Kā advokātam viņam visi niķi skaidri.

— Veinberģu Fricis? Tad patiesi bufetē nevarēs pat glāzi bairīša izdzert — visas vietas būs aizņēmuši trumpu sitēji. Tur Lapam taisnība.

— Bet kuram gaismotam cilvēkam nav sava nodošanās vājībām? Cits slavens ar jaunu meitiešu, cits ar sievu medīšanu, Veinberģa kaite ir kārtis. Bet tā ir maza bēda. Bez sava ļaunuma mēs priekšnieku neatradīsim. Tāda cilvēka pasaulē nav. Pavisam jau ne runasvīros ceļamo vidū.

— Veinberģis ir arī blēdis.

— Ja priekšnieks neprot savu reizi blēdīties, tad viņš nemaz nevar par priekšnieku būt. Tāds lai iet aitas ganīt.

* * *

Kādā vakarā pie Pumpura atnāca Šancbergs. Pumpurs viņu pazina no Piebalgas laikiem. Šancbergs sastādīja dziesmu krājumus un komponēja arī pats.

Nodomu un ideju viņam nekad netrūka. Kaut kas padomā Šancbergam bija arī šovakar: vai dziesminieka kungs negribot nopelnīt kādu kapeiku?

Pumpurs ļoti gribēja nopelnīt kādu kapeiku. Jo šeit Rīgā viņš ik

dienas vairāk no maka izņēma nekā tajā ielika.

Vai Pumpura kungs nebūtu tik laipns un neuzrakstītu smuku veltījuma dzejoli vienai jaunavai? Sancbergs tam piedomātu mūziku. Tai dziesmiņā varētu būt kaut kas tāds: «Arlabunakt, sirdsmīļākā. Arlabunakt, visdārgākā.» Jo, proti, savā kompozīcijā Sancbergs gribot novēlēt tai jaunavai labu jušanu no vakara blāzmas līdz jaunam rītam, kad sāk dziedāt pirmie cīrulīši.

— Tai dziesmai tu vārdus dabūsi, Pēter! — Pumpurs at trauca ar Šancbergam nesaprotamu spītību balsī. — Tā dus, kādus tu vēlies: «Arlabunakt, sirdsmīļākā!» Te, Rīgā, tādu dziesmu salikšana man ir galvenais darbs. Nesen runasvīri sprieda, ka man arī biedrības gada svētkiem esol jāsarīmē jauka dziesmiņa. Galda dziesma. Vai tev, Pēter, ari nevajag vārdus galda dziesmai? Lai būtu ko dziedāt, kad sanāk draugi?

Galda dziesmu Šancbergam nevajagot. Viņam vajagot vārdus dziesmai, ar ko apsveikt Rātminderu Līzi.

— Elīzi? — kā zibens šautra izskrēja Pumpuram caui visiem locekļiem.

— Nu jā, skolas Līzi, — Sancbergs juta, ka nu vairs nav labi. — Es domāju, ka jums abiem viss sen cauri. Vai tad tev tagad ar Gobu Edi nav nopietna padarīšana?

Un Sancbergs kļūst tāds kā tramīgs.

— Tad varbūt Lapas Mārtiņš man tos vārdus varētu uzrakstīt. Es tikai gribēju, lai tev tiek kāda kapeika. Pa zemi tās nemētājas.

Pumpurs ir savaldījies. Viņš runā mierīgi, pat pārlieku mierīgi:

— Nē, tu esi griezies pie paša piemērotākā dziesmu sarunātāja. Vai tu domā, ka es lūgtu Edes roku, ja pagātne nebūtu nomirusi? Dziesmiņu tu dabūsi tūlīt.

Pumpurs sameklē papīra lapu un raksta. Bet nekas lāgā nesanāk. Roka apstājas pusceļā. No pagātnes tumsas bufetes telpā pēkšņi ienākuši negaidīti rēgi...

— Dziesmiņu es tev aiznesīšu rīt.

Vienmērīgi, bez steigas klaudz soļi Pumpura nelielajā istabiņā. So]i klaudz ilgi. Pumpurs domā par savu dzīvi. Kāpēc viņš pēkšņi tā nodrebēja, padzirdis Elīzes vārdu? Viss taču sen garām. Viss. Tur ir tikai pagātne. Viss ir nomiris. Uz mūžu mūžiem.

Tāpēc Pumpurs uzrakstīs Sancberga prasīto dzjoli. Lai Elīze lasa Pumpura rakstītās rindas un domā, ko grib. Nekad viņa nav ieklausījusies Pumpura sāpēs. Jo Rātmin-deru meitas krūtīs sirds nemaz nav. Akmens tur ir.

Pumpurs uzrakstīja dziesmiņu.

Šancbergs pavicināja Pumpura doto lapu:

— Tu redzēsi, te iznāks viens notikums, ka nodrebēs visa Baltija. Uz redzēšanos Piebalgā!

* #

Runasvīru vēlēšanas nāca tuvāk. Pretinieki bija kārtu kārtām spēku samērus apsprieduši un atzinuši, ka ar savstarpēju spītību un iecirtību var iziet pavisam greizi. Vajadzēja atrast ceļu uz miermīlīgu iznākumu. Un arvien biežāk tika cilāts Krišjāņa Kalniņa vārds. Arī Kalniņš bija advokāts, pirms pāris gadiem jau bijis biedrības priekšnieka vietnieks. Ar izbrīnu visi tagad iedomāja, ka Kalniņš tolaik ne ar vienu nav nopietni saplēsies. Jā, patiesi, viņš darbojās prātīgi un nevienai pusei tā īsti nav pieslējies. Viņu patiešām varētu celt priekšniekos, ja nu reiz citādi nav iespējams.

Satrauktie prāti pierima, un beidzamās dienās biedrības bufetē vēlākā stundā atkal ieskanējās pat dziesmas. īpaši viena, jaunradusies, likās varen pievilcīga. Runāja, ka to «Rīga dimd» meldiņā sacerējis Tomsons, gada svētkiem gatavojoties. Skaidri zināms tas nebija, bet tāpēc dziedāja ne mazāk skaļi un jūsmīgi:

Biedrībā, tur atkal svētki,

Tur to Rīgu dimdina.

Pumpuram strīdnieki bija apnikuši kā nāve, un viņš par tiem vairs nelikās ne zinis. Plēsiet kaut ausis nost cits cilam, ja jūs citādi dzīvot nevarat. Plašākai sabiedrībai jūs būsit vienādi labi — gan ar ausīm, gan bez tām.

Bet bija sākušies vēl citi strīdi, un tur Pumpurs juta, ka. viņš malā stāvēt nevar. Notika plēšanās starp vāciešiem un latviešiem. Luk, te gan bija vērts līdzi spriest un, ja vajadzīgs, sviedrus un arī asinis liet.

Vācieši bija satraukti. Latvieši necienot to darbu, ko vācieši sešsimt gados latviešu labā darījuši. Jau pirms pāris gadiem bezgala straujais Baumaņu Kārlis, kas noņēmās ar komponēšanu un diezgan bieži, gan briesmīgā valodā, savām melodijām vārdus sacerēja pats, bija laidis klajā dziesmu «Latvju tautas dziesmu liktenis». Tajā sacīts, ka vācu mācītāji nomākuši latviešu tautas dziesmas un tikai pēdējā laikā tās atkal tiekot pamazām celtas saulītē. Šis pats Baumaņu Kārlis nesen bija nokritizējis Valkas skolotāju semināra cienījamā direktora Jāņa Cimzes izdotas «Lauku puķes». Lauku puķes — tās ir latviešu tautas dziesmas, bet šis Baumaņu Kārlis nekaunējās rakstīt, ka daudzām Cimzes lauku puķēm ar tautas dziesmām nav nekā kopīga. Cits buntavnieks — no visām malām padzītais Auseklis — rakstīja par diezin kādu Gaismas pili un Saules namu, kur it kā pēc nāves aizejot cilvēku dvēseles! ...

Mācītājiem sirdī iedūra kā ar īlenu: kas tagad notiek?

Strīdā iejaucās daudzi, un Dīriķis balto bārdu vien nobraucīja, atkal un atkal savā avīzē gan vienas, gan otras puses rakstus drukādams. «Ja te ar veselu ādu cauri tiek, tad ir taisni brīnums,» vecais hofrāts nopūtās. Ja neliksi mācītāju aizstāvju rakstus — vari nonākt sliktā vērtē pie priekšniekiem Rīgā un, kas zina, arī

Pēterburgā. Ja nedrukāsi vācu apkarotājus — dievs pas! — iztaisīs tevi par tādu tautas cīniņu pretinieku, ka neviens vairs «Baltijas Vēstnesi» nepirks.

Kādā vakarā pie galda sēdās arī Pumpurs, lai aizstāvētu Baumaņu Kārli un draugu Ausekli. Kā? Vai tad rakstniekiem ir tiesības rakstīt tikai to, ko atļāvuši mācītāji? Vai tad patiesi visas domas zem mācītāju zemajām debesīm pabāžamas? Bet varbūt vēl zemāk?

Pumpurs aiznesa rakstu Dīriķim.

— Nodrukāsim, katrā ziņā nodrukāsim, — hofrāts noņurdēja. — Ko tur darīt! Nu jā — palaisties arī nevar. It īpaši, kad viņi ir tik neiecietīgi un uzbrūk pat manai avīzei. Dodiet, Pumpura kungs! Lai redz ikviens, ka «Baltijas Vēstneša» pusē stāv dziesminieki un visa tauta!

Dīriķa avīze iznāca tikai reizi nedēļā. Kamēr raksts parādījās, notika runasvīru vēlēšanas un priekšniecības celšana.

Par priekšnieku kļuva Krišjānis Kalniņš. Piepildījās arī Lapas Mārtiņa bažas — Veinberģi runasvīros ievēlēja, viņu ne. Apjucis un nelaimīgs Lapas Mārtiņš gāja mājā, bet otrā rītā viņu redzēja uz ielas it priecīgu: nakti viņam laimējies uzrakstīt vienu mīlestības gaudu ziņģi un sacerēt virsrakstu patriotiskai dziesmai par godu tēvijai.

Runasvīriem izklīstot, jaunais biedrības priekšnieks draudzīgi aizturēja Pumpuru. Pats pirmais biedrības uzdevums tagad esot godam nosvētīt septītos gadasvētkus, Tad nu viņš Pumpuram atgādinot: svētkiem katrā ziņā vajagot citkārt minēto galda dziesmu. Jūsmīgu un skanīgu! Atvadām roku spiežot, Kalniņš pasmējās:

— Citādi jūs tīri par velti runasvīros sēžat, jo nekāds aizrautīgais jautājumu apspriedējs jūs neesat.

— Kur tik daudz dedzīgu runātāju, tur man grūti pie vārda tikt, — Pumpurs pajokoja pretim.

— Nekas, Pumpura kungs! Rīkojieties tā, kā jums labāk patīk. Ka runasvīros ir viens dziesminieks, tas biedrībai kaunu nedara. Biedrība ir tautas kultūras iestādījums, tāpēc dziesminieka vārds to diži izdaiļo. Tātad — biedrība gaidīs jauku galda dziesmu!

Pumpura rakstu nodrukāja. Bet prieka no tā viņam bija maz. Tai dienā Rīgā pienāca ziņa, ka miris Kronvalds. Kopā ar Kaudzītes Reini vakarā ilgāk pasēdējuši, rakstīdami romnieku vēstures stāstus, bet nākamā rītā Kron-v alds atrasts gultā miris.

Latviešu biedrība sakustējās. Skumjām par zaudējumu nebija laika ne brīdi, tagad jāsasauc sēdes, jāsprież un jālemj, kā tautas darbinieku apglabāt ar godu, kāds viņam pienākas. Krišjānis Kalniņš sasauca savus ļaudis. Kur glabāt dārgo aizgājēju? Vest uz Rīgu? Bet kāpēc? Rīgā Kron-valdam gan ir slava, bet strādājis te viņš nav. Ja godājamā nelaiķa atraitnei nav citas domas un īpašas vēlēšanās, tad Kronvalds apbedāms Vecpiebalgā — tai vietā, uz kurieni, lautas aicinātam,

viņam vedis pēdējais dzīves ceļš. Tas nekas, ka Vecpiebalga ir tālu no Rīgas — tagad februārī ceļi ir pašā labumā, pavadītāji no Rīgas sabrauks bagātīgi. Brauks arī pats Kalniņš, kaut — savādā kārtā! — Kronvalds nav Latviešu biedrības biedrs. Jā, Kalniņš pats brauks katrā ziņā un sacīs runu.

Bet visi uz Piebalgu netiks, tāpēc piemiņas bridis apbedīšanas dienā noturams ari šepat Rīgā. Kurš no runasvīriem aizgājušo tautas darbinieku vislabāk pazīst? Ar viņu labi sapratās Dīriķis, bet hofrātam runas dāvanas gauži pieticīgas, un viņš gan gribēs būt pats Vecpiebalgā. Pumpurs? Jā, gandrīz. Nekāds slavējamais runātājs nav arī Pumpurs, bet tomēr.

* * *

17. februāri pulksten divpadsmitos Vecpiebalgas baznīcā pie Kronvalda šķirsta stājas mācītājs Guleke. Uzmetis acis ļaužu drūzmai, kas piepildījusi baznīcu līdz pēdējai vietai, un tad pavērsis skatienu uz augšu, it kā gribēdams dieva nama augstumā saskatīt aizgājēja dvēseli, Guleke sāk:

— Eima, atgriezīsimies pie tā kunga! Jo viņš ir saplosījis, un viņš mūs dziedinās. Viņš ir sasitis, un viņš mūs sasies.

Tai pašā stundā Pumpurs runā nelielā Kronvalda godinātāju pulkā Rīgā, Latviešu biedrībā. Pumpura sirdī ir skumjas un rūgtums.

Aizgājēja dzīves gaitas apmirdzēja tāda savāda, gluži apbrīnojama uguns. Jo viņa dzīve bija mīlestība pret tautu, un šī mīlestība ir tā, kas dara viņu dzīvu arī nāvē. Tautas mīlestība ir augstākais uzdevums viņa dzīves ceļā. To mēs vislabāk saprotam šai stundā, kad Kronvaldu drūmais laivinieks Harons ved pāri Stiksas upei uz nāves valstību.

Pumpurs runā. Viņa priekšā ir dzīvespriecīgi vīri, vairums laikam tirgotāji, Latviešu biedrības biedri, kas ari atlicinājuši brīdi un atnākuši, lai apliecinātu savu līdzdalību tautas skumjās. Viņi ir darījumu cilvēki, tāpēc par visu vairāk baidās, vai tas dzeltenbārdainais vīrs — šķiet, tas ir tas pats dziesmiņu sacerētājs Pumpurs, — vai šis runātājs nesāks vilkt savu teicamo garumā.

Pumpurs runā, un viņa krūtis iedegas naids pret šiem pašapzinīgajiem vīriem, kas sēž viņa acu priekšā.

Rīgā aug namu rindas. Daudzi no tiem ir latviešu nami. Latvietis ir to kungs, latviešu rokas tos uzcēlušas, un latvietis ir šo namu ‗sētnieks. Kronvaldam nav piecstāvu nama Pēterburgas Arrīgā. Viņam nav pakalpīga sētnieka.

Viņa nams ir šaurs dēļu šķirsts. Pēc viņa raud sieva un (rīs mazi bērni — kā dzird, pavisam bez naudas, tātad arī bez nākotnes. Jo, par nākotni domādams, Kronvalds nedomāja par namiem un pakalpīgu kučieri, bet par savas tautas laimi. Šādas domas šais laikos cilvēka mūžu gan var padarīt nemirstīgu, bet labumu pašam tās neatnes.

Daži goda vīri Kronvaldam ir pārmetuši pārāk lielu dedzību,

nesavaldību un praktiskas izrīcības trūkumu. Tāpēc viņš dažkārt nonācis konfliktos. Jo krietna vīra sirdij vienmēr ir pa spēkam būt godīgai, bet ne katrreiz savaldīgai. Kur Kronvaldam bija patiesa sirds dedzība, tur daudziem tautiešiem ir veikala dedzība. Un viņi paņem Kronvalda vārdus, lai ar tiem kā ar krāšņiem ziediem aizsegtu darbus, kas nav cildināšanas cienīgi.

Pumpurs beidz. Rīta zvaigzne atved dienu un pati pazūd lecošās saules gaišumā. Tādas zvaigznes gaita bija arī Kronvalda mūžs.

Piemiņas brīdis ir galā, sapulcējušies izklīst. Vīri domīgi pārspriež.

— Tas Pumpurs tā īsti dzirdēts tagad pirmo reizi. Tautībā viņš stiprs, bet samanīgas saprašanas viņam maz.

— Tas balamute stiprs tautībā? Bet sakiet — kā gan tauta sevi parādīs, ja tai nekā nebūs — ne savu namu, ne kučieru? Varbūt rādīs savu cauro bikšu dibenu?

* * *

Pēc divi dienām Latviešu biedrība svin savu septīto gadadienu. Kad Pumpurs šai dienā atver «Baltijas Vēstneša» numuru, viņš ir gluži mēms aiz pārsteiguma. Šis numurs ir iznācis ar pielikumu, kurā ir notis un dziesmas vārdi. Pumpurs lasa:

Dāvinājums Elīzas Rātminder jaunkundzei

LABU NAKT!

, , Dziesma priekš soprāna jeb tenora

ar

klavieru pavadījumu Teksts no A. PUMPURA Mūzika no P. ŠANCBERGA

Muļķīgi! Tas ir vienīgais, ko par šo pielikumu var sacīt. Bezgala muļķīgi! Baltija no šīm rindām nenoskanēs, kā Šancbergs nosolījās, bet nepatīkamus brīžus tās sagādās ne Pumpuram vien. Ko lai par šo «dāvinājumu» domā Ede? Ko gan domā Jaungaigalu saimnieki, šo briesmīgo «Baltijas Vēstneša» numuru saņēmuši?

Pavisam īgnu prātu Pumpurs iet vakarā uz Latviešu biedrības gadasvētkiem.

— Vai tā ir Piebalgas Rātmindera meita, kam jūs savu dziesmiņu veltījat, Pumpura kungs? — biedrībā Tomsons paintersējas. — Dziesma nav slikta, tikai tautiska pamata tai nav. Vairāk tautisku jušanu vajag arī tais dzejiskos darbos, kas stāsta par mīlestības būšanām.

Pumpurs kaut ko norūc, bet Tomsons jau ir projām — svētku dienā viņam laika nav daudz.

Pulcējas runasvīri. Sasveicinoties visiem tūdaļ uz mēles nesenās Kronvalda bēres. Vai viss netika nodarīts godam? Vai tādas bēres neliecina, ka latviešu tauta pieaugusi varenībā un patstāvībā? Vēl pirms dažiem gadiem par tik cēlu goda parādīšanu tautietim neviens pat iedomāt nevarētu.

Pumpurs raisās no visām pārrunām vaļā: dzīve Rīgā ieauga melos. Un ari viņš iestieg tajos. Arvien dziļāk. Blakus Pumpuram, kā par nelaimi, nosēstas Ādolfs Alunāns, un tam prāts nemaz nav uz klusēšanu.

— Tas meitiets gan šodien laikam jūtas kā septītās debesīs, kam jūs, Pumpura kungs, kopā ar Šancberģi to apsveikšanu sūtāt, — Alunāns saka un nemaz neslēpj, ka viņam par apsveikšanas gabalu nāk smiekli. — Agrāk tādus veltījumus rakstīja tikai carienēm un gaspažām. Tagad latvieši tik tālu izauguši, ka var arī savas meitas ar dzejas rindām sveicināt.

Alunāns vēl kaut ko grib sacīt, bet, par laimi, zālē iestājas klusums: svētki sākas!

Tomsons arī šovakar ir runātāju stāveklī un runā aizrautīgi un dedzīgi. Vīri sēž, domā par gaidāmo svētku maltīti, bet telpā skan Tomsona sparīgā balss:

— Cilvēcības uzdeve ir: pirmkārt, dieva bijāšanā dzīvot un pēc tā dzīties, kas to patiesīgai dieva atzīšanai pieved, un, otrām kārtām, mācīties dieva lielus darbus pazīt un tā savu pārspēju pār dzīvniekiem un dabas spēkiem izplatīt.

Ādolfs Alunāns mirkšķina izsmējīgās acis un nemierīgi grozās krēslā — baltā krūteža vien mirdzina. Bet tad viņš pēkšņi paliek kā sastindzis, un Pumpurs izbrīnījies paskatās, kas gan viņa kaimiņam lēcies. Alunāns skatās pāri trim krēslu rindām uz Kaudzītes Matīsu, un kustīgajam teātra vadonim acis pavisam plati papletušās — kā brīnumā veroties. Kalna Kaibēnu skolotāja paskatā nav nekā savāda. Kaudzītes Matīss vienīgi, galvu uz priekšu mazliet pieliecis, uzmanīgi klausās Tomsona runā kā avota urdzēšanā. Ādolfs Alunāns patiesi ir pārsteigts: vai tas Vecpiebalgas skolmeistars nav vieglā prātā, ka viņam Tomsona runa patīk? Bet — kas zina! — tāds te Rīgā visādas blēņas ņem par pilnu, tad aizbrauc mājās un stāsta Jaudim svētā nopietnībā visu dzirdēto vaļā. Un šo vīru Rīgā uzskata par sapratīgu Vecpiebalgas darbinieku!

Tomsons runā par tautas labā veicamo darbu:

— Vēl mums ir jāievēro tas, ka pati lieta ar tās izlietošanu nav viens. Par provi, grāmatu drukāšanas atrašana ir un paliek viens liels solis uz priekšu iekš cilvēcības attīstīšanās. Tikai tādi atradumi, kas iz netikliem motīviem cēlušies un kas priekš netiklības tiek lietoti, ir cilvēcībai par apgrēcību. Nepilnīgus gadījumus, tāpēc ka tie ir nepilnīgi, nievāt neklājas.

«Tas taču ir ķerts,» Alunāns nodomā par Kaudzītes Matīsu.

Vēlāk Alunāns nenociešas un laipni saka Kaudzītēm:

— Jūs laikam gribējāt Tomsona spredikļi aiz sajūsmas iemācīties no galvas un tad norunāt Piebalgā.

— Kāpēc? — Matīss tikpat laipni atjautā. — Mūsu pusē šādu

jaukumu netrūkst. Prieks vērot, ka Rīgā tādi runātāji lielākā cieņā nekā pie mums Piebalgā.

Izrādās, ka Tomsons patiesi svētku vakaram sagatavojis īpašu dziesmu, kurā ir arī svētku priekšvakarā dziedātie panti. Kad mielasta dalībnieki iesiluši, zāle skan tā, ka godīgi birģeļi, biedrībai garām iedami, izbailēs paraugās uz namu logiem.

Rīga dimd! Rīga dimd!

Kas to Rīgu dimdina? Biedrībā, tur atkal svētki, Tur to Rīgu dimdina.

Nodzied arī Pumpura sacerēto. Aug omulība, visiem ir labi. Prāts kļūst līksmāks arī Pumpuram.

Jau manāmi iereibis, ar viņu pēkšņi nopietnu sarunu uzsāk Tomsons:

— Manā fabriķī tev nav ko tālāk nīkt. Patiesību sakot, dziesminiekam tas nemaz nav piemērots darbs. Esmu nodomājis izdot lauksaimniecības būšanām veltītu avīzi. Tauta jāiemāca skatīties uz zemtura darbu ar zinātnibas vīru acīm. Tad celsies tautas labklājība, tad tā dedzīgāk pirks mana fabriķa ražojumus.

Un Tomsons tīri izmisis nopūtās.

— Padomājiet, februāris jau pie beigām, un tikpat kā nekas šajā mēnesī nav pārdots. Cik ilgi tā var iet!

Pumpurs juta, ka viņam no pleciem nogrūst kalna smagums. Varbūt tagad viņam sāksies citādas dienas.

Svētki turpinājās pieaugošā jautrībā. Dzēra daudz, bet neviens nepārdzērās. Vēlāk visiem par to bija liels brīnums. Šis savādais atgadījums tika pieskaitīts jaunajam priekšniekam Kalniņam par īpašu nopelnu. Tikai retais iedomāja, ka šie gadasvētki īsteni bija paģiru lāpīšana, jo sākts ar kausiņiem tautību stiprināt bija jau pirms divi dienām — Kronvalda bērēs.

X * *

Ar «Baltijas Vēstnesī» plaši aprakstītu Kronvalda izvadīšanu biedrības varasvīri tautiešu pienākumus pret aizgājēju uzskatīja par nokārtotiem. Pēc mēneša biedrība gan vēl sarīkoja Kronvalda piemiņas vakaru ar kora dziesmām, ar Pumpura piedalīšanos, bet, kad pienāca noteiktā stunda, telpas bija tikpat kā tukšas. Tik tukšas, ka pārsteigts acis paplēta pat citkārt tik lietišķais Krišjānis Kalniņš.

Nervozi viņš staigāja pa zāles priekštelpām un sirdījās:

— Paši rīkojam, un paši nenākam. Kur tas der? Visas labākās vietas tukšas, tik ir kā tas pūlis galerijā. Bet no tā ienākuma nekāda, tikai aiznesīs smieklus pa visu pilsētu par tautiešu labākās daļas neatsaucību.

Pavisam noskaities, Kalniņš nosprauslojās kuplajās ūsās un noprasīja šveicaram, kas tepat grozījās priekšniekam pa rokai:

—- Vai Veinberģis nav redzēts? UnBergs? UnLapa?Citkārt te pilns

viss nams, ka pat līdz rīta gaismai nevar visu varzu āra dabūt.

Šveicars bija izmisis:

— Nav! Veinberģim lielais laidiens. Jau otro dienu sit trumpas. Zaudē un zaudē, un, kā jūs zināt, priekšnieka kungs, Veinberģi tādā reizē pat gubernators nevarētu piespiest mieru mest. Duraks! Viņš zaudē tāpēc, ka par daudz ilgi tur nagos kreicieti. Ar kreicieti jālūko iekaut acis, bet Veinberģa kungs nāk ar kreicieti tad, kad visiem rokās tikai kalpiņi un deviņi. Kalpiņus un deviņus kaudams, vēl neviens nav vinnējis.

Kalniņš strupi atmeta ar roku:

— Es redzu, ka tu ar viņu pie viena galda esi sēdējis.

Šveicars pietvīka gluži sarkans:

— Bet kad Veinberģa kungs tā grib! Man taču par savu vietu te biedrībā ir jāpadomā.

Līdzēt tur nekā vairs nevarēja — zāle bija un palika pustukša. Par ienākumu nelaiķa atraitnei kauns pat domāt un runāt.

* * *

Pavasara pusē Pumpurs aizbrauca uz Piebalgu. Kad viņš palika vienatnē ar Edi, meitenei uzreiz acis pieskrēja pilnas asaru.

— Man ir grūti dzīvot, Andri, — mazliet nomierinājusies, Ede sacīja. — Katru dienu man garām iet tēvs un māte, viņi man nekā nepārmet, bet viņu acis runā skaidrāk par vārdiem. Es spēju paciest šo vecāku rūgtumu, tik stipra es esmu. Bet, kad arī tu man dari pāri, tad es nevaru saprast, kāpēc lai paciešu to smagumu, kas brūk pār manu galvu. Kad izlasīju to veltījumu skolas Līzei...

Ede nespēja tālāk runāt.

Pumpurs stāsta, kā viss noticis, bet Edei no viņa vārdiem maz prieka. Tas redzams ikvienam, ka viņa toreiz iedomāta vismazāk.

Tā ir smaga diena, un Pumpurs nezina, kā šo smagumu izkliedēt. Bet tas jāizkliedē. Viņam jādara viss, lai Edes acis vairs nemirktu asarās.

Vakarā viņš saka Edei:

— Darīsim tam galu, Ede! Runāsim ar taviem vecākiem par kāzām. Savrup dzīvodami, mēs bez pārpratumiem nekad neiztiksim.

Edei šī diena ir bijusi tik bezgala smaga, ka spēka viņai vairs nav nemaz. Viņa nesaka ne vārda, viņai vispirms jāpārvar šis smagums, lai Andrejam varētu atbildēt.

Nākošajā dienā Pumpurs aiziet uz draudzes skolu. Pie Rātminderiem viņš neiet, Pilsētnieka nav mājās, tāpēc skola Pumpuram liekas kā visu pamesta, tukša un mēma.

Ir pievakare, pagalmā pāris skolas zēnu tvarsta Rāt-minderu kaķi. Pumpurs uzsāk ar zēniem sarunu. Par Kron-valdu.

Zēni stāsta labprāt, it kā noslēpumu uzticēdami.

— Tās bija briesmīgas stundas tai rītā. Ar mums neviens nerunāja,

bet mēs tāpat visu redzējām un sapratām. Atnāca dakteris Jurjāns no Veļķu muižas, nāca un gāja ļaudis, bet nekas līdzams vairs nebija. Un tad notika pats briesmīgākais. Kādā brīdī atveras klases durvis un ienāk vecais skolas tēvs. Lēniem, gausiem soļiem, pīpi zobos. Staigā nesteidzīgi, zābaku papēži vien klaudz apklusušajā telpā. Nevar saprast, vai viņš nikns, sarūgtināts vai arī ļauni priecīgs. Tad soļi apstājas, acis nozibsnī un skolas tēvs saka skarbā, cietā balsī: «Es to ganu sitīšu, un tās avis izklīdīs.» Nevienā nepaskatījies, Andžs Rātminders pagriežas un aiziet pa durvīm, kā nācis, un visiem liekas, ka šajā brīdī izdarīts kaut kas negodīgi ļauns.

Kad Pumpurs atstāj draudzes skolu, viņš Andžu Rāt-minderu satiek uz ceļa. Viņi sasveicinās. Kāds vārds ir pasakāms, kaut arī Pumpuram nav šobrīd nekādas patikas ar veco skolas tēvu runāt.

— Man ļoti grūti aprast ar domu, ka Kronvalds vairs nav draudzes skolā, — Pumpurs saka. — Tik netaisns ir bijis liktenis pret viņu un pret mums visiem.

Andžs Rātminders atbild:

— Arī es par aizgājušo iedomāju ik dienas. Dievam žēl, cilvēka varā nav tā kunga ceļiem stigu vilkt, un pavisam mums neklājas viņa darbus tiesāt.

— Viņš aizgāja pārāk agri, to gan ik cilvēks var pat. dievam acīs pasacīt, — Pumpurs ir saniknots.

Andžs Rātminders neļaunojas, ka pārtraukts.

— Neba mans palīgs Kronvaldu Atis pirmais, kas aizgājis, darbu nepadarījis. Ar dažu vispārībā pazīstamu censoni ir noticis tāpat. Un es nevaru saprast, vai tas kungs pārtrauc viņu gaitas pusceļā tāpēc, lai viņi paliktu tautai kā spīdekļi pie debesīm, vai ari tāpēc, ka šo vīru ceļš nav bijis tam kungam patīkams.

— Kā klājas Elīzei? — Pumpurs, niknumu valdīdams, pārtrauc veco vīru otru reizi.

— Ko-e? — Andžs Rātminders pirmajā brīdī neattop. — Ak Līzei? Nav mājās. Teicās aizejam uz kapsētu, dēls. Tas ir, es nezinu, kur viņai bija jāiet. Bet uz kapiem tas laikam gan nebija vis.

Pagāja dažas dienas, Edes gaitā atgriezās prieks, un Pumpurs runāja par kāzām otru reizi. Ede ir ar mieru. Viņi runā ar Edes vecākiem. Jaungaigalu saimnieki piekrīt: ilgāk vairs nav velkams, pasaule jau sāk mēles trīt. Kāzas Jaungaigalu saimnieks savai meitai izrīkos godam. Bet vairāk no viņa lai negaida. Tātad viss skaidrs?

Pumpurs atgriežas Rīgā. Un tad kādā dienā «Baltijas Vēstnesī» lasāms:

Kā saderējušies apsveicina radus, draugus un pazīstamus Gobas Ede Pumpuru Andris Vecpiebalgā Rīgā

17. SMAGAS DIENAS

Kaut ari dievvārdi beigušies, Vecpiebalgas baznīca ļaužu pilna. Nē, tagad uz mājām neiet pat sievas, kuras gaida klēpja bērni, katram taču jāredz, kā Jaungaigalu Gobas meitu salaulā ar bijušo mērnieka jaunkungu. Runā, ka vecāki pavisam neesot gribējuši piekrist meitas izvēlei. To var saprast — zeme Vecpiebalgā izmērīta, kāds gan tad labums, ja mājās ir tāds zemes mērītājs!

Svinīgi plūst ērģeļu skaņas. Runā mācītājs. Tad zem baznīcas velvēm trīsbalsīgi ierunājas koris: «Dievs ir tā mī-lība.» Korneta tēvam darba šodien netrūkst, jo viņš tr reizē ērģelnieks un dziedātāju vadonis.

Ērģeļu korī ziņkārīgu acu vidū stāv kāda jauna sieviete. Ar rokām viņa apņēmusi pasīkas pusaudzes plecus, bet acis viņai vērstas tālumā pāri baznīcas telpas plašumam. Pusaudze meitenīte ir nemierīga — šodien tik ilgi bijis jāgaida, lai vispār kas notiktu, bet nu posts klāt pavisam — jāstāv mierā, kad tur lejā mācītājs bez steigas velk un velk laiku garumā. Pusaudze pieglauž galvu pie jaunās sievietes sāniem un čukst, lūgdamās:

— Iesim, Elīze! Man ir tik garlaicīgi. Bet ārā lietus vairs nemaz nelīst.

Jaunā sieviete nav dzirdējusi mazās vārdus. Viņa stāv kā sastingusi. Viņa laikam pat nemaz neskatās, kas tur lejā notiek, viņa, šķiet, šodien atnākusi Vecpiebalgas baznīcā, lai, ērģelēm skanot un svecēm mirgojot, izdomātu kādu smagu domu. Acis viņai svešādi mirdz, un laikiem nāsis notrīs kā apslēptās izbailēs.

Tur lejā laikam divas balsis sacīja «jā». Tur lejā laikam divi cilvēki sveču gaismā un visas draudzes priekšā samij gredzenus. Jaunā sieviete bija tai brīdī, šķiet, satrūkusies, jo pusaudze gluži izbijusies paskatās savai lielajai draudzenei sejā. Bet nē, tas laikam tā ir izlicies, jo jaunā sieviete stāv pavisam, pavisam mierīgi.

Tad mācītājs tur lejā ir beidzis. Vienīgi Korneta tēvs liek skraidīt skaņu straumēm pār baznīcēnu galvām. Bet tad ari skaņu steiga plok. Ar klusu šalkoņu ļaudis atstāj baznīcu.

Mazā rausta aiz rokas savu draudzeni, kas laikam pavisam aizmirsusi, kur viņa atrodas.

— Visi jau iet laukā, Elīze!

Tepat pienācis ari kāds vīrs brīnum glīti šūtos svārkos. Viņš nesaka ne vārda, jo nav pieklājīgi baznīcā sarunāties, viņš tikai klusi stāv un skatās jaunajā sievietē. Jauno sievieti laikam mazās vārdi ir atmodinājuši, un viņi trijatā kāpj no ērģeļu kora lejā.

— Nelīst, es jau sacīju, ka vairs nelīst! — sauc līksmi meitene, kad viņi stāv baznīcas priekšā. — Tikai peļķes gan no vienas vietas.

— Tā taču ir Pumpura māšele, — saka Kalna Kaibēnu skolotājs un stingrāk ieskatās meitenē. — Tā pati, kas dzīvoja pie Andreja Jumurdā.

— Viņa ir mana draudzenīte, — sieviete runā gausi. — Kad Pumpura kungs ar savu mati ciemojās draudzes skolā pie Pilsētnieka, mazā Elīze vienmēr nāca pie manis.

— Bet tagad es, skolotāja kungs, braukšu pie Andreja ir/. Rīgu, — meitene lepni paziņo.

Jaunais pāris pašlaik kāpj savā slēgtajā ekipāžā, tātad .iri citiem laiks posties ceļā.

Skolas kungs saka mazajai sarunu biedrenei:

— Tu brauksi kopā ar mani uz Jaungaigalām.

Mazā vispirms paskatās draudzenē.

— Varu braukt arī kopā ar jums. Bet tad lai pie mums nāk ari Elīze!

Viņi sasēžas ratos un drīz ir braucēju rindā, kas aizlokās pa piemirkušo ceļu. Priekšgalā jaunā pāra ekipāža, aiz viņiem garā rindā Piebalgas saimnieki. Zirgi baznīcas priekšā ir nostāvējušies, un, kad brīdi rikšots tādā kā svinīgā kārtībā, tad braucēji var parādīt, kā kurš savējo pratis kopt. Tās četras piecas verstis, kas šķir Vecpiebalgas baznīcu no Jaungaigalām, ir pietiekami garš ceļa gabals, lai to izdarītu.

* # *

Kad izsalkums ir apmierināts un galvā iekāpis Jaungai-galu saimnieka alus un brandvīns, kāzu nams dūc līksmā skanīgumā.

Arī jaunā sieva no tām pāris vīna glāzēm ir nedaudz apreibusi, un viņas vaigi kvēlo. Bet varbūt viņas vaigi ir tik sārti tāpēc, ka kārtu kārtām saukts — «rūgts, rūgts».

Nepacietīgākie dejotāji jau ceļas kājās. Skan valceri, skan polkas un reinlanderi, un, kad vīzdegunīgākās sievas to pašu «rūgts, rūgts» sauc pārāk bieži, kājās ceļas arī jaunais vīrs un jaunā sieva. Drīz dejotāju lokā ir arī viņi, un jaunās sievas acis mirdz desmitkārt spožāk un siltāk nekā sveces pirmīt uz Vecpiebalgas baznīcas altāra.

Vienīgi kad jaunā sieva redz paejam garām to jauno sievieti, kas stāvēja kā pamirusi ērģeļu korī, viņa uz mirkli nodreb. Ne tāpēc, ka viņa baidītos. Nē, baidīties viņa nebaidās — tagad jau viss ir garām. Viņa tikai domā, ka šī sieviete baltajā zīda blūzē un melnajos svārkos varēja šovakar šais mājās nebūt.

Nē, laikam tomēr ļaunā diena šai mājai vēl arvien nav aizgājusi garām.

Jaunais vīrs ir izveicīgs dejotājs, un līdz pusnaktij viņš jau kārtu kārtām izdancinājis savu skaisto sievu, viņš izdancinājis arī dažu labu meitu kāzinieku pulkā. Bet tā ļaunā paragana laikam tik ilgi ir caur kāzu viesiem šaudījusies, līdz apbūrusi jauno vīru. Jo, kad pusnakts

pāri, jaunā sieva netic pati savām acīm: jaunais vīrs griežas vienā dejas solī ar viešņu baltajā zīda blūzē. Jaunā sieva jūt, ka kājas viņai pēkšņi zaudējušas spēku, un viņa atslīgst krēslā. Tas nav nekas savāds, ja jaunā sieva kāzu naktī pēkšņi tā atsēstas krēslā, bet cauri kāzu namam tomēr tai brīdī iziet klusums. Vienīgi tie divi, kas tur šūpojas dejas solī, to laikam nav pamanījuši.

Un tad jaunā vīra vairs istabā nav. Tā sieviete zīda blūzē piestājusies viena pie loga, aiz kura melnajām rūtīm stāv nakts, un viņa izskatās bezgala nogurusi.

Jā, jaunā vīra istabā vairs nav. Viņš laikam pārāk noreibis no vīna un pārgalvīgajām dejām, kuras viņš šodien dejojis bez skaita.

Tagad pats rosīgākais ir Kaudzītes Reinis, jo viņš laikam nemaz nav pamanījis, kas pēdējā dejā notika. Reinis nav dziedātājs, bet tagad viņš uz dziedāšanu mudina citus. Šais kāzās vismaz «Stāsti manim, Daugaviņa» esot vēlreiz nodziedama, un drīz skan visā mājā:

Brauc ar dievu, daugaviete,
Oša laivā sēdēdam,
Pini kroņus, gaujeniete,
Puķes klēpī nēsādam.
Trādi rallā, trādi rallā,
Puķes klēpī nēsādam.

Kur palicis pats jaunais vīrs? Reinis brīdi sastomās savā rosībā, Bet jaunais vīrs nekur nav pazudis. Viņš nāk pašlaik pa durvīm iekšā un iet pie savas sievas, kas viņam ne soli nesper pretim.

Sākas atkal dejas, un dejotāju pulkā ir arī jaunais vīrs un jaunā sieva. Tikai kāziniekiem šķiet, ka pirmās aizrautības viņu dejā vairs nav. Bet varbūt tas tikai tā liekas svešām acīm? Nē, nē, tā nav tikai pārskatīšanās. Jo, kad jaunais vīrs pēc brīža dejo ar to sievieti baltajā blūzē, tad it kā slepena liesma nāk no viņu soļiem un gaitas.

Jaunā sieva to neredz, jo tagad viņa ir kaut kur pazudusi. Viņa laikam aizgājusi palīdzēt mātei sapost kāzu galdu.

Nē, viņa nav aizgājusi palīdzēt mātei. Bet viņa iet kā nemaņā no istabas pagalmā un no pagalma istabā. Viņa laikam šodien Jaungaigalās nevar atrast cilvēka, pie kura piestāt un parunāt vairāk nekā divus trīs pieklājības vārdus.

Visi kāzu viesi nav dejotāju pulkā. Pie galdiem sēž vēl daudzi, kas šonakt ir šai kāzu namā aiz cieņas pret Jaun-gaigalu saimnieku un viņa meitu.

Pie galda sēž arī jaunā vīra māte, bet viņai nekas negaršo no visas tās bagātības, kas salikta uz kāzu galda. Pavisam retus vārdus viņa pārmij ar saviem galda biedriem. Viņa ir klusa, pavisam klusa. Te visapkārt ir tikai saimnieki un pagasta lielmaņi, bet viņa nav saimniece. Kur te rast kopīgu valodu?

Vismaz priecīga viņa varētu būt. Dziesmu taču viņai bez gala.

Rotaļu un deju viņa prot vairāk nekā jebkurš cits šai namā. Bet nē, viņa šovakar nav dziedājusi nevienu dziesmu. Viņa nav dejojusi nevienu deju. Viņa sēž tālu no jaunā pāra galda — viņa nosēdināta otrā istabā, un sirds viņai smaga. Lai ari viņa nav bagatu māju saimniece, tad vismaz goda vietu viņai pieklājas šodien ierādīt. Bet tas nav darīts. Tāda paveca sieva ir visu aizmirsta, kaut arī viņas rokas izauklējušas dēlu, kura dziesmu vārdos klausās visa zeme. Jaungaigalās viņa ir tikai sveša sieva, kas ieradusies no nepazīstama nostūra kaut kur tālu Daugavas krastos. Pat velni tur esot sastopami purvu akačos un Daugavas atvaros, bet naktis pāri Aizkraukles mežiem uz slotas kāta jājot raganas.

Diezin vai šī klusā sieva arī pati neprot kādus burves-tsbas vārdus?

Jā, šī sieva prot tādus vārdus. Viņa nav atstājusi savu apkaunojošo vietu pie galda, bet viņa ir pamanījusi, ka viņas dēls vairāk par savu jauno sievu šai naktī uzmana, kur piestāj kāda jauna sieviete baltā zīda blūzē. Vecās sievas acis ir redzīgas kā zintniecei, un viņa pamanījusi, ka jaunā sieva izmisusi staigā no istabas pagalmā un no pagalma istabā. Vecajai sievai žēl sava dēla, kas sapinies šo palepno ļaužu tīklos, viņai laikam pat prieks, ka sāpes ienākušas to cilvēku sirdīs, kas viņu nav pratušies šodien nosēdināt goda vietā. Tagad katrs lai saprot, ka cilvēku laime nav pērkama tikai ar pārpilnību laidarā un namā.

Vecā sieva varbūt tomēr ir nobaudījusi, kā prot darīt alu šai lielmaņu mājā, jo vienā bridi viņa ceļas no galda augšā, pieiet pie jaunās sievas un saka:

— Tavs virs šodien ir tikpat tālu no tevis kā es no tava kāzu galda.

Jaunā sieva nodreb, kā sitienu saņēmusi. Acis viņai plati izplešas un raugās runātājā. Pretim stāv tā sveša, tālā sieva, ar kuru viņa jau iepriekšējā vakarā nebija varējusi atrast kopīgu valodu, un skatās ar tumšu skatienu, kas nāk no aizsalušas sirds.

Ko lai saka jaunā sieva savai vīramātei? Viņa jūtas vainīga, bezgala vainīga pret šo sievieti, pret kāzu viesiem, pret visu pasauli. Kā viņa tik cieti bija drīkstējusi ticēt savai laimei?

Un jaunā sieva, kā smagu nastu plecos nesdama, atkal atstāj istabu. Šis ir briesmīgas stundas, visbriesmīgākās viņas jaunajā mūžā.

Bet vīramāte sēž atkal pie galda, tikai paretam pārmij kādu vārdu ar kaimiņiem un ēdienu paņem mutē tikai tādēļ, lai iegaumētu, cik tas ir slikts.

* * *

Kāzu otrā dienā lietus mākoņi izklīda pavisam un vakars atnāca ar saulainu klusumu. Tā ka senas kāzu ieražas tika daudzinātas katrā avīzē, tad kāziniekiem šķiet, ka ari viņiem vajadzētu kaut ko no tām

parādīt. Vēl jo vairāk tāpēc, ka dzer kāzas dziesminieks, kas tik daudz sajūsmīgu vārdu atradis, ko pateikt par savas tautas pagātni.

Tāpēc pie Jaungaigalu ataudziņas ir uzcelts senču altāris, kurā ar spožu, isu liesmu deg bērzu malka. Tas nav parastais lauku ugunskurs, tā ir svētā uguns, un tās priekšā vīrs ar balto bārdu un baltajā tērpā ir senču priesteris, kurš svētī atnākušo jauno pāri.

No krēslā grimstošās birztalas iznāk divas dievietes un tuvojas jaunajam pārim. Rokas vēzieniem uz augšu cilādamas, lai vieglie, gaisīgie tērpi plīvotu ugunskura gaismā, viņas dod savus vēlējumus sirmā Krīva tikko salaulātajiem: jaunajam vīram stingru garu un izturību, lai viņš kādā dienā netiktu par bezdarbību no Olimpa izmests, jaunajai sievai...

Bet, kad dievietes pagriežas pret jauno sievu, lai arī viņai novēlētu ejamo dzīves ceļu, ir sacēlies vējš, liesmas izlokās tālu pa zemi un aizdegas Krīva altāra sega, Jaun-gaigalu saimniece iekliedzas. Nevar zināt, vai viņa iekliedzas, jaunu nelaimi paredzēdama, vai aiz žēluma par skaisto segu, kura šādu kumēdiņu dēj nu ir pagalam. Kāzinieki sakustas, tikai jaunā vīra māte stāv mierīgām acīm, it kā viņa tādu nelaimi jau būtu gaidījusi. Jaunā sieva pamana šīs mierīgās, vēsās acis, un viņa ar šausmām domā, ka drīz, drīz viņai būs jāatstāj tēva mājas un jādodas līdzi tai svešajai, naidīgajai sievai, kas tur stāv vakara krēslā Lielvārdes krāšņajā goda tērpā.

Kāzu viesi atgriežas namā bez jautrības, it kā pāri Jaungaigalu sētai būtu pārslīdējusi raganas Jaunā acs. Tikai kad muzikanti ar savu instrumentu balsīm aicināt aicina kāziniekus uz deju, pamazām aug atkal jautrība un kāzu nams skan agrākā spēkā un skajumā.

Jaunā sieva atkal iet no istabas pagalmā un no pagalma istabā, un miera viņas sirdij nav. Mucās alus ir krietni nokrities, tāpēc jo pārgalvīgākas kļūst valodas un dziesmas. Jaunajai sievai šķiet, ka ik acīs lasāms izsmiekls. Nu protams — ikvienam taču ir acis pierē, un kur gan citur kāzās lai skatās, ja ne uz jauno vīru un sievu? Ikviens taču redz, ka jaunais vīrs tik maz piestāj pie savas jaunas sievas, kaut arī viņa ir turīgo Gobu meita.

Ak, ko gan viņa pati bija domājusi! Vai viņa nezināja, ka pagasta skaistākā meita ir šī Elīze, ai nē, šī Līze Rāt-mindere? Kura gan cita vēl iedrīkstētos ierasties Gobu Edes kāzas, bet Līze Rātmindere to bija uzdrošinājusies un padarījusi Andreju nevarīgu kā bērnu.

Kā gan Ede iedrīkstējās neklausīt tām brīdinātājām balsīm!

Un tomēr viņai nebija spēka sevi nosodīt. Kurš gan varēja saulei pavēlēt rīta agrumā apstāties un neiet pretim dienas vidum? Vai viņa to varēja? Ne brīdi viņa to nebija spējusi izdarīt. Bet vai tāpat nebija ar Andreju? Varbūt, var jau būt. .. Tikai kāpēc viņš nostājās Edes ceļā un vilināja viņu taisni akacī? Kurš gan viņam lika to darīt?

Viņai bija jādodas projām no šī nama, kur auroja apreibuši

cilvēki, paši nezināmi, kādā posta stundā viņi sanākuši kopā.

Jaunās sievas acīs ir melna tumsa, viņas ausis kurlas.

Tāda viņa iziet cauri istabai, un kāzu viesi pašķiras, kā spoku ieraudzījuši. Vai tā maz bija jaunā sieva, vai tā nebija senu teiku līgava, kas, naktīs mieru nerazdama, klīst apkārt, kāzās zudušo līgavaini meklēdama?

Tagad viņa ir sasniegusi savu vecāku kambari. Cik reižu te viņa nav kā bērns nākusi pēc padoma! Cik reižu te viņa nav ienesusi prieku! Jā, tas ir jāatzīst, ka pēdējā laikā viņa gājusi šīm durvīm garām ar rūgtumu un pat naidu sirdī. Bet šonakt nav iemesla naidam un rūgtumam. Šonakt viņa nenāk pēc padoma, šonakt viņa nāk pateikt kādu nāves ziņu, par ko priecāsies viņas tēvs un māte.

Bet kambarī mātes nav. Sēž tikai pāris valodīgu sievu un runā par jaunu segu aušanu.

Jaunā sieva iet atpakaļ. Tēvs sēž kopā ar kaimiņiem pie galda. Viņš ir daudz dzēris, un uz meitu viņš pat nepaskatās. Viņi ir maz runājuši šais dienās, un jaunā sieva zina, ka arī šai brīdī viņiem kopīgu valodu neatrast.

Māte nāk no klēts ar žāvētas gaļas šķēlēm. Viņai nav laika ar meitu runāt. Varbūt viņa nemaz negrib ar meitu runāt, jo viņa saka:

— Kad viss būs galā, tad varēsim izpļāpāties, kā vien sirdij patiks. Tagad vispirms ir jādomā par viesiem. Un tev jādomā par to, lai tu neizskatītos kā no ūdens izvilkta.

Varbūt māte ir bezgala priecīga šai dienā?

Un jaunā sieva atkal viena klīst pa kāzu namu. Ir vēla nakts, bet noguruma viņa nejūt.

Dejas mijas ar rotaļām, rotaļas ar dziesmām. Balsis zaudējušas pirmās dienas skanīgumu, tā drīzāk ir aurošana nekā dziedāšana, kas tagad dzirdama kāzu namā.

— Kur mans vīriņš Ādamiņš?

— Aizgāj mežā ogas lasīt.

— Dievs dod viņam tādu prātu,

Ka viņš mājās nepārnāktu.

Tā gan nav nekāda tautiskā dziesma, bet kāzu viesiem šķiet, ka tā skan brīnum modīgi un pat ar tādu kā slepenu nozīmīgumu. Bet tieši tādas dziesmas kāzās ir pašas vajadzīgākās.

Varbūt šai dziesmā ieklausījies ari jaunais vīrs? Laikam gan, jo viņa vaigā ir iegūlusies tumša rūpju rieva. Pirmās dienas ugunis viņa acīs ir apdzisušas. Bet varbūt tas ir aiz noguruma. Patiesi, tagad viņš ir atsēdies krēslā un skatās vienaldzīgi cilvēkos, kas te sanākuši viņa kāzu godības.

Jaunais vīrs pats nesaprot, ko viņš šais kāzās sācis darīt. Vai viņā pamodušās sen aizgājušas dienas, un aizdzijušās brūces atvērušās jaunām sāpēm? Bet varbūt viņš šais kāzās atriebās šai mājai, uz kuru

viņš pirms nedaudz dienām bija atbraucis ar nepārvaramu nepatiku un smagumu krūtīs?

Jā gan, tā ir atriebība, ko viņš alka. Lai sāp sirds Jaun-gaigalu saimniecei, ka jaunais vīrs nemaz nav sajūsmināts par godu ieprecēties Jaungaigalās. Lai dusmojas Jaungai-galu saimnieks, kam viņa mājas likās ne ar zeltu neatsveramas. Un lai sāp sirds lepnajai Rātminderu meitai, kas garus gadus nedeva viņa rakstītajām rindām nekādas atbildes, bet tagad bija tik vāja, ka nespēja nenākt uz viņa kāzām. Viņš dosies atpakaļ uz Rīgu, kolīdz kāzu troksnis apklusīs, bet Rātminderu meita paliks tepat un skatīs tos ceļus, kurus viņi abi kādreiz kopā staigājuši, un raudzīsies, kā kāpj dūmi no skursteņa mājās, kurās kādreizējais mērnieka palīgs dzēris savas kāzas. Atriebības saldums ir tik liels, ka jaunais vīrs var paciest savas sievas sāpes, kādas var šais dienās iezagties viņas sirdī.

Bet varbūt jaunais vīrs, svešo kāzu viešņu līdz aizas malai aizvezdams, arī pats nonācis kraujas malā? Un varbūt viņš pat nejustu ne mazākās izbailes, ja viņiem abiem kopā būtu jānogāžas bezdibenī?

Tagad jaunais vīrs ir atkal istabas vidū. Viņa rokas cieši tur pārdrošo kāzu viešņu. Viņi dejo, un arvien skaļākas kļūst balsis istabas kaktos. Ko šie ļaudis te sanākuši? Vai gan visam pagastam jānoskatās, kā viņš pārmāca pagasta lepnāko un skaistāko meitu? Jā, jā, šais dienās viņš nav tikai laimīgais jaunais vīrs, bet arī tiesātājs un soģis.

— Jūs gribat man darīt sāpes, bet patiesībā visu laiku pats sevi krāpjat, — viņš pēkšņi dzird kādu balsi sakām. To patiesi saka šī sieviete, ar kuru viņš dejo jau otro dienu, bet ar kuru viņš šajā laikā pārmijis tikai dažus nenozīmīgus vārdus.

Jaunās sievietes balsī saklausāmas uzvarētājas lepnās gaviles. Viņa, jā, viņa ir aizvedusi šo apmulsušo vīru līdz aizas malai, un tagad jaunās sievietes sirds gavilē.

Bet vārdos izsacītais atriebības prieks īsā mirklī starp abiem dejotājiem uzceļ augstu, nepārkāpjamu sētu. Viņi jūt, cik tukša un reizē nelietīga bijusi šī cīņa. Viņi taču bija sveši cilvēki. Spītā un naidā satikušies sveši cilvēki.

Mūzika spēlē, bet viņu kājas kļūst gausākas. Pāri griežas dejā, bet jaunais vīrs un tā svešā sieviete stāv un nevar vairs ieskatīties viens otrā.

— Deja ir galā, — saka sveša, nepazīstama balss, un jaunais vīrs nezina, kas sacījis šos vārdus. Tagad viņš atrodas viens telpas vidū un pēkšņi ierauga istabas durvīs, kur stāv viņa sieva, citas acis. Viņam liekas, ka šīs acīs jau kādreiz ir redzētas. Pirms tāliem gadiem Lielvārdē tādā pašā ausmas stundā.

Ko viņš ir izdarījis šais īsajās dienās Jaungaigalu mājās?

* * *

Jaungaigalu dārzā ir soliņš. Pavisam dārza malā. Saulainās dienās

no tā var redzēt bites laižamies stropos un dodamies meklēt saldumu medum. No šejienes labi var redzēt, kurš strops taisās spietot, un izsekot, kur bišu saime grib doties, no stropa iznākusi. Gadu gaitā soliņš tā noslīpējies, ka palsi spīd austošā rīta blāzmā.

Šai stundā uz tā sēž kāda sieviete baltā zīda blūzē, kaut gan līdz dienai ir krietni tālu un bites vēl nav modušās. Bet šī sieviete nemaz nav atnākusi, lai noraudzītos bišu steigas pilnajā dzīvē. Viņa pat neatminas šai stundā, ka tepat tuvumā vasaras dienās piebriest Jaungaigalu medus kāres, kaut arī viņai šis dārzs nemaz nav svešs.

Sieviete sēž uz sola, un vasaras rītausmas debesis ir sagruvušas pār viņas galvu. Ak, viņa nepavisam nav ugunīgā spīgana, kas šādās vasaras naktīs joņo pāri Aizkraukles un Lielvārdes siliem, lai dotos uz Velna bedri Daugavas krastā. Viņa ir pavisam nevarīga, pagurusi sieviete, kas pasaulē atnesusi sāpes sev un citiem.

Jaunā sieviete sēž ilgi. Kāpēc viņai vajadzēja nākt uz šīm mājām un saplosīt mieru sev un kāzu namam? Viņai taču nekā šeit nevajadzēja un nekā, gluži nekā viņa nepaņems līdzi, no Jaungaigalu sētas aiziedama.

Jaunā sieviete sēž, vasaras rītam austot, un zeme pie viņas kājām pamazām kļūst mikla, jo gaidāma skaidra diena, un tādos rītos uz zāles parādās rasa.

Bet netālu no sola dārzā stāv kāds vīrs, ģērbies pilsēt-nieciski šūtā uzvalkā. Tādus Piebalgā šuj tikai retais. Viņam jau sen vajadzēja aiziet no kāzinieku bara, bet viņš ir iemaldījies šai dārzā, stāv un klausās austošā rīta klusumā un nevar saprast: vai šai naktī viņš kļuvis vēl nabagāks, vai arī rītausmas rasa veldzē izkaltušo zemi krāšņam ziedu plaukumam?

* * *

Paiet vēl viena diena, un nāk jauns rīts, kad Jaungai-galās tiek jūgti zirgi, lai aizvestu meitu no tēva mājām. Kāzu viesi jau izklīduši, tikai pavisam nedaudzi nīkst pie pustukšajiem dzeramā traukiem.

Kad jaunais vīrs ienāk istabā, tur neviena nav. Tālāk durvis stāv pusvirus. Tur kāds runā. Tā ir Edes balss.

— Laimi es gribēju saņemt, bet manas rokas ir palikušas tukšas.

— Nerunā tā, meit! Nerunā! Tagad tā tu vairs nedrīksti runāt!

— Pret tavu gribu es pie viņa aizgāju, pret tavu gribu es viņu atstāšu. Es nevaru dzīvot ar tādu smagumu krūtīs.

— Tagad viss ir par vēlu.

— Tikai kad cilvēks nomiris, tad viss ir par vēlu.

—• Tēvs jūdz zirgu, drīz visi nāks jūs izvadīt ceļā.

— Nē, nē, nē! Es nekur nebraukšu! Nekur! Viņam taču es neesmu nekas.

Tad Jaungaigalu saimniece vairs ar meitu nestrīdas. Kad viņa atsāk runāt, jaunajam vīram liekas, ka šī pavecā sieva stāsta pati par

savu dzīvi.

— Laimei tic tavos gados, vēlāk cilvēks zina, ka tādas laimes, kāda cerēta, nav. Tādu nedod cilvēks cilvēkam, jo tā sadilst, kā sadilst goda svārki, kad tos velk mugurā katru darba dienu. Un tad nāk vietā pacietība, un to nu varam prasīt, lai katra cilvēka pacietība būtu izturīgāka par viņa mīlestību.

Jaunais vīrs nodrebēja. Tā pusmūža sieva tur otrā istabā sēdēja un meloja. Laime pienāk tik tuvu, ka to aiz rokas var satvert. Tikai cilvēki ir bezgala nevarīgi un tāpēc izgudro, ka laimes nemaz nav. Laime ir kā brīnumputns, tikai vajag drosmi un godīgu sirdi, lai to notvertu.

Tā pusmuža sieva tur otrā istabā sēdēja rītausmā un meloja. Vajadzēja ieiet pie tām sievietēm un pasmieties viņām acis.

Tagad mierinātāja laikam ir pārspējusi domas par savu dzīvi un likteni, un nu dzirdama atkal Jaungaigalu saimnieces cietā balss:

— Padomā, ko par mums runās pagastā, ja tu pieļausi tādas muļķības. Vai mēs ar tēvu nedarījām visu, lai tevi no šīs nelaimes pasargātu, bet tu pati biji kā apmāta.

Tagad otrā runātāja laikam domā, ka māte ir par daudz barga.

— To jau es zinu — es nekad viņu neaizmirsīšu. Viņš ir labāks, nekā viņš pats to zina. Cilvēks jau nekad pats īsti neapzina, cik viņš ir labs. Un arī to ne, cik viņš ir slikts. Tikai kāpēc viņam tā vajadzēja darīt?

Skaļi kājas uz grīdas likdams, jaunais vīrs iet uz otru istabu.

— Tu esi saposusies, Ede? Zirgi mūs jau gaida. Mums jābrauc uz māju.

Viņš nevar paskatīties uz savu sievu, un sieva nevar paskatīties uz viņu. Jaunajai sievai nav spēka pateikt, ar kādām domām viņa ieradusies šai rīta stundā pie mātes.

Jaungaigalu saimniece saka:

— Ede tūlīt ies. Viņa tikai ienāca pie manis pateikt paldies, ka es viņu esmu lielu izaudzinājusi.

Tāpat neuzdrīkstēdamies acīs ieskatīties, jaunais vīrs noskūpsta savu sievu, ilgi tur viņas roku savējā, tad saka klusi:

— Es tevi gaidīšu pagalmā, Ede.

* * *

Zirgi ir piebraukti un nemierīgi cilā kājas. Ratos iekāpj paveca sieva Lielvārdes raksta villainē. Jaungaigalu saimniece sniedz viņai roku, bet šī sieva pašreiz kārto savu villaini, lai tajā pilnā spožumā runātu visas krāsas, tāpēc viņa ir ļoti aizņemta un paspēj Jaungaigalu saimnieces rokai tikai īsi pieskarties:

•— Ardievu!

Ratos iekāpj jaunā sieva. Vēlreiz viņa apkampj māti, un Jaungaigalu saimnieks brīnās, kur gan viņa skabargainajai meitai radies tik daudz maiguma pret vecākiem. Jaungaigalu saimniece raud.

Vai tā ir tā pati stingrā sieva, kas negribēja likties ne zinis par meitas likteni? Jaungaigalu saimnieks stāv un skatās sieviešu asarās, un sirdī viņam atkal sakāpj īgnums un dusmas: vai gan šis asaras, ko šķiroties birdina viņa meita un sieva, var nolīdzināt to pārestību, kas nodarīta Gobu ģimenei?

Jaunais virs pret sieviešu asarām ir mīkstāks. Bezgala nelaimīgs viņš saņem sievas roku, cieši saspiež to un noskūpsta. Jaungaigalu saimnieks sarauc ūsas par tādiem jaunas modes smalkumiem.

— Ja negribat nokavēt vilcienu, tad jums laiks braukt.

Viņi brauc uz Koknesi. Brauc un nerunā ne vārda. Tikai kad Lielvārdes stacijā, īsi atvadījusies, izkāpj māte, liekas, ka arī daja smaguma nogrimusi kaut kur tālu, tālu bezdibenī. Jaunais vīrs piesēžas ciešāk pie savas sievas, un viņi bez vārdiem jūt, ka aiz muguras palicis grūtākais ceļa gabals viņu dzīvē, bet priekšā savus vārtus pavērusi kopā pavadāma diena.

Garus, smagus tālumus aiz sevis atstājis, vilciens dārdēdams iebrauc Rīgā.

1«. AKMENS RIPO NO KALNA

Sākumā Pumpuram likās, ka līdz ar Edi uz Rīgu atnākusi arī laime. Pirmo reizi viņam bija mājas, un tas skanēja savādi, jo viņam ir jau trīsdesmit četri gadi un viņā atradis no tām. Pumpurs priecīgs staigāja pa Rīgas ielām, un viņam nelikās vairs tik briesmīgi, ka Latviešu biedrībā tautas vadoņus vairāk interesēja pašu, nevis tautas labums. Ede rītos vīru izvadīja darbā un vakaros sagaidīja mājā, un arī tas likās tik neparasti. Bija jāmācās dzīvot citādi, nekā dzīvots agrāk.

Jauns viss bija arī Edei. Tur, Jaungaigalās, mājas rūpes gūlās uz mātes pleciem, Ede tikai piepalīdzēja, Rīgā par visu vajadzēja domāt Edei pašai. Viņai vajadzēja prast saimniekot. Jo Jaungaigalās dārzā auga kartupeļi un kāposti, klētī gaidīja rindā sakārti žāvēti cūkas šķiņķi, bet Rīgā naudu maksāja pat mazākā pētersīļa lapiņa, ko pielikt garšas dēļ zupai. Rīgā par visu prasīja naudu, un bez maka uz ielas iet bija tīrā vieglprātība.

Viņi dzīvoja Vēveru ielā, tai pašā namā, kur atradās «Darba» redakcija. Viņu rīcībā bija divas nelielas otrā stāva istabiņas, uz kurām varēja tikt pa šaurām, čīkstošām kāpnēm. Istabas jau gaidīja iemītniekus, un Edei saskrēja asaras acīs, kad viņa iedomāja, ar kādu mīlestību, par savu nākamo sievu domādams, Andrejs patumšā dzīvokļa trūcību saposis. Lepni te nebija, bet vai tad tur vien dzīvo cilvēki, kur izklāti dārgi tepiķi un segas un, garlaicību gainot, var paplinkšķināt klavieres?

Patika arī, ka pirmajā dienā viņus apsveica Pumpura principāls. Tomsons ilgi turēja jaunās sievas roku savējā.

— Cik tas ir skaisti! Kāda jūs jauka, mīļa tautiete!

Asaras viņam ritēja pār kuplo bārdu, kad viņš iedomāja

paša likteni.

— Manas sieviņas vairs nav. Aizgāja mana dūjiņa pie eņģelīšiem, atstādama mani vienu šai pasaulē, par tautas labumu pūlējoties.

Edes un Andreja dienas ritēja saskanīgi. Brīvajā laikā viņi klīda pa pilsētas ielām. Edei te tik daudz jauna, neredzēta, un ari Pumpuram likās, ka viņš Rīgu ierauga agrāk nepamanītā pievilcībā.

Tās bija jaukas dienas.

Vētras bija aiz muguras, viņi abi pazina viens otru. Viņu līdzšinējās takas nebija bez necerētiem līkumiem un grūtībām, bet noietais ceļa gabals arī parādīja, ka lielāka un spēcīgāka par šīm grūtībām ir viņu mīlestība.

Latviešu biedrības bufetē Pumpurs iegriezās retāk, vaļas brīžos viņš arī dienas vidū ieskrēja uz mirkli mājās, un, uz veikaliem iedama vai no Dāugavmalas tirga mājās nākdama, Ede iegriezās pie vīra redakcijā.

Dienas ritēja savu nenovēršamo gaitu. Ede saimniekoja divās nelielās istabiņās un ar izbailēm juta, ka nauda no viņas rokām izslīd brīnum ātri. Tagad viņa saprata, ka Rīgā ar naudas maku uz ielas nemaz nedrīkst iziet. Viņa nekur lieki netērējās, bet viss maksāja briesmīgi dārgi. Un tik maz Andrejs viņai deva klāt. Nu jā, Andrejs nepelnīja daudz, un tur nu nekā nevarēja darīt. Tā tas bija, bet grūti Edei saglabāt tikpat priecīgas acis kā pirmajās Rīgas dienās. Nē, tas nebija iespējams, jo tad viņai vajadzētu izlikties, bet to Ede neprata.

Ka viņu mājai pielavās ienaidnieks, to juta arī Pumpurs. Tas uzglūnēja ik uz soļa. Pa redakcijas pustumšajiem logiem un čīkstošajām durvīm līda iekšā Pumpuram tik labi pazīstamā pelēkā garlaicība un nīkulība. Patiesi, kas gan varēja būt saistošs viņa darbā! Diendienā tā pati neiedomājami praktiskā lauksaimniecība, tie paši steigā iesniegtie manuskripti, tās pašas garlaicīgās korektūras loksnes. Darba daudz, bet prieka maz.

Ragulopi, ragulopi... Par tiem rakstīts ik avīzes numurā. Tikai par īstajiem ragulopiem Tomsona avīzē nebija ne vārda, kaut arī Rīgā trūka gaisa no viņu daudzuma. Un vai Pumpurs pats, šos garlaicīgos gabalus glītodams un spodrinādams, nekļuva par pēdējo ragulopu?

Pumpurs saprata, cik netaisni viņš domāja par visu to, ko Tomsons savā avīzē drukāja. Laukos strādāja cilvēki, kam šīs zinātnības vajadzēja. Bet Pumpurs saprata arī, ka te nevajag viņa, lai tās nonāktu lasītājiem. Tā bija tāla pasaule, kuras labā viņam vajadzēja strādāt.

Un par visu tik bezgala maz samaksāja! ...

Par to, kas nepiekāpīgi viņiem abiem mācās virsū ar katru jaunu dienu, viņi runāt vairījās. Par to runāja viņu vakariņu galds, kas kļuva arvien nabadzīgāks. Par to runāja slepenās izbailes un rūpes viņu acīs.

Vēlā rudenī Ede ieteicās, ka vajadzētu aizbraukt uz Vecpiebalgu

pie viņas vecākiem. Pumpurs šoreiz uz Jaun-gaigalām devās labprāt. Kaut kur zemapziņā slēpās cerība, ka varbūt, varbūt kaut kas notiks un viņu dzīve atradīs citu gaitu.

Bet, kolīdz viņš pārkāpa Jaungaigalu mājas slieksni, Pumpurs saprata, cik muļķīgas bijušas šīs cerības. Jaun-gaigalās viņus neviens par Rīgas dzīvi neizjautāja, bet katrs skatiens lika noprast, ka še valda izsmējīgs prieks par abu rīdzinieku pieticīgo laimi.

Jaungaigalu saimniece klusībā noraudāja pa asarai un dusmojās par savu mīksto sirdi. Jaungaigalu saimnieks gāja cietu soli, viņš saprata, ka jāpieradinās būt vienaldzīgam par meitas likteni.

Pumpurs apstaigāja vecos pazīstamos, bet juta, ka viņš šeit ir tikai ciemiņš. Kādreizējo draugu pulks bija izklīdis. Kronvalda vairs nebija. Jurjāns Piebalgas pusi atstājis un tagad dzīvoja Gostiņos, Pumpurs pats ...

Visstingrāk agrākās gaitās gāja abi brāļi Kalna

Kaibēnos. Viņi mācīja bērnus, Matīss bieži bija Vecpiebalgas draudzes skolā, kur ar savām meitām joprojām dzīvoja Andžs Rātminders. Bet ap Kalna Kaibēnu agrāk kailo kalnu jau krietni pastiepusies ošu, ozolu un liepu audze.

Vecpiebalgā bija skumji un garlaicīgi, vēl grūtāk no tāda gājiena pa sen staigātām vietām atgriezties Jaungai-galās. Bet var jau būt, ka visbriesmīgāk bija iedomāt pašam savu nākotni. Vajadzēja kaut ko darit. Dzīve ritēja kā akmens no kalna. Kaut ko vajadzēja darīt, lai akmeni apturētu, pirms tas nonācis bezdibeņa malā.

Nesacījis par savu nemieru sievai ne vārda, Pumpurs atgriezās Rīgā. Sieva palika pie vecākiem viena.

* * *

Vajadzēja kaut ko darīt. Un Pumpurs darīja.

Tikai viņš, no vilka bēgdams, uzkrita uz lāci.

Kad kādā dienā Pumpurs savas likstas pārrunāja ar hof-rātu Dīriķi, tas sacīja:

— Latviešu grāmatniecība šodien pielīdzināma mājai, kurai ir desmit dažādu saimnieku. Vienam ir sava avīze, bet drukāt viņš to drukā citās mājās, kur rīkojas cits kungs un saimnieks. Bet to, ko viens nodrukā, savukārt pārdod kāds cits. Ir skaidri redzams, ka to visu vajadzētu darīt vienam cilvēkam. Tā ir mana svētākā pārliecība, un es šai ziņā esmu nodomājis ko pasākt. Man šķiet, pavisam labi būtu, ja tu beidzot tam Tomsonam pateiktu ardievas. Kāpēc tu, teiksim, nevarētu atvērt savu grāmatu bodi?

Pumpurs bija izbrīnījies.

— Varētu gan, bet tāds pasākums prasa naudu.

Dīriķis braucīja bārdu.

— Naudu! . . . Nauda vajadzīga visur, un tikai nauda rada jaunu naudu.

Brīdi viņš klusēja, uzmezdams slepenus mirkļus Pumpuram, un tad sacīja mazliet nedroši:

— Kā būtu, ja mēs saliktu spēkus kopā? Man drusku brīvas naudas ir, un domāju, kāds rublis gan arī tev atradīsies. Tev laukos esot mašele, kas jau krietni pastiepusies. Lai viņa nāk uz Rīgu. Tu pats, sieva, mašele — sveša cilvēka, kas stāv aiz letes, mums nevajadzētu. Es domāju, gluži tukšinieki mēs, tādu pasākumu darīdami, nepaliktu. Vajag tikai sākt rīkoties.

Un Pumpurs sāka rīkoties. Viņš pateicās Tomsonam par līdzšinējo palīdzību, tagad viņš mēģināšot dzīvē uz priekšu kulties kaut kā citādi.

Tomsons noplātīja rokas.

— Ne man jūs ar varu pie sevis paturēt, Pumpura kungs. Bet no Dīriķa uzmanieties. Bārda viņam varena, bet acis zem kuplajiem sariem tā vien glūn, lai sev ko ieraustu. Es pret jums esmu izturējies kā godīgs cilvēks, lai dievs dotu, ka jums pie Dīriķa klātos tikpat labi.

Kad Ede atbrauca no laukiem, veikals jau bija ierīkots. Tas bija pārsteigums. No drūmā nama Vecpilsētas šaurībā viņi tagad pārgāja uz Dzirnavu ielu Pēterburgas Arrīgā, ērtā dzīvoklī. Tai pašā namā atradās arī veikals. Vēl jo palīkamāk bija lasīt «Baltijas Vēstnesī» ziņu par veikala atvēršanu:

«Esam ieriktējuši un ar augstas valdības atjaušanu šodien, tai 11. februārī šā gada, Rīgā, Pēterburgas Arrīgā, Dzirnavu ielā Nr. 39, Lauvas traktiera mājā, atvēruši

JAUNU

pilnīgu grāmatu pārdotavu.

So izsludinādami, uzaicinām cien. publiku, sevišķi lauceniekus, ar savām vajadzībām mūs laipnīgi apmeklēt; par riktīgām izdarīšanām galvo pārdotavas īpašnieki

A. PUMPURS UN BIEDRS.»

Cienījamā publika bija uzaicināta laipni, bet viņa tikpat laipni neatsaucās. Veikala durvis vērās reti. Pumpurs īga un garlaikojās aiz letes. Viņam sen zināma katra grāmata plauktā, rītos viņš palīdzēja sievai noslaucīt putekļus no zīmuļu un spalvaskātu kastēm, bet visa šī bagātība rīdziniekus neinteresēja.

Iekārtodami veikalu, tā īpašnieki bija cerējuši, ka tieši traktiera tuvums pievilks arī viņu precei vairāk pircēju. Bet tā bija alošanās. Tiem, kas nāca uz traktieri, Pumpura un biedra grāmatu bode nemaz nebija prātā. Tikai stiklainām acīm un nedrošām kājām no traktiera projām dodamies, viņi reizēm grīļojās pie veikala skatloga, ilgi burtoja izlikto grāmatu nosaukumus, līdz nospļāvās — tas te domāts zīdaiņiem, kas skolās mācās, bet kāpēc tādas blēņas liek, kur pieaugušiem vīriem garām staigājams?

Drīz Pumpurs pārliecinājās, ka tikai pēdīgais nejēga un nelga varēja cerēt, ka, tirgojoties ar grāmatām, iespējams

izvilkt dzīvību. Ja nabags gribēja kļūt par vēl lielāku nabagu, tad viņš nemeklēja ienesīgu vietu dzīvē, bet rakstīja dzejas vai arī atvēra grāmatu pārdotavu.

Dīriķis rauca uzacis. Tu redzi kā — rīdzinieki negrib grāmatas lasīt, viņi nepērk zīmuļus, viņiem nevajag past-papīrus — pat ne tik daudz, uz kā iemīļotai jaunavai vēstuli uzrakstīt? Hm! Bet kāda grāmatiņa taču ir katrā mājā, un kurš cilvēks šais laikos iztiek bez zīmuļa un kurš skolas bērns bez tintes pudeles! Viņu pasākumam bija kāda apslēpta kaite.

Uztraukties Dīriķis neuztraucās. Bez maizes gabala viņš tās grāmatu bodes dēļ nepaliks. Cik viņa spēkos, viņš taču pielika savu roku, lai kopīgais pasākums sekmētos. Viņš savā avīzē bez maksas ievieto aizrādijumus, kur tagad Rīgā dabūjamas labas grāmatas un rakstāmlietas.

Bet grāmatu pārdotava stāvēja tukša. Tukšums atkal ienāca arī Pumpura dzīvoklī. Pavisam grūti bija pat īri aizmaksāt.

Bet naudas vajadzēja arvien vairāk. Nāca termiņi, kad jāmaksā par precēm, kas saņemtas uz nomaksu, lielākus izdevumus prasīja ģimene.

Maija vidū rūpes vēl pieauga — piedzima dēls, kuru vecāki nosauca par Arturu.

No laukiem atbrauca Edes māte. Meitai viņa neteica ne vārda ļauna, kaut arī posts te bija redzams ik uz soļa. Vai tad viss nenotika gluži tā, kā viņa ar tēvu paredzējusi? Gluži tā un vēl ļaunāk. Dusmas viņai kāpa kaklā katru reizi, kad viņa ieraudzīja meitas vīru istabā ienākam. Valsts iestādei šitādi vieglā galdiņa urbēji nododami, ne vēl precēties tādiem pieļaujams!

Ede tomēr bija Gobu meita, un Jaungaigalu saimnieces sirdī dusmas jaucās ar asarām. Viņa bija atvedusi naudu, bet skaidrs, ka tā šeit izkūpēs kā ūdens piliens uz karstas plīts.

Meitas izmocītajā sejā lūkodamās, māte ieminējās:

— Mazajam puisītim gan vislabāk būtu laukos. Te Rīgā jums vasaru tikai smiltis un putekļi, bet Jaungaigalās katru dienu būs svaigs piens un arī gaļas šķēlīte ēdamā reizē netrūks uz šķīvja.

Pavisam norūpējusies māte aizbrauca atpakaļ uz Jaun-gaigalēm.

Pēc pāris nedēļām Ede viņai sekoja.

Edei bija grūti atgriezties tēva mājās, kur, skaļi neizteikts, vecāku acīs ik dienas lasāms pārmetums. Bet Ede centās par to nedomāt. Pie viņas krūts bija maza dzīvī-biņa, un tās dē] viņa nedrīkstēja baidīties no asiem vārdiem vai pārmetumu pilnām acīm.

Drīz Jaungaigalās ieradās arī Pumpurs. Grūti viņam bija runāt ar Edi, grūti ēst pusdienas pie Jaungaigalu galda. Viņš jutās visu priekšā vainīgs. Jo viņš bija nabags. Bet nabagam nedrīkstēja būt sieva, nedrīkstēja būt dēls, nabagam pienācās nīkt vienam savā trūcīgajā

kaktā. Ede meklēja mierinošus vārdus, bet kur viņai tos ņemt, ja viņi abi purva ūdeņiem brauca pāri vienā laivā?

Neskanīgā balsī Pumpurs runāja ar sievas tēvu — vai nevarot viņam aizdot trīssimt rubļu. Viņam esot daži parādi kārtojami, un naudu vajagot arī veikalam.

Jaungaigalu saimnieks bija gaidījis šo sarunu, tāpēc varēja atbildēt bez vilcināšanās:

— Man šķiet, Ede jau pirms kāzām tev sacīja, ka Gobas savu meitu Pumpuram neliedz, bet ka uz Gobu mantu Pumpuram nav ko cerēt. Cilvēks, kas savu labumu nepiekusdams lej caurā mucā, nav pelnījis citu kā vien nicināšanu. Es tāds cilvēks negribu būt.

Pēc šis sarunas Ede noraudāja visu nakti. Jaungaigalu saimniece nesacīja ne vārda. Vīrs gan varēja kādu rubli znotam iedot, jo pašu bērns vien Ede ir, bet, ka tāda naudas došana ir kā ūdens liešana sietā, tas arī tiesa.

Atvadām bez prieka noskūpstījis sievu, Pumpurs atgriezās Rīgā.

* * *

Vai nebija atkal noslēdzies viens loks viņa dzīvē? Pirms gada viņš aklā maldībā bija gribējis no Rīgas dzīves pelēcības izkļūt un pārveda mājās sievu. Mājās? Viņam taču nebija mājas, jo viņam trūka naudas. Vai viņš jau kādreiz sarunā ar Ausekli nebija iedomājis, ka mīļa cilvēka vien ir par maz, lai laimīga būtu visa dzīve? Un tomēr viņš bija tik neprātīgs, ka slepeni cerēja uz tādu brīnumu.

Tagad viss sagriezies daudz ļaunāk nekā pirms gada. Tad viņš ar savu nelaimi klīda viens. Tagad viņa nelaime nesa postu arī citiem cilvēkiem — un tieši tiem, kas viņam pasaulē vismīļākie. Vai viņam tiesības mīļu cilvēku ievest staignājā? Tādas tiesības nav nevienam, tomēr viņš to bija darījis.

Kādu vakaru Latviešu biedrības bufetē viņš atkal satika būvuzņēmēju Krēsliņu. Tas nemaz nelikās uz viņu dusmīgs, pienāca klāt kā pie veca paziņas.

— Dzirdēju, dzirdēju — Tomsonu tu esot pametis un tagad tirgojoties ar grāmatām. Ar grāmatām! Labāk būtu ar savām utīm uz tirgu gājis! Tā tu vairāk kapeiku vakaros pārnestu mājās.

Krēsliņa kungs arī šoreiz neaicināts piesēdās pie Pumpura galdiņa.

— Dzīvot tu neproti, bet naudu tu gribi. Tas nekā nesaskan kopā. Badā tu nomirsi, vai arī tevi apēdīs utis.

Šoreiz Pumpuram nebija tik daudz spēka, lai norautu zemē Krēsliņa kunga priekšā no galdiņa šķīvjus ar visām glāzēm un dakšiņām.

Krēsliņa kungam tomēr, izrādās, iepriekšējā reize palikusi prātā. Projām iedams, viņš noteica ne bez izsmiekla:

— Dienestmeitai es saku, lai viņa man piektdienās nebojā garastāvokli ar tavām peršām. Šī man atteica: to jūs sakāt veltīgi,

Krēsliņa kungs, jo Pumpurs vairs neraksta. Un, ja uzraksta, tad tikai tādus gabalus, ko biedrībā pie galda nodziedāt.

Pumpuram kļuva dzīves bail. Dzejot? Par ko lai dzejo? Vai šai pieticīgajai pelēcībai vajadzēja labāku nākotni? Pelēcībai vajag pelēcīgu dzīvi, citas tā baidās. Piebalgā dzīvodams, viņš savās domās kavējās pie vispārības labuma. Tagad ar izbrīnu Pumpurs juta, ka domas par tautu viņam kaut kur aizslīd kā vakara miglājā.

Meklēt citu darbu? Bet kādu? Vai tiešām iet kalpot pie piebriedušā Krēsliņa kunga?

Auseklis aizbēga no Rīgas, kurā ar godīgām domām sirdī nebija iespējams dzīvot. Vai Pumpuram nebija ejams tāds pats ceļš? Jā, patiešām. Līdz šim desmitiem latviešu, kam dzimtenē nebija patvēruma, pameta šo briesmīgo, nolādēto zemi Daugavas krastos un devās laimi meklēt pasaulē. Latvieši bija izklīduši visā plašajā Krievzemē, un neviens tur savai tautai nebija zudis, ja vien viņš tautu ieslēdza savā sirdī. Svešumā Pumpurs pavaļas brīžos varētu netraucēti strādāt savai tautai. Jo tur katru dienu nebūtu acu priekšā tā plēšanās un sīkās godkārības rūpes, kas tagad meta dubļu šaltis viņa dvēselē. Tur uz katru soli nelūkotos mācītāja un barona acis. Tur viņš varētu strādāt kādu lielāku darbu.

Ede ... Arturs ...

Jaungaigalās viņi postā neaizies ...

Un atkal tāds kā kamols savēlās Pumpura krūtīs. Daudz citādāka būtu varējusi kļūt dzīve, ja sievas ģimenē viņu nesagaidītu ļaunāk par pēdējo svešinieku. Ja viņi būtu visi vienas ģimenes locekļi. Ak, ne jau naudā un mantā viņu radniecība mērījama. Tas saltums, kas nāca no Jaungaigalām, saplosīja katru jūsmu par viņa un Edes dzīves ceļu.

Jaungaigalās Ede un viņa dēlēns postā neaizies. Kad svešumā viņš būs nodrošinājis līdzekļus iztikai, tad aicinās Edi pie sevis. Tad viņš būs atradis pamatu zem kājām un varbūt varēs atkal būt derīgs savai zemei un tautai. Šodien viņš nevienam nebija vajadzīgs.

Kādu vakaru, kad Pumpurs atgriezās mājās, viņš atrada dzīvokli izlaupītu. Zagļi bija aiznesuši visas drēbes, sievas pūru, ko Jaungaigalu saimniece bija sagādājusi savai meitai. Tagad viņam piederēja tik vien, cik mugurā. Un pāris krēslu istabas kaktā. Pumpurs pasmējās — tie bija gudri zagļi, viņi laikam zināja, ka pēdējais nabags nekļuva vēl nabagāks, ja tam aiznesa kādu nevajadzīgu lupatu.

Kādā dienā viņš sēdīsies vilcienā un aizbrauks. Viņš dosies uz Maskavu, tur viņam palīdzīgu roku sniegs Brīvzemnieks, un gan tad Pumpurs pats zinās, kā tikt uz priekšu.

Aizbraukšanu viņš atlika no dienas uz dienu. Vai viņu neaizkavēja nenoteiktas cerības, ka vēl notiks kāds brīnums un dzīve iegriezīsies jaunā gultnē?

Bet brīnums nenotika. Nenotika gluži nekas.

Tad kādā dienā viņš runāja ar māšeli:

— Man briesmīgi vajadzīga nauda. Bet man tās nav vairāk kā pieci rubļi.

Elize tikko bija sākusi pati strādāt un saņēmusi pirmo algu. Viņai bija liels prieks, ka ar nopelnītajiem vienpadsmit rubļiem var palīdzēt lielajam brālim.

Brālim visus vienpadsmit nevajadzēja. Viņš varēja iztikt ar astoņiem. Pumpuram trīcēja rokas kā nedarbos pieķertam pusaudzim, kad viņš māšeles naudu noglabāja kabatā.

Tad pienāca pēdējais vakars. Pumpurs viens klīda pa krēslas apņemto pilsētu. Atkal viņš stāvēja Daugavas malā, kur satumsuši, pelēkmelni ūdeņi vienmērīgā gaitā plūda garām uz jūru.

No darba nāca mājās strādnieki fabriku dūmiem apkvēpušām sejām, cietām, darbā sastrādātām plaukstām. Dažādas domas kā saraustīti mākoņi nāca un gāja, krūtīs atstādami nemieru un neziņu. Viņš taču nepazina šos vīrus, kas ar savām rokām salika bruģa akmeņus, lai greznām karietēm būtu vieglāk braukt. Viņš nepazina šos vīrus, kas cēla mājas, pār upju ūdeņiem saslēja tiltu lokus un fabrikās lika tecēt ugunīgām tērauda straumēm, Rīgā viņš bija iepazinis vienīgi Latviešu biedrības varasvīrus, kas sevi lepni dēvēja par tautas vadoņiem un, tāpat kā viņš, nezināja, kāda ir tā tauta, kas ar savām rokām uzcēla Latviešu biedrības namu. Laukos bija citādi. Tos viņš bija pārstaigājis kārtu kārtām gan vasaras svelmē, gan ziemas puteņos un klausījies vīru valodās un sieviešu dziesmās. Rīgā viņš labi pazina tikai tos, kas nāca un gāja biedrības bufetē.

Bet bija citi, kas darīja darbu. Pār Daugavu, uz astoņiem pīlāriem lokus balstīdams, stiepās nesen uzceltais dzelzs tilts. Tas savienoja Baltijas likteņupes krastus, te kopā salikts daudzu cilvēku darbs un dažādu zemju devums. Pīlāru zemūdens pamatiem akmeņi bija atvesti no viņa dzimtās puses Jumpravmuižas. Tos liellaivās salika šeit nevienam nezināmu cilvēku rokas — katrā ziņā tie nebija tautas vadoņi, kas strādāja šo grūto, vienmuļo darbu. Pīlāru stāvos lepojās akmeņi, kas nākuši pāri jūrai no Stokholmas un Karlskronas, un arī tos kuģos salika nekur neminētas darba rokas. Dzelzs sijas un loki bija gatavoti Anglijā, un arī te vismazāk varenās Anglijas karalis pielicis roku, lai plūstu metāls un pēc tam veidotos tilta slaidie loki.

Vai tā allaž zemes savā starpā nesadeva rokas? Cieti sastrādātās plaukstas? Atmiņā atausa Jurjāna kādreiz teikti vārdi: «Esmu priecīgs, jo mana dzimtene tik tālu tikusi, ka latvietis iziet pasaulē no gadsimtu vēstures tumsas. Bet es zinu arī, ka cilvēka darbam sava pagasta robežas vien ir par šaurām!»

Jau pavisam tumsā Pumpurs nonāca pie Lielā Kristapa. Koka vīrs stāvēja sastindzis, savu darbu aizmirsis. Varbūt

tāpēc, ka tagad pāri Daugavai uzcelts tilts un viņam vairs

nevajadzēja nest ļaudis pretim otram krastam. Atmiņā uzausa cits pārcēlājs, par kuru Pumpurs bija lasījis grāmatās. Jā, Lielais Kristaps savā darbā apstājies un sastindzis. Strādāja tikai tas otrais — drūmais nāves laivinieks Ha-fons, kas veda mirušos pāri Stiksas upei uz krēslaino aizmirstības valstību. Tas atpūtas nepazina un nekad nepagura savā darbā. Jo tāda ir dzīves kārtība, ka aizmirstībai nododams ikviens, kas dzīvē nav paveicis tik daudz, ka viņa darbs derīgs citiem cilvēkiem. Haronam darba netrūka. Vai Pumpurs šajā brīdī nestāvēja Harona upes krastā?

* * *

Pārlaidis trauslā miegā nakti, Pumpurs piecēlās līdz ar pirmajiem ausmas stariem. Bez steigas viņš sagatavoja ceļam pāris sviestmaižu, atmiņās kavēdamies, pārgāja dažas reizes pāri istabai, tad, muguras somu pie rokas nesdams, izgāja uz ielas. Ausa silts, apmācies rīLs. Pumpurs sameklēja važoni.

— Līdz Jāņavārtiem.

Tālāk viņš devās kājām. Viņš gāja pa Maskavas lielceļu uz Stopiņu staciju.

Druvās nobriedusi labība gaidīja pļāvējus, šur tur rasoto zāli plūca ganāmpulki.

No Jāņavārtiem līdz Stopiņu stacijai ir labs gabals, un Pumpuram bija laika diezgan domās izstaigāt gan savu pagātni, gan nākotni.

Rīgu viņš bija atstājis, ziņkārīgu acu nepamanīts. Pilsētas dūmeņi kā sveicienam aiz viņa pamalē vēla dūmu vālus. Nākotne vērās priekšā plaša, bet nezināma. Tikai nenolaist rokas! Tikai uzņēmību un drosmi!

Stopiņu stacijā Pumpurs nopirka trešās klases biļeti. Un, % tikai kad garais vilciens sāka kustēties un it kā bēgot skrēja logam garām pazīstamas mājas, pakalni un gravas, Daugavas pelēcīgi satumsušie ūdeņi, bet viņam nevienā stacijā nepamāja neviena draudzīga roka, acīs iezagās asaras: «Ak, vai Latvija zina, cik daudz viņas dēlu grūtās, nebaltās dienās tā aizbrauc un vairs neatgriežas.»

Bet vilcienā cilvēkam ilgi vienam skumt nav laika. Nāk konduktors un pārbauda, vai tu esi nopircis biļeti un kāda

tā ir, tevi uzrunā ceļa biedri, un tu nevari noslēpties un nerunāt ar viņiem ne vārda. Un kāpēc gan lai tāds ceļotājs to darītu, jo sarunas aizdzen uzmācīgas domas. Vilciens vēl nebija sasniedzis Dvinsku, kad Pumpurs jau draudzīgi sarunājās ar diviem valodīgiem vīriem. Tā bija labāk.

Dvinskā Pumpurs kopā ar vienu Rīgas ceļa biedru, kas, izrādījās, bija kādas vācu tirdzniecības firmas aģents, pārsēdās Maskavas vilcienā. Ceļa biedrs gan tā kā nobrīnījās, ka Pumpurs bez krievu valodas zināšanām dodas uz Maskavu.

— Vai jūs domājat, ka vietas Krievijā un sevišķi Maskavā uz jums gaida? Tie laiki pagājuši, kad vakareiropieši, sevišķi vācieši, tikko

parādījušies Krievijā, tūliņ dabūja labākās vietas.

Tas varbūt bija pareizi, bet tāds izskaidrojums vismazāk varēja palīdzēt cilvēkam, kas jau atradās ceļā uz tālo Krievzemes galvaspilsētu.

Tāpēc Pumpurs atteica:

— Mans nolūks ari nemaz nav Maskavā pašā vietu atrast. Gribētu strādāt kādā guberņa par muižas pārvaldnieku, meža pārzinātāju vai zemes mērnieku, jo šādus darbus es it labi protu. Bez tam man Maskavā ir pazīstami tautieši, kas Krievijas apstākļus pazīst un neliegs vajadzīgā brīdī padoma.

Uz to ceļa biedrs vairs nesacīja ne vārda. Vilciens traucās tālāk un tālāk. Aiz logiem glūnēja tumsa, kad vilciens apstājās Maskavas stacijā, un Pumpurs izgāja spožu uguņu pilnajās ielās, lai meklētu mājvietu šai svešajā, lielajā pilsētā, kurai vajadzēja pašķirt viņa tālāko dzīves ceļu.

* * *

Ka dzejnieks Pumpurs no Latvijas pazudis, to Rīga tūlīt nepamanīja. Bet, kad bija aizritējušas vairākas dienas, pirmā nemierīga kļuva Pumpura māsa — kaut kas bija

noticis!

Un tad cauri Rīgai izskrēja valodas: dzejnieks Pumpurs paņēmis no māsas astoņus rubļus un pazudis. Kā akā iekritis! Pametis pirms nepilna gada apprecētu jaunu sievu, pametis divarpus mēnešus vecu bērniņu, un nav nevienam zināms, kur tagad atrodas. Aizbēdzis, draugiem

un paziņām parādus neatmaksājis. Vai tā nebija skaidra liecība, ka tādiem dziesmiņu sacerētājiem nav ne mazāko goda un famīlijas jūtu? Godīgus ģimenes tēvus tādi prot izķengāt pa visam avīzēm, bet paskat, kāda āda pašiem paslēpta aiz baltā elšķina!

Kad Dīriķim kļuva zināms, ka viņa kompanjons vairs nevirina grāmatu pārdotavas durvis, viņš it kā atdzīvojās. Dīriķis nebija priecīgs, nē. Bet arī skumjām nebija iemesla. Viņš to jau zināja, ka grāmatu tirgotavai vajag citus pamatus, bet steigties nevajadzēja. Dievs pas! Kāpēc lieku steigu — tā vēl iekļūsi valodās, ka esi iekārojis cita sviedru augļus.

Dīriķis, tāpat kā agrāk, ievietoja avīzēs sludinājumus, kādas labas preces dabūjamas Pumpura un biedra grāmatu bodē. To viņš darīja pat pēc tam, kad «Baltijas Vēstnesim» no Maskavas pienāca Pumpura dzejolis.

Vecajam hofrātam nepieklājās lieka steiga. Bet pārliekai laipnībai kādreiz tomēr gals darāms, un kādā dienā rīdzinieki Dīriķa avīzē varēja lasīt:

B. Dīriķa grāmatu bodē ir dabūjami vēl kādi eksemplāri no Kronvalda Ata grāmatas Nationale Bestrebungen. Mks. 45 k.

Tas notika novembra sākumā. Nākamajā «Baltijas Vēstneša» numurā ikviens varēja izlasīt pāri visai lapai, ko pie Dīriķa katrs grāmatu draugs un skolas bērns var nopirkt.

Lai nedomā, ka Dīriķim tā ir kāda niekošanās! Viņam vēl iegādājama drukātava, un tad viņš būs paveicis lielu darbu, kas var daudz laba dot visai latviešu tautai: viņš pats drukās grāmatas un laikrakstus, pašam viņam pie redakcijas būs sava pārdotava. Tai nevarēs tik vienaldzīgi paiet garām kā nieka bodelei Dzirnavu ielā.

19. PLAŠĀ PASAULĒ

Otrā dienā Pumpurs ilgi klaiņāja pa Maskavas ielām un, briesmīgi krievu vārdus kropļodams, taujāja pēc nama, kurā dzīvo Brīvzemnieks — vienīgais paziņa šai lielajā pilsētā.

Brīvzemnieks bija mājās, pārsteigts viņš raudzījās negaidītajā viesī. Bet jautāt, kāpēc dzejnieks ieradies, diez kāpēc neuzdrīkstējās. Viņš tikai paprasīja, kā klājas paziņām Baltijā un kas jauns Rīgas Latviešu biedrībā.

Pumpurs stāstīja. Stāstīja ar mazliet satrauktu steigu, juceklīgi un pagari, un mājas tēvs saprata, ka ar steidzīgo stāstīšanu viņa viesis cenšas aizslēpt kaut ko svarīgāku, to, kāpēc viņš Maskavā ieradies.

Kas jauns Latviešu biedrībā? Jauna tur nav nekā. Tagad, kopš vadība Krišjāņa Kalniņa rokās, savstarpējās plēšanās gan tā kā pierimušas. Taču pārāk daudz tai biedrībā tautiešu, kas par tautu domā vismazāk.

Brīvzemnieks saprata, ka Rīgas viesis ir sarūgtināts. Bet ikvienam zināms, ka no sarūgtināta cilvēka patiesību izzināt grūti, tāpēc grieza valodu uz citu pusi.

Un tomēr, tomēr bija jāpajautā, kāds vējš tālo viesi atpūtis uz Maskavu.

— Jūs, Pumpura kungs, Maskavā kādos īpašos nolūkos?

— Kā to lai saka? īpašu nolūku man nav. Ja par tādu neuzskata nodomu uz Baltiju vairs atpakaļ nebraukt.

Pavērās vāts, un dzejnieks atkal sāka stāstīt. Šoreiz daudz skaidrāk un bez steigas. Tur, Latvijā, vismazāk kādam vajag cilvēku, kas domā par visas tautas labumu. Un pavisam tur nav vietas dzejniekam. Tie, kas sakās tautiešu dzīvi kārtojam, to dara tikai savu veikalniecisko darīšanu starplaikā un tik piesardzīgi, lai vācu acīs nekristu nežēlastībā. Bet cilvēkam, kuru ieskata par jaunlatvieti, neviena iestāde darbu nedod. Auseklis, nevienā skolā mājas vietu neatradis, aizbēga uz Pēterburgu. Viņš, Pumpurs, tikai tad var mērīt Latvijā zemes, ja viņš dara pa prātam zagļiem mērniekiem un baroniem. Kādu laiku viņš bijis muižas pārvaldnieks, bet šāds cilvēks nav nekas cits kā tautas brāļu verdzinātājs. Un, ja latvietis ir skolotājs, viņam jāieaudzina latviešu bērnos paklausība lielkungam, cienīgtēvam un debestēvam ...

— Debestēvu jāiemācās paklausīt arī pašiem kungiem un mācītājiem, — mājas tēvs, viegii smiedamies, pārtrauca iekarsušo runātāju.

Pumpurs nelikās šo piezīmi dzirdējis, bet galā ar savu žēlošanos viņš bija. Tik vien kā piezīmēja:

Jēkabs Pilsātnieks

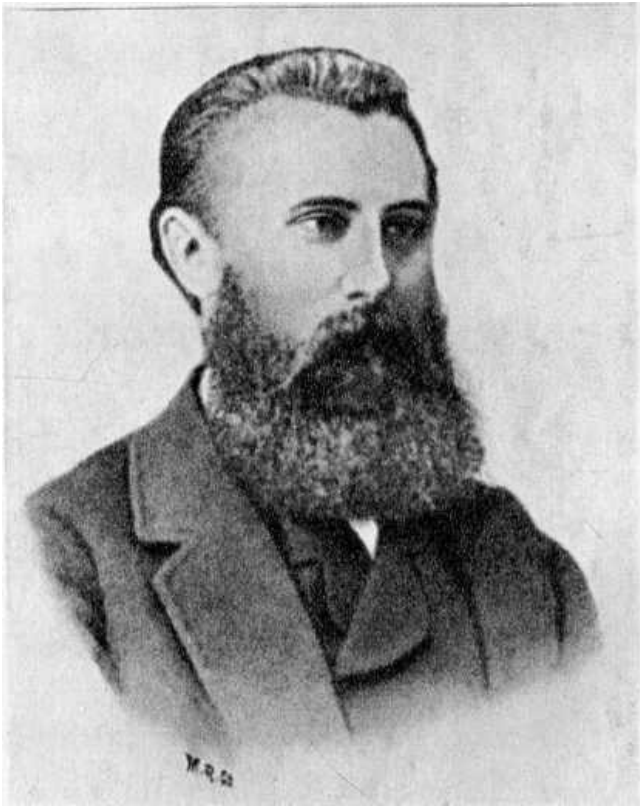

Rihards Tomsons

Laçplésis,

Latvju tautas varonis.

Tautas epus.

Pec tautas teikàm sacerejis

Pumpurs.

Rigâ.

A. Pumpura «Lacplēša» pirmā izdevuma vāks

Tehwijâ un ſweſchumâ.

Pumpura raksti.

Pirmâ daļa.

Dſeeſmas.

Rigâ.

A. Pumpura «Tevija un svešuma» vāks

A. Pumpura «Lāčplēša» lietuviešu izdevuma vāks

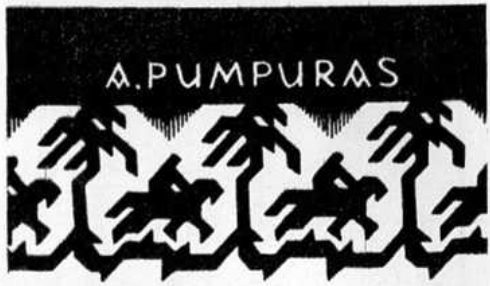

АНДРЕЙС ПУМПУРС

ЛАЦПЛЕСИС

A. Pumpura «Lāčplēša» krievu izdevuma vāks

ОГИЗ ГОСЛИТИЗДАТ 1945

Spīdola (E. Meldera zīmējums A. Pumpura «Lāčplēsim»)

Lāčplēša cīņa ar trejgalvi jodu (Ģirta Vilka zīmējums A. Pumpura «Lāčplēsim»)

Lāčplēša cīņa ar Melno bruņinieku (Ģirta Vilka zīmējums A. Pumpura «Lāčplēsim»)

Andrejs Pumpurs

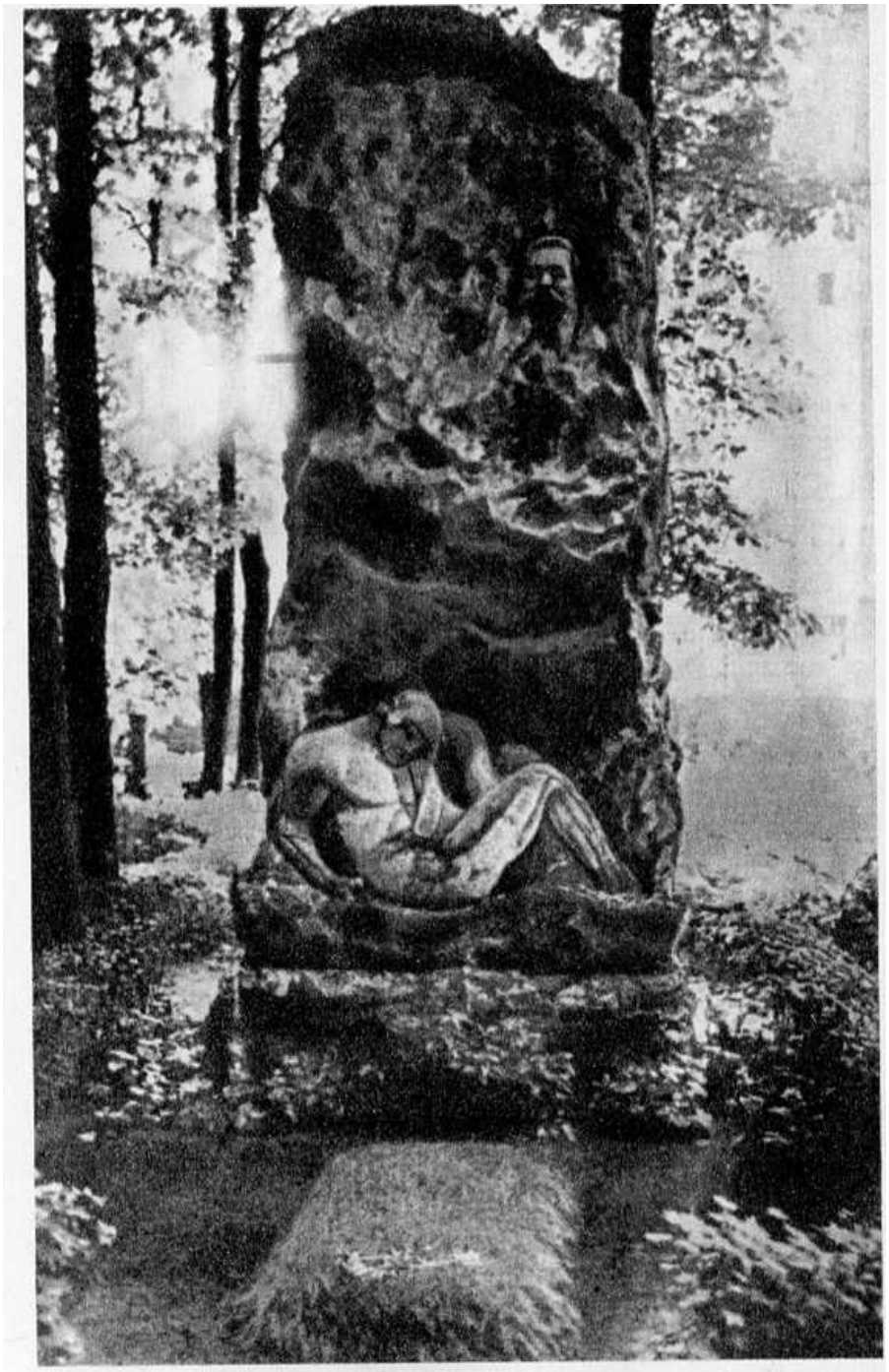

Andreja Pumpura atdusas vieta

— Kas netaisnībai kalpo, tas pats nevar but bnvs no netaisnības un negoda.

Brīvzemnieks raudzījās caur spīdošajiem briļļu stikliem, sirds

viņam sila, auga sajūsma par šo stalto vīru, kurš sēdēja viņa istabā un ar tādu niknumu un atklātību runāja par to, kas parasti tika aizsegts ar segu segām. Tā bija it kā pakāpšanās rīta agrumā kalnā, kur skatītājam paveras visapkārt skaidri tālumi un kājas pašas traucas tos aizsniegt.

Pārcirzdams klusumu, pulkstenis skaļi nosita divpadsmit, un pār kalnu galiem atkal nolaidās ikdiena. Brīvzemnieks sakustējās. Sajūsmība, gatavība vispārības labā darīt visu ir skaistas jušanas, bet... Sajūsmība tikai tad ir dzīves spējīga, ja tā balstās uz sava laika dzīves pazīšanu. Citādi sajūsmība ir kā sausu salmu uguns pavardā vai arī kā posta liesma zaļojošā mežā. Pasaulē skaistu domu var izdomāt daudz, bet cilvēkam tieši savas labākās domas turamas kā putni sprostā un vajag būt piesardzīgam tās pat vistuvākajam cilvēkam darīt zināmas.

Un Brīvzemnieks atkal grieza sava viesa valodu uz citu pusi.

— Ja nemaldos, es dzirdēju, ka jūs esot pārvedis mājās jaunu sieviņu?

— Jā, tā ir, Brīvzemnieka kungs.

— Un sieva jūs laida vienu pašu svešumā? — Brīvzemnieks pasmaidīja. — Jums ir stipra sieva, Pumpura kungs!

Cik ilgi cilvēks var atbildēt pusvārdos? Un noslēpjams vairs nekas nav.

— Sieva nemaz nezina, ka es esmu šeit. Bet mans dēls ir trīs mēnešus vecs, un tāpēc arī viņš nezina, ka viņa tēvs ir pēkšņi pazudis.

— Tā ...

— Es aizbēgu. Aizbēgu no Latvijas. Tur, Rīgā, var nosmakt. Un Jaungaigalās tāpat.

— Rīgu es pazīstu, bet, kas ir Jaungaigalas, nezinu.

— Jaungaigalas ir kādas mājas, kurām ir kupls ganāmpulks un kuru saimniekam ir ūdens dzirnavas, un no kurienes nāk naids pret mani. Sieva man dārga, bet tā es dzīvot nevaru. Ar meitas apprecēšanos Jaungaigalu

saimnieki pagastā cienījamāki nav kļuvuši, tāpēc Gobas mani nevar ieredzēt ne acu galā.

Pēc brīža klusuma Brīvzemnieks piebilda nenoteikti:

— Nu tu redzi, kā! Par tautas brīvību Andrejs Pumpurs grib nepagurdams cīnīties līdz mūža galam, bet ar sievas radiem viņam nav pa spēkam galā tikt.

Atkal iestājās klusums. Tad no jauna ierunājās Brīvzemnieks.

— Dzīve allaž ir negaidītu pārsteigumu pilna. Bet laikam vismazāk mēs varam Jaungaigalu nesaprašanās nokārtot šeit, Maskavā.

— Nerunāsim vairs par tām, draugs Brīvzemniek! Atpakaļ tāds, kāds es šeit stāvu, uz Latviju nebraukšu. Tad labāk man tepat Maskavā uz ielas pakrist un nomirt. Bet es taču braucu šurp, lai dzīvotu. Un, kad es šeit Krievzemē varēšu dzīvot, tad es varēšu atgriezties kādā

dienē arī dzimtenē. Kā klaidonis un nabags es uz turieni nebraukšu. Nekad!

Brīvzemniekam kļuva sava viesa žēl. Lai cik pareizi vai nepareizi šis neapdomīgais vīrs bija rīkojies, viegli viņam nevarēja būt. Un atpakaļ viņš ari nebrauks.

Bija jādomā par nākotni. Un, lai viesi uzmundrinātu, viņš sāka stāstīt par savām pirmajām gaitām Maskavā piims gadiem desmit.

— Kā jūs teicāt — naudas jums neesot daudz? Tā gadās. Es iebraucu Maskavā ar septiņdesmit piecām kapeikām kabatdrānas stūrītī. Tieši tā — ar septiņdesmit piecām kapeikām. Mugurā man bija apskarbuši svārki, kājās cauri zābaki ar greiziem papēžiem. Arī kur apmesties nebija. Sameklēju pārnakšņošanas vietu kāda nama augšējā stāva verandā — zem klajas debess. Bija augusts — tāpat kā tagad, dienas pieturējās saulainas, un es cerēju, ka nelīs.

Brīvzemnieks brīdi nogrima domās. Viņš smaidīja, aizgājušās dienas atceroties.

— Tāds mājoklis maksāja tikai piecpadsmit kapeikas par dienu un nakti. Man vajadzēja uzmeklēt mērniecības kanceleju, bet prātā bija pavisam kas cits.

Tikai šai brīdī Brīvzemnieks iedomāja, ka arī Pumpurs pēc izglītības ir mērnieks un varbūt tieši tāpēc atnācis pie viņa — Brīvzemnieks taču ir beidzis Gorku mērniecības skolu.

■*m*

Bet atmiņas bija stiprākās par šodienu, un Brīvzemnieks turpināja:

— Tai pašā dienā es aizgāju pie Valdemāra. Valdemārs man piedāvāja sagatavot latviešu-krievu-vācu vārdnīcu. Tā es uzsāku darbu Maskavā.

Nu bija izstāstīts viss. Bet reizē ar to šodiena nostājās priekšā jo skaidrāk. Pumpurs bija ieradies pie Brīvzemnieka kā citkārt Brīvzemnieks pie Valdemāra. Bet Brīvzemnieks nezināja, kā savam viesim palīdzēt.

— Es tagad strādāju par skolotāju ģimnāzijā. Skolu aprindās varbūt kāda vieta atrastos ... — viņš nedroši ieminējās.

— No skolu darba es nekā nesaprotu, — Pumpurs atbildēja. — Bez tam arī krieviski es protu vāji. Var sacīt — nemaz.

Brīvzemnieks atkal brīdi domāja. Nē, šobrīd viņam padoma nebija. Bet varbūt citiem tautiešiem? Jā, rītvakar lai Pumpurs atnākot šepat. Maskavas latvieši reizi mēnesī salasoties vienkopus, un rīt esot tā diena. Daudzas galvas gudrākas par vienu, varbūt kāds padoms atradīšoties.

Pumpurs atvadījās un gāja. Nevarēja sacīt, ka viņa pirmie soļi Maskavā būtu prieka pilni.

* * *

Nākamās dienas nebija labākas. Arī citi tautieši nekādu padomu

dot nezināja. Ja vēl dzejnieks prastu krieviski... Bet vispār ar darbu nebija viegli. Maskavas latviešu studenti mēģināja šā tā piepelnīties, bet tā bija bada maize, un tā pati tikai nejaušos gadījumos. Vienīgais, ko tautieši viņa labā varēja izdarīt — ieteikt atstāt dārgās mēbelētās istabas un apmesties pie studentiem.

Un Pumpurs pārvācās jaunā vietā: istabā, kurā mita divi studenti — viens latvietis un viens krievs.

Pumpurs meklēja darbu. Viņš pieteicās kādā darbu apgādes kantorī, viņš ielika sludinājumus avīzē, viņš taujāja iestādēs.

Bet darba nebija. Dienas gāja. Viņa piedāvājumiem neatsaucās. Nevienam viņš pat sacīt nedrīkstēja, cik maz naudas palicis kabatā. Jo viņam bija kauns no savas

nabadzības. Viņš ēda cik iespējams maz, tomēr drīz makā skanēja tikai nožēlojamas kapeikas.

Pumpuram ienāca prātā, ka viņš kādreiz it veikli pratis galdnieka darbus. Kad Pumpurs par to ieminējās saviem istabas biedriem, tie atcerējās, ka te Maskavā esot kāds latviešu galdnieks, kam sava darbnīca. Varbūt viņš tautietim palīdzētu.

Pumpurs aizgāja. Jā, meistars esot ar mieru tautietim sniegt palīdzīgu roku. Bet kā ar darba prašanu? Ak neesot ilgi strādājis? Un strādāts tikai pie lauku ēvelsola? Tad gan būtu labāk, ja Pumpura kungs pavingrinātos vispirms uz savu roku. Galdnieku darbnīcas vīri uz katru svešinieku skatoties ar neuzticību, un, ja Pumpura kungam uzreiz darbi īsti neveiktos, tad piezobošana būtu neizbēgama. Pašreiz kādam baņķierim esot mēbeles no jauna pārlakojamas. To darbu, kas esot viegli izdarāms, tautietis novēlot Pumpura kungam. Samaksa esot it branga — veseli četrdesmit rubļi.

Samaksa nebija slikta, arī darbs neprasīja lielu māku, un Pumpurs cerību pilns gāja. Baņķiera madāma viņā noraudzījās diezgan neuzticīgi, parādīja, kas darāms, — lai nākot vien rīt šurp. Bet, kad nākošajā dienā Pumpurs ar sapirktiem darba rīkiem un materiāliem no jauna ieradās baņķiera namā, madāma iekšā viņu nelaida — esot sarunājusi citu, lētāku meistaru. Pumpurs ar otām un nopirkto politūru pavisam sašļucis kāpa pa trepēm lejā. Ej tagad kaut sētas krāsot!

Un atkal klaiņošana pa Maskavas lepnajām un nabadzīgajām ielām.

Tad no apgādes kantora atnāca ziņa, ka vietas meklētāju gribot sastapt kāds muižnieks no Smoļenskas. Viesnīcā, kurā šis muižnieks bija apmeties, notika savāda saruna. Muižnieks nerunāja ne vārda vāciski, Pumpurs neprata krieviski. Tik vien noprata, ka šim vīram vajadzīgs muižas pārvaldnieks. Viņi šķīrās, jo nevarēja sarunāties.

Pavisam sadrūmis Pumpurs sēdēja vakarā kopīgajā istabiņā. Krievu students dzēra tēju un lasīja avīzes, interesantāko pastāstīdams

arī saviem istabas biedriem. Citu ziņu vidū bija kāda arī tāda, kurā Pumpurs sāka ieklausīties: šais dienās noorganizējoties jauna savvaļnieku grupa, kas dodoties serbiem palīgā karā pret turkiem, un šai grupā vēl varot pieteikties.

Kā zibens stars uzzibsnīja doma: vai šeit nebija palīdzība viņam šais grūtajās dienās?

Pumpurs nebija interesējies par šo karu.Tikai pa ausu galam viņš zināja, ka serbi ar turkiem nonākuši līdz kauliņam un ka Krievijā zināmas aprindas, ko sauc par slavofiliem, uzskatot par savu goda uzdevumu serbiem palīdzēt. Tā esot visu slāvu lieta pret nekristeņiem turkiem. Un slavofili vāca brīvprātīgos, kas dotos serbiem palīgā.

Vai arī viņš, Pumpurs, nevarēja pieteikties Serbijas brīvības aizstāvjos? Tā taču viņš kādu laiku tiktu vaļā vismaz no pārtikas raizēm. Uz kādu laiku? Varbūt uz visiem laikiem ...

Patiesi, ko gan viņš varēja zaudēt? Dzīvību? Bet kam gan vajadzīgs viņš un viņa dzīvība, ja viņam nebija darba, nebija naudas? Pat savam trīs mēnešus vecajam dēlēnam viņš nebija vajadzīgs.

Tai naktī Pumpurs neaizvēra acis. Serbijā viņu gaidīja gandrīz droša nāve, bet šeit, miera dzīvē, nīkšana, kurai gals nebija paredzams. Pat saviem istabas biedriem par īri viņš jau palicis parādā, un naudas vairs nevarēja kabatā sameklēt pat lētākajai ūdens zupai.

Kad pār Maskavas namiem svīda rīta blāzma, Pumpurs bija izšķīries: viņa ceļš ved uz Serbiju.

Pavisam mierīgs viņš devās pie Brīvzemnieka, pateica savu apņemšanos un lūdza atnākt līdzi pie Aksakova, kas kārtoja savvaļnieku pieteikšanos.

Brīvzemnieks pirmajā brīdī jauno ziņu nevarēja lāgā aptvert.

— Tas nu ir pats pēdējais, ko cilvēks var darīt. Tāds savvaļnieks nav nekas cits kā kara algotnis. Tādam vīram vienalga, pret ko viņš karo. Te galvenais ir samaksa.

Pumpurs sadusmojās un atteica spītīgi:

— Kā gan citādi! Pasaulē visu allaž izšķir vienīgi nauda. Ja tās nav, cilvēks, viņa domas, viņa darbs nav graša vērts.

Brīvzemnieks saprata, ka tie ir aplamā rūgtumā teikti vārdi, tomēr nenocietās:

— Bet jūs taču, Pumpura kungs, gribējāt tautas labā savu dzīvi veltīt.

— Jā gan. To es gribēju. Turpretim tagad redzu, ka ar godīgu sirdi, bet bez naudas tas nav izdarāms. Katrs īsts tautietis ir tikai tāds, kam ir nauda kabatā. Bet

nerunāsim vairs par to. Es visu esmu pārdomājis un no sava nodoma neatkāpšos.

Un viņš nobeidza ar tīšu bramanību:

— Es gribu būt tur, kur tautas cīnās par brīvību ar ieročiem rokās.

Vai jūs man varat dot cēlāku uzdevumu par šo? Un labāk atalgotu darbu?

Brīvzemnieks neatbildēja. Šis vīrs, kas stāvēja viņa priekšā, vairs nebija mazais bērns, kas aiz rokas vadāms. Un galu galā — bez darba Pumpurs bija, un diezin vai viņam vairs atradās kaut kapeika pie dvēseles.

Viņi devās pie Aksakova, kuru Brīvzemnieks pazina. Pēc īsas sarunas viss bija nokārtots.

Pumpurs juta, ka viņš atkal kļūst par cilvēku. Viņš varēja samaksāt par dzīvokli, viņš varēja paēst, viņš varēja nopirkt avīzi, nopirkt vajadzīgo apģērbam. Jā, viņš atkal bija cilvēks starp cilvēkiem.

Viņu ieskaitīja par virsnieku topogrāfu. Viņam izmaksāja divsimt rubļu apģērbam un ieročiem, vēl piecdesmit rubļu piemaksāja par nobraukto ceļu no Rīgas līdz Maskavai, un tad viņam būs virsnieka alga.

Septembra vidū viņa partija atstāja Maskavu. Pumpurs uzrakstīja īsu vēstuli sievai — viņš dodas uz Serbiju karot. Mīļus vārdus šai brīdī rakstīt nevedās, par nākotni solīt klājās vēl mazāk. Ak, viņš taču tomēr ir bezgala vainīgs Edes priekšā. Vienīgais, ko vēl varēja, — tikai nedomāt par to. Tikai nedomāt.

Izrādījās, ka tieši karavīra dzīvē vismazāk iespējams domāt par pagātni un nākotni. Visi šie cilvēki brauca uz kaut kurieni, un neviens nezināja, kāds liktenis viņus sagaida jau pēc nedaudzām dienām.

Viņi bija dažādi ļaudis. Daļa tādu, kam dzimtenē kļuvis par karstu. Daļa tādu, kam mājās sēdēt garlaicīgi.

Brauciens līdz serbu robežām izskatījās kā nepārtrauktas dzīres, kā nepārtraukti svētki. Visi bija saņēmuši naudu, un likās, ka tā pēc iespējas ātrāk jānotērē. Un tā lika notērēta.

Pumpurs sadraudzējās ar rotmeistaru Bičkovu — jautru, kustīgu puisi, kas nevarēja iztikt bez uzdzīves un kam allaž trūka naudas. Viņš to aizņēmās no visiem, arī no Pumpura, un nebija cerību, ka nauda kādreiz tiks atdota.

Un tad viņi bija jau Kišiņevā — pēdējā pierobežas pilsētā. Šeit viņus kārtoja jaunās grupās, kas devās cauri Rumānijai uz Serbiju. Bičkovs nebija redzēts dienas divas — viņš laikam kaut kur dzēra vai bija satrāpījis kādas sievietes.

Pumpurs pašreiz sakravāja savas mantas, kad istabā iesteidzās viņa kustīgais draugs.

— Tu posies projām? Liec pekeles zemē un atpūties!

— Visi mūsu biedri jau sagatavojušies ceļam, — Pumpurs iebilda.

— Lai viņi brauc, kur grib! Muļķi! Kaujas laukā neviens zaldāts par vēlu nevar ierasties. Jo līdz frontei tu savu galvu nesīsi pats, bet kas pēc tam — tas pat dievam un ķeizaram nav zināms.

— Bet kur tad mēs paliksim? — Pumpurs nesaprata, kas

Bičkovam padomā.

— Tepat Kišiņevā ir kāds kazaku pulks, kas arī dodas uz Serbiju. Viņi gaida, līdz ieradīsies priekšnieks un zaldātiem atsūtīs zirgus. Bet gan jau gaidot kāda nedēļa paies. Kazakiem pašiem sava priekšniecība, dzīve viņiem daudz brīvāka. Jāt taču tu proti?

Pumpurs atceras Jumurdas laiku un piekrītoši pamāj ar galvu.

— Tad nav ko runāt. Ejam pieteikties.

Jā, topogrāfs kazaku pulkam tieši vajadzīgs.

Viņiem izsniedz naudu. Viņi nopērk sev zirgus. Bičkovs saka Pumpuram:

— Tagad tu esi kazaks, un, jaunā dzīves kārtā ieiedams, tu man izmaksāsi krietnas pusdienas.

* * *

Beidzot pienāca aizbraukšanas diena arī kazakiem, jo priekšnieks bija ieradies un ari zirgi no Donas stepēm atsūtīti.

Lai nokļūtu Serbijā, viņiem jādodas cauri Rumānijai. Rumānija nekaroja ar Turciju. Rumānija bija neitrāla valsts, tāpēc tā savai zemei nedrīkstēja laist cauri karaspēku. Tāpēc vajadzēja sarīkot bērnu spēles. Kazaku zirgus pārveda pāri robežai — it kā uz Rumāniju pārdošanai. To neitralitāte atļāva. Kazaku mantas — šautenes, zobenus — sapakāja lielos saiņos ar uzrakstiem «Dzelzs preces» un sūtīja pāri robežai. Jo dzelzs preces iesūtīt

23 t

Rumānijā neitralitāte atļāva. Karavīriem noņēma visas uniformas zīmes, un tie pārgāja robežu kā tūristi. Jo tūristiem ierasties Rumānijā neitralitāte ļāva. Kādas piecas verstis aiz robežas karavīri atkal saņēma savus zirgus un ieročus, jo Rumānijā bija cilvēkiem atļauts jāt uz zirga un nēsāt ieročus.

Ka tā ir tukša blēņošanās, to zināja robežsargi, to zināja savvaļnieki, to zināja turki, bet valstu spēku samērs bija tāds, ka visiem šo blēņošanos bija izdevīgi uzskatīt par likumīgu.

Un tā ar speciālu vilcienu Krievzemes tūristi trauca cauri visai Rumānijai līdz Turnseverīnai — pēdējai pilsētai Rumānijā, pie pašas Donavas.

Turnseverīnā vilciens iebrauca pievakarē. Vakarā Pumpurs izgāja ārpus pilsētas un līdz pusnaktij klīda gar Donavas malu. Viņš bija pārsteigts un samulsis. Pumpuram likās, ka viņš atkal ir Daugavas krastos, tik ļoti Donava atgādināja Daugavu. Tie paši lēnie līči, tie paši krasti, arvien viena puse zemāka par otru, tas pats skaidrais ūdens ar baltajām putām, viļņiem, atvariem un straumēm.

Aiz Donavas — Serbija. Viņš tagad bija pie tās zemes robežām, kuras brīvību nācis aizstāvēt. Aiz upes uzkalnā atradās kāds cietoksnis, tur dega sargugunis, un pāri Do-navai plūda mazliet vienmuļas dziesmas skaņas. Pumpurs klausījās gluži tāpat, kā viņš citkārt bija

stāvējis Daugavas krastā un klausījies, kā otrā pusē meitas dzied.

Serbu dziesmu melodijas bija ļoti līdzīgas laviešu tautas dziesmām. Un Pumpurs atcerējās «Baltijas Vēstnesī» lasītās ziņas par to, ka latvieši kādreiz dzīvojuši Donavas krastos, atcerējās ar Ausekli pārrunāto, ka latvieši gadu simtos atnākuši uz dzīvi pie Baltijas jūras no tālā austruma, no Indijas.

Mēness sēja sudrabu pār Donavu, bet Pumpurs vēl arvien staigāja un domāja. Vai serbu un latviešu tautas patiešām senatnē nav bijušas kopā kādā lielā pirmatnes tautu grupā ar vienādu valodu un ierašām?

Jeb vai viņš, meklēdams radu tautas Donavas krastos, reizē meklēja attaisnojumu, kāpēc viņš šeit ieradies karavīra tērpā un ar šauteni rokās? Viņš laikam negribēja būt kara algotnis? Nē, nē, viņš netaisnojās savas sirdsapziņas priekšā. Viņam vajadzēja būt tur, kur tautas cīnās par brīvību.

Otrā dienā kazaku nodaļa pārcēlās pāri Donavai. Viņi l>ija Serbijā, viņi devās uz fronti. Pilsētās un ciematos viņus sagaidīja ar urrā saucieniem un arī... drūmi klu-'.odami. Tad viņi jāja cauri novadiem, kurus pārstaigājuši turki. Kūpēja māju drupas, sētas bija salauzītas, labības lauki nodedzināti. Un visā apkārtnē nevienas dzīvas dvēseles. Zeme pārvērsta postažā, un tikai maitu kraukļi ķērca kaut kur debesos pār šiem tuksnesīgajiem laukiem.

Kādā ciematā viņi sastapa zemniekus un uzsāka sarunu. Zemnieki skatījās neuzticīgi svešajos vīros un neizrādīja ne prieku, ne nepatiku. Viņi klusēja. Stāvēja un klusēja.

Bičkovs bija iedzēris un piegāja pie viņiem.

— Tagad būs gals jūsu bēdām. Mēs, jūsu tautas brāļi, esam jums atnākuši palīgā pret nekristeņiem turkiem.

Bet zemnieki klusēja.

— Nāvi turkiem! — Bičkovs sauca un gribēja, lai zemnieku sejā parādītos kaut dzīvības zīme. Bet zemnieki klusēja, tad mēmi pagriezās un aizgāja.

— Tie ir tumši ļaudis, — Bičkovs skaitās. — Mēs te esam atnākuši, lai noliktu galvas par viņu brīvību, bet šie stāv spītīgi kā vērši pirms kaušanas.

Pumpurs atcerējās postažu, kurai viņi tikko bija cauri nākuši.

— Bet varbūt serbi ir tik daudz zaudējuši, ka viņiem grūti būt priecīgiem?

Vēlāk Pumpurs atkal sastapa šos zemniekus un viņus no jauna uzrunāja:

— Mēs patiesi esam jums atnākuši palīdzēt cīņā pret turkiem.

Tagad zemnieki bija runīgāki:

— Sazin jods, kam jūs te nākat! Nav gan ticams, ka mūsu labuma dēļ gribat savas galvas zaudēt. Nu jau desmit gadus, kopš mūsu zemē nav neviena turku garnizona. Un būs gan gadi piecdesmit, kopš

zemniekiem sadalītas agrāk turku sagrābtās zemes.

Cits piebilda:

— Mums turki lika mieru — un mēs turkiem. Bet tagad izrādās, ka bez savstarpēja kautiņa nevaram iztikt ne mēs, ne viņi. Lieli kungi dala savā starpā mantu, bet mūsu mājas svilst.

Kad Pumpurs vēl lco mēģināja iebilst, aizstāvot savvaļniekus, zemnieki tikai atmeta ar roku:

— Vai zemniekam nav vienalga, kas apēd viņa vēršus — ienaidnieks vai tāds, kas dižojas esam draugs. Un nevar vis sacīt, ka tur, kur jūsu karaspēks pāri gājis, vēl daudz aunu aplokā paliktu.

Pumpurs nezināja, ko sacīt. Viņš bija devies uz Ser-biju tāpēc, ka viņam nebija darba un naudas. Bet viņa palīdzība — vai patiesi tā kādam šeit bija vajadzīga?

Kazaku pulks devās uz Aleksinaces pilsētiņu, kur drīzumā vajadzēja notikt lielai kaujai. Bet kazaki nonāca par vēlu. Kauja bija jau notikusi, turki uzvarējuši, un nu pa visiem ceļiem bēga cilvēki — karavīri, apkārtējie iedzīvotāji.

Veda ievainotos.

Tos skatīt bija visbriesmīgāk. Cilvēki gulēja ratos uz netīriem kara šineļiem, kuros melnēja sarecējušas asinis. Gulēja truli, vienaldzīgi savās sāpēs un stingām acīm raudzījās debesīs, kur balta spīdēja saule. Citos ratos neciešamās sāpēs svaidījās vīri un kliedza skaļi, kā mirstoši dzīvnieki. Bet, kas varētu līdzēt, nebija neviena. Trūka ārstu, trūka sanitāru, trūka zāļu, pārsienamo.

Kāds serbu karavīrs, vēl gluži zēns, stiepa uz augšu savu roku, kurai plaukstas vietā rēgojās aprepējis, asiņains stumbenis.

Pumpurs sacīja viņam kādus nesakarīgus vārdus mierināšanai par turkiem, par tautas brīvību, bet jauneklis redzēja tikai savu roku, kura vairs nekad neturēs arkla balstu. Blakus viņam gulēja vecāks vīrs. Tas smējās par uzklīdušo mierinātāju:

— Kādi tev turki? Zēns neprot ar ieroci rīkoties, pats sev pirkstus nošāvis. Vai tādi var uzvarēt? Un savvaļnieki! Salasīti dēkaiņi no visas Krievijas, kas armiju nav redzējuši.

Tad Pumpurs iedomāja, ka arī viņš nekā nesaprot no kara zinātnībām un ir gluži nevajadzīgs šai zemē, kur līst asinis un deg mājas. Te arī viņu varēja nošaut — nevarīgu un bezpalīdzīgu, kā šeit jau nošauti tūkstošiem neapmācītu karavīru.

Ienāca prātā Ede, ienāca prātā dēlēns, kas vēl nepazina savu tēvu. Nekā viņš nebija panācis. Viņš tikai sameklējis vietu zemes virsū, kur varēja paēst. Edei Jaungaigalās

no tā labāk nekļuva. Nevienam cilvēkam no tā pasaulē labāk nekļuva. Vienīgi viņam pašam. Un varbūt pašam ari ne.

Pēc sakāves pie Aleksinaces tika noslēgts pamiers, un lā Pumpurs neredzēja turkus un nenošāva nevienu cilvēku.

* * *

Atkal sākās dzīres. Reizēm jautrības brīdī roka ar pilnu glāzi Pumpuram palika pusceļā un viņš savā iztēlē ieraudzīja Edes acis — skaidras, mirdzošas un nelaimīgas. Tad viņam likās, ka liktenis viņu ļauni izjokojis, neļaudams saļimt no turku lodes.

Pamiers bija noslēgts uz četriem mēnešiem, savvaļnieki netika izklīdināti, kazaku pulks dzīvoja Serbijas galvaspilsētā Belgradē. Kādā dienā kazaku pulka kazarmās ieradās nepazīstams, slaiks puisis melniem matiem un ūsām, ģērbies skaistā, ar zeltu izšūtā melnkalniešu tautas apģērbā, sirsnīgs un laipns. Vai te neesot drosmīgi puiši, kas būtu ar mieru braukt uz Melnkalni. — Mazliet pakarot ar turkiem, — viņš sacīja.

Viņa pulks stāvot uz Melnkalnes un Turcijas robežām, melnkalniešiem sadursmes ar turkiem parastas, un viņi gribot papildināt savus spēkus. Kad kazaki tikai kaut ko nesaprotamu murmināja un nekā neatbildēja, melnkalniešu adjutants savas tumšās acis pievērsa arī Pumpuram.

— Jūs taču neesat krievs?

— Nē, krievs es neesmu.

— Un tomēr jums jākaro par krievu lietu.

— Tā ir slāvu, pirmām kārtām serbu brīvestība, par ko es karoju.

Melnkalnietis pavīpsnāja:

— Var jau būt! . ..

Pumpuram ienāca prātā saruna ar serbu zemniekiem, un viņš sacīja:

— Es biju bez līdzekļiem un bez darba. Man vajadzēja naudu, lai dzīvotu.

Melnkalnietis pamāja ar galvu.

— Tas jau ir pareizāk. Bet tagad karš galā. Pamiers noslēgts, cerams, drīz noslēgs ari mieru. Turki ir stiprāki,

nekā cars un viņa ministri to bija domājuši. Noslēgs mieru, un jums atkal nebūs ne darba, ne maizes. Nāciet pie mums, mēs jūs atalgosim labi. Es saprotu, jums grūti uzreiz izšķirties. Bet viss ir ļoti vienkārši. Pašreiz jūs esat lielas valsts kara algotnis. Pie mums jūs būtu mazas valsts kara algotnis. Mazas zemes, kura nevienam negrib uzbrukt, bet kura negrib savā zemē svešiniekus turkus, tāpēc vāc spēkus aizsardzībai.

Un, it kā baidīdamies, ka kļuvis par daudz atklāts, melnkalnietis steidza piemetināt:

— Es domāju, tas nav negoda darbs — aizstāvēt kādu zemi pret pārestībām un netaisnībām. Un galu galā jūs karotu par to pašu slāvu brīvestību, kuras vārdā jūs ieradāties Serbijā. Tikai tagad tas notiktu Melnkalnē.

— Jums viss iznāk vienkārši un skaidri, — Pumpurs domīgs

sacīja. — Pat par daudz skaidri. Karš — tas ir briesmīgs noziegums. Redzot Serbijas izpostītos laukus un mirstošos karavīrus, es jo labāk sapratu, ka karot vienīgi tad ir gods, ja tu aizstāvi zemi pret ienaidnieku un tev ir šī pārliecība par cīņas taisnīgumu. Turpretim kara algotnim karš ir vienīgi peļņai.

— Mēs cīnāmies pret turkiem, un jūs nākat mums palīdzēt. Savai dzimtenei, cik es saprotu, jūs esat lieks, Melnkalnei jūs būtu vajadzīgs.

Tur Pumpuram bija jāpiekrīt.

— Tā ir taisnība, dzimtenei nav ar mani ko iesākt.

Pumpura pulka biedrs Mihailovs, nemierīgs dēkainis, melnkalnietim zobgalīgi iejautājās:

— Vai ko lāga ēšanai arī jūsu virsniekiem dod?

Melnkalnietis saprata izsmieklu, bet neapvainojās.

— Mūsu karavīri ir brīvi ļaudis. Mums ir ne mazumu tādu ļaužu, kas nav valdības karaspēkā, bet karo uz savu roku. Mēs tos saucam par haidukiem. Šāds karavīrs atstāj tēva mājas un dodas uz vietām, kur visbiežāk iet garām turku karavānes. Ēšanai haidulcs nekā vairāk līdzi neņem kā cieti kaltētas aitu ribas. Tā haiduki dodas uz turku robežām un, kukurūzas laukos paslēpušies, gaida kādu turku karavīru dažreiz mēnešiem ilgi, lai tam uzbruktu. Turku galvas viņi izkaltē saulē un paņem līdzi uz mājām, kur tēvs par katru galvu dod vienu aitu vai avenu. Kā redzat, tādu cepešu kā Belgradē haidukiem nav. Protams, pašā armijā viss ir citādi.

— Mežoņi paliek mežoņi, — Mihailovs nospļāvās, kad melnkalnietis bija projām.

Bičkovs bija cilās domās.

— Bet kur vēl tāda brīvība!

Gan joprojām šaubīdamies, Pumpurs otrā dienā kopā ar Bičkovu un vēl dažiem pieteicās Melnkalnes karotājos.

Viņu uzvārdus pierakstīdams, melnīgsnējais adjutants sacīja:

— Jums nenāksies žēloties par mums. Bet, ka jūs nevarēsit aizmirst savu dzimteni, — arī tas saprotams. Nekā dārgāka cilvēkam pasaulē nav un nedrīkst būt.

Melnkalnieša namu atstādams, Bičkovs pukojās:

— Ko gan man dzimtene devusi, lai es to atcerētos! Spredikotājs!

— Bet es šodien ar mīlestību atceros pat to akmeni manas Daugavas malā, uz kura izraudājos par pirmo lielāko netaisnību, ko man nācies dzīvē izbaudīt.

* * *

Pēc dažām dienām Pumpuram notika vēl kāda saruna.

Tai vakarā savvaļnieku virsnieki dzīroja pie kāda bagāta Belgrades tirgoņa, kura namā viņi bija viesojušies jau agrāk. Savvaļnieki lenca pavecā tirgotāja jauno sievu, tirgonim tas pavisam nepatika, bet virsniekus viņš tomēr ielūdza atkal un atkal.

Kad zālē visi dejoja, Mihailovs paaicināja Pumpuru sānis.

— Ar jums vēlas runāt šī nama saimnieks. Ienāciet uz brīdi blakus istabā!

Pumpurs sekoja Mihailovam. Krēslainā istabā patiesi pie maza galdiņa uz mīksta turku dīvāna sēdēja saimnieks un vēl kāds vīrs, pēc tumšās ādas krāsas spriežot, dienvidnieks.

— Kā jūtaties manā namā? — saimnieks sniedza roku. — Vai dejojat arī?

— Jauks vakars, — Pumpurs pieklājīgi atbildēja un gaidīja, kas notiks tālāk.

Saimnieks iepazīstināja ar svešo.

— Tas ir mans draugs — Konstantinopoles tirgonis. Mums ar viņu allaž bijušas tuvas veikalu darīšanas.

Visi sasēdēs ap apaļo galdiņu, saimnieks ielēja vīnu.

— Uz pazīšanos un turpmāku draudzībuI — viņš pacēla glāzi.

— Jūs neesat krievs? — saimnieks pievērsās Pumpuram.

— Nē.

— Un pavisam ne slāvu tautības? — saimnieks it kā pētīja tālāk, kaut gan šķita, ka viņam viss zināms.

— Tā gan ir, — Pumpurs atteica, mazliet izbrīnījies par šādu iztaujāšanu, kas viņam lika atcerēties melnkalniešu adjutantu.

— Tad jums nevar būt nekāds tautisks iemesls ienīdēt turkus, ne arī liela patriotiska vēlēšanās atsvabināt slāvus no turku jūga, kuru patiesībā gudri ļaudis izmanto par bubuli, lai sasniegtu savus īpašus mērķus.

— Esmu Krievijas pavalstnieks, — Pumpurs sacīja, negribēdams atbildēt tieši. Atkal viņu tīko kaut kur savervēt par karavīru!

— Ik zemē dzīvo dažādu tautību cilvēki, bet intereses tiem var būt ļoti atšķirīgas.

— Tā ir... Bet kāpēc mums tas šovakar jāpārrunā?

— Cilvēkam mēle dota tāpēc, lai ar otru cilvēku parunātos, — saimnieks atjokoja. Bet tad turpināja mazliet klusinātā balsī:

— Es tīšu prātu sāku runāt par tautību jūtām, lai redzētu, vai jums tās ir dārgas. Redzu, ka gluži vienaldzīgs jūs neesat. Par to es nebrīnos. Jo mazāk cilvēks pasaulē bijis, jo tam savas sētas žogs dārgāks. Mani mans darbs mācījis skatīties uz pasauli citādām acīm. Esmu, kā jūs jau zināt, tirgotājs. Savu tēviju nenicinu, bet kāpēc gan lai tādēļ nesadarbotos ar citām tautām? Visur ir krietni cilvēki, un visur ir arī nelieši. Turkus necieš manā dzimtenē, un arī Krievijā uz viņiem nav labs prāts. Bet turku starpā nav mazāk goda vīru kā starp kristīgajiem. Un galvas kristīgajiem viņi nav nogriezuši vairāk nekā kristīgie turkiem. Bet lai tas paliek. Kā jau sacīju, esmu tirgotājs un uz tautībām es neskatos. Sai ziņā esmu kosmopolīts un jo vairāk tāpēc, ka tas man ienes mantu. Bet tā taču ir galvenā, kas cilvēkam dzīvē

vajadzīga. Šādu cenšanos novēlu katram godīgam, centīgam cilvēkam.

Tagad saimnieks pievērsās Pumpuram vēl ciešāk.

— Vai nav vienalga, kādas zemes dienestā jūs esat? Nu, kaut vai tās pašas Turcijas, kas nemaz nav tik naba

dzīga zeme, kā par to runā. Lūk, mans draugs jums sola, ja jūs iestājaties turku armijā, tūkstoš liru un pēc tam, zināms, kārtējo mēneša algu. Ja jūs esat ar mieru, jūs varat jau rit braukt pāri Donavai un saņemt piecus simtus. Pārējo naudu jums izmaksās Konstantinopolē.

— Nē! — Pumpurs atsacīja cieti. Ko gan šie vīri domā? Vai gan viņi uz savvaļniekiem skatās kā uz cilvēkiem, kam pasaulē nekā nav svēta un dārga, vienīgi nauda? — Es neienīstu nevienu tautu, bet, ja nu reiz esmu apņēmies savu brīvestību aizstāvēt, tad nepavisam nebūtu godīgi, ja rīt vai parīt ietu kopā ar turkiem pret slāviem! Vai jūs domājat, ka Krievijas pavalstniekam, kaut arī las ir savvaļnieks, savas lepnuma un goda jūtas nemaz nav?

Tagad Pumpurs raudzījās uz Mihailovu. Tas nodūra acis, tad sāka taisnoties: viņš tikai gribējis dzirdēt Pumpura atbildi, un saimnieks lūdzis, lai parunājot ar Pumpuru. Pats viņš esot vienās domās ar saimnieku: nav prātīgi, ja cilvēks tikai tautības lepnuma dēļ dzīvi pavada trūkumā un raizēs.

Pumpura apziņā uzplaiksnīja nākotnes aina: viņš kā turku armijas virsnieks dodas uz Krieviju karot — uz to pašu zemi, kur viņš izaudzis, kur ir viņa māte, viņa sieva, viņa dēls. Vai vēl zemāk cilvēks varētu grimt?

Pumpurs piecēlās, viņam te nebija ko darīt.

Saimnieks bija vīlies.

— Jūs esat naivs, Pumpura kungs! Naivs un muļķis! Jūs šovakar esat pie manis viesībās, un es pat nezinu, kādai tautībai jūs sevi pieskaitāt. Un negribu zināt, jo ko man tāda zināšana dotu? Pie manis šovakar ir arī visu slāvu komiteju ģenerālaģents ģenerālis Dandevils, zālē sēž viņa palīgs kņazs Nariškins, tur ir arī militāraģents no Pēterburgas kņazs Kutuzovs. Ja nemaldos, jūs esat no Baltijas. Varu jums pasacīt, ka jūs šovakar pie manis neesat vienīgais no tās puses. Manā namā šovakar ir arī vēstures profesors Viskovators no Tērbatas, kurš te atsūtīts kā turienes slāvu komitejas aģents. Pie manis ir ievērojami turku tirgotāji, vācieši, ungāri. Daļa no maniem viesiem tērpušies modernos uzvalkos, bet daudzi atnākuši arī savos tautas tērpos, un mani netraucē ne viesu tautība, ne viņu tērpi. Tagad jūs varat nodomāt, ka es lepojos ar savu bagātību un draugiem. Nē, kaut arī man ir

iemesls to darīt. Es tikai gribu jums pasacīt, ka visi šie ievērojamie cilvēki labi saprotas pie mana galda. Un, kamēr jūs, nabaga oficierītis, dižojaties ar savu tautību, viņi tādas bērnišķības

aizmirst ik reizi, kad tas ir izdevīgi darījumiem. Jūs esat sīks, nenozīmīgs kauliņš augstā spēlē, bet savā naivumā domājat, ka piedalāties spēles iznākuma izšķiršanā. Kam tāda apziņa izdevīga? Jums? Nē. Vienīgi tiem, kas jums liek brist pa kara ceļiem.

Ka visa savvaļnieku lieta pielīdzināma dīvainai spēlei, to Pumpurs pats apjauta vēl skaidrāk. Savvaļnieki patiesi bija nenozīmīgi kauliņi azartā, kurā sadūrās nevis serbu un turku intereses, bet daudz varenāki pretspēki. Bet vai tāpēc lai viņam nebūtu nekādu goda jūtu?

— Ko domā tie kungi par savu pienākumu pret dzimteni, neņemos spriest un viņus tiesāt. Jo es viņus nepazīstu. Par sevi jums varu dot tikai vienu atbildi: nē!

:j: * *

Saimnieka slepenajam darbam tomēr bija arī panākumi. It. īpaši dzirdīgas ausis viņš atrada poļu savvaļnieku vidū.

Kad Pumpurs ierunājās par to kādam poļu tautības virsniekam, tam nozibēja acīs it kā zibens liesma.

— Par kādām goda jūtām jūs runājat? Vai man jājūt mīlestība pret krievu caru par to, ka viņš saimnieko manā zemē?

— Bet mēs visi esam Krievijas pavalstnieki, un pirmām kārtām mums ir pienākums pret šo zemi.

— Es domāju, ka cilvēkam gan pirmām kārtām ir pienākums pret taisnību un patiesību, nevis pret caru, kaut arī tam piederētu vara pār visas pasaules tautām.

— Kādu patiesību jūs aizstāvēsit, kalpodams Turcijai?

— Nekādu. Bet tad man vismaz nebūs jākalpo padevīgi tam, ko es nicinu. Un laikam nebūs ilgi jāgaida, kad turku kuģi parādīsies pie Krievijas krastiem.

Pumpurs padomāja, tad sacīja:

— Un tomēr tā ir akla dzīve, kādu uzņemas cilvēks, pārdodamies svešiniekiem.

— Manā varā nav grozīt to netaisnību, kādā mums visiem jādzīvo. Tāpēc no šādas aklas dzīves es izbēgt nevaru.

Tas bija drūms cilvēks, un Pumpurs gāja tālāk.

Kādā dienā kļuva zināms, ka noslēgts miera līgums. Nepaies ilgs laiks, un savvaļniekiem paziņos, ka viņi var iet, kur paši grib. Tātad jāatgriežas Krievijā. Jo arī uz Melnkalni braukt tagad nebija jēgas. Ja Melnkalne ar Turciju nav kara attiecībās, tad algotņi vairs nav karaspēka sastāvdaļa, bet bruņoti laupītāji.

Miera noslēgšanas dienas vakarā Mihailovs paaicināja Pumpuru Donavas krastā.

— Tagad mums jāizšķiras, ko darīt, — Mihailovs sacīja. — Jo nu ir skaidrs, ka tuvākajā laikā mēs paliksim bez algas un tātad arī bez nākotnes.

— Es braukšu atpakaļ uz Krieviju, — Pumpurs atteica.

— Ko tu ar savu muļķīgo patriotismu iesāksi? — Mihailovs nikni iesaucās. — Melnkalnē tu būsi tikai laupītājs, Krievija algu tev nesola. Vai tad nav prātīgāk pieņemt vecā Belgrades tirgotāja priekšlikumu un doties uz Turciju?

Runājot viņi gāja gar Donavas krastu un bija pienākuši pie kāda liela tvaikoņa.

— Aizceļot uz Turciju nav grūti, — Mihailovs runāja satraukti. — Šis tvaikonis pieder Donavas savienībai, un tas šonakt aizvedīs kādus simtus savvaļnieku uz Konstan-tinopoli. Ejam!

Bet Pumpurs tieši tagad apstājās. Kādus simtus savvaļnieku! Patiesi, viņi bija kara algotņi, kas karoja tā labā, kurš vairāk maksāja.

Tad Pumpurs juta, ka viņu sagrābj divi vīri un velk uz kuģa tiltiņu. Pumpurs iekliedzās, mēģināja atkratīties no uzbrucējiem, skatījās pēc Mihailova, bet tas bija pazudis. Viņš mēģināja saņemt aiz jostas aizbāzto kinžalu, bet svešie viņa rokas atlauza uz muguras un turēja tik stingri, ka tas neizdevās.

Tagad viņi bija sasnieguši jau kuģa tiltiņu. Tajā brīdī cits vīrs uzbruka svešajiem, tie atlaidās un pazuda tumsā. Pumpurs atskatījās — tumsā stāvēja Melnkalnes adjutants.

— Paldies! — Pumpurs teica, bet pats nevarēja atbrīvoties no sajūtas, ka melnkalnietis viņu izglābis tikai tāpēc, ka cer iegūt sev. To viņš pateica arī melnkalnietim.

Tas domīgi raudzījās Pumpurā.

— Jūs man nodarāt netaisnību. Mana zeme ir maza, katrs cilvēks mums dārgs. Bet maza zeme nevar kļūt liela, darot nelietības.

No kuģa atskanēja Mihailova balss:

— Nu ko tad vairāk: brauc uz Melnkalni aitu ribas grauzt. Glupjais vācieti! Es tev gribēju labu darīt, bet tu pats to negribēji!

Pumpurs atgriezās viesnīcā.

* * *

Pēc miera noslēgšanas karavīriem vairs nebija kopīgu mērķu. Ikviens prātoja, kur turpmāk iekārtoties, aprima dzīres, visi staigāja kā negaidītās paģirās.

Izrādījās, ka bagātā tirgoņa sieva aizlaidusies ar kādu jaunu virsnieku. Paņēmusi vērtslietas, krietnu žūksni naudas un pazudusi.

Virsnieki par to tikai pasmējās:

— Tas vecim par labu mācību. Tik ilgi viņš savvaļniekus saviem tumšajiem nolūkiem dzīrēs aicināja, kamēr sievu pazaudēja. Bet sievai tagad gluži necerēts medus mēnesis.

Cits virsnieks ik vakarus bija sēdējis pie pilsētas lielākās viesnīcas īpašnieka sievas māsas, jaunas meitas. Uz nākošās radniecības rēķina viņš ietaisīja viesnīcā piecsimt liru parāda, meičai tagad paredzams mazs virsnie-ciņš, bet pats kavalieris kādā rītā nebija pilsētā sameklējams ne ar uguni.

Bija sākusies ikdiena.

Savvaļnieki brauca atpakaļ uz Krieviju pa grupām. Savu kārtu gaidīdams, Pumpurs klīda pa Belgradi un tās apkārtni. Serbijā muižnieku nebija, te bija daudz brīvas zemes. Un Pumpuram ienāca prātā: te taču varētu nometināt veselas latviešu kolonijas! Ar šo domu viņš nogāja pie Serbijas iekšlietu ministra: vai brīvās serbu zemes nevar dabūt latviešiem? Latvieši ierīkotu paraugsaimnie-cības, no kurām arī serbi varētu pamācīties, kā kopjami lauki un audzējami lopi.

Protams, no šīm fantāzijām nekas neiznāca. Kad Pumpurs pēc divi nedēļām nogāja saņemt atbildi, ministrs laipni paskaidroja:

— Ja mums ir brīva zeme, tad lai tā paliek brīva tik Ilgām, kamēr tā mums pašiem būs vajadzīga. Līdz tam laikam mēs iztiksim bez paraugsaimnieclbām.

Pienāca arī Pumpura aizbraukšanas diena. 1877. gada 10. februārī viņš Belgradē iekāpa vilcienā, kas savvaļniekus cauri Rumānijai veda atpakaļ uz Krieviju. Viņa kara gaitas bija beigušās.

Vilciens traucās uz priekšu, un ar katru bridi kā melna siena auga augumā jautājums: kas sasniegts šais četros klaidu gaitās pavadītajos mēnešos, un kas būs tālāk?

Sasniegts? Pabeigts karš, kurā viņš nav izšāvis nevienu patronu. Ko viņi bija paveikuši slāvu labā? Nekā. Daļa brauca atpakaļ uz Krieviju, bet daudzi aizklīda vēl tālāk pasaulē — uz Melnkalni par laupītājiem vai iestājās Turcijas dienestā. Un kam gan īsti viņš, Pumpurs, kalpoja? Kas viņš bija šos četrus mēnešus? Algotnis pasaules vējos. Bet reizē krūtīs kāda balss sacīja: tu labi izdarīji, atgriezdamies mājās.

Mājās! Kur viņam bija mājas? Kas viņu sagaida nākamajās dienās? Kur viņš atradis darbu? No kā viņš dzīvos?

Kad vilciens šķērsoja Krievzemes robežu, Pumpuram likās, ka viss ir tā, kā bija senāk: viņam nav šai zemē ko darīt!

Bet vismaz naudas viņam ietaupījies kāds rublis. Ne daudz, bet tomēr. Viņš pabraukās apkārt pa Krievijas dienvidiem un paskatīsies, vai tomēr nevar iekārtoties kādā ciešamā darbā. Pa šiem četriem mēnešiem viņš kaut cik ielauzījies arī krievu valodā.

Daži viņa ceļa biedri brauca uz Sevastopoli. Karš ar turkiem laikam neizbēgams, šī jūras pilsēta ir nostiprināma, tur vajag karavīrus. Vai Pumpurs arī negribot braukt līdzi?

Nē, Pumpurs negrib. Karavīra dzīve nav slikta, bet viņš kāro kaut ko mierīgāku. Tādu darbu, kur viņam dienā paliktu kāds brīvs brīdis arī rakstniecības nodomiem.

Ceļa biedri nosauca pakaļ:

— Bet, ja nekā prātīga atrast neizdodas, brauciet uz Sevastopoli! Bez kautiņa neiztiks, un tad caram karavīri būs vajadzīgi.

Vecais hofrats lasīja tikko saņemtu vēstuli.

«Azamatā 25. februārī, 1877.

Cienījams B. Dīriķa kungs!

Lūdzu man drīzumā caur vēstuli paziņot, vai nevarētu šādu manu lūgšanu izpildīt:

1) To še pieliktu sludinājumu savā lapā un «Mājas Viesī» likt nodrukāt.

2) Piezīmēt tās famīlijas, kas pieteicas uz zemes pirkšanu vai renti. Vienalga, kuri pa priekšu pieteicas — pircēji vai rentnieki. Vēlētos tomēr labāk pircējus.

Zeme Krimā ir ļoti laba un auglīga, es pats esmu to apskatījis un atradu, ka Vidzemē tādas zemes nav. Tā cena priekš Krimas ir lēta.

Zināms, ka tiem, kas zemi pirkt grib, ir vajadzīgs jau kāds kapitāls. Sevišķi jāskatās, ka rentnieki gluži bez naudas neatnāk un nenotiek tāda pati ķeza kā Valdemāram Novgorodā.

Ar sveicināšanu — Jūsu

A. Pumpurs.»

Izlasījis šīs rindas, Dīriķis sarauca uzacis. No dzīves tas serbu brīvības aizstāvētājs laikam nekad nekā nesapratīs. Tagad viņš braukā pa pasauli, latviešiem zemes meklēdams! Tā gan laikam tiesa, ka Krimā zeme ir auglīga un varbūt arī lēta, bet, pasarg dievs, šādu sludināšanu likt «Baltijas Vēstnesī»! Tad patiesi var atsākties tāda pati jezga kā Valdemāram ar zemes iepircējiem Novgorodā, kad tas tikai ar mokām izspruka no valsts maizes un apģērba.

Un Dīriķis savas avīzes «Pasta tašā» Pumpuram paskaidroja, ka viņš tādas sludināšanas izmantot nevar, jo netic, ka pārgājēji varētu jaunā vietā kādu laimi dabūt.

Tai laikā Pumpurs klīda pa Krimas pussalu. Viņš skatījās, kā šeit dzīvo cilvēki, viņš pats ar savām acīm pārliecinājās, kādas ir tās zemes un muižas, ko banka par nenomaksātiem parādiem izpārdeva. No sādžas uz sādžu, no pilsētas uz pilsētu braucot, viņam kļuva pavisam skaidrs: pasaulē zemes ir bezgala daudz, tās stāv neap-

strādātas un savvaļā aizlaistas, un tai pašā laikā cilvēkiem zemes trūkst.

Labāk atalgotu darbu viņš neatrada, un Pumpura domas atkal atgriezās pie armijas dzīves. Dienēdams armijā, cilvēks vismaz ir paēdis un apģērbies. Un Pumpurs sāka strādāt Sevastopoles kara inženieru komandā, kas nostiprināja Sevastopoles nocietinājumus. Reizē viņam bija izredzes, ka būs iespējams rudenī doties uz junkuru skolu Odesā, gadu mācīties un nokārtot oficiera eksāmenus.

Sevastopolē darba bija daudz. Karavīri piekrastes kalnos iekārtoja baterijas. Gadu simteņus šeit Melnās jūras krastos tautas stāvējušas sardzē, lai nosargātu savas zemes brīvību, te pacēlušās krāšņas pilis, ko kara vētras nopostījušas, un tagad viņi cēla uz vecā drupām jaunus

nocietinājumus. Tā tagadne saauga ar pagātni, un reizēm ar naidu bija jāraugās atraktajās bedrēs. Tās mēmi liecināja, cik daudz cilvēka darba karš izpostījis.

Viņi atraka grezni apdarinātus marmora pīlārus, mozaīku grīdas, ar marmoru apkaltas akas. Te visur strādājušas cilvēku rokas, un tas viss klāts gruvešiem. Tāpēc Melnās jūras krasti ir tagad tik stipri nocietināmi, ka nekāda ienaidniekā vara te vairs nesagrautu mājas un veselas pilsētas.

Nomalē dārdēja kara pērkoni, un vienkāršā zaldāta rokās bija tas spēks, kam vajadzēja atvairīt ienaidnieku, kas glūnēja aiz Krievzemes robežām. Baltijā zemes mērīdams, Pumpurs pat lāgā neiedomāja, ka ir tādi nejaucēni turki, kas tīko pēc krievu zemēm. Vai tādus laist pāri jūrai, lai viņi pievāc labumu, ko sastrādājusi Krievzeme?

No sīka novada viņš jutās izgājis pasaules klajumā, kur trako vētras, un viņš alka piedalīties šai stihiju cīņā. Sevastopoles priekšā neložņāja tikai turki. Nē, turki bija par vājiem, lai ko izdarītu Krievzemes krastos. Aiz turku muguras darbojās citi spēki un draudēja izaugt neganta cīņu auka. Pumpurs rakstīja uz Kalna Kaibēniem Matīsam:

«Briesmīgs slāvu un ģermāņu tautas karš, kāds nekad nav bijis, var izcelties. Tādā laikā es par jaukāko dzīves uzdevumu ieskatītu doties uz Baltiju, karot pret ģermāņiem, kuri ir arī latvju tautas nospiedēji, — un redzēt viņu atriebšanu jeb mirt priekš tēvijas un brīvības.»

Melnā jūra vēla viļņus. Naktīs piekrasti apgaismoja

staru metēji, un jūra tālu bija gaiša, lai laikus varētu redzēt naidnieku kuģu parādīšanos.

Pumpurs raka nocietinājumus jūras krastos, un viņa krūtīs brīžiem šalkoja tāds prieks kā pirms daudziem gadiem, kad viņš izgāja no tēva mājām un priekšā stāvēja visa pasaule. Viņš lasīja avīzēs ziņas par kara negaisu, kas tuvojas, un viņam likās, ka nevaldāmu kara kumeļu zviedzieni sasaucas pāri Daugavas ūdeņiem. Un kraujā stāvēja kāds vīrs Lielvārdes senajā goda tērpā. Viņa vārds bija Lāčplēsis. Tas pats milzeņa spēka pārpilnais vīrs, kas tai vakarā ceļā uz Augstrozi stājās pretim raganas dēlam, un visas straumes Daugavā krāca briesmīgi Bet Pērkons debesu kalnā runāja savā bargajā balsī:

Agri vai vēlākā laikā Zibiņiem satriekšu visus,

Kas manu latviešu tautu Še kalpināt, nospaidīt dzīsies.

Nu viņš atkal varētu rakstīt dziesmas. Cīņas un brīvības dziesmas! Naida pilnas pret vācu kungiem.

Bet kur likt tādas dziesmas? Kas tās drukātu? Viņa dzimtenē taču pusi vārdiņa nedrīkstēja brīvāk pasacīt. Un viņš rakstīja uz Rīgu:

«Varētu atkal dziesmas sacerēt, tēvzemes mīlības pilnas, tautu tiesībās un brīvību aizstāvošas u. t. pr. Bet kur tādas izlietošu? Tevim,

«Baltijas Vēstnesi», tās piesūtīt būtu velti, zinu, ka tavā lapā tādas lietas — vēl neatrod rūmes. Tādēļ, lai paliek, gaidīsim . ..»

Pumpurs tomēr neturēja solījumu. Brīvajos brīžos viņš meklēja papīra lapu, plānoja, rakstīja un svītroja.

Pēc gadu simteņiem modīsies tauta Un sevim brīvību izkaros atkal.

Tautu likteņu cīņas dzejniekam šķita blāzmojam pāli Eiropas klajumiem, bet ikdiena māca ar savu smagumu. Savvaļnieka gaitās atlicinātie graši bija iztērēti. Viņš bija jau gandrīz pusmūža cilvēks, bet biedru pulkā viņam jāstaigā kā pēdīgajam nabagam. Kur dabūt kādu grasi? Lūgt Edei? Bet viņš no svešuma bija allaž rakstījis, ka viņu nekādas rūpes nenomāc. Un aiz Edes muguras taču stāvēja prātīgais Goba un smīnēja. Rakstīt uz Rīgu? Lai tur smejas par viņu, Latviešu biedrības bufetē alus kausus cilājot? Rīga diezgan par viņa nabadzību jau smējusies.

Viņš aizrakstīja uz Kalna Kaibēniem draugam Matīsam:

«Ja Tevim nebūtu grūti klusumā draugu pulciņā priekš manis kādu mazu kolekti salasīt un kādus rubļus naudas man piesūtīt, tad gauži par to pateiktos. Jūsu tuvumā un sabiedrībā dzīvodams, agrāk tiku tādam mērķim pats dažus rubļus upurējis, varbūt tagad kādi agrākie draugi ari man šo laipnību parādītu?

Ja kādi draugi gribat priekš manis tai lietā ko darīt, tad klusumā — es nevēlētos, kad ziņa izpaustos, ka Pumpurs Piebalgā naudas lūdzies!»

Naudu no Piebalgas Pumpurs saņēma, kad viņš jau mācījās Odesas junkuru skolā. Bet tā izkusa ātri, un atkal pie viņa durvīm klauvēja nabadzība.

Otrreiz uz Kalna Kaibēniem rakstīt nevarēja. Viņu atbaidīja ari Matīsa vēstuļu īsums. Matīss gan aizbildinājās, ka viņš kopā ar brāli Reini pašlaik ļoti aizņemts pie kāda plašāka darba, bet dievs vien zina, vai vaina nebija meklējama kur citur. Nebija cita cilvēka, pie kā griezties, kā vien Ede. Pumpurs saņēma visus spēkus un rakstīja. Vai Edei nav kaut pāris desmit rubļu, ko aizsūtīt uz Odesu vīram, kam jāmācās dienu un nakti, jo viņam svešā mēlē gada laikā jāapgūst ne vien oficiera zinības, bet ari ģimnāzijas kurss?

Tas bija smags vakars. Rakstot viņa priekšā stāvēja Ede ar savām laipnajām acīm un turpat rosījās viņu dēlēns, kam viņš nevarēja un nevarēja saskatīt seju.

Kad vēstule bija nodota pastā, Pumpurs jutās kā noziegumu izdarījis. Patiesi — ko vērts tāda dzīve, ja viņš pat savu bērnu nepazina un sievai spiests kapeikas izlūgties?

Vakarā, kazarmās uz cietās lāvas aizmiegot, viņu kratīja drudzis, un nakti viņš redzeja sapni.

Sapnī viņš bija miris. Viņš gāja, viņš kustējās, bet viņš bija miris,

un viņu vajadzēja apbedīt.

Bija agra pavasara diena, un viņš kopā ar sievu devās uz kapsētu, lai atrastu kapa vietu. Jo bija klāt bēru stunda, bērinieki pulcējās, un viņam vajadzēja ar godu apgulties zem zemes.

24'7

Viņi gāja pa pusaizmirstu kapsētu, kurā auga no vecuma melni koki. Saules gaisma kaut kur augšā spiedās cauri retajām lapām, tāpēc melnie koku stumbri vēl vairāk izdalījās maigi zaļajā pavasara gaismā.

Ar retiem zāļu asniem caurdurtais kapsētas ceļš meta vienu līkumu, otru. Viņi steidzās, lai pirms bērinieku pienākšanas būtu pie kapa. Jo aiz kokiem jau bija dzirdamas neskaidras balsis — tur nāca un nesa zārku.

Ar apziņu, ka viņi ir nokavējušies, Pumpurs un sieva nonāca pie kapa — pašā kapsētas malā, sarūsējušu, salauzītu dzelzs sētu un apdrupušu akmens krustu vidū.

Kapa bedre bija dziļa, bet iebrukusi. Smiltis nebija, bet tikai ķieģeļu lauza un mūra gabali — veca kapa atliekas. Bedres dibenā rosījās kapracis. Kā Pumpura domas atminēdams, viņš, ķieģeļu šķembas ārā metot, runāja: «Kaps te nav slikts. Divi šai vietā jau gulējuši, un abiem bija labi.» Tad kā brīnodamies piebilda: «Pasaulē zemes daudz, bet mirušie jārok cits citam virsū.»

Bija vēl brīdis laika, dzejnieks skatījās uz sievu, kas stāvēja viņam līdzās vienaldzīga un bez intereses, it kā viņa būtu šeit atvesta aiz tīrās errastības.

Un tad Pumpurs pēkšņi apzinājās bezgala skaidri, cik viņš ir nabags un cik tas ir briesmīgi. Aiz kapu krūmājiem tuvojās bērinieki, tūlīt, tūlīt ar viņu viss būs beidzies, bet virszemē paliks sieva un dēlēns galējā nabadzībā un trūkumā. Viņam kabatā bija maks ar rubli un divdesmit kapeikām. Tik vien — ne graša vairāk. Nabadzība iesāpējās visās dzīslās. Naudu, naudu vajadzēja, bet viņam tās nebija, un tieši tādā brīdī atstājama pasaule. Tas bija bezgala nejēdzīgi, tā bija neiedomājami nožēlojama aiziešana.

Viņš paveda sievu sānis, lai sacītu viņai kādus vārdus. Un pēkšņi sirds viņam apstājās šausmās: maciņš ar rubli un divdesmit kapeikām atrodas kabatā, un viņu apraks ar visu šo naudu. Tad nepietiks pat ko aizmaksāt par kapa tiesu. Maciņš tūlīt atdodams sievai.

Arvien skaidrāk viņš saprata, ka nekas, gluži nekas iepriekš nebija apdomāts. Arī šīs kurpes, kas vēl diezgan labas, nezin vai vajadzīgas tur, zem zemes, un šis apvalkātais ziemas mētelis. Par to visu bija jārunā. Bet pēkšņi tepat tuvumā atradās arī viņu dēlēns. Tas bija par kaut ko uz vecākiem noskaities, skaļi raudāja un bēga pro-

jām. Dēlēns raudāja tik skaļi, ka viņu vārdi pazuda zēna izmisumā.

Pumpurs gribēja dēlēnu noklusināt, bet tas skrēja starp kapu

kopām un brēca: «Neiešu! Neiešu pie jums! Es jūs nevienu negribu.»

Kad uz brīdi zēns pieklusa, Pumpurs atkal vērsās pie sievas. Vajadzēja pateikt, ka viņi nav dzīvojuši tā, kā īsti jādzīvo. Vajadzēja runāt par nākotni. Viņš apņēma sievas plecus, gribēja viņu pieglaust pie sevis, bet sieva vienaldzīgi raisījās vaļā: «Kam tas vajadzīgs!»

Zēns atkal sāka kliegt, bērinieki bija pienākuši pavisam tuvu, un ar jaunu vilni asinis stindzināja briesmīgā apziņa: nav naudas.

. .. Pumpurs pamodās. Aiz loga svīda gaisma. Tikai lēni sāka dzīslās ritēt atkal asinis, un Pumpurs jutās kā no ļaunas pazemes iznācis. Nedrīkstēja ļaut postam ielīst kaulos tik dziļi. Nedrīkstēja. Viņš taču bija paēdis, viņam bija jumts virs galvas. Tikai nezaudēt dūšu! Viņam taču ir kam dzīvot. Sievai, dēlam. Savai tautai, cilvēcei. Viņš nedrīkstēja padoties, pirms nav devis Lāčplēsi. Jo Lāčplēsi vajadzēja Daugavas krastos. Lielais Kristaps tur bija sastindzis mūžīgā mierā, un tas bija pareizi, jo pasaulei tagad vajadzēja citādus spēka vīrus. Tādus, kam rokā bija zobens.

Lāčplēša rokās bija zobens. To Pumpurs pateiks savai tautai.

* * *

Edei Pumpurai nebija pārdesmit rubļu, ko aizsūtīt vīram. Viņai nemaz nebija naudas, jo viņa nekā nepelnīja. Vecāki deva uzturu, nelika iet tīrumā un pļavā, bet vēl naudu par to pasaules kaunu un negodu klāt maksāt .Jaungaigalu saimniekam sirdsapziņa neļāva.

Edei vispār nedrīkstēja dot naudu, jo kas gan varēja galvot, ka viņa to tūlīt neaizsūtīs tam klaidonim un kautiņu meklētājam. Patiesi, Ede bija gluži kā apmāta. Vēl joprojām viņa par savu apkaunotāju neteica ne vārda slikta un kā saniknota kaķe šņāca dusmās, kolīdz kāds iedrošinājās par viņas Andreju pasacīt asāku vārdu.

Ede nesaprata, kas nu būtu darāms — viņai patiesi nebija nieka pārdesmit rubļu. Bet tie noteikti sadabūjami, jo Andrejs nelūgtu, ja viņš neatrastos pēdīgajā trūkumā.

Tā bija. Un pati Ede taču arī savu daļu pie viņa posta vainīga. Jo līdz ar viņu pār Andreja galvu nāca nenovīdība un dusmas, salta nicināšana un izsmiekls.

Ede sakoda zobus un prasīja naudu tēvam.

Jaungaigalu saimnieks bija dzīvē visādas ērmības pieredzējis, tāpēc nebrīnījās un atbildēja:

— Ja tev, meit, kaut kas vajadzīgs, es to nopirkšu. Tikai pasaki man.

Ede tūlīt saprata, ka tēvs ir gudrāks par viņu, tāpēc atteica skopi:

— Man nekā nevajag nopirkt. Man vajadzīga nauda. Kaut desmit rubļu.

— Naudu taču tu mugurā nevilksi, nedz ari vari to uzvilkt kājās tam šūpuļa slapinātājam.

Tad Ede iezvērojās dusmās:

— Man vajag pāris desmitu rubļu, ko aizsūtīt vīram.

Jaungaigalu saimnieks bija izbrīnījies.

— Vīram? Vai tad tev ir arī vīrs? Līdz šim es zinu, ka tev ir tikai bērns.

— Man ir vīrs un būs vīrs, bet sievas pienākums ir palīdzēt vīram, ja viņam klājas slikti.

— Ak tā gan? Tad palīdzi! Es domāju, neviens tev neliedz to darīt.

Ar to šī saruna bija izbeigta.

Protams, naudas nav arī mātei. Lieki pat prasīt, jo Jaungaigalu saimnieks baidās šajos mēnešos atstāt naudu neieslēgtu, un dot viņš nedod nevienam ne kapeiku.

Jā, visa pasaule bija pret Edi. Bet tik viegli Ede nepadosies.

Kad istabā neviena nebija, viņa ilgi kravājās pa kumodes atvilktni. Tur atradās viņas drānas, tur bija viņas rotas lietas.

Kad pēc brīža Ede, jaunos lindrakos saposusies, mēteli mugurā izgāja pagalmā, māte nāca no laidara.

— Tu pieskati Arturiņu, māt! — Ede cieti nosacīja un, atbildes nenogaidījusi, aizsteidzās pa vārtiem.

Māte lāgā nesaprata, kāpēc meita šodien tāda satraukta un kāpēc viņai svētdienas drānas mugurā.

— Ede laikam saņēmusi sliktas ziņas no Andreja, — Jaungaigalu saimniece pusdienā sacīja vīram. — Liekas, ka aizgāja pie pastmeistara ar atbildes grāmatu.

— Kādas gan sliktas ziņas viņš var sūtīt? Pats savu

galu viņš nepaziņos, uz to nav ko cerēt. Bet, kamēr tāds būs dzīvs, tikmēr naudu meklēt nerimsies, un tas nav nekas jauns.

— Taisnība jau tev ir, tēv. Man vienīgi Edes žēl.

— Viņa pati nekad nav apjautusi, kur savu labu meklēt, un tādam cilvēkam nekad labi neklāsies. Vai man viņas nav žēl? Naktīs miegs nenāk, visu to jezgu iedomājoties. Radiem un kaimiņiem kauns acis skatīties. Lai šķiras no tā plenča! Es Edei nopirkšu dzimtsmāju, un tad viņa vēl varēs viru izmeklēties labu labo, kaut ari tas brēkulis viņai nāk pūrā līdz.

Jaungaigalu saimniece ieraudājās pilnā galvā:

— Kā tu runā, tēvs? Kā tu runā! No tavas mutes nāk vairāk naids nekā patiesība. Neaizmirsti, ka tu spried tiesu pats par savu miesu un asinīm. Man sirds pagurst no tava saltuma. Jūs abi būsit mani traku pataisījuši.

* * *

Ede tai laikā bija Kalna Kaibēnos.

Matīsu viņa sastapa dārzā. Viņš sēja ap jaunajām ābelītēm egļu skujas — tā zaķu zobi nevarot maitāt kociņu jaunās dzīvības.

Jā, viņš bija ar mieru samainīt naudā šos greznos nieciņus. Gandrīz katru dienu Kalna Kaibēniem klīstot garām kāds pauninieks,

un tie tādas mantas labprāt ņemot pretim.

— Un esi tik labs, Matīs, aizsūti par šīm grabažām dabūto naudu uz Odesu. Adrese tev laikam zināma.

— Jā, adresei man kaut kur istabā vajag būt, — Matīss atbild un skatās, kā pāri Kalna Kaibēnu pagalmam laižas rudens putni. Spīd gaiša saule, un ir jābrīnās, cik nepatīkamā aukstumā ietinusies pasaule. Zeme iet pretim ziemai.

Stingru soli Ede devās atpakaļ uz Jaungaigalām.

21. DIVAS SEJAS

Kad Kaudzītes Matīss iznāca no Dīriķa grāmatu un rakstāmlietu pārdotavas, sniegs bija pārstājis snigt. Uz brīdi starp blāvajiem ziemas mākoņiem uzspīdēja iedzeltena saule, un Matīss laikam apmulsa no tā mirdzošā baltuma,

kas tagad klāja ielas. Bet varbūt viņš apstājās apjukumā no Dīriķa grāmatu pārdotavā dzirdētā: nomiris Auseklis! Nomiris, pēkšņas slimības pieveikts, tālajā Pēterburgā. Un šodien viņu gaida ar vilcienu atvedam Rīgā, lai tad aizvestu tālāk uz Aloju.

Uz staciju Latviešu biedrības vīri došoties pulksten divos. Līdz tam Matīsam vēl nokārtojamas steidzamas darīšanas, un tad arī viņš aizies uz šo pēdējo sastapšanos. Viņam katrā ziņā ir jāaiziet. Jo vairāk tāpēc, ka viņam laikam ne vienmēr bijušas īstās domas par aizgājēja dziesmiņās iztēlotajām dzejiskajām ainām.

Tagad Matīss ar sniega žilbinošo baltumu laikam jau apradis, viņš iet nesteidzīgā gaitā, tikai, šķiet, pretimnācējus gan vēl arvien īsti nepamana. Un laikam nedzird arī, cik priecīgi skan ilkss pulksteņi, pajūgiem traucot pa ielām.

Matīss iet pie cenzora Ruperta. Kopā ar brāli Reini viņš pabeidzis plašu stāstu, kas pēc ilgākas apdomāšanas dabūjis nosaukumu «Mērnieku laiki». Pašreiz šo viņu darbu drukā. Bet cenzoram Rupertam ir bažas, vai stāstā nav pārāk tieši aprakstīti kādi zināmi cilvēki. Tāpēc viņš atsaucis Matīsu uz Rīgu, lai tam visu stingri noprasītu.

Matīss iet pa sniega segtajām ielām. Apkārt klaudz sētnieku lāpstas un švīkst slotas, bet Matīss atkal domā kādu domu, kas viņam mācas un mācas virsū, kolīdz viņš uzzināja par Ausekļa nāvi.

Pasaule ir pilna dīvainībām un savādām pretējībām. Šodien Rīgā pienāks vilciens ar Ausekļa mirstīgajām atliekām, uz mūža dusu aizvada dzejnieku, kura jūsmīgos dzejas darbus allaž nīduši visi, kas vien latviešu tautu gribēja turēt mūžīgā kalpu kārtā. Jo Ausekļa dzejas pasaule ir tautas brīvības slavināšana. Tie ir skaisti ideāli, ar lielu jūsmību dzejas tēlos pasacīti, un tāpēc dzejnieku necieta ne acu galā tie, kam šeit Baltijā pieder vara.

Un tagad Matīss gāja pie cenzora, jo cenzoram arī par viņa darbiem mācās virsū bailes: vai tikai stāstā pārāk tieši nav parādīta dzīves nejaucība tās īstenos pārstāvjos? Kā salta ziemas migla Matīsam mācās virsū skumjas: vai gan rakstnieks savos darbos drīkstēja rādīt vienīgi mērenu viduvējību un pelēcību? Tā nesatrauktu ne cenzorus, ne mācītājus. Liela mīlestība un naids šķita bīstami.

Kad Matīss sēdēja iepretim cenzoram, Ruperts vairākkārt pārjautāja:

— Tātad jūs man apliecināt, ka nekādas sūdzēšanās no ļaudīm par jūsu darbu pēc tā parādīšanās grāmatā necelsies?

Un Matīss no jauna apgalvoja:

— Tur viss ir pašu autoru izdomāts un izprātots. Tik vien ir tieši no dzīves ņemts kā Teņa tēls. Viņu aprakstot, mūsu acu priekšā stāvēja tēvabrālis ar savām jaukajām savādībām.

— Par Teni ir vismazākā bēda, jo naidīga sirds viņa attēlošanā nav nomanāma. Bet tie citi: Prātnieks, Oļiņiete, Švauksts, Pietūka Krustiņš? Grēks runāt, bet tā vien šķiet, ka viņu ģīmjus pat. es, Rīgā dzīvodams, kaut kādi būtu pamanījis. Te var celties lielas nepatikšanas.

Matīss klusēja. Viņš domāja: «Un kāpēc gan ne Rīgā? Jo gan cilvēka godībā, gan mujķībā un ļaunumā ir daudz kas līdzīgs, kas var parādīties arī pie tādiem, kas viens otru nav pat redzējuši. Vai Gogoļa činavnieki nav redzēti arī Rīgā un pat Piebalgā?»

Kad Matīss joprojām klusēja, Ruperts runāja jau pavisam aizdomu pilns:

— Tādus karakterus rakstnieks vis nevar savā prātā vien sadomāt. Tur apakšā kādam pamatam reālībā vajag būt.

Tagad Matīss atkal it kā atdzīvojās.

— Zināms, bez sava noredzējuma dzīvē tie nav. Tikai es domāju, ka dzīvē redzētais rakstnieku gan ierosina, bet viņa tēli jeb karakteri pēcgalā var izskatīties pavisam citādi. Jo ne katra lūku vīze, ko pušelnieks apāvis, braucot ar ratiņu vezumu uz tirgiem, viņam jāpatur kājās ar! tad, kad viņš ienāk literatūrā. Un to šķībo degunu, kas ir rakstnieka sliktam kaimiņam, viņš ar labpatikšanu var stāstā novietot uz sava labākā drauga ģīmja.

Par to Ruperts nekā nezināja sacīt. Tāpēc viņš grieza valodas uz citu pusi.

— Līdz šim es Piebalgu uzskatīju par vienu no gaišākajiem stūriem Baltijā. Bet pēc jūsu stāsta iznāk, ka tur dīvaina un viegla prāta ļautiņi ir ik uz soļa. Vai tik jūs tīšu prātu neesat visu melnākās krāsās iztēlojies, nekā ir patiesībā? Tad var būt sūdzēšanās.

— Kāpēc jūs, Ruperta kungs, domājat, ka tā ir

Piebalgas puse, kas mūsu stāstā zīmēta, un tie visi būtu Piebalgas ļaudis? Rakstnieka varā ir kopā savest cilvēkus, kas dzīvē redzēti dažādos novados un pusēs.

īsti Matīsa atbildes Rupertu neapmierināja, bet pēdīgi viņš meta taujāšanai mieru. Galu galā aprakstītie nav no ķeizara nama, nav ne lielkungi, ne cienīgtēvi, ne citi varasvīri. Bet kādas gan sūdzēšanas cels paputējis lauku saimnieks vai pušelnieks, kas labi ja savu vārdu prot parakstīt?

Tāpēc Ruperts sacīja ar rāmu labvēlību, it kā īpašu laipnību parādīdams:

— Pazīstu jūs, Kaudzītes kungs, kā krietnu darbinieku tautas druvā. Jūsu sarakstīto gabalu dēļ man vēl nepatikšanas nav cēlušās. Tāpēc uz jūsu vārdiem un goda prātu es paļaujos arī šai svarīgajā reizē.

Matīss nezināja, ko domāt: vai šādi uzslavas vārdi viņam ir par godu vai paļājums?

Ruperts piecēlās no krēsla, slepus izstaipīdams kaulus. Bezgala garlaicīgs tāds cenzora darbs! Un nogurdinošs. Tāpēc viņam gribējās atpūsties. Un parunāties.

— Caru un valdību šis stāsts neskar. Bet naudu gan tas neienesīs ne jums, ne šī gabala apgādātājam Alunāna kungam. Nesaprotu, kāpēc jūs, Kaudzītes kungs, tik apdāvināts rakstniecības darbinieks būdams, katrā ziņā laužaties parādīt tos cilvēkus, kas staigā tepat mūsu acu priekšā. Kam par tiem interese? Vienīgi uradņikiem. Rakstnieks jeb sacerētājs tāpēc ir sacerētājs, ka viņš prot izdomāt svešādas lietas, ko neviens nav ne redzējis, ne dzirdējis un kas vispār dieva pasaulē nav notikušas. Tādus svešādus stāstus kāro arī mūsu tautieši vakaros pie skala gaismas vai petrolejas lampiņas palasīt. Par jūsu stāsta cilvēku likteņiem neviens neraudās.

Cenzors Ruperts tagad kļuva pavisam jautrs.

— Un cik maz bēdu par šiem īsti dzejiski iztēlotiem darbiem tādam grēku āzim kā cenzoram Rupertam! Dodu jums padomu: ar to labumu, kas no pašu zemes izaug, rakstnieks slavens nevar tikt. Rakstniekam vajag iet dziļākās fantāzijas sfērās jeb arodos, svešādās zemēs un ļaudīs. Tad būs apmierināts gan cars, gan cenzors, un šādas grāmatiņas tiks pirktas.

Matīss kļuva nevaļīgs:

— Piedodiet, Ruperta kungs, es drusku steidzos! Šorīt

uzzināju, ka ap pusdienas laiku rīdzinieki izvadīs uz Aloju dzejnieku Ausekli.

Ruperts pieklājīgi apklusa.

— Ak jūs arī iesit uz staciju? Ejiet, Kaudzītes kungs! — Ruperts runāja, brīdi padomāja, tad piebilda: — Ar pāragri dieva priekšā aizsauktā nelaiķa dzejas darbiem cenzoram allaž bija liela ķeza. Nekad nevarēja zināt, vai tur nav kāda apslēpta ķecerība vai kāds cits āķis, dzejas gleznu apvistīts. Bet kam to šodien pieminēt? Tagad tas viss ir galā, un labi vien, ka tā.

Matīss atkal bija uz ielas. Garastāvoklis kļuvis vēl īdzīgāks. Varēja smieties un raudāt reizē — tik savādi bija. Lūpas bez skaņas skaitīja paša pirms pāris gadiem sarakstītās rindas:

Negribu es vairāk stāstīt,
Kāds virs zemes prāta bads.
Lopi lieli un tā tālāk —
Redzēsi to visu pats:

Otru pusi visam griez, īstais vaigs tad rādīsies.

Kad Matīss iegāja Dvinskas stacijā, līdz diviem vēl bija krietns laika sprīdis. Bet pulciņš rīdzinieku jau stāvēja un brīžiem uzmeta acis gan kādam vagonam, kas viens pats atradās netālu uz sliedēm, gan stacijas durvīm, pa kurām nāca ik brīdi jauni pavadītāji klāt. Kā jau ziemas dienā, stāvot bija mazliet salti, ļaudis mīņājās — klusi, nerunīgi. Cilvēku sanāca arvien vairāk, bet bija bezgala vientulīgi.

Pēc pulksten diviem gaidītāju pulks sakustējās: nāca Latviešu biedrības priekšnieks Krišjānis Kalniņš ar cilindru galvā un sēru lenti ap siltā kažoka piedurkni. Kāds vīrs dzelzceļnieku uniformā, laikam stacijas priekšnieks, gāja Kalniņam pa priekšu ar pavadzīmi rokā. Pie vientuļā vagona stacijas priekšnieks ilgi skatās gan zīmē, gan uzrakstos uz vagona. Jā, šis pats ir īstais! Tad noklaudz sarūsējusī atslēga, ar troksni tiek atbīdītas vagona smagās durvis, vēl brīdis — un sagaidītājiem kļūst redzams ar melnu drānu pārsegts šķirsts. Biedrības runasvīri šķirstu paceļ uz pleciem un nes uz bēru ratiem.

Sākas Ausekļa pēdējais brauciens cauri Rīgai.

Rati svinīgi ripo, aiz tiem cieši seko Krišjānis Kalniņš

un runasvīri, un tad pavadītāju pulks, kas ar katru brīdi pieaug kuplāks.

Kaudzītes Matīss ir svešu pavadītāju vidū, un viņu neatstāj pusspītīgas, rezignācijas apņemtas domas. Divas sejas ir visai Baltijas sadzīvei, divas sejas ir it visiem cilvēkiem. Auseklim vajadzēja nomirt, lai par viņu sāktu rūpēties Rīgas Latviešu biedrības priekšniecība. Auseklim vajadzēja nomirt, lai rīdzinieki iedomātu, ka šis cilvēks bija dzejnieks, kādi vis nerodas katru dienu.

Latviešu biedrības nama priekšā rati apstājas. Krišjānis Kalniņš saka runu. Kalniņš ir labs runātājs, tas Matīsam zināms, bet šoreiz Latviešu biedrības priekšnieka vārdi skan pavisam vienaldzīgi, ir tikpat mikli salti kā šī ziemas diena. Varbūt Kalniņam nācies runu gatavot lielā steigā, bet varbūt viņš lāgā neatceras, kādus dzejas darbus Auseklis sarakstījis. Un «Trimpulu» šai reizē pieminēt īsti nepieklājas.

No biedrības nama noskan «Saldu dusu», un tad gājiens dodas tālāk: aiz ratiem priekšnieki, tālāk ļaužu masas. Tās aug un aug lielākas.

Kā uzbāzīgas mušas Matīsam sīc un sīc ausīs izsmējīgās rindas:

Otru pusi visam griez, īstais vaigs tad rādīsies!

Dzejnieks Auseklis bija kļuvis kluss, tāpēc tagad tautas vadoņi varēja viņu ar godu pavadīt un runās cildināt. Jo, kādu labu no dzīva var sagaidīt, to nekad nevar droši zināt, turpretim mirušā ceļš paredzams līdz galam, un tad var bez sirds drebēšanas viņam pieteikties par draugu vai ienaidnieku.

Gājiens lēni virzās cauri Rīgai uz Aleksandra vārtu pusi. Ceļā

piepulcējas tik daudz pavadītāju, kā Rīgā nekad nav redzēts. Tos vērojot, Krišjānim Kalniņam nemaz nav žēl, ka viņa labais kažoks piesnieg ar asiem sniegiem, kas īsām brāzmām laikiem cērt no debesīm. Lai vēl nedraugi iedrošinās melst, ka aiz Latviešu biedrības nestāv visplašākās dažādu kārtu ļaužu masas!

Trīs verstes garajā ceļā Matīsam laika gana izdomāties domu domas. Arvien skaidrāk viņam šķiet, ka šodien uz mūža dusu tiek pavadīts ne vien dzejnieks Auseklis. Vai šeit neaizgāja vesels laikmets — dzejiskās jūsmas laik-

mets, kad ar aizrautību tika runāts par tautu, par izkarojamo brīvību? Tās vārdā tika celta augšā tautas pagātne, sameklēti un aprakstīti gan bijuši, gan nebijuši dievi ar viņu teiksmu mājokļiem. Šis ideālības pilnais laikmets sākās pirms gadiem divdesmit ar Juri Alunānu, ar Valdemāru, Krišjāni Baronu un citiem jaunlatviešiem. Viņu dedzīgās cenšanās nekad netrūka ari Auseklim. Ak jā, par pagātni un tautu savās dzejās rakstīja arī Pumpurs. Bet Pumpurs bija tālu svešumā, dzīves likstu vajāts un apklusis jau pirms pāragri miršā Ausekļa. Avīzēs viņa dzejoļi vairs neparādās. Gan tautu un tautas alutiņu tagad daudzina citu dzejnieku mēles, bet patiesa dziesminieka dedzīga sirds šai daudzināšanā nebija. Bija tikai neciešams skaļums un pašapziņa, ka veikti tautai vajadzīgi, ar slavām pieminami darbi. Bija Pietūka Krustiņa plātība.

Augsta dziesma, skani, skani Zilā zvaigžņu haosā I Nemirstīgu dari mani Tautas vīru eposā.

Matīss gluži nobijās pats no savām domām. Nejauši taču noticis tā, ka Auseklis aizvēra savas acis tieši tai pašā gadā, kad viņi ar brāli Reini pasaulē palaida Pietūka Krustiņu.

Pa tam gājiens bija sasniedzis Aleksandra vārtus. Aiz tiem sniegā mīņājās alojiešu zirgi. Šķirstu nocēla no ratiem un nolika uz īpaši sagatavotām ragavām. Citā pajūgā salika vainagus, un tad alojieši varēja doties ceļā. Vēl atvadu vārdus sauc Tomsons, tad alojiešu ragavas pazūd vakara krēslā, kas ziemas dienā atnāk ātri. Sāk celties viegls sniegputenis.

Tikpat domīgs un vientulīgs, kā atnācis, sarunu biedrus nemeklēdams, Matīss iet ceļu atpakaļ uz pilsētu. Namu logos iedegas ugunis. Pavadītāji izklīst vakara krēslā. Laikam taču Ausekli mīlējuši vairāk cilvēku, nekā tas bija redzams, dzejniekam dzīvam esot. Mīlējuši neviena necildināti ļaudis, kas gāja savās dienas gaitās bez slavas. Un bieži vien bez maizes. Laikam šiem cilvēkiem bija vajadzīgi Ausekļa dedzīgie vārdi.

Ilgi Matīss iet ceļu atpakaļ uz pilsētu. Divas sejas ir šim laikmetam. Viena gaiša, varonības pilna, otra — izkrop-

ļota un ķēmīga. To vienu mākslas ainās gleznoja aizgājējs, to otru mēģinājis parādīt viņš — Kaudzītes Matīss kopā ar brāli Reini, no

Kaibēnu kalna ļaužu dzīvē un tikumos ieskatīdamies.

* * *

Pumpurs ziņu par Ausekļa nāvi saņēma Odesā, junkuru skolā. Tūkstoš domu apstāja arī viņu, augas dienas nelaizdamas vaļā. Auseklis bija vēlāk par viņu sācis un agrāk beidzis.

Agrāk? Vai tad viņš, Pumpurs, vēl rakstīja? Kad viņš uzrakstīja pēdējo dzejoli? Ak jā, viņš bija uzrakstījis dažas skopas ziņas par savām gaitām Serbijā! Nedaudzas pelēkas rindas «Baltijas Vēstnesī». Un kaut kur mētājās aprautas sīkākas piezīmes par kara ceļos pieredzēto.

Kā dzīve nedaudz gados pārvērtusies! Cik daudz sapņu un cerību aprakts kopš tā laika, kad viņi ar Ausekli staigāja Daugavas krastos un visa zeme likās teiku un dziesmu pilna! Toreiz nākotne gaidīja ar daudz lielākiem darbiem, nekā viņi abi tagad paveikuši.

Ķegums krāca straujiem viļņiem,
Mēs gar krastu staigājām.
Ak, tas bij priekš gadiem viņiem,
Kad mēs abi cerējām.

Tagad Auseklis bija aizgājis, Pumpurs pats klusēja un klīda svešumā. Eposs, par kuru runāja Auseklis tai vasarā, Daugavas krastos klejojot, palicis neuzrakstīts. Kas to uzrakstīs? Vai tas nebija tagad kļuvis par viņa — Pumpura pienākumu?

Vajadzēja varoni, spēka vīru, kas iziet cīņā par visas tautas labumu. Vai tāds nebija Lāčplēsis, kas viņam nedeva un nedeva mieru? Ja šādu spēka vīru ieliktu notikumos, kad tautai jādomā par savas brīvības aizstāvēšanu? Tad teiku varonis kļūtu par visas tautas varoni. Patiesi — tas nebija pasaku raganas dēls, ar ko Lāčplēsis cīnījās Daugavas krastā tā, ka Daugavā visas straumes šalca. Tas bija svešais iebrucējs, tautas paverdzinātājs. Pret viņu cīņā izgāja teiksmainais spēka vīrs, un no viņa cīņas iznākuma ir atkarīga tautas brīvība un laime. Jo viņš pats bija tautas varoņspēks, liels un neiznīcināms.

Un tādu cīņu tauta jau reiz bija izcīnījusi. Pirms daudziem gadsimtiem, kad krustneši lauzās Baltijas zemēs. Toreiz cīņa tika zaudēta, bet vai uz mūžīgiem laikiem? Vai šodien nebija klāt brīdis, kad senā cīņa Lāčplēsim izcīnāma no jauna?

Vaļas brīžos, kad citi junkurskolas audzēkņi atpūtās no ierindas un klases mācībām, Pumpurs meklēja citu tautu eposus un varoņteikas, pētīja, kā savu brīnišķīgo mākslas spēku ieguva Homēra darbi, kā veidojās tēli Kalevalā, kā notikums saistījās ar notikumu krievu varoņteikās. Krājās aprakstītas lapas ar atsevišķu atgadījumu iztēlo jumiem. Lāčplēša raksturā vajadzēja gūt atspulgu visam tam labākajam, kas ir tautā.

* * *

Kaudzītes Matīss ar «Mērnieku laiku» korektūrām noņēmās gandrīz visu 1879. gadu. Nodrukātās loksnes kopā ar brāli Reini pārlasot, izrādījās, ka arvien kaut kas vēl piegludināms un papildināms. Dažas loksnes tāpēc vajadzēja nodrukāt pilnīgi no jauna. Stāsta izdevēju Heinrihu Alunānu tas pavisam saniknoja. Spodrina un piegludina kā greizi uzšūtu zābaku! Nu labi — drukājiet vienu loksni kaut vai trīs reizes, līdz tā pēc jūsu prāta, bet tad paši maksājiet drukāšanas izdevumus! Daudz ļaunāk, ka romāns ar tādu labošanu un papildināšanu kļuva arvien plašāks. Kas tādu papīra blāķi varēs nopirkt, kas izlasīt!

Heinrihs Alunāns, apskaities par šīm nebūšanām, aizsūtīja vēstuli Matīsam, un tā abi brāļi saņēma pirmo vērtējumu par savu darbu.

Heinrihs Alunāns rakstīja:

«Kaudzītes Matīsa kungs!

Dariet Jūs ar otru reizes drukāšanu kā zinādami. Zināms, ka es no Jūsu algas Jākobsonam par otras reizes drukāšanu aizmaksāšu. Pēc manām domām, nemaz nebūtu vajadzīgs, ka Jūs dēļ kādām pārgrozīšanām tās loksnes otru reizi liksiet drukāt, jo viss Jūsu romāns no kāda liela svara nav, to ticiet droši. Jums nevajadzētu tik varen godkārīgiem būt. Jūs varat četras un piecas reizes Mērnieku laikus likt pārdrukāt, tad tomēr no tiem nekas varens neiznāks. Ko jūs tur sacījāt? Tad Mērnieku laiki vēl ir 14 loksnes, tas ir, pavisam 28 loksnes iznāks? ... Vai tik Jūs vēlāk to manuskriptu neesiet paplašinājuši, kādas pāri svētku runas pielikdami? Dēļ visa tā, ko Jūs gribat otru reizi drukāt, Jums vajag ar Jākobsonu izrunāties. Man tas ir viena alga, vai jūs ko pārtaisiet pie Mērnieku laikiem vai ne. Es caur to nevienu eksemplāru ne mazāk, ne vairāk nepārdošu.

Jūsu H. Alunāns.»

Abi brāļi Kalna Kaibēnos Alunāna vēstuli izlasīja, tomēr labojumu dēļ lika atsevišķas loksnes pārdrukāt. Tā viņiem šķita pareizāk.

* * *

Pumpurs izlasīja «Mērnieku laikus», kad viņš veltīja katru brīvu brīdi «Lāčplēsim». Viņa acu priekšā atkal atdzīvojās Piebalgas dienas ar savu jautrību, ar bezgalīgajām kukuļošanām. Ar savām skumjām. Ar mīlestības laimi un nelaimi. Dažu ērmīgo notikumu viņš pats Ķirpa vakaros bija pastāstījis.

Jā, kamēr viņš rakstīja «Lāčplēsi» un domāja, kā tajā ietvert savas un cildenāko tautiešu krietnākās domas un centienus, abi brāļi Kalna Kaibēnos jau bija uzzīmējuši laikmeta bildi. Pārsteidzoši patiesu un briesmīgu. Un vai viņš, Pumpurs, varēja noliegt, ka pa Latvijas laukiem nestaigāja Prātnieks, Oļiņiete, Pietūka Krustiņš, Švauksts? Un Liene — nabaga nelaimīgā Liene? Kalna Kaibēnu skolotājiem bija sveša tā jūsma, ar kādu uz pasauli raudzījās viņš un pāragri mirušais Auseklis.

Un Pumpurs atcerējās kādu sarunu Piebalgā. Toreiz tur, skolotāja vietu pie Kronvalda taujādams, bija atbraucis Auseklis. Kronvalds dedzīgiem vārdiem cildināja Ausekļa dziesmiņas, slavēja šī dziesminieka kareivīgo garu, Pumpurs runāja par Ausekļa brīvestības mīlestību. Vienīgi Matīss ar tādu vienlaidu slavināšanu nebija mierā.

— Dedzības Auseklim ir vairāk nekā visiem latvju dziesminiekiem kopā, — Matīss bija sacījis. — Kur šī dedzība iet vienu ceļu ar labām mākslas bildēm un krietnu saturu, tur radušies sirdi pacilājoši dzejiski ražojumi. Bet dažās dziesmiņās šī dedzība ir kā salmu uguns — gaiši gan švirkst, visi vērš acis uz to pusi, un nekā vairāk arī nav.

Pēc liesmas apdzišanas pat lāga ogle nav palikusi. Un kāpēc gan dziesminiekam tie bezgalīgie dievu pulki allaž kājās ceļami? Ne tādi tautas mutē, ne grāmatās matīti, bet klāt viņi ir katram dzejolim kā dadžu pogaļas linu vezumam.

— Tie ir tautas brīvestības laiku dievi, cienījamo pār-spriedēj, — Auseklis bija saniknojies. — To gan varu sacīt, ka viņi necieta pazemības un paklausības garu, ko mūsu laikos sludina visās Baltijas baznīcās un kas ir gauži mīļš arī dažam gaismotam skolas druvas kopējam.

Tas laikam bija par stipru teikts, kaut arī Matīss pats šādu asumu pārspriedumos aizsāka. Matīss atbildēja ar sala sprāgoņu balsī:

— Senu laiku brīvestības daudzināšana šodien katram tautietim ir tas sieciņš padusē, ar kuru viņš grib nosēsties pie īstu censoņu goda galda. Bet ir gan zināms, ka pirms gadu simteņiem Baltijā nesaimniekoja baroni un mācītāji, tomēr —- vai šeit tāpēc zaļoja tāda brīvestība, kādu tagad iztēlojas daži dziesminieki, par to nopietns spriedējs var šaubīties. Bez klusiem Smaidiem nevar iedomāt, ka tolaik vīrišķi un sievietes jeb, kā tagad saka, tautieši būtu staigājuši, rītā un vakarā skandinādami dziesmiņas par kumeliņu un alutiņu. Domājams, viņiem daždien nācās tos miestiņa kausus nolikt plauktā un skanīgās mutes aizvērt, lai stātos vagas vai siena vāla galā. Tāpat nav ticams, ka tur, kur bija sastrādāts tīrumā un pļavā, nebūtu papilnam atradušies manīgi vīri, kas bez darba pratās dižu daļu arī savās klētīs un kambaros aiz atslēgas aizlikt.

Iekarsušos prātus toreiz nomierināja Kronvalds. Ka Matīsa vārdos būtu tikai nepatiesība, to gan neviens neuzdrošinātos sacīt. Un tomēr! Vai Matīsa patiesība bija vienīgā, ko savos rakstos izsacīt dziesminiekiem? Un vai patiešām pa Baltijas laukiem staigāja gan Pietūka Krustiņš un Prātnieks, bet nekur nebija atrodams Lāčplēsis?

Romnieku teikas stāsta par Janusu, dievu ar divām sejām. Viena seja šim dievam rāda jaunību, otra vecumu. Viltības pilns bija šis dievs, jo neviens godīgs cilvēks nevar būt reizē balts un reizē pelēks, reizē ar skaidru un negodīgu sirdi.

Vai tādas divas sejas nebija šim laikmetam? Un vai

dziesminiekiem neklājās tās parādīt abas?

Pēc junkurskolas beigšanas Pumpurs pāris gadu kalpoja armijā Krimā, bet viņš bieži sirga. Krimas gaisu viņam bija grūti panest. Dzejnieka domas atkal un atkal griezās uz dzimtenes pusi, un beidzot viņu pārcēla uz karaspēka daļu, kas atradās Rīgā. .

Pirmajās dienās likās pavisam savādi staigāt pa ielām šai pilsētā, no kuras viņš kādreiz aizbēga ar naidu un izmisumu krūtīs. Tagad viņš bija atgriezies kā uzvarētājs. Viņam vairs nevajadzēja klauvēt ne pie draugu, ne ienaidnieku durvīm, lai atrastu darbu un nopelnītu kapeikas maizes gabalam.

Ak, tā nebija liela uzvara! Varbūt tā nemaz nebija par uzvaru saucama. Jo toreiz viņa domas traucās uz kalpošanu savai tautai, uz darbošanos tautiešu pulkā, bet tagad viņam bija grūti paņemt rokā spalvu.

Nē, dziesmiņas viņš vairs nerakstīja. Un laikam nevienam tās arī nevajadzēja, jo Rīgu viņš atrada tikpat miermīlīgu un pieticīgu, kādu to atstāja aizbraucot. Varbūt pat pieticīgāka tā bija kļuvusi pa šiem četriem gadiem.

Pumpurs apciemoja dažu paziņu, viņš apstājās pie Dīriķa grāmatu pārdotavas platā loga. Nekas — Dīriķim veicas: sava avīze, sava grāmatu un rakstāmpiederumu pārdotava, sava drukātava... Ar vieglu ironiju Pumpurs atcerējās tukšo veikaliņu Dzirnavu ielā, tā skanīgo nosaukumu «Pumpurs un biedrs».

Viņš apciemoja veco hofrātu. Atkalredzēšanās prieks iznāca samākslots, kopš kopīgās tirgošanās laikiem tāds kā vēsums iegūlis starp viņiem. Tāpēc senos, nelaimīgos notikumus viņi izvairījās pieminēt. Dīriķis stāstīja par kādreizējiem paziņām.

— Jūsu citreizējais principāls Rīgu ir atstājis. Ar saviem kaulu miltiem, kā tas jau bija domājams, viņš nodzīvojās līdz pēdējam kreklam. Tad sadomāja un apprecēja Dom-brovska meitu Natāliju. Laikam taču cerēja uz Dom-brovsku kapitāliem. Bet kam gan nav zināms, ka Dom-brovski kapeikas dēļ ir ar mieru no jumta uz ecēšām lēkt. Tiem ne prātā nenāca meitas vīra caurās kabatas piepildīt. Tomsons tagad ir Novgorodā.

Tai vasarā atkal notika dziesmu svētki.

Rīgā ieradās arī Ede. Viņa esot braukusi paklausīties dziesmās un tad nenocietusies paskatīties, kā Andrejs dzīvojot.

Ede bija atnākusi uz kazarmām. Tur nāca un gāja sveši ļaudis, un Ede nevarēja Andrejam pasacīt skarbāku vārdu. Tad viņi gāja pa Rīgas ielām. Tajās skanēja svētku līksme, un neklājās tādā brīdī sākt nepatīkamas valodas.

Viņi staigāja un smējās, Un klusībā brīnījās, kā varēja notikt, ka abiem sakrājies tik daudz labu vārdu pa šiem smagajiem gadiem.

Gluži kā pirmajos dziesmu svētkos Pumpurs un Jaun-gaigalu Ede

atkal skatīja rietošās saules mirdzumu Daugavas ūdeņos. Kā patīkamu paziņu sastapuši, viņi raudzījās Lielā Kristapa sastingušajā sejā. Viņi runāja par tām tālajām dienām, kad šeit staigāja pirmo reizi.

— Tai vasarā es sapratu, cik pasaule ir skaista un cik tas ir labi, ka cilvēkam iespējams tajā dzīvot, — sacīja Ede, un tai brīdī neviens nepateiktu, ka viņa četrus gadus naktīs ar valgām acīm domājusi par savu vīru.

— Tai vasarā es kā smagu murgu nokratīju daudzu gadu sāpes un grūtumu, — atbildēja Andrejs.

Par vēlākajiem laikiem viņi runāja maz.

***

Nākamajās dienās viņi klīda pa svētku sarīkojumiem. Atklāšanā runāja arī vācu mācītājs, uzslavēdams latviešus, ka cildināma viņu paraža visus darbus sākt un beigt ar dieva vārdu. Latviešu biedrības priekšnieks veda dziedātājus uz Rīgas pili, lai slavinātu gubernatoru un lūgtu to nodot pateicību ķeizariskajai majestātei. Notika garīgais koncerts. Notika laicīgais koncerts. Pēc tā svētku mielastā tautieši līdz aizsmakumam sauca cits citam tostus, slavēdami lielos nopelnus tēvijas labā, neviens nesastrī-dējās, neviens sarūgtināts neatstāja svētku galdu pirms laika.

Ede visu vēroja kā no tālienes. Ak, viņa laikam bija kļuvusi veca pa šiem gadiem, tāpēc sirds vairs neiekvē-lojās pārgalvīgā priekā kā viņureiz. Bet varbūt šais

dziesmu pilnajās dienās vairs neplūda tās slepenās pazemes straumes, kas toreiz izlauzās no apslēptiem dziļumiem?

Kad Ede par to ieminējās Andrejam, viņš atteica izvairīgi:

— Dziesmas skanēja skaisti.

Jā, dziesmas skanēja brīnum skaisti, — tā likās ari Edei.

Andrejs gāja blakus sievai pa vakara krēslas pielijušām Rīgas ielām un domāja, ka viņa tautieši kļuvuši izrīcībā daudz samanīgāki un tāpēc deva godu, kam gods pienācās, un nepacēla balsi tur, kur sagaidāma tikai apsaukšana. Nemierīgais Kronvaids tā neprata ...

Tai rītā, kad Ede posās atpakaļ uz Vecpiebalgu, viņa sacīja vīram:

—: Tagad gaidīšu tevi Jaungaigalās. Arturs saka, viņš tevi nemaz nepazīstot. Tev būšot jāpastāsta, kas ir viņa tēvs. Par maniem vecākiem tu nebēdā, kā es neesmu bēdājusi par viņu dusmām. Mīlestību viņi tev neparādīs, bet arī klaju naidu ne. Viņi zina, ka pret mani nekā nav iespējuši un neiespēs, tāpēc ir samierinājušies. Mātei žēl man nodarīt sāpes, bet tēvs negrib, ka par Jaungaigalām smejas ļaudis pagastā.

Dzejnieki ar žņaugtām krūtīm Savas vaidu dziesmas sten.

Tik caur precēšanos krāpti,

Dzeju tie pie velna dzen.

Dod tiem visiem sievas, dievs,

Ātrāk jau tie nerimsies.

Pumpuram nebija nepatīkami, ka viņu tā uzmudināja. Bet dzejoļus rakstīt viņš nedomājot.

—• Dziedāt cilvēks var jaunībā, kad vēl visa dzīve ar skaistām cerībām priekšā. Bet, kas tik labi kā es saprot, ka cilvēka dzīvei nav nekādas poēzijas, tas liek dzejas kokli pie malas. Lai to paceļ un strinkšķina jaunekļi ar nenolaupītām cerībām.

Pumpurs saprata, ka viņa vārdos ir arī nepatiesība, iedomāja pasākto eposu, bet juta arī, ka ir kādam jāpasaka par rūgtumu sirdī. No jauna dzimtenē atgriežoties, šis rūgtums mazāks nebija kļuvis.

* * *

Tai rudenī sniegs uzkrita novembra pirmajā pusē un vairs nenogāja. Sniega sega nebija bieza, tai cauri visur spīdēja rudens pelēkums, un pasaule izskatījās salta un netīra. Tādā dienā novembra beigās Pumpurs ieradās Vecpiebalgā. Nebija viegli viņam aiziet īso ceļa gabalu no Vecpiebalgas muižas līdz Jaungaigalām. Būtu bezgala nepatīkami, ja dzirnavu durvīs parādītos Goba un viņiem vajadzētu uzsākt sarunu.

Bet tas nenotika, un ar mazliet vieglāku sirdi Pumpurs tuvojās Jaungaigalu sētai.

Tur viss notika vienkāršāk, nekā viņš bija iedomājies. Kāravs, savu seno paziņu pamanījis, smilkstēja un rēja tik negudri skaļi, ka Pumpuram vajadzēja Jaungaigalu saimnieci, kas stāvēja pagalmā, uzrunāt pilnā balsī un saimniecei nācās tāpat skaļi atbildēt. Tā viņi sarunājās labu brīdi, līdz Edei, kas iznāca mājas durvīs, izdevās priecīgo sētas sargu nomierināt. Pēc skaļās kņadas vairs nebija iespējams viesi uzņemt ar piesardzīgu klusēšanu.

Turpat pagalmā, kājas ar zemi sajauktajā sniegā steidzīgā nevarībā cilādams, staigāja mazs ķipars un neuzticīgi skatījās uz svešo vīru ar kuplo, gaišo bārdu.

Pumpurs piegāja un pacēla rokās dēlēnu, kuram pavasari bija palikuši četri gadi. Viņš gribēja pieglaust dēla vaigu savējam, bet puisēns satrūkās un sāka kliegt un raudāt tik nelabi, ka Pumpurs apjucis nolika zēnu zemē. Nekā nelīdzēja mātes vārdi, ka šis atnākušais cieminš ir viņa tētis, zēns paslēpa galvu mātes lindrakos un nemaz neklausījās. Pumpuram acīs sariesās asaras, bet Jaungai-galu saimniecei balsi aizžņaudza dusmas: un tas viss jāpiedzīvo viņas Edei! Bērns bijās no sava tēva!

Tagad viņi atradās istabā. Andrejs gan būšot ceļā izsalcis, un Ede meklēja ko ēdamu, kaut arī drīz vajadzēja būt vakariņām. Ede staigāja iekšā un ārā, māte kambarī viņai pasniedza sviestu, gaļu, paniņas, Ede steidzās, bet nekas viņai neveicās. Ar troksni krita naži, skanēja šķīvji. Edes domas laikam bija pavisam kur citur. Varbūt viņai bija bezgala savādi klāt vīram galdu — cik gadu viņa to nebija darījusi? Mātei

likās, ka Ede reizumis bažīgi uzmet acis logam. Laikam gaidīja pārnākam tēvu.

Mazais Arturs tagad staigāja pa istabas plānu, un acis viņam visu laiku griezās uz to pusi, kur sēdēja tas svešais bārdainais vīrs. Un bēga istabas kaktā, kad Pumpurs viņu aicināja pie sevis. Atvestās bonbongas ņēma pretim pavisam, pavisam neuzticīgi.

Jaungaigalu saimnieks atnāca. Viss beidzās mierīgi. Šī nelaime jau bija apaugusi ar vienaldzību. Labot viņš vairs nekā nedz varēja, nedz gribēja. Tagad ir skaidrs, ka viņa meita vairs dzīva vīra atraitne nebūs. Un cara armijas oficieris Gobu meitai par kaunu nebija, to lai viņam neviens pagastā nesaka.

Vēlāk, kad bija krietni iebaudīts no znota atnestās brandavīna pudeles un vakariņas paēstas, Goba nostājās meitas vīra priekšā un teica prātīgā, ļoti prātīgā balsī:

— Nekas, kroņa mundieri tev allaž piestāvējuši izskatīgi.

Pumpurs nepaguva nekā atbildēt, jo Ede jautāja viņam, vai turki, kas tik neganti nīst kristīgos, kaut cik esot līdzīgi cilvēkiem vai arī dievs tos suņu izskatā laidis pasaulē.

Pumpurs skatījās sievastēvā un sacīja, ka ikvienam, ko dievs cilvēka ģīmī radījis, esot arī kaut kas no cilvēka sirds, tāpēc tie, kas sevi uzskatot par pārākiem, nedarot īsti gudri.

Jaungaigalu saimnieks par to gribēja kaut ko piebilst, bet Edei vispirms gribējās zināt, vai patiešām Krimā, kuru Andrejs izstaigājis krustu šķērsu, augot visādi svešzemju stādi, kādi Vecpiebalgā pat redzēti neesot.

Tad Jaungaigalu saimnieks pagriezās un aizgāja apraudzīt, vai puisis zirgiem ielicis auzas silē, — rīt jābrau-cot garākā ceļā.

Edei laikam bija Andrejam daudz ko jautāt, jo viņi aizmiga tikai pēc otriem gaiļiem.

Jaungaigalu saimnieks aizmiga ātrāk. Pirms tam viņš sacīja sievai:

— Kā tai pasaulē dīvaini notiek! Dažs aiziet karā ar spožām pogām pie mundiera, bet mājās atnāk tik vien kā pavēste, ka karotājs neatgriezīsies. Cits aizbrauc pelēkā svārciņā un, ne patronu neizšāvis, pārnāk mājā mirdzēdams.

Jaungaigalu saimniece nodomāja, ka vīrs nedarīja pareizi, šovakar pār mēru iebaudīdams no glāzītes, bet viņa atsacīja pavisam ko citu:

— Ede šovakar ir tik laimīga. Tu labi darīji, ka neteici Andrejam slikta vārda.

Jaungaigalu saimnieks pagriezās uz otriem sāniem. Viņš laikam nebija ieklausījies sievā, jo sacīja:

— Karina to puiku ar bonbongām, it kā es pats savas meitas bērnam nevarētu nopirkt vislabākos gardumus.

Otrā dienā Pumpurs ar dēlēnu kļuva it labi draugi. Mazajam Arturam gribējās parādīt, kādi brīnumi sastopami Jaungaigalu sētā.

īsās kājeles streipu streipām likdams, puisēns veda bārdaino vīru uz kūti, kur stāvēja brūns teliņš un spulgām acīm skatījās no telpas pustumsas. Tad Arturam bija ejams uz dzirnavām, kur melns rudens ūdens šalkdams drāzās ratu kambarī, raudams līdzi retas, dzeltenas lapas.

Svešais vīrs paņēma zēnu kukaragās, un zēnam tas patika. Viņi abi smējās, zēns ieķērās savam zirgam bārdā, jo tā jātniekam bija vieglāk noturēties seglos. Zirgs skrēja pa Jaungaigalu noru, un nespodrā rudens diena tai pusē pielija ar prieku.

Pumpurs gāja uz Kalna Kaibēniem. Pār Inesi pūta mikls vējš, kaut kur gaisos ķērca vārnas, laizdamās meklēt barību, un Pumpurs bija dīvaini satraukts. Kas zina, vai tepat ceļa līkumā pēkšņi viņam nenāks pretim Elīze — stalta, laipna, tuva un bezgala tāla. Un vai, pametot acis pāri Ineša stūrim, uz otra ceļa neparādīsies Pilsētnieka staltais stāvs?

Nē, Elīze nenāca, bet Pilsētnieks vairs nebija dzīvajo pulkā. Vasara bija aizgājusi, plānajai sniega segai nokoptajās druvās vientuļi spraucās cauri pelēcīgi rugāju gali.

Kalna Kaibēnos abus brāļus Pumpurs sastapa darba aizņemtus. Kaibēnskola jau sen kļuvusi par mazu, tagad pagasta vietnieku pulks nolēmis, ka ceļama jauna, lielāka, un viņiem, abiem Kaibēnskolas skolotājiem, uzdots izstrādāt jaunceļamajai skolai projektu.

Kad Matīss to visu Pumpuram dedzīgi stāstīja, Reinis iekrita valodā:

— Vietnieku pulka Auzēns gan brīdināja, lai pārāk ērtu vien jauno skolu neiztēlojot. Laikam bail, ka Vecpiebalgā tā ienāktu par daudz gaismas un būtu redzams dažs labs līdz šim nepamanīts tumšs pakausis.

Pumpurs apprasījās par kādreizējiem paziņām.

Matīss stāstīja labprāt. Kā zināms, Pilsētnieks pirms gada apguldīts netālu no Kronvalda — ātra nāve aizsaukusi Pilsētnieku savos pagalmos. Skolas tēvs kļuvis pavisam vecs un tikai goda dēļ vēl esot skolas priekšnieks.

Mazliet neskanīgā balsī Matīss stāstīja tālāk, ka skolas tēva meita vēl joprojām neprecējusies un reizēm Matīsam apjautājusies, kā Pumpuram svešumā klājas. Bet Pumpurs laikam nemaz negribēja zināt, ko dara skolas tēva meita. Viņš sāka valodas par «Mērnieku laikiem».

Matīss kļuva domīgs.

— Ar tiem mēs tālākā pasaulē esam iemantojuši dažu labu draugu, bet pašu pagastā gan vairāk niknumu un ienaidību. Ļaudīm Piebalgā nav lielāka prieka kā meklēt cilvēkus un vietas, ko mēs no pašu apkārtnes būtu savā stāstā ielikuši. Un kas sevi saskata kādā karakterī izsmietu vai citādi tumšās krāsās parādītu, tam ar mums

vairs nekādas valodas nevedas. Bet vai gan braucējam rati tādēļ vieglāk un glītāk ripo, ja viņš zina, kurā birztalā cirsti koki riteņu lokiem?

Vai Pumpurs pats pavisam spalvu nolicis pie malas?

Nē, tā gluži neesot. Viņš strādājot pie garāka dzejiska darba. Tajā būšot attēlots teiksmains varonis, kas ar zobenu stājas pretim gan raganām un velniem, gan cilvēkiem, kuru nolūks izkalpināt zemes un tautas. Šādi varoņi nepieciešami ne vien tālos teiku laikos, bet ari pašreizējās dienās, kad ļaužu prāti sakustējušies un vajag vīrus, kas aicinātu uz lieliem darbiem.

— Tikai kad izlasīju jūsu stāstu, — Pumpurs turpināja, — iedomāju, vai es, pēc šāda varoņa raudzīdamies, neesmu tukšs fantazētājs. Jūsu stāstā mūsu dzīves nejau-cība un cilvēku tumsonība aprakstīta ar briesmīgu patiesīgumu. Un tad es sev jautāju: vai gan tur, kur ir šie Švauksti un Pietuku Krustiņi, ir arī mans Lāčplēsis?

Matīss ilgi klusēja, un viņa acis kļuva arvien skumjākas.

— Piebalgā nav Lāčplēša, — viņš beidzot sacīja. — Nav.

Pumpurs nemierīgi sarosījās.

—• Un tomēr arī Baltijā visa dzīve ir sacēlusies pret verdzības garu.

— Tā ir tiesa. Bet varbūt uz nākotni var aiziet arī bez varoņiem, ja nu reiz mūsu pulkā to nav? Vai tu neievēroji, ka mūsu stāstā vienīgais, kas droši stājas pretim netaisnībai, ir svešas tautības cilvēks? Mēs viņu nosaucām par Šrekhuberi. Latviešu vidū tādu drosminieku mēs ar Reini neesam pamanījuši.

Vēlāk viņi staigāja pa pagalmu un dārzu. Koki stāvēja kaili un drūmi, bet Matīss to laikam nemanīja. Viņš stāstīja ar gaišu prieku:

— Mani ozoli un oši jau krietni pastiepušies un runā ar tūkstoš balsīm. Te ir ieguldīta liela daļa no manas dzīvības mīlestības, un šī dārza labad arī mana dzīvība man ir labu tiesu mīļāka un dārgāka, nekā būtu bez viņa.

Kad viņi atvadījās, Matīss runāja, kā izlīdzinājumu meklēdams:

•— Vai tu citureiz nepaņemtu līdz sava eposa uzrakstītos gabalus? Kurš gan pasacīs, uz kādiem darbiem spējīgs arī tāds cilvēks, kam mēs diendienā staigājam garām bez ievērības un bez ielūlcošanās viņa sirdī? Un rakstnieka daļa ir gan jo nejauku izzīmēt nekrietnā vaigu un jo glītu iztēlot krietno.

Jaungaigalu saimniekam tais dienās bija daudz darba dzirnavās un saimniecībā. īsajos brīžos, kad mājas ļaudis sanāca kopā, viņš jautāja znotam par labības cenām Krievijā, jautāja par ražām, ievaicājās, ko znots saka par krievu un turku armijas stiprumu.

Ede šais dienās domāja par to, ka drīz, pavisam drīz viņa atstās Jaungaigalas. Ak, viņa bez skumjām aizies no šīm mājām, kur viņa bezrūpībā izaugusi, bet pēc redzējusi tik daudz naida. Maz, bezgala

maz prieka viņai ir šodien vērot, kā viņas tēvs reizumis noglāsta galvu Arturam, kad tas iet vectēvam pretim uz dzirnavām. Jo tas ir tas pats zēns, kas pirms četriem gadiem gulēja pie Edes krūts kā noziegums pret visu pasauli. Un tas ir tas pats tēvs, kas dega naida ļaunumā pret viņas vīru.

Pēc dažām dienām Pumpurs atgriezās Rīgā. Brīvos brīžos viņu atkal reizumis varēja sastapt Latviešu biedrībā.

Radās viņam jauni draugi turpat karavīru aprindās, cilvēki, kam nebija galvenais dzīvē uzcelt Rīgā sev namu un iegādāties karieti un kučieri.

Bet tad sākās notikumi, kad Pumpura vārdu atkal bieži dzirdēja rīdzinieku mutē.

23. ZIEMAS NAKTI

Pret vakaru mākoņi izklīda, un saule nogrima aiz apvāršņa ļauni sarkana. Dažas stundas zemi sedza tumsa, tad pacēlās apaļš mēness, un pasaule atvizēja spodri tīra un auksta. Sals pieņēmās, un ragavas čirkstēja tik nosalušas, ka braucēju varēja dzirdēt no Dauguņu kalna pāri Inesim līdz pat draudzes skolai. Vakara pusē suņi šur tur pievārtē ierējās, bet tad meklēja pažobeli, kur saritināties un pārlaist nakti.

Ledus vāku pārklāts, gulēja Alauksts, ledi sedza Burtnieku ezeru, purvos apkārt Kangaru kalniem visi akači bija aizdarījuši savas tumšās acis. Daugava pārstāja šalkt, tās ūdeņi klusi slīdēja pār nomelnējušiem ziemas akmeņiem.

Mēness kāpa arvien augstāk zvaigžņotajās debesīs,

ēnas kļuva asākas un nemierīgākas, spožāk dzirkstīja sniega klajumi.

Pasaule bija iekalta stingā baltumā.

Tad pēkšņi klusumu pāršķēla it kā pērkona grāviens, it kā nomaldījies šāviens.

Tas notika Alauksta pusē.

Pēc brīža līdzīgi nodun uz Burtnieka, bet Kaikašu puisis, vēlā vakarā iedams zirgiem nolikt naktij siena klēpi, dzird spalgu troksni arī Ineša līčos.

Ledus plaisā.

Pārlūst ezeru cietais vāks, paveras dzelmju ūdeņi un lāsmo pret ziemas mēnesnīcas debesīm.

Un vai tur — pāri mežiem — necēlās arvien plašāks blāzmains spīdums? Veci ļaudis domīgi nogrozīja galvas: «Ziemeļblāzma!»

Nē, tās tomēr nav Ziemeļmeitas baigās, karu vēstošās ugunis, tā nav arī nokavējusies saulrieta atblāzma.

Klau! Vai tur nemauroja lopi, nekliedza cilvēki? Un vai tagad sauss šāviena troksnis neatskanēja uz vientuļa ceļa, kur tuvumā nav ne ezeru, ne upju?

Jā, vakaros un naktīs sarkanu blāzmu meta degoši muižu laidari un šķūņi. Klusā lauku ceļā atskanēja šāviens, un izbailēs satrūkās jātnieks ar vistu vanaga spalvu pie zaļās cepures.

Kuldīgas pusē, Ilūkstes laukos, Lubānas klānos, Saldus pievārtē...

Dzīve bija kļuvusi nemierīga, it kā slepens spēks būtu sakustinājis tās pamatus.

* * *

Mācītāji nedomāja par svētdienas spredikiem, aizmirsās pat sieciņi svētdienas vakaros. Mācītāji gāja uz muižu pie barona; durvis cieši aizdarījuši un kalpotājiem ienākt aizlieguši, ilgi sēdēja pie kamīna un apsprieda, kas darāms pret pamodušos dumpības un

neiecietības garu.

Dobelē savā muižā nopūtās vecais Bīlenšteins. Pēterburgā no ļaunas rokas kritis ķeizars Aleksandrs II! Pēc krievu ķeizara baltiešiem nav īpaši jāskumst. Briesmīgākais tas, ka visi pēc jauna laika brīvībām brēkuši un tagad šī sēkla ienāk augļos. Tik tālu nu ir aiziets!

Vietalvas mācītājam Teodoram Debneram sākušās

pavisam nemierīgas dienas. Viņa draudzes skolas skolmeistars Juris Kalniņš, tas pats, kuru Kaudzītes Matīss, mazliet kunga prātā būdams, kauninājа Rīgā pirmajos dziesmu svētkos, iedrošinājās pat atklātībā sacīt sliktus vārdus par savu mācītāju, un draudze par to tikai priecājās.

Teodors Debners saprata, ka jārīkojas ar pilnu bardzību. Vairākus mēnešus viņš nepagurdams gāja un rakstīja, līdz panāca, ka no skolas darbiem Kalniņu padzina. Tad kļuva redzams, ka ļauns augonis maitā ne vien to gurnu, kurā tas iemeties, bet visu cilvēka miesu. Vietal-vieši savam viltus pravietim sarīkoja lepnu izvadīšanu un pie jaunā, mācītājam tīkamā skolotāja bērnus nelaida. Debners lūgdams un biedinādams vairākas svētdienas runāja no kanceles, lai draudze šādu stulbu aunu iespītību atmet, bet tā sēdēja nedzirdīgām ausīm.

Mierīgas dienas savā pastorātā nebija arī Vecpiebalgas Gulekem. Viņš lasīja ar R. Vidzemnieka vārdu parakstītus dzēlīgu asprātību un dusmu pilnus rakstus par skolu stāvokli Baltijā, un asinis viņam sakāpa vaigā. Pasargi dievs, kādus gabalus tagad drukā! Sis R. Vidzemnieks smejas par vecu veco skolu kārtību. Un Guleke laida ziņu, lai Kalna Kaibēnu rēķināšanas un ģeogrāfijas skolmeistars ierodas mācītājmuižā.

Kaudzītes Reinis stāvēja Gulekes priekšā savos garajos, pēc piebaldzēnu vīzes šūtajos svārkos un sadrūmis skatījās mācītājā.

Kaut arī viss bija skaidrs, Guleke noprasīja:

— Vai tie ar R. Vidzemnieka vārdu latviskās avīzēs atzīmētie lasāmi gabali nāk no manas draudzes Kalna Kaibēnu skolas skolmeistara Reiņa Kaudzītes spalvas?

— Vai jūs, cienīts mācītājs, man jautājat kā priekšnieks sev padotam skolotājam vai kā mācītājs savam draudzes bērnam?

Guleke pagrieza galvu: ak dievs, cik daudz var būt iespītības šai cilvēkā, kaut arī pēc apģērba viņš būtu pieskaitāms tiem vecajiem, krietnajiem draudzes bērniem, kāds bija draudzes skolas skolas tēvs.

— Es ar savas draudzes iemītniekiem allaž runāju kā ar draudzes bērniem.

— Tad es jums arī atbildēšu kā savam mācītājam. Jā,

tie ir mani raksti, un es tos esmu rakstījis, savas sirds pamudināts.

Bet nu Guleke vairs nevaldījās. Viņš rājās gan blbeles, gan Piebalgas, gan saviem vācu vārdiem, līdz beigās pasacīja:

— Tos ratiņus tu dreijāt proti. Mana kalpone manai gaspažai nav

sūdzējusies, ka tie vilnu savērpj pārāk smalku vai rupju. Tas ir labi. Tev ir savs darbs, un tas tev dod maizi. Tavs mācītājs tagad sagaida, ka tu pats lūgsi, lai tevi no skolmeistara darba atstādina. Jo krancis, kuram kažoks pilns blusu, goda istabā nav paturams.

Reinis joprojām skatījās savām asajām acīm mācītājā, un viņa balss tikko jaušami drebēja, kad viņš atsacīja:

— Ja es tagad pats aizietu no skolotāja darba, tad man būtu jāapzinās, ka savā darbībā esmu rīkojies pret taisnību un savu sirdsapziņu. Es šīs vainas neapzinos un allaž no tā esmu lūkojis izsargāties. Vienu gan varu liecināt: skolu ēnas puses nekļūs labas tikai tāpēc, ja par tām neviens nerunās. Jo, kā labais pasaulē nepastāv tikai tad, kad to cildina, tā arī sliktais nepazūd, kad to izliekas neredzam.

Gulekem trūka Debnera uzņēmības. Viņš gan runāja par šo notikumu skolu valdē, bet nebija tik neatlaidīgs, lai panāktu Kaudzītes Reiņa atstādināšanu.

Krišjānis Kalniņš ar Latviešu biedrības valdes vīriem pārsprieda notikumus laukos un skolās. Ka skolotāji nedancoja pēc mācītāju stabules, tas nemaz nebija slikti. Protams, godu nevienam nedarīja tieša plūkšanās — tik daudz takta vajadzēja abām pusēm, lai tas nenotiktu. Bet muižu dedzināšana, šāvieni uz baroniem — tā nu ir tīra laupītāju un slepkavnieku darbošanās, ar ko nevienam godīgam cilvēkam nevar būt nekā kopīga. Pasargi dievs! Tādas lietas tagad, kad Pēterburgā noslepkavots ķeizars! Un tas viss laikā, kad Baltijā dzīve tik labi iegrozījusies uz jaunu attīstību. Rīgā ceļas nami, tautieši kļūst turīgi, jā, sakiet — kad vēl tādi brīvestības laiki Baltijā bijuši?

Nē, tautas dabiskie vadoņi nevar būt uz vienu roku ar tiem buntavniekiem laukos. Un arī ar tiem. ne, kas auga kā sēnes pēc lietus Rīgā. Klīda valodas, ka sagādāta petroleja, lai nodedzinātu jaunceļamo Vācu teātri. Ja goro-dovoji būtu modrāki, tad viņi Rīgā atrastu tādus pašus razbainiekus, kādi tagad savairojušies Pēterburgā un to

caru.. • Patiesi, ja tā turpināsies, tad Baltijā neviens vairs nevarēs būt drošs par savu dzīvību.

Krišjānis Kalniņš tomēr nevarēja saprast, ko īsti darīt. Atklāti pretim stāties tam, kas notika visapkārt, arī būtu pārgalvība. Kurš latvietis gan vēl klausītos tādā priekšniekā vai avīzē, kas pilnu balsi ņemtos vāciešus aizstāvēt?

Un latviešu avīzes maz rakstīja par šīm nelaimēm.

Turpretim vācu aprindas uztraucās arvien vairāk, dumpības garam jādara gals, lai arī kādi līdzekļi būtu tāpēc lietojamil Un vispirms apvaldāmi plātīgie vīri Latviešu biedrībā, kas gan nemudināja uz naidu, bet ar bargāku vārdu savus tautiešus neapsauca. Klusēšana, kā tas visiem labi zināms, ir īpašas vīzes buntavniecība.

Un 1881. gada decembrī vāciskā Latviešu draugu biedrība izslēdza no sava vidus Krišjāni Kalniņu un Bernhardu Dīriķi — par

zīmi, ka Latviešu biedrības un «Baltijas Vēstneša» gars ir vācu mācītājiem un baroniem kaitīgs.

Latviešu biedrība sakustējās, it kā negaidītu ēzeļa spērienu pa gurnu saņēmusi. Te taču godīgus tautiešus padarīja par neliešiem un razbainiekiem. Tad nav brīnums, ka laukos deg muižas un skan šāvieni 1

Ja izsacīts A, tad jāsaka ari B. Vācieši gāja tālāk. Būtu grēks neparādīt visai pasaulei, ka muižu dedzinātāji un viņu atbalstītāji nav tikai mežu biezokņos. Nē, noziedzīgās domas perinās pašā Latviešu biedrībāl Tās biedri un šo biedru draugi gatavojas īstai buntavnieku rīcībai.

Kādā dienā Rīgas policijas iecirkņa rakstvedis Porietis iesniedza ziņojumu par virsnieku Aizupu un viņa draugiem — tie noorganizējuši slepenu biedrību, lai vācu baronus padzītu no muižām un fabrikantus no fabrikām, lai muižas atdotu zemniekiem un fabrikas strādniekiem. Sī biedrība saviem biedriem iedalījusi dažādus Latvijas rajonus, kur tiem jā vada sacelšanās.

1881. gada 15. decembri Pumpura dzīvoklī Dzirnavu ielā spalgi zvanīja zvans, un tūlīt kāds pie durvīm skaļi klauvēja. Ede nesaprašanā par tādu nepacietību steidza atvērt durvis un sastinga pārsteigumā: žandarmi!

Vai Pumpura kungs mājās? Viņiem jāizdara kratīšana.

Jā, Pumpurs bija mājā. Tikai nekādi viņš nevarēja saprast, kāpēc šiem uniformētajiem vīriem uzdots rakņāties pa viņa dzīvokli.

Žandarmi meklēja ieročus. Tos neatrada. Viņu uzma-

nību saistīja grāmatas: kam gan nav zināms, ka tieši no grāmatām izperinās cilvēku galvās īgnums un neapmierinātība par ēdamo, kas galdā, un pret caru Pēterburgā? Pavisam aizdomīgs šķita aprakstītu papīru žūksnis galda atvilktnē.

— Kādai vajadzībai tie šeit salikti?

— Kungi aizmirst, ka esmu ne vien virsnieks, bet arī dziesminieks. Tas ir dzejas darbs, pie kura es patlaban strādāju un kuru esmu nosaucis par «Lāčplēsi».

Žandarms šķirstīja paprāvo papīru žūksni.

— Nesaprotu, kāpēc virsniekam jāsmērē nagi ar tinti un jāsagudro peršiņas.

— Lai žandarmiem būtu darbsl

Ak tā! Žandarms pasvieda manuskriptu biedram:

—< Pievāci

Noziedzības meklētāji ilgi pētīja grāmatas. Tās lielāko tiesu bija vācu un latviešu valodā, tāpēc saprast nekā nevarēja.

— Kāpēc jums tādu vajag? — viens no žandarmiem cilāja stipri apbružātu grāmatiņu.

—• Kas gan tai vainas? Vai es to nedrīkstu mājās turēt?

— Sakiet nu atklāti, kas tā ir par grāmatu! Lasiet!

— «Vanems Imanta».

— Are! Buntavnieks! Pret caru!

— Šis vīrs dzīvoja pirms sešsimt gadiem.

— Tā... Kurš ir tas cilvēks, kam zināms, kas notika pirms sešsimt gadiem? Un kādēļ tas jāzina?

Iejaucās otrs:

— Nu labi! To jūs varat paturēt. — Un, pret biedru pagriezies, paskaidroja: izglītoti cilvēki zina, ka pirms sešsimt gadiem caru nemaz neesot bijis. Tai grāmatā nevar būt nekā noziedzīga.

Žandarms jau cilāja otru grāmatu:

— Un kas šeit rakstīts?

— Tā jums patiks labāk. Par Baltijas zemnieku stāvokli. Un šī ir par verdzību.

— Pievāc, — ar ievingrinātu roku pirmais žandarms atkal pasvieda otram.

Ede stāvēja mēma un skatījās. Tikai kad žandarmi paņēma sev līdz ne vien grāmatas un papīrus, bet aizveda arī pašu Andreju, viņa atslīga uz dīvāna un sāka raudāt.

Ko gan Andrejs bija noziedzies, ja viņu tagad aizved žandarmu apsardzībā?

Pumpurs atgriezās drīz. Viņš nopratināts un atbrīvots. — Viss būs labi, — viņš mierināja Edi. Tad, pilns neizpratnes, izstāstīja, kāpēc viss sācies.

— Mūsu pulkā ir tāds podporučiks Kārlis Aizups. Bet tu jau pati esi viņu redzējusi, Ede. Nu jā, izdarīgs un ātrs viņš ir. Un arī nepiesardzīgi vieglprātīgs. Tagad laukos nereti deg muižas, ļaudis staigā naida un spītēs gara pilni, drosmīgi cilvēki Pēterburgā novāca caru. Tad arī mēs, virsnieki, šad tad savā starpā pārrunājām, ka tādā reizē karavīriem neklājas sēdēt ar klēpī saliktām rokām.

— Traki kas traki, — Ede iekrita starpā. — Vai tad jums trūkst cita par ko runāt pie glāzes?

Pumpura acīs dega naids, kad viņš turpināja:

— Laiki ir nemierīgi. Un ne tikai pie mums. Vācieši, kaut gan viņi ir Krievijas pavalstnieki, lūdz Bismarku, lai tas aizstāv viņu tiesības. Ja Krievijai ar Vāciju izceltos karš, tad gan latviešu pirmais pienākums būtu uzmanīt šejienes baronus un mācītājus.

— Jūs patiesi visi esat kā sajukuši! — Ede uztraucās arvien vairāk. — Lai tas Aizups — ne viņam sieva, ne bērni! Bet tu! Vai es tavas neapdomības dēļ neesmu jau pietiekami daudz smagu dienu pārlaidusi, Andrej?

— Ak, Ede, Ede! ...

— Un tagad tu gribi sākt no jauna! ...

Ugunis Pumpura acīs bija apdzisušas. Ar savādu saltumu balsī

viņš skaidroja:

— Nekā mēs neesam noziegušies. Tālāk par runāšanu mēs diemžēl neesam tikuši.

— Ja man vēlreiz būtu jāatgriežas Jaungaigalās ar mazu bērnu pie krūts, es to vairs nespētu, Andrej!

Kad Pumpurs atbildēja, viņš skatījās kaut kur tālumā pāri sievas galvai.

— Vai tev neliekas, Ede, ka es toreiz pametu dzimteni tāpēc, ka man te nebija iespējams dzīvot? Baltijas debesis ir zemas, un, ja man šodien būtu jāiet karā un jākrīt, lai mana dzimtene būtu brīva, tad es atstātu tevi atkal ar bērnu pie krūts un dotos cīņā.

Ede raudzījās vīrā plati izplestām acīm, bet baidījās runāt. Edei likās, ka šai brīdī viņa noteikti sarunātu kaut ko nepatiesu.

Bet Andrejs jau pasmējās pavisam silti:

— Nebaidies, Ede! Par to nav nozīmes runāt, jo nekādas briesmas man nedraud. Es allaž atradīšos pie tevis. Pie tevis un bērniem.

— Un tagad tu man pastāsti visu, Andrej!

Bet Pumpuram likās, ka viņš jau pateicis par daudz. Kāpēc lieki uztraukt sievu?

— Es jau tev esmu visu izstāstījis. Drīz viss noskaidrosies, un uz mums nekāds negods nekritīs.

— Ak, uz kuru ar greizu aci skatās, tas, pat attaisnots un par nevainīgu pasludināts, visiem šķiet aizdomās turams.

— Vajag būt kādam nelietim, kas visu šo jezgu uzsācis, — Pumpurs sprieda. — Bet nevar taču notikt tā, ka pasaulē nelietība gūtu virsroku pār godīgumu.

Ede tomēr palika šaubu un nemiera pilna. Viņai likās, ka ar godīgumu vien cilvēkam dzīvot ir par maz, lai viņu uzskatītu bez vainas.

Tā domāja arī Dīriķis. Tā domāja Krišjānis Kalniņš.

Aizupa lieta tika nodota tiesai. To izskatīja Viļņas kara apgabala tiesa savā izbraukuma sēdē Rīgā.

Jo tuvāk nāca tiesas diena, jo Latviešu biedrības vīri kļuva nemierīgāki. Skaidrs, ka vācieši izspēlējuši ļaunu joku. Aizups bija Latviešu biedrības biedrs un viņa draugi tāpat tuvi biedrības aprindām. Ja Aizupu notiesātu, tad tas būtu pliķis visai Latviešu biedrībai.

Dīriķis ilgi domāja, kas aizdomās turēto labā būtu darāms. Ka apsūdzētā un viņa draugu vaina nav tik liela, kā to centās izpūst vācu aprindas, tas bija pavisam skaidrs. Bet, ka šie nejēgas gluži nekā nebūtu noziegušies, to gan laikam nevarēs sacīt. Ak, vienmēr latviešu vidū atradās tādi, kam nagi niezēja uz plēšanos!...

Aizupu aizstāvēt bija pieteicies kāds advokāts Everts no Viļņas. Kas viņš par vīru, neviens nezināja. Varbūt viņš draugos ar Viļņas kara

apgabala tiesu? Tad viņa aizstāvība varētu dot daudz. Bet ja nu viņš vāciešu uzpirkts? ...

Izspriedušies šā un tā, Aizups un Latviešu biedrības priekšnieki nolēma pieaicināt vēl otru, drošāku aizstāvi —

Stērstu Andreju, kas arī pa šiem gadiem bija kļuvis advokāts un kam Baltijas apstākļi labi pazīstami.

Dīriķis apsvēra, ka nekad nekait viesmīlību un cieņu parādīt cilvēkam, no kura vārda un darba atkarīgs tavs labums. Tiesas dienas priekšvakarā viņš sameklēja Evertu.

— Aizups man stāstīja, ka jūs, Everta kungs, nepatiesi apvainotajam līdzi juzdami, esat no brīva prāta uzņēmies aizstāvēšanu.

— Jūs esat pareizi dzirdējis, Dīriķa kungs, — Everts pieklājīgi atbildēja.

— Cik ilgi gan tāda tiesas sēde var vilkties?

Everts mazliet izbrīnījies pacēla galvu.

— Liecinieku vien ir pāri pusotram desmitam. Tātad vienā dienā galā tikt nav izredžu.

— Tā šķita arī mums, Latviešu biedrības priekšniekiem. Tautiešu uzdevumā lūdzu jūs pirmās tiesas dienas vakarā pasēdēt pie kopīga mielasta galda Latviešu biedrībā. Neuzskatiet to par mēģinājumu pieglaimoties. Latviešu tautai ir paradums cilvēkus, kas nāk pie tās ar draudzības jūtām, aicināt pie kopīga galda.

— Laikam gan nav pasaulē tautas, kas savus draugus nicinātu, — Everts iesmējās.

Dīriķis Everta piezīmi laikam nedzirdēja, jo viņš pēkšņi sāka runāt par pašu prāvu.

— No diezgan drošiem avotiem man ir zināmas Vidzemes guberņas žandarmu priekšnieka cienītā ģenerāļa Laksa domas, kuras viņš izteicis savā ziņojumā Iekšlietu ministrijai.

Kad Everts izbrīnā paplēta acis, Dīriķis paskaidroja:

— Ja viens kungs sarakstās ar otru kungu, tad allaž vidū ir kāds sekretārs vai kurjers, kam kungu domas nāk zināmas. Nu, lūk, ģenerāļa kungs domā, ka pat tad, ja Aizupa kungs būtu aizrāvies ar dīvaino domu par vāciešu padzīšanu, šīs domas nebūtu guvušas nekādu atsaucību godīgās latviešu aprindās.

— Esmu dzirdējis, ka Baltijā degot muižu šķūņi un ļaudis neklausot saviem mācītājiem. Vai viņiem Aizupa dumpības gars nebūtu īsti pa prātam?

— Slikts bērns atgadās arī tikušā ģimenē. Vai gan nezināms, ka ar rungu un postīšanu pie bagātības var tikt vienīgi laupītāji.

Bet no Everta nekā nevarēja saprast. Tagad viņš runāja, it kā zemniekus aizstāvēdams:

— Stāsta, ka baroni savu bagātību gadu simteņus Baltijā esot

pavairojuši ar pātagu.

— Tā ir tāla pagātne, kas šodien dzīvo tikai vecu ļaužu atmiņā. Tagad ir brīvestības laiki.

— Tad ir labi. Brlvestība patīk visiem, — Everts atkal mazliet zobgalīgi novilka caur zobiem.

Nekā no Everta valodām nesapratis, Dīriķis atvadījās:

— Tātad uz redzēšanos 14. aprīļa vakarā!

— Uz redzēšanos!

Ar tādu cilvēku tik gudrs runājis, tik nerunājis.

* * *

Tiesas sēde notika citadelē, junkurskolas telpās, pulksten desmitos. Prāvu izskatīja aiz slēgtām durvīm. Apsūdzētajam bija tiesības uz sēdi pieaicināt trīs uzticības vīrus, kuri sekotu visam, kas tiesā notika, un Aizups izraudzījās triju laikrakstu — «Baltijas Vēstneša», «Balss» un «Rīgas Vēstneša» — redaktorus.

Tā bija prāva telpa. Aiz gara, sarkani klāta galda durvīm pretim sēdēja tiesas priekšsēdētājs palkavnieks Čirkins, vairāki augsti virsnieki — no tiem daži no Aizupa pulka. Pa labi pie maza, arī sarkanu drānu klāta galdiņa papīrus šķirstīja prokurora biedrs Zaņenkovs. Viņam pretim, otrā pusē, atradās tāds pats galdiņš, pie kura sēdēja advokāti Everts un Stērstu Andrejs. Aiz viņiem uz apsūdzēto sola, īpašā nodalījumā — Aizups.

Kaut arī tiesa ziņkārīgām ausīm un acīm bija slēgta, klausītāju netrūka. Ne jau katru dienu izskata lietu, kurā apsūdzēto apvaino nodomā noslepkavot baronus un fabriku īpašniekus. Ap četrdesmit augstāku virsnieku, Aizupa priekšnieki un citi armijas ļaudis, sēdēja un gaidīja, kādu galu šī prāva ņems.

Bet savādā kārtā jau no paša sākuma prāvas gaitā ienāca kaut kas garlaicīgs, puslīdz stulbs, it kā visu šeit darītu aiz nepatīkama, uzlikta pienākuma. Ar augošu īgnumu Zaņenkovs vēroja, ka nemaz netiek taustīts un meklēts tas nozieguma pavediens, par ko runāts apsūdzības rakstā, bet visas runas un jautājumi aizklīst kaut kur sāņus, tā

ka nekad īsti nekļuva redzams, ko īsti Aizups un viņa draugi nepieļaujamu nodarījuši.

Palkavnieks Čirkins redz, ka Zaņenkovs kļūst nemierīgs un īgns. Jā, tā atgadās, Čirkins pasmīn. Bet vai gan tiesas priekšsēdētājs ir tāpēc, lai sagatavotu kaut kādam prokuroram vai viņa biedram skanīgu runu, Čirkins zina, cik nopietni uz šo prāvu skatās vācu aprindas, bet vai krievu armijas virsniekiem pieklājas dancot pēc vāciešu stabules.

Vācieši Krieviju uzskata par tumsoņu zemi. Nu labi — parādīsim jums tumsoņus. Lai šie kundziņi mācās saprast, ka pamazām cars liks arī Baltijai sajust, ka tā ir Krievzemes sastāvdaļa. Šai gadījumā ikvienam skaidri redzams, ka vācieši, Aizupu apsūdzot, no oda

izpūtuši meža lāci. Un palkavnieks Čirkins tīšu prātu ļauj lieciniekiem aizklīst sāņu tekās, ļauj viņiem sarunāt acīm redzamas blēņas.

Pie tiesas galda praporščiks Krātiņš. Pie viņa atrastas aizdomā turamas, Krievijā neatļautas grāmatas. Krātiņš tās aizsācis tulkot.

Priekšsēdētājs jautā:

— Kādā nolūkā jūs tulkojāt vācu sociālista Lasala sastādīto Strādnieku programmu?

Dīriķis, zāles solā sēdēdams, pret paša gribu sarauc savas kuplās uzacis, bet Krātiņš ar mākslotu bezrūpību atbild:

— Gribēju likt iespiest.

Čirkins paraugās jautri ironiskām acīm.

— Kur jūs būtu atraduši spiestuvi, kas to nodrukātu?

Krātiņš atbild ar to pašu forsēto bezrūpību:

— To darītu jebkura spiestuve. Jo pirms drukāšanas es liktu manuskriptu cenzēt.

Dīriķim uzacu loki tagad ir kā parasti. Dievs ar viņu — to bezkauņu! Bet kādēļ gan tīšu prātu kaitināt tiesu? It īpaši, ja pašam mājās atrastas grāmatas, kur apspriests, kā kaitēt valdīšanai.

Pa tam Čirkins jautā tālāk:

— Bet ja cenzors jums atļauju nedotu?

— Tad es nevienai drukātavai savu tulkojumu nenestu. Es taču neliktu nodrukāt cenzūras aizliegtu darbu. —• Šoreiz Krātiņš runā pavisam nopietni, kaut arī ikvienam noprotams, ka šī nopietnība aizslēpj smieklus.

Dīvaini sarunas risinās arī, nopratinot nākošo lieci-

nieku. Tas ir bruņniecības nama šveicars Trote. Apsūdzībā minēts, ka pie viņa bieži iegriezies Aizups. Kādos gan citos nolūkos, ja ne tāpēc, lai izpētītu bruņniecības nama iekārtojumu un kādas sanāksmes laikā izdarītu pret augstām personām uzbrukumu.

Kad priekšsēdētājs jautā lieciniekam, kas viņam zināms par Aizupa vainu, Trote labu brīdi stāv pilnīgi samulsis un kaut ko nesaprotamu murmina.

Čirkins atgādina:

— Tiesai ir zināms, ka pie jums bruņniecības namā vairākkārt ieradies apsūdzētais Aizups.

— Nāca, kā tad, ka nāca ... — Trote savalsta vārdus turpat bārdā, un nevienam nekas nav saprotams.

— Vai jūs tiesai nevarētu pasacīt, kādā vajadzībā apsūdzētais nāca pie jums uz bruņniecības namu? — priekšsēdētājs jautā tālāk.

Šveicars tikai blisina acis, sacīt viņš nesaka ne vārda. Kad priekšsēdētājs jautājumu atkārto, Trote it kā saņemas, grib runāt, bet tad, šķiet, viņš pirmo reizi ierauga, cik daudz te vienkopus spoži tresotu kungu, un saraujas nevarīgs un nedrošs.

Tiesnesis labprāt šo apjukušo večuku pārtrauktu izprašņāt,

Zaņenkovs jau skatās apkārt kā uzvarētājs. Jā, kas zina, laikam šis nejēga vecis patiešām pateiks ko negaidītu.

Bet Trote jau pusbalsī šļupst:

— Te ir tik liela un spoža sapulce, ka es nemaz nevaru skaļi pasacīt, kāpēc virsnieka kungs pie manis nāca. Es gribētu to tiesneša kungam pasacīt pie auss.

— Tiesā nekāda čukstēšana nav pieļaujama, — tiesnesis paskaidro.

Asaras aizžņaudz Trotem kaklu, kad viņš pagalam nelaimīgs saka — pusčukstus, bet apklusušajā zālē ir dzirdams ik vārds.

— Aizupa kungs gribēja no manis aizņemties naudu.

Zālē ieskanas smiekli, priekšsēdētājs izslējās, smējējus apsauc un prasa bezgala ieinteresēts:

— Kāpēc jūs to nesacījāt tūlīt?

Trote atkal vispirms nelaimīgs paskatās virsnieku spožajos uzplečos, līdz atbild:

— Baidījos apvainot virsnieku kungus. Aizupa kungu un citus, kas šeit sēd. Virsnieku kungiem nekad nav naudas. īpaši pēc līksmāk pavadītas nakts. Nu, tad es kādu mazumiņu___ Pāris alus pudelēm. Kungiem jāzina, ka man nekādas naudas nav.

— Vai apsūdzētais Aizups netika interesējies par bruņniecības nama iekārtojumu? Vai viņš negribēja apskatīt nama telpas? — jautā Zaņenkovs.

— Telpas? Kam šim tās? Tādos rītos, jo drīzāk kāds mēriņš, ko iekampt, jo labāk.

— Vai jums nav kaut kas zināms par slepenām sazvērestībām pret Baltijas muižniecību? — Zaņenkovs tomēr grib dzirdēt kaut ko pēc sava prāta. — Vai Aizups par to nerunāja?

— Ko šie bez naudas var iesākt? — tagad Trote jau runā itin droši. — Pat ja bruņniecības nama žurkas grib iznīcināt, vajag naudas slazdiem. Bet naudas nav. Nav naudas...

... Pratina nākošo liecinieku, aiznākamo. Allaž tas pats. Šāda tāda pļāpāšana, bet nekādu izteikumu par slepenām sazvērestībām pret vācu aprindām- Palkavnieks Cirkins ļauj runāt katram pēc sirds patikas.

Vai šie virsnieki ir gluži bez vainas, par to Čirkins pārliecināts nav. Bet nekas nebija vieglāk izdarāms kā šos ļaudis bez trokšņa padarīt nekaitīgus. Tie visi bija armijas cilvēki. Ak tu kungs — Krievija tieši tāpēc ir plaša gana, lai ik buntavniekam varētu atvēsināt sakarsušo galvu. Pārcelt vienu uz vienu valsts stūri, otru uz citu — un viss kārtībā. Tad šie spītēs prāti nevarētu pat uz Aizupa kāzām sanākt kopā, ne vēl sapulcēties kopīgu plānu kalšanai.

Tiesas priekšā stāv praporščiks Pumpurs. Čirkins paskatās papīros — aha! — tas, kas raksta pantiņus. Palūk, sāk tik dedzīgi, it kā gribētu

ar pieri sadragāt mūrus. Nekādi mūri tev nav jāsadragā, mīļo pantu salicēj!

Pumpurs patiešām sāk runāt strauji un dedzīgi. Viņš nezina, cik viss bezgala muļķīgi norit šai prāvā. Dzejnieka sirds ir pilna naida un ļaunuma. Viņš ļauj tam vaļu. Cilvēkam, kas nepārzina Baltijas apstākļus, nav saprotams, cik nelietīga ir šī prāva. To panākušas zināmas aprindas, lai apvainotu latviešus.

Pumpurs stāsta par savu bērnību, par mērniecības gadiem, par savām dziesmiņām. Viņa cenšanās pēc skolām nomākta, mērniecības gaitās viņam bijis jāpieredz netaisnības ik uz soļa: zeme tika negodīgi mērīta un negodīgi novērtēta. Uz viņa dziesmiņām mācītāji vienmēr skatījušies ar naidu un nicināšanu-

Palkavnieks Čirkins ļauj lieciniekam runāt. Ak tu kungs — lai runā! Protams, tā visa ir nevajadzīga pļāpāšana, dzejiska tēlošana, ja gribat, bet šādā runā trūkst faktu, kas kaitētu Aizupam.

Čirkins pašķirsta manuskriptu, kas atrodas uz galda. Izlasīt tajā viņš nevar nevienu rindu, bet Čirkins atceras tiesas ierēdņa atzinumu par šiem sarakstījumiem. Tas esot vēl līdz galam nenovests dzejas darbs. Tajā stāstīts par kādu pasaku viru Lāčplēsi, spēkā tik varenu, ka tas nebaidījies stāties pretim raganām un velniem. Kopā ar kādu meitieti šis drosminieks caurā ozola bluķī pa gaisu aizbraucis uz Velnu bedri Daugavas krastā. Ierēdnis, stāstīdams Čirkinam par visām šīm ērmībām, bija nopukojies: «Kāpēc gan izglītots cilvēks saraksta tādas blēņas? Kam gan nav zināms, ka pret nešķīstu ar spēku nekā nevar iesākt, tur vajag aizmest krustu un runāt ar popu.» Čirkins tad bija noprasījis: «Bet vai jūs Gogoļa darbus esat lasījis? Viņam arī dažos gabalos atrodam velnus.» Ierēdnis bija tīri satrūcies: «Gogoļa kungu es nepazīstu. Viņš mūsu tiesā nav tiesāts!» Tad ierēdnis stāstīja tālāk: visā gabalā atrodama arī daža nesaprotama rinda, bet sacerētājam par godu jāteic, ka par caru nav neviena slikta vārda. Arī muižnieki nav pieminēti. Ja nu Baltijas vācieši baidās no velniem, tad gan skaidri redzams, ka viņi nav nekādi izglītoti ļaudis, kaut arī, Pēterburgā un Maskavā iebraukuši, viņi staigā uzpūtīgi kā pāvi.

Pumpurs vēl joprojām runāja. Cilvēki visās kultūras zemēs ir lepni uz savu dzimteni un tautu. Vienīgi Baltijas iedzīvotāju vairākumam šīs jūtas ir par ļaunu pierakstītas. Vācietis nekaunas ar platu muti dižoties, ka viņš ir vācietis, turpretim nāves grēks ir tas, ja latvietis nekaunas būt latvietis.

Pumpurs paaugstina balsi.

— Jā, kam gan tas ir ir bīstami? Tikai tiem, kas grib uz mūžiem manu tautu redzēt klausniekos. Kam tas ir izdevīgi? Vai Krievzemei? Krievzemi esmu izbraukājis krustām un šķērsām un tur nekādu naidu pret sevi un latviešiem neesmu atradis, bet Baltijā, savā zemē, man jājūtas kā noziedzniekam.

Dīriķis sēž un griež īkšķus. Tagad tas nejēga ievārīs

putru, kuru dabūs strēbt visa Latviešu biedrība. Viss ritēja tik gludi, bez politikas, un tagad šis te sūdzas pa labi un pa kreisi! Bet vai tad tā nav veca patiesība: kas kašķi meklē, tas sukas dabū.

Pumpurs vēl nepiekļūst.

Kā Baltijā klājas goda vīriem un kādā cieņā ir nelieši, tas skaidri redzams arī šodien iztiesājamajā prāvā. Aizupa kungam nav naudas, viņš to iet aizņemties, un viņam pietiek ar tām dažām kapeikām, ko var iedot trūcīgs šveicars. Bet lai policijas iecirkņa rakstu vedējs Porietis, kas uzrakstījis ziņojumu par mums, pasaka, kur viņš ņem līdzekļus tai iztikušajai dzīvei, kādu viņš dzīvo. Alga Po-rietim divsimt rubļu gadā, bet par dzīvokli un uzturu viņš izdod kādus piecsimt. Savam tēvam par izpalīdzēšanu Porietis maksā divi simti četrdesmit rubļu. Kādus darbus darīdams Porietis nopelna šīs summas, to neviens nezina. Ka tie nav goda darbi, tas saprotams pat bērnam.

Pumpurs beidz. Laikam tas ir muļķīgi, ka viņš tā aizraudamies runājis. Bet reiz savas domas viņam vajadzēja pasacīt. Pasacīt ļaužu priekšā, jo, krūtis nēsātas un apslēptas, tās darīja dzīvi smagu.

Sēde turpinās. Pumpurs tagad sēž zālē un klausās lieciniekus. Pamazām satrauktais prāts nomierinās. Un tad Pumpurs redz, cik truli, cik vienmuļi, pat muļķīgi te viss norit. Patiešām ikvienam redzams, ka tiesa sapulcēta gluži veltīgi: nekas nav darīts, nekāda nozieguma nav.

Pienāk vakars, vēl arvien pratina lieciniekus, un atkal skan tā pati doma: nozieguma nav, nekas nepieļaujams nav darīts.

Par to varētu priecāties. Bet tagad Pumpuram piezagusies kāda cita doma, un, stundām ritot, tā aug augumā un nedod miera.

***

Rīgas Latviešu biedrībā galds klāts bagātīgi. īsiem, kā nomērītiem soļiem staigā hofrāts Dīriķis, pacilāti staigā citi atnākušie valdes vīri. Vērīgā padevībā priekšniekos raugās pulciņš studentu — viņi šeit biedrībā iemanās izveicībā un mācās iepazīt tautas vadītāju darba grūtumu.

Dīriķis paslepu uzmet aci galdam un mazliet pamāj ar galvu: gan viss būs labi! Lai nu ko latvieši pa šiem izcī-

nīto brīvestību gadiem iemācījušies, bet savus draugus un labdarus viņi pacienāt prot. Viņi prot sapost mielasta galdu, pie kura var ne vien pacilātas runas teikt, bet ari stiprināties pēc padarīta darba.

Latviešu biedrības valdes vīru vidū kā apjucis staigā Pumpurs. Pie viņa piestāj viens, piestāj otrs, bet nekādas sarunas neiznāk — Pumpurs domās ir kaut kur citur. Pusvārdā viņš apklust un kā apmāts atiet no sarunu biedra un klīst pa telpu. Valdes vīri piemiedz aci: dziesminieka satraukums ir saprotams. Bet vispār — viņš visu ņem par karstu. Dzejnieka dvēsele!

Laiks iet. Everts vēl nenāk, Dīriķis tagad biežāk uzmet acis durvīm. Nu nekas! Pagaidīsim... Mums laika diezgan — ziemas naktis Latvijā garas. Pagaidīsim! Latviešu tauta sešsimt gadus gaidījusi uz savas brīvības rītu un to sagaidījusi. Kas gan tad latvietim ir lieka gaidu stunda, lai darītu stiprāku savu taisnību.

Pacilāti staigā Dīriķis, pacilāti staigā valdes vīri. Pumpurs laikam apguris, viņš atsēdies vientuļi krēslā.

Runas nevedas. Tāda ieilgusi gaidīšana tomēr cilvēku beidzot var satraukt. Bet jāgaida ir, ko citu var darīt!

Nu jau apritējusi krietna pusstunda. Patiesību sakot, pieklājība prasītu, ka viesis vairs ilgāk nekavētos.

Mazliet satraukts staigā Dīriķis, mazliet satraukti staigā valdes vīri. Runāt viņi vairs nerunā. Tikai Dīriķim zābaki čīkst — griezīgi, skaļi.

Tad augošo klusumu vairs netraucē arī Dīriķa zābaki. Vecais hofrāts smagi sēž krēslā, un no uzacu pajumtes raugās pa pusei niknas, pa pusei apjukušas acis. Kaulu sāpes liek atkal sevi manīt. Nav viegli visus savus spēkus veltīt tautas nākotnei. Un pēc tādas nīkšanas biedrībā sieva tevi mājās sagaida nikna līdz matu galiem. Bet vai jel viens sievieša cilvēks kādreiz pasaulē sapratīs, ko īsti nozīmē darbs tautas labā? Dziesmiņas dziedāt par tautieti un tautu meitu, izšūt glītus pantiņus uz balta priekšauta — to sievieši prot. Bet to var izdarīt katrs bērns. īstā darbošanās tautas labā prasa sviedrus. Sviedrus un negulētas naktis.

Nu jau gandrīz divi stundas viņi kā nelgas te nīkuši.

Kāds ieminas:

— Citādi nevar būt — Everts ir pie vāciešiem. Un tā vien šķiet, ka viņš ir īstens vācu draugs.

Šais divās stundās līdz tādai atziņai klusībā nonākuši visi. Bet, kad šie vārdi izsacīti skaļi, acis pavēršas pret Dīriķi: viņš taču ir tas, kas runāja ar Evertu. Ko gan viņš īsti ir norunājis?

Dīriķim pavisam nepatīk, ka viņu pratina gluži kā skolas puiku. Viņš varētu apvainoties, pasacīt sveiki un aiziet — ne jau viņš ir tas, kas šodien tiesājams. Bet Dīriķis to nedara, viņš ir gatavs tautiešu goda labā paciest ari šos nekautrīgos skatienus.

Un Dīriķis īsi izšķir: lai studenti iet paskatīties, kurā krogā vācieši Evertu aizvilinājuši. Gan tad zinās, ko darīt tālāk.

— Un vispirms ejiet uz Romas pagrabu, — viņš nosauc pakaļ studentiem, kad tie jau pie durvīm. — Tur ir vislabākie zakuski, citur Everts nebūs aizvests.

Studenti atgriežas drīz: Everts patiešām ir Romas pagrabā.

Nesteidzīgi no krēsla pieceļas Dīriķis. Jā, viņš šo lietu sācis, viņš to nokārtos. Pārlaidis drosmes pilnu skatienu visiem, kas sapulcējušies, viņš runā, kā uz karu aiziedams:

— Es pats iešu un to zelli saukšu pie kārtības!

Dīriķis aiziet, un valdes vīriem šķiet, ka viņš devies

lidzīgi bezbailīgam eiropietim uz indiāņu nometni. Neviens laba iznākuma gan negaidīja, bet runāt par to ir pāragri.

Paiet vēl krietna pusstunda, veras durvis un — visiem kā akmens noveļas no krūts; pirmais nāk gaidītais viesis, aiz viņa, ziemas gaisā gluži sārts piesarcis, vecais hofrāts.

Dīriķis saprot, ka viņš šobrīd ir uzvarētājs. Viņam pat liekas, ka tagad var neslēpt savu neapmierinātību un īgnumu. Viņš saka Evērtam:

— Te ir kopā gandrīz visi krietnākie Rīgas tautieši. Mēs nebijām domājuši, ka pēc viesa, kam mēs parādām īpašu cienīšanu, mums būs jāiet pakaļ uz ienaidnieku lēģeri.

Everts, galvu iešķībi pagriezis, klausās hofrāta vārdos un pat nenosarkst. Viņš smejas:

— Bet, mīļais Dīriķa kungs, kāpēc tā uztraukties? Vai gan jūs domājat, ka es nenojautu, kādā nolūkā vācu advokāti man sarīkoja dzīres? Varat būt pārliecināti — ja jūs mani vēl būtu atstājuši viņu sabiedrībā, šie kungi pēc stundas gulētu zem galda, bet es žirgts un vesels ierastos pie jums. Es taču zinu, kāpēc ļaudis man dzīres rīko.

Dīriķis atkal sarauc lielās uzacis, bet vairs Evertam nesaka nekā slikta. Laiks sēsties pie galda!

Dusmas un īgnums izgaist jau pēc pirmajām glāzītēm. Iet līksmi. Dīriķis dzer mēreni, viņš atkal grib dzirdēt kādus vārdus no Everta — kā advokāta kungs domā, kāds rit būs spriedums? Bet Everts tikai atsmej: rītvakar to visi zinās bez zīlēšanas šajā jaukajā vakarā.

Stundas steidzas, un vienbrīd Dīriķim liekas, ka Everts ir nodomājis paveikt to, kas viņam neizdevās pie vāciešiem. Visi jau runā skaļām balsīm, bet Everts ir tikai viegli iereibis. Ziņkārām acīm viņš raugās galda biedros, bet, ja kāds sāk vērot viņu pašu, Everts strauji paceļ glāzi un uzaicina iedzert.

Biedrības namu atstāj Pumpurs. Pirms aiziešanas viņš stāv telpas vidū, gausi mīņājas un, liekas, murmina kaut ko par tēvzemi, par darbiem, kas paveicami tās labā. Viņam laikam nav pa prātam tā līksmība, kas ir ap Dīriķa galdu.

Neviens Pumpura aiziešanu nav pamanījis, vienīgi Dīriķis. Nu — putru ievārīt šis peršu kalējs prot. Tikai citiem tā jāizstrebj. Bet Dīriķis joprojām domās aizņemts ar Evertu — šis advokāts vēl arvien ir ar skaidru galvu un viltibas un vīzdegunības pilns.

Rītā tomēr neviens nezināja pateikt, kad Everts no goda maltītes aizgājis. Apjautājās, vai advokāts nav kaut kā apvainots, bet nekā slikta atcerēties nevarēja. Ar bažām Dīriķis gaidīja viņa uzstāšanos: un ja nu tomēr Everts ir vācu draugs un latviešus apmuļķojis?

Atsākas tiesas sēde, runā prokurora biedrs Zaņenkovs. Viņš ir

ļauns kā pietūcis padebess. Vakar viņš līdz vēlai naktij klausījies dažādu cilvēku liecībās, kurās, kaut ari dažkārt pusvārdos un šķietami komiskos atgadījumos, atklājies praporščika Aizupa smagais noziegums. Aizups ir vadītājs grupai cilvēku, kurus nevar citādi saukt kā par noziedzniekiem valsts un valdības priekšā, un vienīgi šejienes iestāžu modrība un padevība valstij un likumam laikā šos ļaundarus atklājusi...

Zaņenkovs runā gari un tik nikni, ka tiesneši pārsteigumā pacel galvas. Zaņenkovs tīri vai viņiem uzbrūk ar savu dedzību, un tiesnešiem kļūst īgns prāts: neviens šeit šos ļaundarus nav pamanījis, bet nu nāk gudrais Zaņenkovs un tos parāda!

Palkavnieks Čirkins sēž un tikai retumis paskatās uz šo aizrautīgo pļāpu Zaņenkovu. Šai vāciskajā Rigā nav pat kārtīgas iestādes, kur cilvēkam pēc darba paēst vakariņas un tikami izklaidēties. Un tas Zaņenkovs ēzeļa nopietnībā tagad ņemas vāciešus aizstāvēt! Krievijas varenība nenieka nezaudētu, ja patiešām Rīgas bruņniecības nams ar visiem vāciešiem aizsviltos zilās ugunis. Un vai tas nebūtu kauns visai armijai, ja pasaule uzzinātu, ka virsnieki ir pret cara apstiprinātu likumību. Kaut ari cars un viņa likumība ... Bet kam tiktāl aizprātoties!

Sašutis par perinātajām noziedzībām, Zaņenkovs savu runu beidz. Beidz tik iekaisis, it kā bijusi tīrā nelietība vakar visu dienu pratināt lieciniekus, kur noziegums jau pilnīgi pierādīts.

Pēc saniknotā Zaņenkova runas palkavniekam Čirkinam patīkami klausīties Everta raitajā, priecīgajā valodā. Bez naida un pretenzijām Everts izstāsta, kā Baltijā sadzīvo vācieši un latvieši. Viņš runā par to, cik maz vācu neiecietība var dot laba cara augstajam namam un mierīgai dzīvei Krievzemē.

Vislaimīgākais šai brīdī jūtas Dīriķis. Everts nav mielots veltīgi! Un Dīriķim šķiet, ka viņš, tikai viņš panācis, ka Everts runā tik labi un glīši.

Everts ar savu runu galā ir drīz. Visā apsūdzībā gan jūtams zināmās puses naids, bet faktu, kam vajag pierādīt Aizupa vainu, nav. Bet, ja nav faktu, tad nav ari nozieguma. Uz dažiem cilvēkiem bijušas vienīgi aizdomas, bet aizdomas, kā zināms, vēl neko nepierāda.

Tiesa aiziet apspriesties. Tā ilgi nenāk laukā no sava kambara. Pretējās puses šķībiem skatieniem iet garām viena otrai. Pulkstenis jau rāda ceturto stundu pēcpusdienā, kad veras durvis un pasludina spriedumu: Aizups atzīts par nevainīgu!

***

Ede vīru sagaida bezgala priecīga. Tiesas spriedums apliecinājis, ka uz viņas Andreju nekrīt nekāda ēna.

Pumpurs tai vakarā ir alpains — brīžam pārlieku priecīgs, un tad viņš daudz runā par vācu viltībām, kas nav izdevušās, bet brīžam viņš sēž pilnīgi kluss, it kā. viņam būtu piespriests smags sods.

Otrā dienā Pumpurs aizgāja uz «Baltijas Vēstneša» redakciju. Viņš pateicās hofrātam par dzīvo līdzdalību šai nepatīkamajā lietā.

Dīriķis paspieda dziesminiekam roku — labi, ka viss beidzies!

— Dzirdams, ka tagad vācieši esot kā skudras spārnos. Protams, viņu dusmošanās nekā negrozīs. Taisnība ir mūsu pusē, un tiesa to apliecinājusi. Bet arī mums jābūt savaldīgiem, un tīšu prātu pretinieki nav kacināmi. Mācību viņi dabūjuši, pietiek.

Bija laiks pusdienot, un viņi gāja uz Dīriķa dzīvokli. Dīriķa sievasmāte turēja pansiju, pie galda sēdēja arī vairāki jauni cilvēki, laikam ģimnāzisti. Dīriķis ātri strēba kāpostus, steidzīgi ēda karbonādi un runāja maz. Viņam nepatika ēdot runāt.

Runāja Pumpurs. Kā mazliet garlaikots — viņš stāstīja, ka vēl joprojām strādājot pie sava Lāčplēša.

— Tas nu ir tāds gabals, kur manam varonim jācīnās pret tiem pašiem pretiniekiem, ar ko mēs cīnījāmies vakar.

— Man šķita, ka jūs esat jauki izfantazējuši glītu pasaku vielu? — Dīriķis uz brīdi pārstāja ēst.

— Nu jā, pasaku gan, — Pumpurs norūca, tad nenocietās un skaļi pateica domas, kuras viņu mocīja jau no vakardienas.

— Šī tiesas sēde latviešiem bija ļoti vajadzīga. Tikai vakar un aizvakar es īsti sapratu, cik maz mēs savas tautas labā darām. Man ir kauns, ka patiesi neesmu pastrādājis tos darbus, kādos mūs apsūdzēja tas uzpirktais nelietis.

«Tiesā nemaz īsti neuzzinājām, kādas ēverģēlības jūs esat pasākuši,» Dīriķis domāja. Bet kam tagad par to runāt. Tāpēc Dīriķis, ēzdams rīsu biezputru ar dzērveņu ķīseli, kaut ko nomurmināja, bet skaidri atbildēja tikai tad, kad bija šķīvis tukšs un pusdienas galā.

— Jaunībā cilvēks brēc pret netaisnību, mūža gados viņš pie tās pierod un rauga ar to sadzīvot. Jo neviens savu mūžu nevar nodzīvot, tikai brēkdams un kliegdams pēc īstas taisnības un likumības. To var darīt tikai tas, kas allaž savā vēderā sajūt tukšumu un istabā nabadzību. Iztikušam cilvēkam nevedas prātot par patiesību un taisnību.

Dīriķis satraukts piecēlās, staigāja pa istabu, tad

pierima un piestāja pie loga. Kad viņš atsāka runāt, viņa balsī bija jaušams nevarīgs žēlums par kaut ko pazudušu, uz visiem mūžiem aizgājušu.

— Pirms diezgan daudziem gadiem man ar jums, Pumpura kungs, jau bija līdzīgas valodas. Pa šo laiku mūsu tautieši Rīgā uzcēluši daudz namu, viņu rokās ir dažs tirdzniecības uzņēmums. Tie ir praktiski ļaudis, gaiša apķērība un daža blēdība bija vajadzīga, lai to visu sasniegtu. Un rūpēm pilna diena, kad nav atlicis laika pat manu avīzi izlasīt. Nav viņiem atlicis laika tiem ideāliem, uz kādiem aicināt jūs, dziesminieki. Vai var viņus par to bargi tiesāt? Vai viņiem bija ceļami

nami, sveramas preces un deklamējamas jūsu dziesmiņas? Viņi jums, dziesminiek, var jautāt pretim: cik. namus jūs, Pumpura kungs, esat uzcēlis, cik linu un kaņepāju iepircis, savas dziesmiņas rakstīdams? Ko tad jūs atbildētu? Nevienu namu jūs neesat uzcēlis, bet kaņepes pircis tikai palaunagam pie piena krūzes. Ja nebūtu šo namu, ja nebūtu šo linu bir-kavu, nebūtu arī latviešiem līdztiesību mīdīt Rīgas bruģi. Nebūtu jums kam savas dziesmiņas dziedāt, jo tauta būtu verdzības grūtumā.

Dīriķis atkal staigāja pa istabu. Pusdienu galds jau sen bija nokopts, tikai ģimnāzisti vēl kvernēja istabā — it kā kaut ko kravāja, it kā iasīja «Baltijas Vēstnesi», bet laikam gan klausījās, ko te mājas tēvs sarunā.

Dīriķis laikam juta, ka viņš pieplucis zemāk par zāli, kad pār noru trauc vēji. Viņš sacīja:

— Vai mani arī nepārņem pavaļas brīžos dzejiska sajūsma? Pārņem. Tad es salīdzinu savu cenšanos jaunībā un savu darbu tagad. Ne jau viss noticis tā, kā kādreiz sapņots. Bet zinu arī, ka nekas nav līdzams. Rīta rasai ir daudz skaistuma, bet vai gan vainot dienu, ka tā rasu izdzēš?

— Un tāpēc mēs esam gatavi pasniegt pazemīgā draudzībā roku pat tiem, kas mūs verdzinājuši gadsimtus un dara to vēl tagad, — Pumpurs piecēlās, Ak, viņš negribēja ar Dīriķi strīdēties. Dīriķa prātus neviens nemainīs.

Tālākai sarunai vārdus nemeklēdams, Pumpurs atvadījās un gāja. Dīriķis palika istabas vidū pret logu gaišumu kā vecs, tumšs celms.

Pa durvīm Pumpuru izlaida mazliet izstīdzējis jauneklis, viens no tiem, kas bija ēdis pusdienas.

Gluži negaidot jauneklis ierunājās:

— Dīriķa sievasmātei ir pelēks kaķis zaļām acīm. Kad bļodiņā zem krēsla viņam ir ēdamais un kundze paglauda runča muguru, tad šim pieticīgajam nekā vairāk nevajag. Veca hofrāta gudrības viņš, redzams, iemācījies pat bez namu celšanas un avīzes drukāšanas.

Pumpuram nepatika jaunekļa smiekli par vecāku vīru.

Bet jauneklis jau runāja par ko citu:

— Labi, ka nenotiesāja.

Pumpurs ciešāk ieskatījās jauneklim acīs.

— Kam gan es rakstu savu Lāčplēsi? Vai tāpēc, lai tautieši nenosarkdami sniegtu roku tautas ienaidniekiem? Lai zemē viss būtu klusi un labi?

Sarunu pārtrauca vecā kundze:

— Vai Pliekšāna jaunskungs domā, ka hofrātam Dīriķim malka nāk par brīvu, ja jaunskungs tik ilgi ziemas laikā tur durvis vaļā?

* * *

Uz ielas Pumpurs satika Evertu.

— Jūs no Dīriķa? Bet es tieši turp. Gribu pateikties par viesmīlību. Interesants kungs tas jūsu vecais hofrāts. Ai, ai, kā jums visiem te Rīgā sirds trīc! Katram par savu ādu! Par savu ādu vien! Brīnišķīga lieta ir tā sava āda, Pumpura kungs! Zinot, cik tā katram dārga, pasaulē iespējamas vislielākās nelietības. Bet advokātiem esot jāaizstāv taisnība un patiesība. Taisnība pasaulē ir viena. Ko tad gan lai iesāk tāds nabaga advokāts kā Evērts? Uz redzēšanos, Pumpura kungs!

Everts pazuda nama durvīs.

Vakarā Pumpurs sameklēja spalvu, lai turpinātu «Lāčplēsi». Bet viņš neuzrakstīja ne rindu. Viņa domas bija smagas, bez. apjausmas par rītdienu. Lāčplēsim vajadzēja gaidīt.

* * *

Palkavnieks Čirkins liesas sēdē bija izprātojis pareizi: Pumpuru drīz pārcēla uz citu vietu. Uz Cēsīm. Svilpodams viņš palīdzēja Edei, kas sakravāja viņa ceļa somu.

— Tas viss notiek tās prāvas dēļ, Andrej! Aizups uz

Simbirsku, tu uz Cēsīm... Es tikai nesaprotu, kāpēc tu tik jautri svilpo.

— Vienreiz es no Rīgas jau aizbēgu. Toreiz es nesvilpoju. Biju pelēks un nepamanāms. Tagad svilpoju no prieka. Mani pārceļ priekšnieki. Tas taču nozīmē, ka man pat nauda ceļam nebūs jāizdod. Bet toreiz man vissmagāk bija tieši ceļa naudu sagādāt. Gaidīšu tevi un bērnus Cēsīs, Ede.

* * *

Pavērušos ezeru lāsmeņus aizdara sals. Cauru nakti liesmo kāvu sarkanās ugunis.

Kāvu ugunis aizdzen tuvā ausma, un sals ir visbargāks, saulei lecot.

24. LĀČPLĒSIS

No Cēsīm pēc pāris gadiem Pumpuru pārcēla uz Tēr-batu. Pirmajā vakarā, ticis galā ar dienesta pienākumiem, viņš vedināja savu dienesta biedru, arī virsnieku, apskatīt šo veco pilsētu Mētras krastos.

Uz ielas Pumpurs sacīja savam biedram:

— Ne uz vienu citu vietu netiku posies tik labprāt kā uz Tērbatu. Šeit, var sacīt, ir kārts šūpulis manas tautas atmodai. Ārpus savas zemes robežām mani tautieši allaž varējuši domāt brīvāku domu par savu dzimteni. Tēr-batā mācījās Krišjānis Valdemārs, te mācījās Juris Alu-nāns, neaizmirstamais Kronvaids. Jums ir sveši šie vārdi, bet manai tautai tie izsaka daudz. Šo censoņu pirmās domas bija par sabiedrības labumu, viņi strādāja savas tautas nākotnei. Par to viņus Baltijas vāciešu aprindas iesauca par jaunlatviešiem, un tas viņu mutē vēl šodien ir nicināms vārds. Baltijas vācieši vajā ikvienu, ko šai vārdā nodēvējuši. Esmu lepns, ka arī es esmu pielicis roku tam darbam, ko manas tautas godīgākie cilvēki uzsākuši, un nebaidos, ka arī mans vārds tiek pretinieku pulkā nīsts un nicināts. Tāpēc vienmēr esmu domājis, ka būtu bezgala jauki pastaigāt tais ielās, kur ar domām par savu tautu staigājuši šie goda vīri.

Viņi gāja bez steigas, un Pumpuram bija grūti nerunāt — tik savādi viņu satrauca šī pilsēta.

— Tērbata man atgādina arī, ka esmu parādnieks savai tēvzemei. Es sāku savu darbu tautiešu labā, bet tas ir palicis puscejā. Uz Tērbatu braucu ar cerību, ka tieši šī pilsēta mani mudinās aizsāktos darbus novest lidz galam.

Pumpura draugs zināja, ka viņa biedrs laikiem strādā pie kāda lielāka literāra darba, bet tuvāk pazīstams tas viņam nebija. Tāpēc viņš atteica vispārīgiem vārdiem:

— Lai tas jums sekmīgi izdotos! Rakstnieki, dzīvodami svešumā, dažu labu reizi ir bijuši tuvāki savai zemei nekā tie, kas sēž pie tēvu putras bļodas.

* * *

Pumpurs patiesi bija stingri apņēmies pabeigt «Lāčplēsi». Gadi gāja, un savādā kārtā tieši Tērbatā viņš visskaidrāk apjauta, ka vēsturē nogrimst tas laiks, kas lika sajūsmā celt augšā aizmirsto un noklusēto tautas pagātni. Un reizē kāpa augšā šaubas, vai viņa iecerētais darbs neskanēs svešādi — kā aizgājušu laiku atbalss?

Pumpurs šķirstīja jau apdzeltējušās «Lāčplēša» lappuses. Viņa priekšā ar jaunu spēku atausa senās ainas un varoņi. Viņš sāka atkal rakstīt un pats brīnījās, cik dārgi viņam šie tēli. Pārāk daudz no paša dzīves, atziņām, centieniem šajās teiksmainajās dzīvēs bija ieplūdis. Un pārāk daudz no tautas likteņiem un cerībām uz tālāku nākotni. Šis

un tas dzimtenē bija mainījies uz labu, bet vispār vecā varmācība un netaisnība sēdēja savās vietās kā agrāk.

«Lāčplēsis» bija jāpabeidz! Aizsāktais darbs nedrīkstēja palikt pusceļā. Tā būtu kā jaunas dzīvības nogale-šana, pirms tā nākusi pasaulē.

* * *

Vasarā, kad ceļi bija sausi, no Cēsīm uz Tērbatu pārcēlās sieva ar bērniem.

Edei bija brīnums, ka dienas gāja, bet Andrejs nemaz nemudināja sarīkot viesības un saaicināt paziņas. Viņam taču tik ļoti tas patika.

Kad Ede vīram par to ieminējās, Andrejs sacīja ar viņam neparastu nopietnību:

— Tagad man noteikti jāpabeidz aizsāktais eposs.

Ede viņu nedz mudināja, nedz pazoboja. Jau sen viņa to vairs nedarīja, jo viņas vārdi nebija raduši dzirdīgas ausis. Viņa tikai noteica:

— Aizsākto eposu tu vadā apkārt pa pasauli kā čigāns savus bērnus.

— Es visus savus bērnus tā esmu vadājis, — Andrejs atbildēja. — Tagad viņi visi ir Tērbatā.

Edei laikam bija jautrs prāts.

— Mani bērni būs jau izauguši lieli, kamēr tavējais vēl nevar un nevar piedzimt.

Nu Pumpurs arī Edei pastāstīja par savām cerībām uz Tērbatu — šo pilsētu, no kurienes uz Latviju gājušas labas domas un darbi.

Ede kļuva domīga.

— Pilsēta jauka, bet es būtu priecīgāka, ja man uz šejieni nebūtu bijis jābrauc.

Un tad Ede ierunājās par to, kas viņai bija uz sirds krājies garus gadus.

— Vai mums pašiem nekad nebūs savas mājas vietas, Andrej? Esmu pagurusi, svešās sētās svešas istabas tīrīdama, lai vakarā varētu atguldīt bērnus un tev uz tīri klāta galda pasniegt vakariņas.

Pumpurs nezināja, ko atbildēt. Karavīra dzīve bez klaiņošanas pa pasauli nekad nav bijusi.

* [1 1]

Ede staigāja pa Tērbatas ielām, gar universitāti, uzkāpa Domkalnā, domīgi stāstīja bērniem, ka pasaule ir bezgala plaša, bet visur atrodas mājas un pilsētas un labi cilvēki.

Bērni nesaprata, kāpēc māte tā runā. Bērniem patika vērot, kā pa upi laivās brauc jauni puiši un meitas. Bērniem patika stāvēt Domkalnā un ļaut vējam purināt matus. Bērni neilgojās citas mājas. Viņi nezināja, ka varētu būt arī citādi.

Ede viņiem neaptumšoja šo prieku. Nē, nē, to viņa nedarīs. Viņa

laikam pati kjuva vecāka, tāpēc nāca prātā domas par mājām, kuras nebūtu jāmaina. Ede klausījās, kā sestdienas vakaros iezvanīja svētvakaru, un viņai acīs iezagās asaras. Ede pati nezina, kāpēc.

Pumpurs uzmeklēja latviešu studentu korporāciju, kas lepni dēvējās «Lettonia»- Pumpuram ienāca prātā Valdemārs, kas studiju gados Tērbatā uz savas istabiņas durvīm zem uzvārda parakstīja — «Latvietis». Šie te uz savu izcelšanos norādīja ar latīņu vārdu. Nu jā — var arī tā . . .

Pumpura vārds Letonijas studentiem nebija svešs. Pret nejaušo viesi viņi prata izturēties ar skolotu cilvēku taktu un iznesību. Ar slepenu skaudību Pumpurs raudzījās studentu pulkā un atcerējās savas trīs skolas ziemas Lielvārdē. Šie jaunekli gāja brīnum drošu soli un pašapzinīgi runāja cits ar citu. Nē, tie nebija neaptēsti zemnieku puiši, kas šeit brīvā laikā pulcējās kopā. Šo jaunekļu dēļ pat vissmalkākajai sabiedrībai nebūtu jāsarkst.

Kad apsveicināšanās bija garām,'dzīve Letonijas telpās ritēja savu parasto gailu. Pumpurs kavējās dažu studentu sabiedrībā. Viņam jautāja par Serbijas kara laukos pieredzēto, un viņš savukārt apjautājās, kā latviešu studentiem klājas Tērbatā. Viņi iedzēra, kļuva jautrāki, atskanēja kopīgi dziedāta dziesma. Visi kļuva skaļāki un vaļsirdīgāki. Pumpurs apjautājās jaunajiem draugiem par mācībām, par viņu vecākiem, par nākotnes izredzēm.

Nākotnes izredzes? Studentam nākotnes izredzes ir vislabākās, ja vien vecāki atsūta naudu, cik pieticīgai dzīvei vajadzīgs. Ja nauda kabatā, nākotnes izredzes ir skaidras, ja naudas nav, sagaidāms dilonis un parādi. Tāda ir studentu dzīve.

Pumpurs pie studentiem iegriezās ari vēl citos vakaros. Dažkārt bija pavisam jautri, un kaut kur taču vajadzēja pavadīt brīvo laiku šai svešajā pilsētā. Kad Pumpurs gāja uz Leloniju, viņš katru reizi cerēja, ka studenti sāks runāt par to, kas viņiem jādara savas dzimtenes labā. Bet par to šie jaunekļi nerunāja.

Tad Pumpurs apjautajās, vai viņiem notiek arī sanāksmes, kurās studenti pārrunā tautas vajadzības, kā tas noticis pirms gadu desmitiem Valdemāra vai Kronvalda laikā.

Uzrunātais skatījās uz Pumpuru ar labsirdīgu labvēlību.

— Mūsu vectēvu galvenā nelaime bija tā, ka viņi prata pārlieku gudri un daudz runāt par tautas vajadzībām. Bet tāda runāšana nekā laba nedod. Tautiešiem vajadzīga nauda. Bet nauda no runu kulšanas nenāk. Mans tēvs pārdod tirgotājam vērsi...

— Bulli — bulli tavs tēvs pārdod! — citi sauca starpā.

— Nu jā, — stāstītājs piekrita, — tēvs pārdod bulli, un viņa dēls var studēt. Citādi nekāda studēšana neiznāk. Vai vācu studenti sēž sanāksmēs un pjāpā par nākamiem laikiem? Nepļāpā!

Pumpurs dzīvē bija daudz pieredzējis. Viņam patika jautrība, un

brandavīna glāzei arī viņš vienaldzīgi garām negāja. Bet šiem Letonijas trokšņotājiem nebija nekādu mērķu.

— Mērķis? — atsmēja viņam students ar brillēm uz īsredzīgām acīm. — Tērbatas studentu galvenais uzdevums un mērķis ir nodzert to naudu, ko atsūta viņu vecāki. Kaut arī šī nauda būtu sagrabināta, kalpus izdzenot un sev pašam pēdējo kreklu no muguras novelkot. Un, kā redzat, studentu uzdevums nav vieglais. Dažs, to- pildīdams, Tērbatā paliek gadus desmit, cits divkaujā dabū lodi vēderā, vēl cits zaudē prātu, kura te, starp citu, nevienam dievs nav piešķīris sevišķi daudz.

Šad tad Pumpurs gāja uz universitātes bibliotēku Dom-kalnā. Bibliotēka bija iekārtota pussagruvušas ēkas vienā galā, un tajā glabājās daudz labu grāmatu. Pumpurs pārlapoja tautas eposus, gar viņa acīm jau kuro reizi, kopš viņš rakstīja savu «Lāčplēsi», aizslīdēja seno grieķu, ģermāņu, somu un krievu varoņu dzīves. Pumpurs lasīja apcerējumus par eposiem. Gauži viņu kaitināja vācu Nibe-lungu sadzejotājs Jordans, kas lepni rakstīja, kādām tautām var un kādām nevar būt eposi. Iznāca, ka latviešiem nav bijis ne lielas pagātnes, ne arī ir iespējami eposi. Tā rakstīt varēja tikai cilvēks, kas savu tautu uzskatīja par pārāko pasaulē.

Visbiežāk Pumpurs pāršķirstīja Merķeļa grāmatiņu «Var ņems Imanta».

Eposam bija jāraksta vēl pēdējais dziedājums.

Lāčplēsis ir atgriezies no apburtās salas tālajā Ziemeļjūrā. Bet, kamēr viņš klīdis svešumā, tēvzemes laukus un ciemus dedzina ienaidnieks, kas atnācis no rietumiem pāri jūrai.

Pēdēja dziedājuma Lāčplēsim jaiziet cīņa pret šo ļaunāko pretinieku. Tautai izcīnāma pati lielākā cīņa, un tā iedegusies uz dzīvību un nāvi. No teiku spēka vīra Lāčplēsis nu kļuva par visas tautas varoni, savas dzimtenes brīvestības sargātāju.

Un Pumpurs vairs nemeklēja teikas, viņš lika Lāčplēsim piedalīties notikumos, par kuriem aizrautīgi stāsti ja Merķelis.

Sievai Pumpurs sacīja:

— Mani varoņi iznākuši no pasaku burvestības pasaules, un tagad tauta cīnās pret dzelzīs kalto pretinieku. Kājās cēlušies visi novadi Daugavas krastos. Tur ir karavīri, tur ir virsaiši no Lielvārdes, no Burtniekiem, no Zilā kalna. Tie visi ir gatavi atdot dzīvību, lai tikai tauta būtu brīva.

— Tad gan tavi varoņi beidzot dara pēc tava prāta un kļuvuši tev vismīļāki, — Ede atteica- — Bet tikām tu pats kalpo cara armijas pulkos, un nevienam nav zināms, kā labumu tu šais pulkos aizstāvi.

Pumpurs bija līdz galam izdomājis šo domu.

— Krievzemes un Latvijas likteņi ir tik cieši savi-jušies, ka nevar būt Krievijas armijas karavīrs un nebūt arī Latvijas aizstāvis pret

svešām varām.

— Vai cars daudz laba devis Krievijai un tavai dzimtenei? — Edei laikam šodien patika strīdēties.

— Nē, nav devis, Ede. Bet es neredzu, kur būtu tie ļaudis, kas manai zemei dotu kādu īpašu labumu. Mēs varam tikai kopā ar visu Krievzemi sagaidīt labākus laikus. Un mums nav jādomā par caru un viņa labumu, bet par visas tautas nākotni. Augstāka mērķa neredzu ne sev, ne savai tautai.

Pumpuram ienāca prātā kādreiz Elīzei rakstītā vēstule par savu dzīves mērķi. Viņš kļuvis vecāks, bet cita cildenāka uzdevuma nav atradis. Viņš bija pārliecināts, ka tā ir mūžsena gudrība, kas paliks jauna tik ilgi, kamēr vien pastāvēs cilvēku cilts.

* * *

Ede brīnījās, cik Andrejs tagad cieši vakaros nosēdēja pie galda, kārtojot un rakstot eposu. Laikam šoreiz patiesi noņēmies pabeigt. Un Ede apsauca bērnus, kas bija paraduši caurus vakarus ar tēvu draiskuļot.

Edei bija prieks staigāt istabai garām uz pirkstgaliem, lai vīru netraucētu. Jo viņai vienmēr bija licies, ka kalpošana armijā nav galvenais, kas Andrejam dzīvē jādara.

Rakstīt nebija viegli. Pumpurs tik ilgi nebija strādājis ar spalvu, ka teikumi ķērās, neatradās īstie vārdi. Tādās

reizēs no jauna uzmācās domas, ka dzīve gājusi uz priekšu, bet viņš stāvējis uz vietas.

Rakstīdams viņš aizrāvās. Vai tautai viņa darbs būs vajadzīgs? Jā, jā, būs vajadzīgs! Lai arī cik daudz apmierinātības ir viņa tautiešiem Rigā un šeit, Tērbatā, viņa jaunības dienu ideāli nav sasniegti. Tāpēc Lāčplēsim arī šodien jāiet cīņā. Ķēmi un mošķi, nedraugi un Kangari Baltijā joprojām rēgojas aiz katra krūma. Godīga cilvēka pienākums ir stāties tiem pretim.

Pumpurs rakstīja, un viņam likās, ka istabās sanākuši visi tie dažādie cilvēki, kuru stāstos viņš bija klausījies jau kopš bērnības. Teiku un dziesmu bites dūc ap dzejnieku, šodien viņš nemēģina vairs kādu noteiktu teiku ievīt savā eposā, bet kopā ar viņu ir daudzo stāstnieku ticiba tautas taisnībai un spēkam.

Un tad kādā vakarā Lāčplēsis cīnījās Daugavas krastā ar tumšo bruņinieku. Tā bija smagākā kauja Lāčplēša varoņgaitās, baiga un liktenīga. Lāčplēsim jau nocirstas spēka ausis, un nu abi pretinieki Daugavas kraujā cīkstas, rokās saķērušies, tā, ka zeme līgojas un Daugavā krāc vētra. Un tad viņi abi nogāžas Daugavas dzelmē, cīņu neizšķīruši.

Vai tās bija beigas? Vai svešo vara ir uzvarējusi?

Nē, Lāčplēša cīņa ir tālāka par nāves robežām. Tai nav gala ne šai, ne viņā saulē. Lāčplēsim nebūs miera Daugavas dzelmē, kamēr ciņa

nebeigsies ar uzvaru. Kamēr nebūs lauzta svešo bruņinieku atnestā vara, kurai palīdzīgu roku sniedzis Kangars.

Pumpurs meklē vārdus, kādi gan nav nevienā teikā, bet kādus viņš saklausa ikvienā. Jo ik teikā un pasakā, ik sīkajā dziesmiņā ir saklausāma tautas dzīvā sirds. Pumpurs raksta:

Laik no laika laivinieki,
Braukdami pa Daugavu,
Pusnaktī redz divus virus Stāvā krastā cīkstoties.
Tas ir Lāčplēs's, kas te cīkstas Vēl ar svešo naidnieku,
Laimdota tur pili skatās,
Gaida, kamēr uzvarēs.

Laikam arī šoreiz tas svešais vīrs, ko viņš satika ceļā uz Augstrozi, nesacītu, ka viņa stāsts der tikai cilvēku biedēšanai. Jo jau toreiz jaunekļi, vīri un jaunās meitas kroga istabā apklusa, kad viņš stāstīja par Lāčplēša cīņu, un aizturētu elpu gaidīja, kas notiks tālāk. Tagad viņš atkal stāstīja par Lāčplēša lielās cīņas nobeigumu:

Un ar reizi nāks tas brīdis,
Kad viņš savu naidnieku,
Vienu pašu lejā grūdis,
Noslīcinās atvarā. —
Tad zels tautai jauni laiki,
Tad būs viņa svabada!

* * *

«Lāčplēsis» bija pabeigts. Bija ziemas vidus, un Pumpurs ar Edi staigāja pa lauku takām ārpus pilsētas. Pumpurs bija līksmes pilns. Viņš raudzījās sievā, un viņam šķita, ka šodien viņš Edes priekšā ir bez mazākā parāda par tās grūtuma pilnajām dienām.

Viņi stāvēja kalna nogāzē. Caur ziemas mākoņiem atspīdēja saule, apliedama pasauli ar savu dzeltenīgo mirdzumu. Pumpurs raudzījās Edes jau vieglu grumbu klātajā sejā, un viņam likās, ka laika tecējums apstājies. Viņa priekšā atradās tā pati jaunā meitene, kas pirms tāliem gadiem bija iebridusi ziedu pilnā pļavā, kad Pumpurs skaitīja, cik reizes kūko dzeguze.

Tās bija dārgas atmiņas, kuras, gadiem ritot, apņēma arvien dzidrāks gaišums.

Bet šāda brīnumaina burvība nekad nav ilga. Tuvējā meža priedē nekūkoja[1] dzeguze, ziedu pļavā nestāvēja jauna meitene — visapkārt baltoja ziemas lauki, un sniegā bija iebridusi pusmūža sieva. Ziemas saule krita viņas sejā un parādīja gadu un bēdu ievilktas pēdas.

Pumpurs tomēr nenocietās un sacīja:

— Šodien esmu tikpat laimīgs kā tais dienās Piebalgā, kad pirmo reizi tev ieskatījos acīs kā līgavai. Jo šodien pirmo reizi man liekas, ka savu mūžu neesmu veltīgi dzīvojis. Eposs ir pabeigts, Tajā esmu dziedājis par tautas varoņspēku un brīvības mīlestību. Un esmu naidā

raudzījies uz tautas labuma iztirgotajiem. Jo, tāpat kā jaunībā, man vēl šodien šķiet, ka tas ir dzejnieka pienākums:

dziedāt himnu tam, ko viņš mīl un grib redzēt dzīvojam un plaukstam, bet ar naidu sirdī runāt par to, ko viņš ienīst. Tur nu manā darbā ir abas šīs puses — Lāčplēsis un Kangars.

Ede laikam vīrā klausījās pavirši, jo viņa sacīja:

— Tev tur arī divas sievietes, Andrej! Vai par viņām arī tu rakstīdams tikpat daudz esi domājis kā par Lāčplēsi un Kangaru?

Pumpurs juta, ka viņam grūti atbildēt. Bet Ede gaidīja atbildi, un Pumpurs runāja, kaut ari pats nevarēja pateikt, vai viņa vārdos ir tikai patiesība.

— Man šķiet, katrā dzejas tēlā ir kaut kas no rakstnieka paša, no viņa dzīves, no tām domām, ar kurām viņš dzīvojis. Un tomēr laikam rakstnieks ne par vienu savu tēlu nevarēs sacīt, ka tās ir tikai viņa domas vai ka viņš parādījis tikai noteiktu, dzīvē noskatītu cilvēku. Visur ir klāt paša pārdzīvotais un arī dzīvē redzētais, viss ir redzēts un pazīstams un reizē izdomāts un svešāds.

Ede saprata, ka Andrejs izvairās atbildes. Varbūt tā labāk. Jo laikam taču ik cilvēkam ir tādas domas un jūtas, kuras viņš neuztic pat vistuvākajiem cilvēkiem. Tās ir trauslas domas un jūtas, kas, vārdos izsacītas, sabirst kā nokaltis zieds un padara cilvēku nabadzīgāku.

No ziemeļiem nāca zilgani ziemas mākoņi un aizsedza sauli. Gaišums virs sniegotajiem laukiem nodzisa, bija pelēka ziemas diena, mežā pret platajiem egļu zariem cirtās reti krusas graudi.

Uz pilsētu gāja divi pusmūža cilvēki, kas kopā pavadījuši gan priecīgas, gan skumjas dienas.

* * * ^

1888. gadā Rīgā notika Trešie vispārīgie latviešu dziesmu svētki. īsi pirms tiem Pumpurs atvadījās no Tēr-batas. Viņa dienesta vieta atkal kļuva Rīga. Uz dziesmu svētkiem veikalos bija dabūjams «Lāčplēsis», un draugi un paziņas sveica dzejnieku par paveikto darbu.

Hofrāts Dīriķis bija kļuvis pavisam vecs. Satiekot savu kādreizējo līdzstrādnieku, viņš sirsnīgi spieda tam roku:

— Apsveicu, apsveicu! Neesmu gan vēl lasījis, bet, cik ieskatījos, nav slikti uzrakstīts. Kad jūsu grāmatu turēju rokās, man kā dzīvas atausa atmiņā tās dienas, kad sāku izdot «Baltijas Vēstnesi» un jūs to pušķojāt ar sa-

jūsmīgām dziesmiņām. Tās ir dārgas atmiņas no mūsu labākajiem gadiem, kā vecam vīram allaž dārga ir sava jaunība, kaut arī tā bijusi dažkārt skaļas bravūrības pilna. Sie vecie laiki, šis veco laiku gars nu runā gaišu valodu no jūsu darba. Tagad ir sākuši rakstīt citādi, daži saka — labāk, bet, vai jaunais pasaulē allaž ir labāks par veco, to gan neviens droši nevarēs apgalvot. Katrā ziņā jūsu patiesajiem draugiem ir liels prieks, ka jūs, Pumpura kungs, atkal esat sācis rakstīt.

— Varbūt esmu beidzis rakstīt, — Pumpurs atsacīja domīgi. — Sākts tas darbs bija sen, tagad tas ir nobeigts.

Tomēr, lai nu kā, — ir strādāts un ir kaut kas sasniegts, tāpēc Pumpuram šie dziesmu svētki bija līksmi svētki, un viņš stingri noņēmās spalvu vairs pie malas nelikt.

Bet, kad norima svētku jūsma, kad parādījās pārspriedumi par «Lāčplēsi», allaž iznāca tā, ka galvenais, par ko viņa darbā runāts, ir jau aizgājusī pagātne. Sprieda par to, vai darbs uzlūkojams par tautas eposu vai nav, rakstīja par to, cik bagātīgi dzejnieks izmantojis tautas pasakas un dziesmas. Par darba saturu runāja maz. It kā būtu radies eposs, kas novietojams kā senatnes piemineklis apskatei muzejā, un Lāčplēša cīņa sen beigusies. Tautiešiem Pumpura darbu nevajadzēja. Viņiem nevajadzēja spēka vīru Lāčplēsi. Tas traucēja dzīvot.

* * *

Vilšanās sajūtu gainīdams, Pumpurs sameklēja pa veciem laikrakstu gadagājumiem savus agrākos dzejoļus, lai saliktu tos vienkopus. Radās grāmatiņa «Tēvijā un svešumā». Kad tā parādījās klajā, atkal varēja lasīt, ka tā ir aizgājušo laiku lieciniece.

Ak, šie aizgājušie laiki! Tagad nevajadzīgie laiki! Ka tie aizgājuši, par to vispriecīgākās bija vācu aprindas. Mācītājs Debners, tas pats vīrs, kas plēsās Vietalvā ar Juri Kalniņu, tagad Latviešu draugu biedrībā priecīgs runāja:

— Latviešu tautā pamazām attīstījusies tāda izglītotu ļaužu šķira, kas ar veselīgu taktu izvairās no visa netikumīga un nekristīga. Tā atturas no politiskām ķildoša-nām, kas agrāk gandrīz katrā vielā ievijās iekšā.

Pumpurs sagatavoja grāmatai «Tēvijā un svešumā» arī otru daļu, kurā ievietoja savus prozas rakstus. Izdevējs

Pūcišu Ģederts manuskriptu paņēma, izmaksāja dzejniekam avansu, bet, papīru žūksni labi apskatījis, nolika plauktā. Neviens tādu nepirks, zaudējumi vien būs! Tāda grāmata nevienam nav vajadzīga.

Pumpurs atkal pazuda no literatūras pasaules.

Viņš bija karavīrs.

Labi, ka viņš bija karavīrs. Karavīri pasaulei allaž bijuši vajadzīgi. Dzejnieki? -— Kas to lai zina!

Bet varbūt vaina bija viņā pašā?

25. DVINSKA

Reti cilvēka dzīve iet to gaitu, kāda iepriekš iecerēta. Andrejs sāka strādāt par ierēdni Dvinskas intendan-tūrā, un Ede domāja, ka nu klaiņošanai pa pasauli reiz ir gals un viņa būs vienmēr kopā ar vīru. Patiesi — kur gan viņa nebija ar ģimeni vīram līdzi braukājusi — Pane-veža, Sloka, Cēsis, Ikšķiles nometne, Tērbata ... Gluži kā ar čigānu vezumu viņa līdz ar bērniem bija apkārt klīdusi.

Tagad viņi dzīvos uz vietas, līdz Andrejs izkalpos pensiju un atkal varēs pievērsties rakstniecībai. Un — kas zina! — viņš cer iekrāt kādu kapeiku un nopirkt nelielu mājiņu kaut kur Daugavas krastā. Jā, pie Daugavas, jo pie tās viņa domas atgriežas atkal un atkal.

Bet izrādījās, ka Dvinskas intendantūras ierēdnim jābrauc tik gari ceļi, ka paiet mēnesis, divi mēneši, desmit mēneši, līdz tie izbraukti līdz galam un Andrejs var būt ģimenes vidū. Un pēc dažām nedēļām atkal jauns ceļš zem kājām. ,

Amdrejs ir tālos ceļos, un Ede ir viena, bez vira. Visa mājas rūpē viņai uz kakla. Sešus bērnus viņa audzina, un vajag daudz sīkstuma un pacietības, lai tie visi būtu apģērbti un paēdināti. Bet tas varbūt ir labi. Ko gan Ede viena iesāktu tukšās istabās, ja nebūtu šī bērnu pulka ap viņu?

Andrejs ir projām, un tik vien ir tā labuma, ka viņš tagad labi nopelna, viņi var dzīvot iztikuši un it ērtā dzīvoklī.

Labi, ka ikdienas rūpēs maz laika padomāt par sevi. Bet tad, kad bērni aizgājuši gulēt un arī Ede pati pošas nakts

mieram, viņas rokas reizēm noslīgst pagurumā, tukšo laulības gultu uzskatot.

Tūkstoš atmiņu un domu tādos vientuļos vakaros kāpj kā no melnas bedres augšā. Cik daudz līksmes no dzīves cerēts, un cik bagātīgi vienīgi pārsāpējušas skumjas saņemtas! Jaunībā viņa droši tiecās pēc laimes, bet tagad brīžam nezina, vai viņa savu spēku nav šķiedusi veltīgi.

Visu varētu pieciest, ja vien kaut kur dziļi, dziļi krūtīs neglūnētu izmisušas šaubas. Šaubas par to, vai Andrejs klusumā nedomā, ka viņš izdarījis nepareizi, atteikdamies no kāda jaunības dienu sapņa. Vai gan citādi viņš nejustu šos garos ceļus kā ļaunu slogu? Vai gan citādi viņš nedomātu, kā ilgāk paliki savējo vidū? Atbraucis mājās, viņš ir skanīgas rosības pilns. Taču Edei liekas, ka viņam ir kāds rūgtums krūtis un to viņš slēpj no pasaules.

Maz, pavisam maz mīļu vārdu viņa divdesmit gados no vīra dzirdējusi. Tik maz, ka arī viņas pašas sirds pamazām apsarmojusi kā ar ledus garozu. Viņa kaunas Andrejam rādīt savas acis, kad stacijā vilciens jaunu reizi sakustas tālam ceļam un viņa ar trulu izmisumu

domā, cik gan mēnešu paies, līdz vīru atkal redzēs.

Tais dienās viņai māja šķiet bezgala tukša un neizturama tā burzma, ko saceļ savā nesapratnē mazākie bērni. Paiet diena, paiet divas, tad sāpes zaudē asumu un viņa var smieties līdzi bērniem un sekot, vai skolas uzdevumus tie sagatavojuši.

Labi, ka ir šis bērnu pulks un šīs nebeidzamās rūpes. Labi, ka ir uz pleciem šis smagums, jo citādi Ede nevarētu saprast, kam gan vajadzīgas viņas dienas.

Vajag nākt lielākām bēdām, lai viņi justu un saprastu, cik cieši kopā ir saaugusi viņu dzīve.

1897. gada pirmajā septembrī Pumpurs atgriezās no garāka brauciena. Vilciens Dvinskā ienāca naktī. Kad Pumpurs tuvojās mājām, viņam likās savādi, ka logā vēl spīd uguns.

Durvis atvēra Ede. Viņa nesacīja ne vārda, bet uzreiz Pumpurs juta, ka noticis kas ļauns. Juta to, pirms pamanīja, ka Ede tērpusies melnās drānās. Varbūt tāpēc, ka māja smaržoja dīvaini rūgti.

— Kāpēc šīs sēru drānas, Ede? — Pumpurs jautāja, un balss viņam bija pēkšņi kā aizžņaugta.

Ede stāvēja pie sienas, kaut kā savādi pieplakusi, kā nedroša ēna, un platām acīm skatījās vīrā.

— Kas noticis, Ede? — Pumpurs jautāja no jauna un jutās par kaut ko vainīgs, bezgala vainīgs.

Ede novērsās un kā salauzta aizgāja uz istabu.

Pumpurs palika priekštelpā neziņā stāvam. Pamodās mājnieki. Vērās durvis. Nāca Arturs, un tad Pumpurs uzzināja. Bija mirusi Alma, vecākā meita, un šodien apbedīta. Viņu namā ienākusi nāve.

Pumpurs uzmeklēja Edi. Līdzi otrā istabā sanāca arī citi mājnieki. Bet par ko runāt šai nelaimē nebija, un pēc brīža visi izklīda, lai paliktu vieni ar savām bēdām. Miegs šai naktī no gulētāju acīm bēga.

Aizmigt nevarēja arī Pumpurs un Ede. Viņi gulēja nakts tumsā vaļējām acīm, klausījās, kā rudens vējš grabinās aiz loga, un domāja katrs savu domu.

Un atkal Pumpuram bija tāda sajūta, ka viņš ir vainīgs, Edes priekšā dziļi noziedzies. Ko viņš Edei bija devis par tās mīlestību? Bēdas viņš pieveda viņu dzīvei kūmās jau kāzu vakarā, un viņam pietrūka spēka tās atgaiņāt tālākajās dienās un gados.

«Vējš sapūtīs lietu,» domā Ede. «Un puķes uz Almas kapa jau rīt būs bez dzīvības.»

Bet tad Edes domas aizvērpjas laiku tumsā. Dzīve viņu ir it kā sodījusi. Vai tas tiešām tāpēc, ka viņa pēc laimes tiecās, neklausīdamās ne tēva, ne mātes, ne tuvinieku balsīs? Jā gan, sodījusi, tāpēc viņa raudāja izmisuma asaras jau savā kāzu naktī — tad, kad Andrejs dejoja ar kādu sievieti, kuras acīs tai vakarā nebija kāzu viesa prieka.

Edei plūst asaras arī šai naktī — tik tālā no briesmīgās kāzu nakts.

Ede pavelk segu augstāk, lai viņu neviens nedzird, un turpina izraudāt kazu nakts asaras.

«Pēc tāda vēja būs lietus,» domā Pumpurs. «Tāpēc reimatisms lauza kaulus tik neganti.» Viņš, vienīgi viņš vainīgs, ka viņu dzīve neizplauka pilnā priekā. Neizplauka laikam tāpēc, ka viņš cauri gadu plūdumam atcerējās un atcerējās savu jaunības mīlestību — kā skaistu, nekad neatgriežamu sapni. Jā, arī kā briesmīgu sapni. Vai tāpēc viņš reizēm neizdzēra lieku brandavīna glāzi un viņa acīm pietrūka pilna prieka, raugoties Edes rūpēs par mājas

labumu? Nē, nē, tā nav mīlestība, kas viņu vēl pavada cauri gadu desmitiem. Tas ir naids pret šo aklo mīlestību, kas izplēnēja tukšumā, padarīdama smagus garus gadus. Un šis naids nebija gluži sadilis vēl tagad.

Ede tagad segu ir atkal atstūmusi. Viņai karsti, bezgala karsti, tā guļot šai naktī, kad visu dienu ir cepts un vārīts un gādāts par bēru viesiem. Jā, varbūt tomēr, tomēr atmiņas par briesmīgo kāzu nakti viņai atņēma prieku vēl gadu desmitus cauri, prieku, bez kā nevar būt laimīgas dzīves. Vai tāpēc viņai reizēm nelikās, ka Andrejam pietrūkst sirds siltuma — viņa domas taču kavējās tālajā pagātnē. Ak, tālās kāzu nakts viešņa ir iesējusi vēsumu un aizdomas viņu dzīvē uz visu mūžu. Tā patiesi ir bijusi spīgana no Aizkraukles siliem, kas toreiz iezagās Edes un Andreja kāzu namā.

«Ede vēl arvien neguļ. Vajadzētu parunāt,» domā Pumpurs. Bet tagad viņš nekā nevarētu sievai pasacīt. Tagad viņš varētu sarunāt tikai nenozīmīgus saltus vārdus vai melot, izlikties. Ne vienu, ne olru nedrīkst darīt šais stundās, kad pirmo nakti viņa meita guļ zem kapsētas smiltīm un viņš pat trīs saujas zemes uz viņas šķirsta nav uzmetis. Viņam jāizdomā līdz galam savas domas. Nē, nē, tā nebija mīlestība pret neiegūto, kas padarīja smagu viņa un Edes dzīvi. Vai tā nebija šī nebeidzamā klaiņošana pa pasauli — kopš sešpadsmit mūža gadiem? Viņš nebija atradis cietu pamatu savai dzīvei, un tas bija visbriesmīgākais. Vai viņa dzīves uzdevumam vajadzēja šo klaiņošanu, lai nopelnītu maizi sev, sievai un bērniem? Smagi atriebās šī maizes kumosa dzenāšana. Klaiņodams viņš bija aizgājis no savas tautas dzīves, un dziesmas viņa krūtīs apklusa. Armijai vajadzēja virsnieku, un šim virsniekam vajadzēja naudu — tā visa gudrība. Vienkārša un skaidra. Par daudz vienkārša, par daudz skaidra. Par šo maizes kumosu viņš visu mūžu ģimenē bija tikai viesis. Viņa mūžs bija algādža mūžs. Tāpēc viņš arī šodien varēja ierasties mājās tikai tad, kad meitu jau sedza smiltis. Viņa uzdevums bija rakstīt tautai lielus, vajadzīgus darbus, bet, pēc maizes kumosa skrienot, no šī darba bija paveikta tikai nenozīmīga daļa. Tāpēc auga neapmierinātība. Un truls niknums par greizi nodzīvotu dzīvi.

Ede guļ vaļējam acīm un domā tālāk savu domu. Viņa ir

audzinājusi sešus bērnus, viņas un Andreja bērnus.

Viņa atdevusi visu savu dzīvi šim grūtajam darbam. Bet Ede bez šaubīšanās to kaut šonakt uzņemtos atkal no jauna. Andrejs jau viņai ir palīdzējis, cik bijis viņa spēkos un cik viņam atlicis laika. Un, ja viņas dzīvei kā trūkst, tad tie ir varbūt tikai daži pavisam sīki, bet vēl nepateikti vārdi. Kad viņš pateiks šos vārdus, tad viņa varēs sacīt, ka mūžs bijis laimīgs. Viņiem abiem ir bijis jācīnās mūžā pret kaut ko lielāku nekā viņu abu kopējie spēki, bet viņa ir gatava iziet šai Jaunajā cīņā arī šodien.

— Piedod man! — saka Andrejs nakts tumsā. — Piedod, Ede! Esam dzīvojuši smagi. Pārāk bieži bez īsta prieka.

— Par ko lai es piedotu, — Ede atbild, un liekas, ka arī viņa līdz galam izdomājusi savu domu. — Nē, nē, tu nepavisam neesi vainīgs. Mēs abi visu mūžu esam bijuši kā algādži, bet algādžu dzīvē maz laika kopīgam priekam.

Rīta viņi abi iet uz kapiem. Tā ir smaga diena, un tomēr — sen viņi nav bijuši tik tuvi kā šai septembra priekšpusdienā. Ede ir mierīga. Viņa stāsta par meitas nāvi, stāsta bez asarām, un viņas balsī ir šīs rudens dienas skaidrais vēsums.

Pilsētā visu vasaru plosījusies dizentērija. Meitene nav sargājusies ne no veseliem, ne slimiem. Viņa gatavojusies reālskolas trešajai klasei. Mācījusies dienām un naktīm.

«Reālskolas trešajai klasei,» Pumpurs domā. «Ja man par to kāds būtu jautājis, nezinātu.»

Nokārtojusi jau visus eksāmenus, un pirmajā septembrī viņai vajadzējis sākt skolas gaitas. Bet piesitusies sērga, un pirmajā septembrī viņa aizvesta uz mūžīgo dusu kapsētā.

* # *

Paiet tikai nedaudzas dienas, un Pumpurs ir atkal ceļā. Ilgāk nekā agrāk Ede stāv stacijā, kad vilciens jau pazudis skatienam, gausāku soli viņa iet uz māju. Un mājā viņa berž un mazgā visu dienu līdz vēlai naktij. Pasaule atkal ir tukša, bezgala tukša. Vēl tukšāka nekā tad, kad viņa, kādā rītā Jaungaigalu pagalmā stāvot, uzzināja, ka Andrejs aizbraucis uz kara lauku un diezin vai jebkad pārnāks. Toreiz deva spēku sīka bērna balss pie krūts, jauna dzīvība, par kuru vajadzēja gādāt. Tagad viņas sirds aiz sāpēm un paguruma bija vienaldzīga, mēma.

Ede staigā pa istabām, rīko kalpotāju, un viņas balss ir bez skaņas. Viņa kustas dienas gaitās, kā kustas ratu ritenis — vienaldzīgi, bez mērķa apziņas.

Pēc kādām nedēļām iebrauca Pumpura māte. Nekad viņas nebija īsti sadraudzējušās. Šoreiz bēdas uz brīdi tuvināja. Ede tā kā atdzīvojās. Cepa baltmaizi, krāsnī čurkstēja cepetis, mājā ienāca klusu svētku noskaņa. Māte bija cienīgi laipna, bez asuma.

Otrā dienā viņas aizgāja uz kapsētu. Bija apmākusies diena. Vējš šalca Dvinskas kapsētas vecajās priedēs. Pelēcīgajās debesīs lidoja kovārņu bari, kam patika šī klusā vieta un priežu drūmās galotnes. Laiku pa laikam melnie putni sacēlās gaisos un ķērca asi pretīgām balsīm.

Vecā sieva un vedekla stāvēja pie kapa. Ede, asaras sen izraudājusi, skatījās rudenīgajā smilšu kopiņā ar mēmu vienaldzību.

Atkal no priežu galotnēm pacēlās kovārņu bari. Asām acīm māte paraudzījās gaisos.

— Skat, skat, kā riņķo ap mums! Vienu laupījumu sagaidījuši, prasa otru.

Ede iekliedzās:

— Kam tu mani sāpini, māt? Kāda daļa putnam par !o, kas notiek cilvēku dzivē?

— Tur daļa ir, tur nav — kas to lai zina! Bet sava gudrība ir katrai dzīvai radībai.

Paciemojusies māte posās atkal projām. Kad viņa jau sēdēja vagonā, Ede māja sveikas un domāja:

«Abas esam kļuvušas vecas, bet staigājam pa pasauli ar to pašu neuzticību viena pret otru kā pirms divdesmit gadiem. Mīlestība ar gadiem sadilst, naids laikam savu asumu nezaudē.»

Iet dienas, un atkal Ede klausās vilcienu spalgajos svilpienos — varbūt pēc brīža pie durvīm klauvēs, viņa atvērs durvis un tajās stāvēs Andrejs.

26. VAI BIJA PIECĒLIES LĀČPLĒSIS?

Ceļš Pumpuram kļuvis par mājas vietu, bet dienas ģimenes vidū — kā apmešanās stacijā, kamēr saposts nākamais vilciens. Krievzeme ir plaša, vēl tālāki ir ceļi, pa kuriem jāved karaspēka mantas.

Tālo braucienu starpbrīžos viņš gribēja, lai mājās būtu svētku dienas. Tad sanāca draugi. Sanāca dienesta biedri, sanāca jaudis no pilsētas inteliģences — cilvēki, kas nīka šai dieva aizmirstajā putekļu pilnajā pilsētā Daugavas krastā. Viesu pulkā reizēm bija ari kāds jauneklis no grāmatu veikala. Viņam likās, ka latviešiem vajag daudz vairāk labu grāmatu. Latviešiem savā valodā jāizlasa viss, ko vien vērtīgu devušas citas zemes un tautas. Un ari savas zemes censoņu raksti jāizdod. Tādu censoņu kā mājas tēvs, cienījamais dzejnieks Pumpurs.

Pumpurs negribēja jaunekļa runā klausīties.

— Tagad, jaunais draugs, grāmatu izdevējiem vispirms nodrukājami darbi, kuros paši tautieši nolamā cits citu. Kopīgam darbam un kopīgiem mērķiem nevienam vairs neatliek ne laika, ne papīra.

Viņš kļuva svešāks visam, kas Latvijā notika.

Ceļi ir gari, un Pumpurs brauc pa šiem ceļiem. Ceļi nesadilst, tos atjauno, sadilst viņa dienas, un, vilcienam uz nākamo pakalnu traucot, ielejās jau zogas vakara ēnas.

Pumpurs piespiežas un uzraksta dažas rindas no braucienos pieredzētā. Viņš sameklē sen aprakstītas, izbalējušas papīra lapas, sakārto tās, palabo, un «Mājas Viesis» nodrukā savvaļnieku gaitu aprakstu «No Daugavas līdz Donavai». Tad dzejnieks grib aprakstīt savas dzīves gai-tas no pirmajiem soļiem Daugavas krastā līdz šiem garo ceļojumu gadiem. Viņš raksta atmiņas. Viņš apraksta savu dzīvi. Viņš raksta un šaubās: vai kavēšanās atmiņās nav slepena bēgšana no dzīves, zīme, ka darba cēliens jau aiz muguras?

Nē, nē! Viņš vēl nav tik vecs!

Viņš pasāk romānu par kādu spēka vīru Kurmi, kas dzīvojis klaušu laikos, kad Kurzemē iebruka Napoleona armija. Viņš raksta šo romānu, bet spalva tek negribīgi It kā viņš tagad patiesi nerakstītu šai dienai, bet vakardienai, kas jau aizgrimst laiku tumsā līdz ar viņa jaunību. Viņš īsti nezina, vai kādam vajadzīgas rindas, kas gausi virknējas romānā. Kas tās gaida? Dzejnieks jūt, ka viņš neraksta to, kas ir vajadzīgs.

Laiks rit, aug nemiers ar sevi. Nemiers un dīvains tukšums.

Pirmo reizi mūžā naudas viņam pietiek. Viņš nopelna

labi, viņam maksā krienas komandējumu naudas, ģime-nei lieki skopoties nevajag.

Naudas pietiek, sirdij miera nepietiek. Viņš izbraucis garus ceļus, daudz ir pieredzēts, bet ko viņš pārvedis ma jās? Viņš baidās to sev jautāt, viņam bail pat domai par to.

* * *

Maija sākumā Pumpurs kopā ar sievu un dēlēnu Teodoru iebrauc Rīgā. Viņiem ir šis tas nopērkams, pa ilgiem gadiem gribas apciemot pusaizmirstus paziņas. Un gribas pabūt senu draugu atdusas vietās. Kaimiņos Krišjānim Valdemāram Lielajos kapos jau ir atgūlies Pumpura kādreizējais principāls Bernhards Dīriķis.

Pumpurs šais dienās staigā pa Rīgu kā pa savu pagātni un jūtas kā viesis no citas pasaules — viss ir brīnum pazīstams un reizē tik tāli svešs. Tādi ir gan mirušie, gan dzīvie. Pumpurs aiziet arī uz Rīgas Latviešu biedrību. Tur viņš pazīst tikai retus cilvēkus.

Bet citur Rīgā viņš pazīst vēl mazāk ...

Latviešu biedrībā, izrādās, dzejnieks Andrejs Pumpurs nav svešs nevienam. Tūlīt pamanāma viņa vecmodīgā bārda, un kuram gan citam vēl tāda pogota uniforma un sirsnīgas bērna acis?

Laiks ir gājis, un daudz kas kļuvis citāds arī Latviešu biedrībā. To Pumpurs juta tūlīt. Senāk viņš ienīda naudas rausējus, kas biedrībā iegriezās padižoties, ka viņi ir īstenie tautieši. Ilgus gadus, verot vaļā biedrības durvis, viņam ik reizi šķita, ka ieraudzīs pie galdiņa sēžam būvuzņēmēju Krēsliņa kungu ar karbonādes gabalu īsajos, taukainajos pirkstos. Tagad biedrības vīru runās skanēja naids — neslēpts naids pret lautas brāļiem, un tas bija galvenais, kas aizņēma viņu prātus.

Pavisam dzīvas šo vīru galvās bija atmiņas par apcietināšanām, kas notika pirms diviem gadiem, kad arestēja jaunstrāvniekus un slēdza viņu «Dienas Lapu».

Ieēst brokastis Latviešu biedrības bufetē iegriezies arī tās priekšnieks Grosvalds. Vienu kāju slaidi otrai pāri pārmetis, viņš sēdēja un laikiem nobraucīja ūsas. Jā, bārdās vairs nebija modē, tagad cienījami tautieši kopa Ūsas.

Pie sava priekšnieka pienāca viens otrs no valdes vīriem, kas ari šeit iegriezušies vai nu paģiras lāpīt, vai cerībā sastapt priekšnieku kādam parakstam.

Aizsākās valodas.

Jā, cienījamie tautieši, tie patiešām ir apkaunojoši notikumi latviešu sadzīvē. Latvieši, savu krietnāko dēlu vadīti, šais gadu desmitos ir tālu gājuši. Tautai izcīnītas visādas brīvestibas, centīgākajiem tautiešiem ir savi nami, ir savi laikraksti, mēs varam bez kaunēšanās sacensties ar vācu birģejiem, mēs varam viņus pārspēt. Bet tagad! Kas notiek tagad!

«Kāda gan latviešiem vajadzība ar vāciešiem sacensties un viņus pārspēt?» Pumpurs domāja. «Vai gan tautiešiem nebija kā pirmākie pavisam citi darbi darāmi?»

Valdes vīri sprieda tālāk.

Bet kas notiek tagad? Tagad lien no priekšpilsētām, no cūku tirgus sarkanajiem spīķeriem tādi ļaudis laukā, kam nekāda vara vairs nav laba. It kā cilvēks varētu dzīvot bez valsts noliktas kārtības, un it kā pēdīgajam sliņķim pienāktos pašu gardāko cepeti galdā celt.

— Ceptu zosi ar skābiem kāpostiem, — Grosvalds pavīpsnāja. — Un namsaimnieki lai būtu tie, kas to zosi pagādā.

Jā, tieši to šie plikadīdas gribētu gan. Tagad aizrunājušies pat tik tālu, ka kārtīgam latviešu namsaimniekam viņa nams ir par kaunu. Tas esot asinssūcējs! Kaut gan šis namsaimnieks ienācis Rīgā ar pastalām kājās un katrs nama ķieģelis ir slacināts ar viņa sviedriem!

Vai tas nav kauns — daži tautieši nevaldāmā nerimtibā aizgājuši tik tālu, ka bija jāiejaucas valdīšanai un šo musinātāju avīze jāslēdz un paši jāiespundē cietumos. Slēgta latviešu avīze! Un par ko? Par politiku, par neiedomājami nesaprātīgu politiku!

— Slēgta avīze gan vēl nav liecība, ka tā bijusi tautai nederīga. Kā tautiešiem zināms, kādreiz tika slēgtas ari «Pēterburgas Avīzes», — Pumpurs iebilda.

— Bet tie taču bija pavisam citi laiki, Pumpura kungs! Toreiz latviešu tauta izcīnīja savas tiesības, bet mūsdienu buntavnieki ar to vien nodarbojas, ka tautas vienotību šķeļ! Viņi to vien gudro kā sarīdīt latvieti pret latvieti. Un kāpēc? Tāpēc, ka vienam turas makā nauda un otrs pie

tās nav ticis. Tā taču ir skaidri nelietīga rīcība, uz ko tie plikadīdas mudina arvien platākām mutēm.

Nē, tas ir gluži labi — lai nu tagad atvēsina pārkarsušās galvas Sibīrijas sniegos. Pats dievs tādu zemi ierīkojis, kur aizvest tos, kas pie miermīlīga galda taisa nepieklājīgus tračus.

Pumpurs klausījās šais izmisuma vēstīs, un viņam sāpēja reimatisma mocītās kājas. «Laikam būs migla vai lietus,» viņš nodomāja, sēdēja, klausījās un vairs nesacīja ne vārda.

Tie tur runāja vēl un vēl. Bet Pumpurs vairs nespēja viņu satraukumam sekot, kaut gan laikam tieši viņam kā iebraucējam tas viss tika pārstāstīts. Jeb varbūt viņiem bija jāstrīdas pašiem ar savu sirdsapziņu?

Brīnodamies Pumpurs juta, cik tāla viņam tā pasaule, kas šodien sakaitēja Rīgas Latviešu biedrības varasvīru prātus. Un reizē skaidrāk nekā jebkad saprata, ka, pa tālām zemēm klaiņodams, viņš nogājis dzīves malā, un tagad viņam ir klusas bailes no tās straumes, kas viņa dzimtenē visapkārt trakoja un šalca. It kā viņš neprastu peldēt un viņu kuru kairu brīdi varētu ieraut viltīgā atvarā.

Tagad valdes vīri griezās tieši pie Pumpura:

— Jūsu jaunības ideāli tiek kājām sabradāti, Pumpura kungs! Aiziets pat tik tālu, ka uz mums rāda ar pirkstiem, kad mēs, kopā

sanākuši, dziedam mūsu pirmo censoņu skanīgo dziesmu «Ozoli vēl Baltijā». Un kas to dara? Paši latviešu cilvēki! Tā rīkojoties, jūsu Lāčplēsis nekad nevarēs piecelties no Daugavas dzelmes un latvieši nekad nevarēs sēdēt starp šejienes valdošajām kārtām pie goda galda kā līdzīgi starp līdzīgiem.

Pumpuram asinis sakāpa vaigos. Par goda galdiem šie vīri tālāk netika! Tagad viņi pie tiem grib pievilkt arī Lāčplēsi. Varbūt viņi gribēs, lai Lāčplēsis iestājas Rīgas Latviešu biedrībā?

Pumpurs juta, ka tagad reimatisms lauza arī viņa muguru. Viņam vairs nebija spēka nosēdēt. Viņš piecēlās un atvadoties sacīja neskanīgā balsī:

— Lāčplēsis pirmām kārtām domāja par tautas brīvību. Par līdzīgām tiesībām pie ēdienu pārpilna galda, pie kura sēž arī ienaidnieki, viņam nemaz neienāca prātā.

Tas laikam nepatika. Grosvalds nolika kafijas tasīti, lai pavērtu muti atbildei. Bet Pumpurs neklausījās. Viņš jau vēra āra durvis. Un atkal nodomāja, cik gan labi, ka viņš atrodas tik tālu no šiem rīdzinieku strīdiem.

Pumpurs palika Rīgā vairākas dienas. Klīda baumas, ka dažās fabrikās sākušās nekārtības. Strādnieki neesot apmierināti ar algu un darba apstākļiem.

Pumpurs nopūtās:

— Jā, algas ir mazas, strādnieki dzīvo slikti.

Vairāk nekā viņš nezināja sacīt. Viņš nepazina strādniekus, Rīgas strādniekus pavisam ne. Tāpat kā viņš nepazina tos cilvēkus, kas sakaitinājuši Latviešu biedrības vīrus un kas pirms pāris gadiem izsūtīti uz Sibīriju. Kā blāvā miglā viņš atcerējās «Dienas Lapas» redaktoru Pliekšānu.

Pliekšāns bija tas jauneklis, kas viņu Dīriķa namā uzrunāja pēc Aizupa tiesāšanas. Un Pumpurs atcerējās vēl kādu citu tikšanos ar šo pakluso ģimnāzistu. Lielām acīm šis jauneklis skatījās, kad Pumpurs stāstīja Dīriķim par savu nodomu sarakstīt «Lāčplēsi». Pumpurs bija izstāstījis par Lāčplēša nogāšanos Daugavas atvarā un laivinieku ticību, ka reiz Lāčplēsis tumšo bruņinieku nogrūdīs dzelmē vienu pašu. Tad izstīdzējušais vidusskolnieks bija pienācis un sacījis: «Bet ja nu mūsu zemnieki, kas tagad tik pacietīgi dzīvo nabadzībā, pēkšņi pieceltos? Kā jūsu Lāčplēsis no Daugavas dzelmes?»

Kad Pumpurs citā reizē iegriezās pie Dīriķiem, jaunais vidusskolnieks atgādināja iepriekšējo sarunu. Pumpurs neatcerējās, vai Pliekšāns bija rādījis kādu lapu vai arī tikai tāpat nosacījis, par zemniekiem un Lāčplēsi domādams: «Bet, kad celsies viņš, tas lāci plēsīs.»

Un tagad dzejnieks kaunējās par sevi — tas jauneklis bija aizgājis tālāk par viņu.

Bet vai katrs jauns rīts neaiziet tālāk par iepriekšējo dienu?

* * *

Piektajā maijā Pumpurs posās atpakaļ uz Dvinsku. Tai rītā viņš atkal iegāja Rīgas Latviešu biedrības bufetē. Kur gan citur lai viņš būtu gājis, lai dzirdētu jaunākos Rīgas notikumus? Un atkal tai rītā viņš dzirdēja par nekārtībām, kas it kā sākušās kādā fabrikā. Daži zināja sacīt, ka tas esot pie Juglas.

Pumpurs painteresējās tuvāk:

— Man šķiet, avīzēs nekas par tādām nekārtībām nav rakstīts. Vai varbūt es neesmu pamanījis?

Par tādu naivu valodu iespurdzās pat ķelneris:

— Avīzēs? Pumpura kungs, kur jūs dzīvojat? Vai tad par tādām lietām raksta avīzēs? Strādnieki bunti taisa! Kura avīze gan par tādiem briesmu darbiem rakstīs? Tā taču ir politika!

Pumpurs skatījās runātāja gludi saglaustajā frizūrā, kur spoži saziesto matu melnumam pakausī lauzās cauri aizdomīgs baltums. «Jā, arī šim ir tikai nelielas Ūsiņas zem iesarkanā deguna,» dzejnieks nodomāja un gluži neviļus pabraucīja savu sirmo bārdu. Viņam vairs nekā negribējās taujāt. Šis saglaustais ūsainis pārtika no apmeklētāju dzeramnaudām un smējās par cilvēkiem, kas uzdrošinājušies pasacīt, ka strādnieku dzīve ir bezgalīgs posts. Domīgi Pumpurs pastāvēja telpas vidū, ar mazliet nogurušu skatienu nesteidzīgi pavērās apkārt, tad neatvadījies atstāja bufeti.

Viņš gausā solī gāja pa ielu un pēkšņi saprata, ka ir gluži lieks šai pilsētā.

Cik labi, ka viņš šovakar jau aizbrauc!

Aizbrauc? Uz kurieni?

Uz Dvinsku!

Vai tur būs labāk?

Kas to lai zina! Bet viņš nepaliks arī Dvinskā. Pēc dažām dienām viņš jau būs tālu pasaulē.

Vai viņš tiešām kļuvis savai tautai tikai viesis? . ..

Pumpurs satika sievu un dēlēnu. Kopā viņi staigāja pa veikaliem. Tā bija vieglāk. Tad nebija jākaujas ar šīm mocošajām domām. Tad bija jāskata preces, jāpārspriež, vai tās viņiem vajadzīgas un kādas ir cenas. Ikdiena ne tikai nomāc cilvēku, tā var padarīt dienas arī vieglākas.

Ede nojauta, ka vīru pēkšņi nomākušas kādas rūpes. Bet izjautāts viņš nekā nesacīja, un Ede saprata, ka uzstāt veltīgi. Tāpēc viņa nemaz neiebilda, kad vīrs teicās pēcpusdienā apciemot kādu senu paziņu. Pumpurs paņēma līdzi arī dēlēnu. Vakarā viņš noteikti būšot stacijā. Lai Ede gaidot tur.

Draugu viņš satika, stundas aizritēja brīnum ātri, un pievakarē Pumpurs it līksmi devās kopā ar dēlēnu no Sreienbuša cauri pilsētai uz

staciju. Laika nebija daudz, bet pietiekami, lai viņi, kājām ejot, nenokavētu vilcienu.

Gaisā bija pavasaris, un drūmās domas Pumpuru vairs nemocīja. Puisēns jau bija krietni pastiepies, un viņam varēja mācīt dzīves gudrības. Tāpēc Pumpurs lāgiem pārtrauca soļot un nopietni sacīja zēnam:

— Galvenais — nekad nesaīgt. Nekad! Jo īgns prāts neveicina ne darbu, ne arī vieglāku dara dzīvi. Tātad — nekad nesaīgt.

Zēns nesacīja ne vārda. Tikai kad tēvs savu pamācību atkārtoja trešo reizi, puisēns nodomāja: «Tētis ir iereibis.» Zēns vilka tēvu aiz rokas — kaut ātrāk viņi būtu stacijā pie mātes.

Kad viņi Aleksandra un Suvorova ielas stūrī gāja garām Aleksandra parkam, dēlēns piebakstīja tēvam ar savu kalsno zēna dūrīti:

— Tēti, tēti! Kas tur notiek?

Ieskatījās arī Pumpurs. Te patiešām kaut kas notika. Aleksandra parka vārti bija cieši aizdarīti, un gar tiem snaikstījās gordovoji. Iepretim vārtiem, ielas otrā pusē, satraukts mīņājās cilvēku bars. Ļaudis gribēja tikt tuvāk parkam, gordovoji tos trenca atpakaļ.

Pašreiz laikam kaut kur tuvumā fabrikas beidza darbu, pa ielu straumēm plūda strādnieki un ziņkāri apstājās: kas noticis? Drīz iela piestrēdza cilvēku pilna.

Aiz sētas skanēja sieviešu kliedzieni. Tie nebija līksmi kliedzieni, to ikviens noprata uzreiz. Un katru reizi, kad tur aiz sētas troksnis pastiprinājās, uz vārtu pusi devās strādnieku puiši, un katru reizi viņus apturēja gordovoji.

Drīz viss skaidrs bija arī Pumpuram. Džutas fabrikas strādnieces pieprasījušas lielāku algu un labākus darba apstākļus. Par to viņas atlaistas. Bet aprēķins viņām nav izsniegts fabrikā, kas atradās pie Juglas, pēc tā bijis jā-nak uz pilsētu. Un tagad viņas sadzītas Aleksandra parkā, kur sākta naudas izmaksa.

Strādnieki bija sašutuši — vai vēl vairāk cilvēkus var nerrot, kā te tas tika darīts? Par bada grašiem izstrādina un tad vēl apsmieklam liek klīst pa pilsētu, lai tos pašus grašus saņemtu. Te tikai miets ņemams rokās un fabrikas direkcija noslānāma.

Zēns raustīja tēvu aiz rokas:

— Iesim projām, tēt! Kāpēc tu stāvi? Man bail. Iesim pie māmas!

Pumpurs nekustējās. Acu priekšā viņam pazibēju šorīt redzētais gludi nosukātais ķelnera pakausis, un viņu sa grāba briesmīgs niknums. Šīs sievas prasīja, lai viņas ne mīdītu kājām patvaļa. Vai par to uztraucās Latviešu biedrības vīri? Vai par to viņi, pie alus kausa sēdēdami, sašutuši smējās un ņirgājās?

Aiz sētas sieviešu kliedzieni kļuva skaļāki. Arvien skaidrāk tajos bija saklausāms izmisums un naids.

Sāka krēslot. Uz ielas pieauga balsu murdoņa:

— Nolādētie! Ko viņi izsmieklam sadzinuši tās kā aitu baru laidarā?

Un tad gorclovoji vairs pūli uz ielas nespēja noturēt. Kaut kas lūza, gāzās veseli sētas posmi, un strādnieki sabruka parkā. Barā saspiedušās, tur stāvēja sievietes, bet pie klajā laukā nolikta galdiņa sēdēja pasīks vīrelis ar naudu un algas sarakstiem.

Sākās neiedomājams juceklis, kliegšana, lamas, ļaužu pūlis vēlās uz vienu pusi, uz otru — kā vētras trenkts rudens lapu kamols.

No Grīziņkalna puses ieradās karaspēka grupa. Izveidojās ķēdes, kas centās izgaiņāt gan ziņkārīgos, gan strādniekus, kuri devās aizstāvēt parkā sadzītās sievietes.

Dēlēns Pumpuru bija aizvilcis gabaliņu tālāk pa Suvo-rova ielu. Viņi atradās gordovoju un zaldātu ķēdes aizmugurē, un pamazām viņus spieda arvien tālāk no Aleksandra parka vārtiem. Pumpurs zināja, ka viņiem ļoti, ļoti jāsteidzas, lai laikā nokļūtu stacijā, bet viņam nebija spēka aiziet.

Pūlis tagad vēlās no Aleksandra parka ārā. Burzma vēl pieauga, jo gordovoji, kas atradās uz ielas, nevarēja saprast, vai to pieļaut vai arī mēģināt visus iesprostot parka. Kāda stūrī kliedza:

— Laid vaļā rokas, nolādētais!

Tur kāds gordovojs spēkojās ar pusmūža sievieti.

Atskanēja vīriešu balsis:

— Sist viņus! Sist visus pēc kārtas!

Ja Pumpurs gribēja laikā nokļūt stacijā, viņam bija tūlīt jādodas projām. Ede nevarēs saprast, kas ar viņu noticis.

Nu jau gordovoji piedraudēja arī aizmugurē stāvētājiem:

— Izklīst! Izklīst! Ko glūnat? Vai gribat dabūt pa purnu?

Stāvētājus pamazām atspieda tālāk un tālāk.

Tad Aleksandra parka priekšā atskanēja pārgalvīgi saucieni. No ielas bruģa bija izlauzti akmeņi, tos pacēla desmitiem roku, vēl brīdis — un akmeņi lidoja uz gordovoju un zaldātu pusi. Viss ļaužu murskulis saviļņojās, kā viena spēka sakustināts.

Pa Suvorova ielu auļoja zirgi. Pakavi asi skaldīja dzirkstis. Jātnieki uz priekšu tomēr netika. Ļaužu pūlim nebija iespējams pašķirt ceļu, un zirgi tika apturēti tik strauji, ka tie krākdami saslējās pakaļkājās. Pretim stiepās gan draudīgi, gan izbailēs saslietas dūres.

Vakara krēsla cilvēku sejas tina vieglā dūmakā. Pumpuram kā uguns versme izlija cauri visiem locekļiem. Jo vienu brīdi likās, ka tur ļaužu biezumā rokas pacēlis arī kāds kaut kur redzēts vīrs. Gadu nastas un sūras dzīves saliekts vīrs, vairākas dienas neskūtu vaigu. Vai tas nebija tas tālais sūdzības rakstītājs viņā vakarā Daugavas krastā?

Varbūt. Bet varbūt viņam tikai tā likās. Burzma pieauga, svešā vīra seja pazuda pacelto roku biezumā.

Skanēja saniknoti kliedzieni, arī šais rokās parādījās akmeņi. Stāvēja spēks pret spēku.

Un tad Pumpurs svešo paziņu jau bija aizmirsis. Ar dīvainu spēku viņam ausīs ieskanējās paša rakstītās rindas — Lāčplēša sastapšanās apburtajā salā ar trejgalvi jodu, kurš sēdēja tādā pašā mežonīgā zirgā kā šie žandarmi:

Tilta galā nākot, zirgs tam stājās,
Sprauslāja un negribēja iet.
Jātnieks dusmīgs zirgu apsaukt sāka:
«Ko tu bīsties, ienaidnieka nav;
Būtu gan tur tālā Ziemeļjūrā Varons Lāčplēs's manim pretinieks,
Bet tas jauns un nav tik tālu ticis,
Ka viņš šeitan atnākt varētu.»
Lāčplēs's sauca pretim tam no tilta:
«Velti, ķauli, tu tā domāji,
Esmu gan jau ticis es tik tālu Un patlaban tevi sagaidu.»

Vai Lāčplēsis patiešām nebija piecēlies no Daugavas dzelmes, lai turpinātu mūžu cīņu? Ne vairs pusnakti Dau gavas kraujā, bet maija mijkrēslī Rīgas ielās? Vai vīri, paceldami sastrādātajās rokās bruģa akmeņus, nevarēja trejgalvim jodam sacīt tāpat kā Lāčplēsis savam pretiniekam:

Esmu gan jau ticis es tik tālu Un patlaban tevi sagaidu.

Viņi jau bija Suvorova ielā labā gabalā, kad tālu aizmugurē atskanēja šāvieni. Vienreiz, otrreiz. Sausi sprakstoši, stindzinoši baigi. Tad novakares vējš atnesa kliedzienus. Mežonīgus, sirdi saplosošus kliedzienus. Aleksandra un Suvorova ielu krustojumā bruģi krāsoja asinis.

Pumpurs atkal apstājās savā steigā. Viņš domāja par tiem, kas tur saļima, ložu caururbti; viņš domāja par sevi. Vai dzejnieku radītie tēli reizēm nebija drosmīgāki par pašiem šo tēlu radītājiem?

Kad Pumpurs ar zēnu sasniedza staciju, Ede ar saiņiem rokās nāca pretim. Viņa dodoties atpakaļ uz viesnīcu, jo virs, acīm redzot, palicis Sreienbušā pie brandavīna pudeles.

Pumpurs neatbildēja. Viņš neatrada vārdus ne pret sievas dusmām, ne tai drausmai, kas šovakar notika pie Aleksandra parka vārtiem.

Kad sieva tomēr stāvēja un gaidīja, viņš sacīja kā nepielūdzamas tiesas priekšā:

— Es tikko redzēju savu jaunību, un mani sagrāba briesmīgas bailes, Ede!

— Tur šāva uz cilvēkiem, māt, — dēlēns sacīja satraukts.

Tad Ede saprata, ka viņas valoda bijusi netaisna.

Viņi steidzās un vilcienā iekāpa brīdī, kad tas jau sakustējās tālajam ceļam.

Aiz logiem pagaisa Rīgas nomales māju pelēkā krēslā tītie apveidi, kad Ede paskatījās vīrā. Gluži izbijusies viņa pamanīja, cik Andrejs ir vecs. Nosirmojušiem, piesviedrē-tiem matiem un bārdu, acis iekritušas vaigu kaulos, vecīgi drebošu galvu — tāds viņš tur sēdēja, nerunīgs un kluss.

Nez kāpēc Edei ienāca prātā Andreja mātes vārdi Dvin-skas kapsētā, kad vecajās priedēs ķērca kovārņi. Ede pievilka ciešāk sev klāt dēlēnu un aizgrieza seju pret logu, lai slēptu no pasaules savas acis.

* # *

Septembra pirmajā pusē Jelgavā, Kurzemes muzeja zālē, Latviešu literāriskā biedrība svinēja savas darbības septiņdesmit piekto gadadienu.

Muzeja paprāvā telpa sanāca mācītāju un baronu pilna, klusu svētku smaidu vaigā sēdēja arī apsveicēji no latviešu biedrībām un laikrakstu redakcijām.

Biedrības prezidents Sakranovičs pēc dzimuma bija latvietis, bet ar vācisku akurātību tieši pulksten vienos piecēlās no sava krēsla un ar kaulainu pirkstu pieklauvēja pie svinīgās sanāksmes goda galda. Pagaidījis lidz apklust valodas un vecīgākie draudzes gani uz brīdi pierimst vecuma nevarībā sēkt, Sakranovičs pasludināja sanāksmi par atklātu.

Svētku runu teica pats prezidents. Bez steigas, bet jauki skanīgā balsī viņš pastāstīja biedrības vēsturi, minēja tās centīgākos darboņus un padarītos darbus. Tā bija labi izplānota runa, kurā netika aizmirsti nopelni, bet kurai bija sveša arī sajūsmas kaislība.

Sakranoviča runā teikums līdzeni virknējās aiz teikuma, nevienam tajā īsti negribējās klausīties, bet sēdēt pieklājās klusi un cienīgi, tāpēc pār svinīgās sanāksmes dalībnieku galvām staigāja uzmācīga miega un rāmu pārdomu noskaņas. Zāle bija stipri sakurināta, jo sirmākie draudzes gani nebija kopā saucami telpās, kurās jau iespiedies rudens drēgnums. Mierīgi sēdot, kļuva karsti, resnākajiem mācītājiem aiz klausīšanās piepūles uz blaug-znainajiem pakaušiem parādījās sviedru lāses. Bet tie bija izturīgi vīri — šie resnie draudzes gani, un ne tik vien grūtumu tie uz saviem kamiešiem uzņēmušies, domādami par apkārtējās kalpu tautiņas labklāšanos.

Sakranovičs runā, un ikvienam laika gana aizklīst pārdomās, kur vien tīkas. Nav slikti reizēm tā pasēdēt pēc liela, paveikta darba giūtībām, pasēdēt bez liekas ausī-šanās, ka var sākies strīdi un ķīviņi.

Apsveicēju vidū ar pateicības vārdiem aprakstītu pa-31(1

pīra lapu kabatā sēž «Latviešu Avīžu» redaklois Vois maņu Jānis. Viņam ir jūsmu pilna sirds, un ne velti t.ml.i viņu pazīst kā dzejnieku Pavasaru Jāni. Šis jaunais ci 1 vāks laikam ir vienīgais, kas uzmanīgi klausās Sakiniio vica gludajos vārdos. Veismaņu Jānis priecājas, cik

daudz ši vāciskā Latviešu literāriskā biedrība viņa tautiešu laba darījusi. Te taču bija veikts neviena nealgots pašaizliedzīgs mīlestības darbs, un arī viņš, Pavasaru Jānis, nav šī darba labā žēlojis savus spēkus. Viņš ar savu avīzi ir kalpojis latviešu un vācu kopīgās draudzības nostiprināšanai. Ja gan, par to viņam bijis jēklausās ne mazums rūgtu vārdu. Bet vai tagad nav kļuvis par vispārīgu modi uzbrukt tiem cilvēkiem, kas dzīvē ir ar vismiermīlīgākajiem nolūkiem? It kā visas ķildas un nemiers aizsāktos taisni no viņu rāmās dabas! Šodien ir patīkami paklausīties, cik daudz var padarīt, cilvēki, ja tie iet droši savu ceļu un neklausās, ko kašķīgi nedraugi kā palaidņa puikas ķengājas ...

Veismaņu Jānis sarosās savā krēslā, paslien galvu augstāk, lai nevienam nebūtu šaubas, ka viņš uzmanīgi klausās runātāja vārdos.

Svētku runa pamazām laikam tomēr tuvojas galam. Tagad prezidents it kā vienkopus saņem domas par biedrības attieksmēm ar latviešiem un par biedrības nozīmi:

— Pēc tiem daudziem gadu desmitiem, kad šejienes vācieši gādāja par latviešu garīgajām vajadzībām, par darbības centru izraudzīdamies Latviešu draugu biedrību, tagad pienācis laiks, kad latviešu tautas tālākā garīgā attīstība sāk atplaukt pašas spēkiem un arvien vairāk par valdošo sāk kļūt patstāvīga, īstena latviska literatūra.

Veismaņu Jānis sēž, visas domas ir jau izdomātas, viņa augsti saslietā galva pamazām slīgst zemāk.

Biedrības apsveicējiem ieradītajos krēslos sēž arī «Mājās Viesa» un «Mājas Viesa Mēnešraksta» redaktors Pēteris Zālīte. Viņam šai brīdī snaudiens nenāk. Viņam šķiet, ka prezidenta Sakranoviča tikko sacītajos vārdos īstas patiesības gan nav. Viņš pats — Pēteris Zālīte jau sen savos solīdajos laikrakstos drukā it jaukus latviešu rakstniecības gabalus. Ja taisnība Sakranovičam, tad kādēļ gan viņš — Pēteris Zālīte maksā tos nelabi augstos honorārus Blaumanim, Porukam, Aspazijai? Taču gan tāpēc, ka tauta šo rakstnieku darbus iemīlējusi, un nabaga

izdevējam tāpēc vien jāšķiež nauda pāri mēram, ka šādus labāku gabalu sacerētājus pievilina sev citu avīžu īpašnieki. Baznīcas spredikļu gabalus šinīs laikos pat vecas māmiņas vairs labprāt nelasa. Ne jau velti katrs pienapuika vāciskās «Latviešu Avīzes» tagad sauc par Migas Lavīzi. Nē, lai to Sakranovičs nestāsta — latviešu avīžnieki jau sen vācu rakstītājiem visas pogas izgriezuši.

Pēteris Zālīte pat pasmaida, to iedomājot. Jā, Sakranovičs šai ziņā savā runā nav patiess. Bet garām arī tie laiki, kad latviešiem katra neapdomāta vācu izteiciena dēļ klājās celties kājās un kašķēties. Lai Sakranovičs runā, kas viņam patīk.

Prezidents tomēr vēl savu runu nav beidzis.

•— Blakus agrākajam centram tagad radies Rīgas Latviešu

biedrībā jauns centrs. Bet ar to vēl nebūt nav zaudējusi nozīmi arī Latviešu literāriskā biedrība, kas savulaik atraisīja latviešu spēkus un darījusi mums iespējamu, ka tagad ir latviešu tauta, kas pati sevi apzinās un var tālāk attīstīties.

Kurzemes muzeja zālē sēž arī Rīgas Latviešu biedrības priekšnieks Fridrihs Grosvalds. Viņš ir solīds kungs nevainojamā uzvalkā. Arī Fridrihs Grosvalds ieradies sveikt šīsdienas gaviļnieci. Fridrihs Grosvalds zina, kas ir kultūra, tāpēc neviens nepateiks, vai viņu garlaiko šīs dienas notikumi un viņš domā savu domu vai klausās Sakra-noviča vienmuļajos vārdos.

Fridriham Grosvaldam ir pavisam jautrs prāts, kaut arī ne uz īsāko bridi viņa sejā nepavīd smaids. Tās ir vārgas muļķības, ko tur tagad runā Sakranovičs. It kā šai vāciskajai biedrībai vēl pienāktos gods par to, kas tagad notiek latviešu tautas dzīvē! Bet plēsties ar šo biedrību nav ne mazākās jēgas. Briesmas, īstās briesmas ir kaut kur tālāk. Un tās ir kopīgas briesmas latviešu labākajai daļai un vācu mācītājiem un baroniem. Tikai gadsimtu naids dažam labam te vēl aizmiglo acis.

Ka pasaule pilna dīvainu joku, tas Grosvaldam ir pavisam skaidrs. Vai tad nebija tā, ka apmēram pirms divdesmit gadiem šai pašā zālē no šīs vāciskās Latviešu lite-rāriskās draugu biedrības tika izslēgti Krišjānis Kalniņš, Bernhards Dīriķis... Tik karsti prāti reizēm abām pusēm bija toreiz! Var gan domāt, ka tas bija komisks skats, kad cienījami vīri šeit darīja bērnišķīgas muļķības.

Prezidents runu beidz. Atskan pieklājīgi aplausi.

Un tad nāk apsveicēji. To rinda ir gara, un latvieši savos krēslos kļūst nemierīgi — kaut nu izietu pa godaml Tik svinīgā brīdī viss var atgadīties — vārdi samežģīties, pēkšņi papīra lapa ar runu var pazust... Vai nu nav piedzīvots! ... Bet sabiedrība taču te smalkāka par smalku!

Jā, nu pie vārda tiek arī latvieši! Fridrihs Grosvalds līdz runātāju pultij iet bez steigas un, pirms sāk savu teicamo, mierīgām acīm paraugās zālē. Fridrihs Grosvalds pārstāv visu latviešu tautu, tāpēc viņš runā pārliecinoši un lielas atbildības apziņā:

— Augsti cienītā Latviešu literāriskā biedrība! Šodien, kur tu atpakaļ skaties uz laimīgi palaistiem, darbības pilniem septiņdesmit pieciem gadiem, arī man ir gods Rīgas Latviešu biedrības vārdā un uzdevumā tevi sirsnīgi sveicināt tavā goda dienā.

Tevi var slavēt kā vienu no pirmajiem celmu lauzējiem, arājiem latviešu garīgajā druvā. Bet tu turklāt esi tas arājs, kas savā garajā mūžā visvairāk mantas no latviešu garīgās dzīves neapnicis sakrājis savos apcirkņos un tā bagātīgi veicinājis latviešu gara attīstību. Tādēļ tevim šai svētsvinīgā brīdī izsaku daudzreiz paldies par šiem taviem pūliņiem un darbiem latviešu tautai par labu!

Grosvalds ir beidzis. Vēl brīdi viņš mīņājas, līdz dodas atpakaļ uz savu krēslu. Varbūt viņam tik tā licies, bet šķiet, ka pusaklais biedrības goda prezidents Bīlenšteins pamāja piekrītoši ar galvu. Patiesi, latviešiem ne reizi vien pietrūkusi takta sajūta, kad viņi ar šo godājamo zinātņu vīru plēsās pa laikrakstiem.

Paveicis lielo darbu, Grosvalds smagi apsēžas krēslā.

Tagad runā Jelgavas Latviešu biedrības priekšnieks Jānis Čakste. Viņam, jelgavniekam, šodien prieks jo lielāks, jo Latviešu literāriskā biedrība tieši šo pilsētiņu Lielupes krastos izraudzījusi par savu mitekli. Arī Jānis Čakste un kopā ar viņu latviešu tautas dēli un meitas esot priecīgi sveicināt savus draugus lielajā goda dienā.

Ar filozofijas sarežģītajiem ceļiem izlīkumota ir Pētera Zālītes runa. Bet tik daudz var saprast arī no viņa, ka viņš pacilāti sveicina «Mājas Viesa», «Mājas Viesa Mēnešraksta» un «Dienas Lapas» redakciju un šo laikrakstu lasītāju saimes vārdā šodienas mīļo gavilnieci.

Kad Grosvalds, Čakste, Zālīte un Veismaņu Jānis sēž atkal krēslos, viņi draudzīgi uzsmaida cits citam: nē, šī patiesi ir jauka diena. Viņi ir izpildījuši savu tautisko pienākumu. Viņi nav ne glaimojuši, ne zemojušies. Un vai nav prieks vērot, ka ari vācieši pa šiem gadiem mācījušies novērtēt latviešu spēku? Neviens nebija pat uzacis saraucis, dzirdēdams, ka šodien Kurzemes muzeja zālē latviešu pārstāvji savus apsveikumus izsacīja latviešu mēlē.

Stingām acīm zālē vērdamies, runā gadu gaitā pavisam nosirmojušais Bīlenšteins. Viņa balss skan nepatīkamā diskantā. Toties tie ir prāta vārdi, ko viņš saka:

— Mēs no savas puses darīsim visu, lai pastāvētu vajadzīgais zemes un mājas miers starp latviešiem un latviešu draugiem. Latviešiem tagad pamazām sāk ataust atziņa, ka viņu tautiskiem centieniem draud briesmas, kas ir lielākas par iedomāto vācu pretestību.

Grosvalds aristokrātiski pamāj ar galvu — tāpat kā viriš šķita pirmīt Bīlenšteinu to darām, kaut. arī Grosvalds it labi zina, ka Bīlenšteins ar savām pusaklajām acīm Rīgas Latviešu biedrības priekšnieku nemaz nevar saskatīt. Tas nekas — dzija patiesība ir Latviešu draugu biedrības goda prezidenta vārdos, un par to Grosvalds nevar būt vienaldzīgs. Pietiek tikai atcerēties šā pavasara trakos notikumus Rīgas ielās, lai pat bērns saprastu, cik gaiši redz šis virs ar pusaklajām acīm pie goda prezidija galda ...

* * *

Tas notika 1899. gadā. Tai gadā, kad maija mēnesi Ri-gas strādnieku sastrādātās rokas lauza akmeņus no bruģa, lai pieteiktu tiesības uz cilvēcisku dzīvi.

27. APSTĀŠANĀS

«Kā jau iz Odesas ziņoju, ceļoju kroņa uzdevumā uz angļu tvaikoņa «City of Bombay» uz Vladivostoku, apkārt Indijai. Ceļā jau atrodamies 18 dienas. Rītā tvaikonis piestāsies Kolombas pilsētā uz Ceilonas salas, kur tas paliks 24 stundas dē] ogļu, ūdens un citu vajadzību iegādāšanas.

Līdz Kolombai būsim pārbraukuši sešas jūras un visu zemes ziemeļa puslodi līdz ekvatoram pa šādām jūrām no Odesas: Melno jūru, Marmora jūru, Vidusjūru, Sarkano jūru un Indijas jūru ...»

Tā sausiem vārdiem Pumpurs rakstīja «Mājas Viesa Mēnešrakstam» par vienu no saviem garākajiem ceļojumiem. Puspasaulei apkārt viņš veda karaspēka mantas no Odesas uz Vladivostoku.

Visu 1900. gadu laikraksti lasītājiem stāstīja par notikumiem Ķīnā.

Krievija, vienojusies ar Ķīnu, cauri Mandžūrijai būvēja dzelzceļu uz Portarturu Klusā okeāna piekrastē. Būvēja par saviem līdzekļiem, jo Krievijai bija nepieciešama laba osta — Vladivostoka aizsala četrus piecus mēnešus gadā.

Bet tagad, pirms vēl dzelzceļš bija galā, ķīnieši uzbruka dzelzceļa līnijai, uzbruka arī kuģiem, kas brauca pa Amūru uz Vladivostoku. Tālās Amūras un Usūrijas novadus Ķīna centās nogriezt no pārējās Krievijas. Šiem novadiem vajadzēja palīgspēkus, vajadzēja karaspēkam mantas, un krievu kuģi gāja apkārt Indijai uz Vladivostoku. Nepietika savu kuģu, tie tika īrēti no citām valstīm.

Un tā 16. oktobrī angļu tvaikonis «City of Bombay» tuvojās Ceilonai.

Kuģis atradās Austrumā Tai pusē zemes virsū, par kuru Pumpurs daudzas reizes bija domājis. Te taču, ja ticēt senatnes aprakstītājiem, pirms neminamiem laikiem dzīvojušas baltu un slāvu tautas un bijušas laimīgas.

Vēl pirms pāris gadiem, kad viņš ar karaspēka mantām nonāca Kaukāzā, viņam bija šķitis, ka turpat, turpat aiz kalniem ir brīnumainā teiksmu zeme. Toreiz viņš rakstīja:

«Austrums — no pat bērnu dienām man šī vārda skaņa izklausījusies kā prieks, kā svētums, pēc kura jāilgojas visu mūžu.

Tā tas bij bērnu dienās, kur teikas, pasakas, tautas dziesmas un paša fantāzija palīdzēja iedomāties un izpušķot Austrumu kā gaismas dievu, bet Rietumu kā gaismas pretinieku. Taču arī pieaugušam jauneklim un tagad jau sirmojošam vīram man palikušas tās pašas jūtas pret Austrumu kā cilvēku tautu šūpuli, no kurienes tautas nākušas nevainīgas, brālīgas un brīvas; bet Rietumā

palikušas plēsīgas, viena otrai uzbrukdamas, viena otru nospiezdamas līdz neģēlīgai verdzībai.»

Un tagad Pumpurs stāv uz «City of Bombay» klāja un raugās, vai pamalē nav saskatāmi Ceilonas krasti. Uz kuģa ir vairāk nekā divi tūkstoši krievu kareivju, uz kuģa ir daudz karaspēka mantu, bet dzejnieks grib aizmirst šo pelēko ikdienu, viņš grib saskatīt, brīnumaino teiksmu zemi. Jo tepat netālu vajag būt ari Indijas krastiem un latviešu tālajai dzimtenei. Uz kuģa augu dienu nenorimst karavīru čala, bet dzejnieks tai cauri grib saklausīt kādu tālu sapni.

Karsts. Nežēlīgi karsts. Pumpurs raksta par savu ceļojumu, un sviedri viņam līst aumaļām. Domas šai karstumā darbojas kūtri, roka sāk drebēt. Un Pumpurs pirmo reizi nodomā, ka spēki viņam laikam pārlieku ātri iet mazumā.

Domas par Austrumu atkāpjas. Viņš nedrīkst kļūt vecs pirms laika! Nē, nē! Vēl daži gadi viņam tā jābraukā pa pasauli, tad viņš armijā būs nokalpojis 25 gadus un viņam pienāksies paaugstināta pensija. Tad viņš varēs pastrādāt dažu labu literāru darbu, kas viņam padomā. Romāns tomēr ir jānobeidz. Atmiņas par savu dzīvi jāuzraksta līdz galam. Arī «Lāčplēsis» vēl pārskatāms, valodu jaunajiem laikiem piemērojot, un jāatjauno vārdi un rindas, ko neieredzējis cenzora sarkanais zīmulis. Sie ceļojuma apraksti lai ir pieteikums tautiešiem, ka Andrejs Pumpurs atkal atgriežas literatūrā.

Kad kuģis piestāj Kolombā, Pumpurs savas īsās piezīmes aizsūta uz dzimteni — lai «Mājas Viesa Mēnešraksta» lasītāji uzzina, kādus tālus ceļus aizbraucis Andrejs Pumpurs.

Lasītājiem viņš pasola turpmāk rakstīt vairāk un sīkāk. «Un dzejiskāk,» viņš nodomā, «jo esmu ne vien karaspēka mantu pārvadātājs, bet arī dzejnieks.»

Citudien Pumpurs mēģina rakstīt, kā solījis. Bet laikam karstums šeit, Austrumā, tomēr ir par lielu. Uz papīra atkal nāk vienīgi sausi, skopi vārdi, bez sajūsmas, it kā viņš rakstītu par tirgus cenām vai arī sareģistrētu vedamās mantas. Dzīvību viņa teikumi neiegūst, vārdi klab, klab rindas, un dzejnieks saplēš uzrakstīto. Daba ir skaistuma pilna, bet tā pati Kolombas osta — apkvēpusi, ar izsalkušiem strādniekiem krastā. Jūsmot tikai par dabu un ncre-

dzēt cilvēku dzīvi — viņam, jau pavecam vīram, tā kā kauns.

Dzejas putni aizspurguši, angļu tvaikoņa šaurā kajītē neciešamā karstumā sēž. apsirmojis vīrs, uzcītīgs intendan-tūras ierēdnis, kam modrām acīm jāskatās, lai nenoklīstu vedamās preces un līdz ar tām nepazustu tik ļoti vajadzīgā pensija.

Brauciens turpinās. Pumpurs neraksta ne rindu. Nav pasaulē tā Austruma, par kuru viņš sapņojis kopš bērnu dienām. Un tā kā neērti atcerēties, ka šeit viņš iedomājis tautu laimes šūpuli. Kuģis vienaldzīgi šķeļ ūdeņu bezgalību. Priekšā tāls ceļš līdz Vladivostokai un vēl garāks

līdz mājām, kur Ede klausās, kā, stacijā pienākdami, elš vilcieni.

* * *

No tālā ceļa viņš tik vien pārveda mājās kā divas japāņu urnas. Tās sievai nododams, viņš skaidroja tāpat, kā viņam bija skaidrojis urnu pārdevējs:

— Tai vienā sievas pelni, tai otrā — vīra asaras.

Edei nepatika šīs urnas, kaut arī tās izveidojušas īsta austrumu meistara rokas. Viņa atteica vīram:

— Varbūt ir otrādi: tai vienā vīra pelni, bet otrā — sievas asaras?

Negaidīti saruna ieguva it kā īpašu nozīmi, un viņi baidījās to turpināt. Ede noglabāja urnas, kur neviens tās neredz, un viņi nerunāja vairs par tām.

* * *

Nākošajā gadā ceļi no jauna Pumpuru aizveda uz Tālajiem Austrumiem. Viņš bija Mandžūrijā, Austrumsibī-rijā — tuvu cīņu vietām. Gāja mēneši, bet Ede no vīra nesaņēma ne rindu. Pagāja pusgads, un viņa jau domāja, ka ar vīru noticis kas ļauns. Ede gāja uz intendantūru, taujāja. «Kaut kas ļauns?» viņai atjautāja. «Nē, mēs par to neko nezinām.»

Pumpurs pārbrauca rudenī. Laiks bija lietains, un viņš atkal mocījās ar reimatismu. Šoreiz tik nikni kā nekad agrāk.

Sāpošās kājas segās tīstīdams, Pumpurs sacīja sievai:

— Tur, Austrumsibīrijā, dažu labu nakti man vajadzēja pārgulēt no akmeņiem sakrautās būdās, kur ledains vējš

cauri svilpo. Bet es tad tikko biju iebraucis no siltiem dienvidiem. Un tagad atkal Latvijā šis lietus un mitrais gaiss! Man jau likās, ka tas viss nebeigsies labi.

Sāpes pieņēmās, nākošais mantu sūtījums aizbrauca bez viņa. Pumpurs gulēja kara hospitāli, viņa vilciens bija apstājies.

Kā tad tā? Vajadzēja izveseļoties, vajadzēja nokalpot to īso laiku lidz pilniem divdesmit pieciem gadiem.

Slimnīcā viņš saņēma kādu vēstuli. Rakstītājs bija Ansis Gulbis — tas pats jauneklis, kas Dvinskā strādāja kādā grāmatu veikalā un viesojās pie Pumpuriem. Nesen viņš aizbraucis uz Pēterburgu. Nu viņš rakstīja no turienes, ka esot nodomājis izdot latviešu grāmatas un būtu priecīgs, ja Pumpurs sakopotu savus rakstus un ļautu viņam izdot.

Pumpuru šī vēstule aizkustināja. Jau agrāk viņam daži izdevēji bija par līdzīgu lietu rakstījuši, bet viņš tiem netika pat atbildējis, jo kad gan lai viņš sameklētu savus pa visiem laikrakstiem izkliedētos darbus!

Tagad Pumpuram likās, ka ir pēdējais laiks piespiesties un savus rakstus sakārtot. Tie būtu reizē pārskats par dzīvē padarīto.

Bet varbūt viņš no šī norēķina tīšu prātu bija slepeni izvairījies?

Cik ilgi varēja tā izvairīties? Tagad viņa vilciens bija apturējis

skrējienu garākā pietura. Tagad bija laiks. Jo, kad viņš prasīja ārstiem, cik ilgi viņam tā būs jānīkst, tie pašūpoja galvu un atteica nenoteikti: «Kādu laiciņu būs jāpaguļ. Tik ātri jums vagona kupeju neredzēt.» Ārstiem sevišķi nepatika tas, ka viņu slimnieks sūdzējās arī par iekšķīgam sāpēm, kas it kā pieņemoties. Vai tad tās ari būtu no reimatisma?

Jā, šai pieturā viņam būs jāpaliek dažu labu mēnesi. Tādēļ pēc dažām dienām viņš rakstīja uz Pēterburgu:

«Dvinskā 18-ta oktobri 1901.

Mans daudz cienīts Gulbja kungs!

No Ķīnas atbraucis, es Dvinskā pie rudens laika pārmaiņas tik stipri saslimu ar aso reimatismu, ka tagad guļu kara hospitālī un ārstējos ar siltām vannām.

Tā kā mani pirmie pensiju gadi beidzas nākošā pavasarī un ir cerības slimības dēļ dabūt palielinātu pensiju, lad laikam nākošā gadā es izstāšos no kroņa dienesta, nometīšos varbūt Rīgas tuvumā uz dzīvi un līdz vēlākām mūža dienām nodarbošos ar literatūru, tad labprāt savienotos ar kādu kompanjonu jeb arī patstāvīgu izdevēju, kuram savus sacerējumus, drukātus un vēl nedrukātus, pret zināmu honorāru nodotu priekš jauniem izdevumiem.

Jūsu priekšlikumu es labprāt pieņemu.

Vēl piezīmēju, ka mani paši pirmajie darbi atrodas izkaisīti pa visiem agrākiem «Baltijas Vēstneša» numuriem, sākot no paša iesākuma — 1869. gada. Izdodot visas manas dziesmiņas, jāievēro, ka priekš trīsdesmit gadiem mūsu literatūras valoda maz bija attīstījusies, tādēļ tur valodas ziņā vairākas vietas jāizlabo, to, zināms, tik es pats vislabāki izdarītu.

Visā cienībā Jūsu A. Pumpurs.»

Slimība ieilga, kļuva smagāka, un būtu pavisam grūti to paciest, ja domas nekavētos pie izdodamajiem rakstiem. Viņam taču mūžā paveiktais jūredz vienkopus! Un — viņam ļoti vajadzēja naudu. Tie trīssimt rubļi, kas agrākos laikos atlicināti, jau sen izkusuši — vajadzēja zālēm, vajadzēja Edei un bērniem.

Rakstus savākt un sakārtot uzņēmās Juris Kalniņš, tas pats Vietalvas Kalniņš, kuru mācītāji vajāja tais gados, kad arī Pumpuru sauca tiesas priekšā. Tagad viņš strādāja Rīgā.

Visu vajadzēja pārlasīt, palabot, bet Pumpurs juta, ka viņam trūkst spēka. To nu lai dara Kalniņš, viņš pats paskatīsies vēlāk.

Tagad Pumpurs gribēja tikt ārstēties uz Kaukāzu. Bet pagāja februāris, pienāca marts, un viņš gulēja tai pašā kara hospitālī. Gulbis rakstīja viņam par Ķemeru ūdeņu dziedniecisko spēku. Ak, arī tas taču maksāja naudu! Un viņš atbildēja Gulbim:

«Ķemeru avotu dziedināšanas spēja ir gan man zināma, tikai tur nepielaiž neviena kroņa ierēdņa ārstēties uz kroņa rēķina; turpretim

Pjatigorskā tiek sniegta visa ārstēšanās uz kroņa rēķina.»

Jā, naudas viņam nebija. Maijā Ede rakstīja Gulbim, lai izmaksājot kādus rubļus uz izdodamo rakstu rēķina.

Apstāšanās dzelzceļa piestātnē bija ieilgusi, un neviens nevarēja pateikt, kad vilciens uzsāks gaitu tālākam ceļam.

28. SARUNAS

1902. gada vasara tuvojas vidum. Daugavas krastos vīri slej žepurus āboliņa kaudzēm, pa Rumbas upīti, grunduļus tvarstīdami, bradā puikas, Piebalgā gani, vakaros govju mājā dzīšanu gaidīdami, sasaucas skanīgām balsīm.

Kalna Kaibēnos kāda pusmūža sieva, vērdamās pret vakariem, laikiem apstājas savās dienas gaitās.

Kādā dienā viņa saka vīram:

— Kad tu, Matīs, brauksi uz Rīgu, lai runātu tai vakarā Latviešu biedrībā, es braukšu tev līdz.

Matīsu nepārsteidz šie vārdi:

— Es jau pats gribēju ar tevi runāt, Līz, un uz Rīgu līdzi aicināt.

Rīgā šaurā, piesmakušā slimnīcas istabā sirgst Andrejs Pumpurs. Velti viņš mēģinājis izārstēt savas kaites Ķe-meru sēravotos, no tiem viņam kļuvis tikai sliktāk, velti viņš cerējis, ka būs iespējams aizbraukt uz karstajiem avotiem Kaukāzā. Tādam tālam ceļam trūkst naudas, tukšas bijušas cerības uz valsts atbalstu. Cara zemes robežas ir plašas, un katru dienu sirgst kāds intendantūras ierēdnis.

Asas kaulu sāpes pieņemas, un vismazāk līdzējuši tieši ārstu padomi un zāles.

Bet tagad tā ir aizvadīta pagātne. Tagad viņš atrodas Rīgas pilsētas slimnīcā un zina, ka tikai viens ceļš viņam vēl noejams.

Viņš sēd šaurā gultā un var kārtu kārtām pārstaigāt savu vakardienu. Nu jau gandrīz gadu viņš tā sēd, jo sāpes gulēt viņam neļauj. Aizvadītajai dzīvei vēl tikai punkts pieliekams. Ne pasaules priekšā, bet sev pašam, savai sirdsapziņai.

To izdarīt nav viegli. Jo cilvēkam allaž dzīvē dienu ir vairāk nekā paveiktu darbu. Un pienāk brīdis, kad jādomā, kur pazuduši dienu simti un vai palss tukšums nav

vienīgais, kas palicis pāri, mūžīgās krēslas stundai pienākot.

Andrejam Pumpuram tagad laika daudz. Viņam vairs nav jāklausa mērnieks Beķeris, nav arī jāsalst Mandžū-rijas stepēs akmeņu būdā. Viņš var mierīgi sēdēt un atpūsties.

Atbrauc no Dvinskas sieva. Ede pasēd uz gultas malas, pastāsta par mājām, par bērniem, bet ilgi kavēties viņai nav vaļas. Mājās viņu gaida bērni, nauda sadilst kā Daugavas ledi marta saulē, un Ede ar melnām izbailēm domē par rītdienu.

Pumpurs sēd savā gultā un nezina pats, kas ir smagāks — vai gluži neizturamās sāpes, kas atņēmušas dzīvību viņa rokai un gaismu acij, vai arī gruzdošās, urdošās domas.

Ir jūnija otrā puse, saule kāpj arvien augstāk, pie istabiņas loga mušas sīc ar katru dienu niknāk. Dzejniekam grūti nosēdēt, bet, kolīdz

viņš noslīgst gultā slīpāk, pagadās apkopējs un skarbā, čerkstošā balsī atgādina:

— Jāsēd tā, kā to noteicis ārsts. Un ir nemēģini gulēt! Es gan pamanīšu, ka tu neievēro noteikto kārtību.

Durvis aizcērtas, un īgnais večuks ir projām. Nedrīkst cilvēkam tīšu prātu padarīt darbu grūtu, un Pumpurs sēd, kā nosacīts priekšrakstos. Sēd dienu, sēd nakti, sēd nedēļas, mēnešus.

Reizēm pie viņa atnāk arī paziņas, draugi.

Jā, kādā dienā cilvēki pēkšņi pamanījuši, ka dzejnieks Pumpurs vairs necelsies. Un ka viņam nav naudas. Sakustas paziņu loks — kaut kas jādara, kaut arī neviens netic, ka tāpēc sveces liesma neizdzēsīs tumsā. Paziņas un draugi rīkos Pumpura vakaru. Atlikums par labu novārgušajam sirdzējam.

Lai!

Pumpurs sēd, un viņam tas viss ir vienaldzīgs. Tikai viena urdoša doma nedod un nedod mieru, jo kādu rītu viņš ir pamodies, izbaiļu sviedros nosvīdis. Pusmiegā viņš atcerējies seno sapni Odesas kazarmās. Atkal ar briesmīgu spēku nostājas viņa priekšā trūkums un nevarīga neziņa par nākotni. Viņam jāiet kapā, un naudas viņam nav. Ir tikai rublis un divdesmit kapeikas. Tas viss. Nāvei un nākotnei. Un atkal atgriežas tālā doma, kas bija uz

laiku pagaisusi, viņam virsnieka gaitas staigājot, — vai visa viņa dzīve nebija tāda — par rubli un divdesmit kapeikām?

Viņam vajag dzirdēt atbildi, bet. nav kam jautāt. Viņš ii viens. Slimnīcā nav neviena, kam būtu zināma viņa dzīve un kas varētu atbildēt.

Tad kādā rītā pie slimnieka atnāk visa viņa pagātne. Tur ir senais draugs Matīss. Tur ir Elīze Rātmindere, ai, nē, Līze Kaudzīte, kas nezin kāpēc šais dienās ieradusies Rīgā no tik bezgala tālās Piebalgas, tur ir Ede — atbraukusi no Dvinskas.

Par šo apciemojumu, patiesību sakot, nav jābrīnās. Vakar Rīgas Latviešu biedrībā noticis Pumpura vakars, un šodien šie cilvēki atnākuši par to pastāstīt.

Un tomēr. . . Kad ienāk tie trīs, Pumpurs ir pavisam satraukts. Vai tagad viņam nav jādod rēķini par savu dzīvi ne tikai sev, bet ari kādam citam? . .. Tāpēc, kad tie trīs ir istabā, sarunas rit gausi un grūti.

Ede, apsēdusies uz gultas malas, apsprauda segu ap slimnieka kājām, viņas seja ir pelēka, un acīs zogas asaras.

Līze Kaudzīte stāv pie loga, viņas acis vērstas tālumā, un nav zināms, vai viņa ieklausās, kas notiek pie slimnieka gultas.

Pie tās uz krēsla sēž Matīss Kaudzīte, un viņa skaidrās acis nespēj noslēpt, ka viņš zina, cik mīļš draugs būs jāzaudē jau tuvākajās dienās.

Bet Matīss zina arī, ka viņa pienākums šai stundā ir runāt, jo

klusums pie slimnieka gultas brēc ar tūkstoš sāpju balsīm.

Kad apklust Matīss, tūlīt runā pats slimnieks. Liekas, viņam ir bail no kaut kā, tāpēc viņš steidz sacīt kādus vārdus. Kaut nenozīmīgus un nevajadzīgus. Vai varbūt viņš runā, lai noslēptu savu mazdūšību? Slimnieks grib būt pat jautrs, bet garās dienās viņš pārcietis tik daudz sāpju, ka jautrība kļuvusi dzēlīga. Viņš stāsta savam jaunības draugam:

— Ārsti man saka katru rītu, ka ar mani ejot uz labo pusi. Drīz es būšot pavisam vesels. Tad atkal varēšot skatīt savu Daugavu. Līn Gauju, kas sāk ceļu tālajā Piebalgā,..

Slimnieks pēkšņi apklust. Matīss paskatās viņā un uz mirkli nodur acis — tikai uz pavisam īsu bridi, bet Līze Kaudzīte strauji atiet no loga. Viņa aiziet līdz istabas vidum, tad lēni iet atpakaļ un sastingst kā iepriekš. Viņas acis veras tālumā, un laikam Līze Kaudzīte patiesi nemaz nedzird, kas šai istabā tiek runāts.

Slimnieks ir saņēmies, viņš turpina:

— Ta būs skaista diena, kad atkal iziešu pasaulē un klausīšos, kā šalc Ķeguma krāces. Lai šī diena būtu vēl skaistāka, ārsti man aizsējuši labo aci: kad to tai dienā atsies, pasaule liksies divkārt krāšņāka un prieks būs divkārt lielāks. Bet varbūt tas ir par daudz gribēts — ar abām acīm skatīt Daugavas straumju vareno plūdumu?

Matīss klusē. Istabā dzirdamas tikai Edes elsas un mušu sīkšana pie gaišā vasaras loga.

Bet, kad Pumpurs no jauna atsāk runāt, viņa balsī vairs nav sāpju. Viņš kļuvis pavisam lietišķs:

— Tev nevajadzēja braukt to gaisa gabalu no Piebalgas, Matīs. Vasara pilnā ziedā. Zāle pļaujama, bišu koki uzskatāmi — tu tikai veltīgi laiku notērēji.

Kad Matīsa acīs lasāms pārmetums, Pumpurs griež atkal valodas uz citu pusi:

— Kas tad īsti notika vakar — pirmajā vakarā, kas veltīts man un maniem darbiem?

Matīsam nu atkal ir ko stāstīt. Bijis Teodors — viņš tagad ir klāt visur, kur vien latviešu rakstniecība vērtējama un ļaudīm apgaismojama. Matīss pats stāstījis par Pumpura mērniecības laikiem un pirmajiem rakstniecības gadiem. Kurš cits gan tos tālos laikus šodien labāk zina!

Tagad saka Ede:

— Koris nodziedāja vairākas dziesmas. Tās skanēja skaisti. Es tik ilgi nebiju dzirdējusi kori dziedam — un tavas dziesmas jau nu pavisam ne. Bet jaunībā es taču pati mācījos spēlēt klavieres un dziedāt.

Runā atkal Matīss:

— Duburs deklamēja tavu «Imantu», «Hīna kapu» . .. Mēs visi tevi

atkal gaidām savā pulkā.

Dzejnieks nu pagriezis galvu uz sienas pusi, un nav redzama arī viņa vienīgā veselā acs.

— Es jau sen vairs neesmu jūsu pulkā, — viņš saka pēc brīža. — Bet varbūt patiesībā ir tā: cik esmu bijis jūsu pulkā, tik būšu arī tad, kad mana kreisā acs vairs neredzēs un kreisā roka nekustēs. Jo cilvēks ir dzīvs tikai lik daudz, cik viņš dzīvo citu cilvēku sirdīs un atmiņā. Vēl jo vairāk dziesminieks.

Matīss jūt, ka atkal šai vasaras piekārsušā telpā kļūst grūtāk runāt, bet viņš turpina savu:

— Vakars ieilga līdz pusnaktij, un tas visiem ļoti patika. Bija atnācis arī Brīvzemnieks. Pavisam vecs kļuvis. Bez agrākā prieka un dedzības.

Bet dzejnieks vairs nenociešas:

— Gauja sākas Piebalgā un noiet garu ceļu, līdz sasniedz jūru. Jo tai nepietrūkst neatlaidības. Neatlaidība ir daļa no spēka, un ar to sasniedz mērķi. Cilvēkam dzīvē vajag lielu mērķi un neatlaidību. Tad vien viņš var dzīvot. Tad vien viņa dzīvei ir jēga.

Tagad arī Līze Kaudzīte atgriežas no loga un skatās uz slimnieku. Bet viņš atkal aizslēpjas kā aiz miglas plīvura un runā it kā sev vien domātus vārdus:

— Tie bija skaisti laiki. Es arvien vecuma dienās cerēju nomesties uz dzīvi Alauksta ezera krastā un skatīties, kā ūdens plašumos atspīd saules lēkti un rieti.

— Tu man sacīji, ka labprāt vecumdienas pavadītu Daugavas malā. Pie Kokneses vai Staburaga, — Ede pieceļas.

Bet dzejnieks neklausās. Tāda kā spītība skan viņa balsī, kad viņš saka:

— Tas taču nav nekāds grēks, ja cilvēks grib nomirt tai vietā, kur viņš dzīvē bijis vislaimīgāks.

Ede atkal atsēžas uz gultas malas un platām acīm skatās grīdā. Viņa vairs nesaka ne vārda, acis viņai sausas, pleci neraustās.

— Jā, tie bija skaisti laiki, — tagad domās nogrimst Matīss. Pagājušais ir tik dzīvs un savādas pievilcības apņemts, ka viņš nevar par to nerunāt. — No Piebalgas pakalniem un ezeru krastiem daudzi izgājuši pasaulē. Kad es tā atskatos, tad man liekas, ka arī mana daļa ir viņu soļos. Jo mūsu noietais ceļa gabals viņiem vairs nav jāmēro. Mēs nācām no nakts, viņi savu gaitu sākuši rīta ausmas svīdumā. Jaunas un dīvaina spēka pilnas ir viņu balsis. Svešādas, neparastas un tomēr tā kā dzirdētas. Un visās malās tagad daudzas jaunas balsis.

Slimnieks piebalso Matīsam:

— Jā, vesela paaudze izaugusi ap mums. It kā no ezera dzelmes pacēlusies. Un ir tik savādi un briesmīgi. Vai tev neliekas, ka šīs jaunās balsis pacēlušās ari pret mums?

Matīsam tā neliekas. Viņa jaunības gadu dzejniekus visur piemin ar cieņu un godu.

— Vai ar godbijību, lai nenodarītu pāri tiem, kas vēl palikuši dzīva.jo vidū, — Pumpurs atteic. — Jo jaunie laiki atnesuši arī jaunus uzdevumus, bet to paveikšanai mēs, vecie, savu roku klāt vairs nepieliekam.

Tagad slimnieks pagriežas tieši pret Matīsu:

— Vai tu zini, Matīs, kāpēc neesmu rakstījis daudzus gadus? Nevaja? Tik daudz, cik vajag laika, lai uzrakstītu dzejoli, ikviens cilvēks var atrast. Nē, nevaļa nav vainīga. Garajos braucienos pāri Krievzemei man allaž bija daudz vairāk laika, nekā pēc mērnieka Beķera prāta Piebalgas saimniekiem zemi iedalot. Bet toreiz es sarakstīju visvairāk . ..

Slimnieks grib pieliekties Matīsam tuvāk. Veselā roka meklē atbalsta, bet spēka pietrūkst, un slimnieks nevarīgi atslīgst atpakaļ. Ede joprojām sēd uz gultas malas, un, liekas, viņa nemaz nejūt, cik vīram grūti apzināties savu vārgumu.

Slimnieka seju klāj sviedri, izmocītās krūtis strauji cilājas. Bet acis svešādi mirdz.

— Es nekā vairs nevarēju uzrakstīt. Tāpat kā tu vairs nekā nespēj uzrakstīt, — viņš piebilst mazliet zobgalīgi, pat ar tādu kā ļaunu prieku. — Dzīve mums aizgājusi garām un pāri. Mūsu ragaviņas vairs kalnā neiet.

Tagad arī Matīss zaudējis savu mieru. Viņa rāmajās acīs ielīst sāpes.

— Jā, es arī sen vairs nerakstu dzejas. Tas ir — rakstu, nē, pareizāk sakot, laboju agrāk uzrakstīto. Piespodrinu un pielīdzinu savu pagātni. Kā sen stādītam kokam nocērt pa kroplam zaram, lai tas pielīdzinātos jaunas modes glītumam. Nē, nē — es jau arī sen vairs nerakstu.

Runā atkal Pumpurs:

— Mums ir pagājušo laiku ideāli un mērķi. Tie bija vajadzīgi toreiz, bet ir lieki šodien. Šodienas mērķu mums trūkst, tāpēc mums vairs nav par ko rakstīt. Es reizēm dusmojos un ienīstu tos, kas stājušies mūsu vietā, tomēr klusībā man jāatzīst, ka viņi ir aizgājuši tālāk. Ja toreiz Piebalgā man kāds būtu devis zobenu rokā un saucis cīņā pret baronu pilīm, lai mana tauta būtu brīva, es ne mirkli nebūtu šaubījies un būtu gājis. Bet pirms pāris gadiem, kad redzēju strādniekus bruģa akmeņus paceļam pret fabrikantiem un gordovojiem, man tikai iemirdzējās acis. Pats es klusi aizlavījos pa mierīgāku ielu pie malas. Mana sirds bija ar viņiem, bet manas rokas nepievienojās viņu naidam. Jo viņu taisnību es līdz galam nesapratu. Bet tā taču bija tauta, kuras rokas izlauza bruģa akmeņus, tā pati lauta, kuras rītdienai es senāk dziedāju. Tā kādreiz dziedāja manas

dziesmas, bet tagad tai vajag jaunas, un man nav vārdu šīm jaunajām dziesmām.

Matīss raudzījās it kā tālumā:

— Pirms daudziem gadiem es rakstīju par brāļu draudzēm Vidzemē Es tad piezīmēju, ka šīm draudzēm vairs nav nozīmes. Tās bija palikušas stāvot, kamēr dzīve pagāja tām garām. Toreiz es rakstīju: aizkrāsnē sēdēdami, viņi kliedz garām ejošai paaudzei pakaļ, ka tā skrien pazušanā. Šodien man ir bēdas, lai vien pats tagad tik aplam nedarītu. Tāpēc nevienam nesaucu pakaļ: apstājies, tavs ceļš ir aplams, tu skrej pazušanā! Jo es pats nesaskatu to ceļu, kurš ikvienam nekļūdīgi jāiet. Tikai vienu varu sacīt: klausi savai sirdij un dzīvo pēc tās likumiem. Tiec galā pats ar sevi, bet nebrūc virsū kā paklīdis suns ik garāmgājējam.

Tagad pirmo reizi ierunājas Līze Kaudzīte. Varbūt viņa nemaz nerunāja ar tiem diviem, bet bija vienīgi izdomājusi līdz galam kādu domu:

— Sirds cilvēkam tikpat slikti parāda ejamo ceļu kā rīta rasā iemīta taka: kāpj saule augstāk, un izzūd ceļš, kas licies tik skaidrs un tik nemaldīgs. Tad tu atrodies klajā laukā bez ziņas, kur meklējama lava māja.

Atkal istabā ir pavisam kluss. Ede sēd kā sastingusi un tukšām acīm veras istabas grīdā. Tikai acu plakstiņi viņai noraustās reižu reizēm.

Iet minūtes. Tad slimnieks nemierīgi sakustas. Viņš grib atkal ko runāt, laikam viņam ir kas svarīgs sakāms.

— Un tu, Elīze? Vai tu esi laimīga?

Pumpurs dzird, ka Ede pieceļas. Viņa pasper pāris soļu, apstājas, tad nāk atpakaļ un smagi atsēžas uz gultas. Viņa ir stipra sieva, daudz mācējusi pārvarēt tais garajos gados, kad pat pašas tēvs viņu un viņas bērnu necieta savā tuvumā. Viņa prata sagaidīt savu vīru atgriežamies no tālajiem braucieniem, kas ilga tik garus mēnešus kā pati mūžība. Gaiss ir spiedīgi karsts, tāpēc viņa saka:

— Pēc pusdienas laikam būs pērkons.

Pumpurs dzird šo balsi:

— Tev būs grūti aiztikt līdz stacijai, Ede! Paņem važoni, nesalīsti!

— Ko man sacīt bērniem, Andrej, kad viņi man jautās par tevi?

— Pasveicini viņus! Un saki, ka es katru dienu simtreiz domās esmu pie viņiem. Tāpat kā pie tevis, Ede.

Slimais vīrs laikam ir noslēdzis rēķinus ar sevi un savu dzīvi. Viņa balss vairs nedreb, viņš vairs negaida kādu nepateiktu atbildi. Tagad viņam laikam viss ir skaidrs. Pie viņa gultas taču nestāvēja visu apjūsmotā Rātminderu Elize, bet Līze Kaudzīte — jau paveca sieva, kas apprecējusies četrdesmit trīs gadu vecumā un kas tagad bija pāri piecdesmitajiem. Kāda gan viņam daļa, ka šī pavecā sieva raudzījās pa

logu tukšām acīm pasaulē.

Paveras istabiņas durvis, un kāda balss pavēloši saka:

— Apmeklētājus lūdzu aiziet! Tūlīt nāks ārsts.

Sākas atvadīšanās.

— Es pasveicināšu bērnus, Andrej. Ja tev kļūst sliktāk, tad lai telegrafē man uz Dvinsku. Es ar ārstu visu norunāju. Man vajadzētu būt te, bet nekā nevaru. Visas mājas rūpes tagad tikai uz maniem pleciem.

— Tu vari būt mierīgs, Andrej! Kas tik daudz savai tautai devis, kā tu to esi darījis, tam nav jābaiļojas ne cilvēku, ne dieva, ne pat savas sirdsapziņas priekšā.

Tā bija viņa jaunības drauga Matīsa balss. Slimnieks paspiež viņa roku — vairāk viņam nav ko šodien dot par kopā pavadītajām tālajām Piebalgas dienām.

— Atmiņas ir vienīgā paradīze, no kuras pat dievs mūs nevar izdzīt, — to laikam sacīja kāda jauna sieviete.

Klusi aizvērās durvis, un atkal viņš istabiņā bija viens pats. Uzbāzīgi pie loga sīca mušas. Iedūcās pērkons.

Tikai tagad slimnieks juta, cik ļoti viņš noguris. Un ka atbildi par savu dzīvi viņš nebija saņēmis. Jo uz sāpošas brūces drauga vārds dažkārt ir tikai kā tīmeklis pāri atvara dziļumam.

Atbildi vajadzēja atrast pašam.

Un tad ir pienācis Līgo vakars. Uz slimnieka galdiņa smaržo vanagzirnīši, klusi raugās lauku pīpenes, vīst ozolzara robotās lapas. So lauku sveicienu atnesušas nezināmas rokas, un šodien pirmo reizi istabā pazudusi apnikusī ārstu parakstīto zāļu smaka.

Līgo vakars nāca ar rāmu sauli pēc barga negaisa dienvidū. Kurš cits vēl vairāk nekā viņš savā mūžā bija priecājies par šo līksmāko dienu gadā.

Šovakar viņš sēd gluži viens. Pat mušas nesīc pie loga — tik viens viņš ir šajā vakarā. Vienīgi smarža no lauku puķēm stāsta, ka kaut kur ir arī cilvēki, kas par viņu iedomā.

Daudz tas nebija. Jo viņa dzīve nebija vairāk vērta kā rubli un divdesmit kapeikas. Jā gan — tāpēc viņam nav neviena, ko šovakar šeit gaidīt.

Briesmīgs nogurums un skumjas mācās virsū kā palu ūdeņi miglainā dienā.

Vai viņš gulēja? Pašam šķita, ka viņš visu laiku būtu nomodā, tomēr nāca brīži, kad laika ritējums pazuda, viņš bija kā blāvā telpā — bez sākuma un gala. Gaisā joņoja miglas kamoli, tie draudēja sadurties, un no tā viņam diezin kāpēc bija briesmīgi bail. Tad kamoli pagaisa, slimnieks atviegloti uzelpoja, un viņam kjuva viegli un labi. Bet drīz atkal telpa pietūka kamolu pilna un sirds drebēja bailēs.

Slimnieks nezināja, cik ilgi viņš tā baiļojies par miglas nejaucēnu

trako deju, bet tad pēkšņi viss aprima. Bija pavērusies arī viņa slimā acs, un viņš visu redzēja kā jaunā mirdzumā — savu nabadzīgo istabiņu, kuru viņš bija ienīdis, garas dienas tajā pavadīdams, logu, pa kuru nāca rāma vasaras pēcpusdienas gaisma, puķes, kas smaržoja uz galdiņa.

Bet tad pēkšņi likās, ka aiz istabiņas loga kāds stāv, stāv un stingi raugās caur zaļganajām rūtīm. Slimnieks labi zināja, ka tur neviena nav, tomēr nevarēja tikt vaļā no sajūtas, ka aiz loga kāds stāv, liels un pārvarīgs. Stāv un smīn.

Un notika saruna.

Slimnieks bija saniknots:

— Es jūtu, tu tur stāvi un gaidi no manis kādus vārdus, it kā es tev būtu palicis atbildi parādā.

— Tas ir tiesa. Cilvēkam savā mūžā jāatbild uz visiem jautājumiem.

Slimnieks pavīpsnāja:

— Nevienam to nav pa spēkam izdarīt.

— To nav pa spēkam izdarīt tikai tam, kas palicis pats sev atbildi parādā.

— Vai ir pasaulē kāds cilvēks, kas nav palicis pats sev atbildi parādā?

— Tas katram jāzina pašam.

— Vai tu man beidzot nepasacīsi, kas tu esi, — tu, kas esi nostājies pie mana loga?

— Es esmu tavs draugs. Labāka drauga tev nekad nav bijis. Kad tu iziesi caur vārtiem, es palikšu šajā pusē. Tad tevis vairs nebūs, bušu vienīgi es. Jo cilvēks dzīvo vienīgi ar to, ko viņš atdevis pasaulei ar savām sirds asinīm. Viss pārējais nomirst. Neglābjami nomirst.

— No tā es visvairāk baidos. Man liekas, ka šai pusē pēc manis nepaliks gluži nekā.

— Tagad es patiešām redzu, ka tu mani nepazīsti. Citādi tu tā nerunātu.

— Tad pasaki beidzot, kādu vārdu vecāki tev devuši!

— Savāds jautājums! Vārdu man devi tu. Kādreiz tu mani nosauci par Lāčplēsi.

Slimnieks pasmējās pavisam rūgti:

— Tad tu maldies, vīrs! Tu esi nomiris jau pirms manis, lai gan pats to neesi pamanījis. Tas nav nekas jauns, jo tā atgadās arī ar cilvēkiem. Četrpadsmit gadi ir pagājuši, kopš tu izgāji pasaulē, bet paliekamu pajumti neesi atradis vēl nevienā mājā. Jo nevienam tu neesi vajadzīgs. Man sacīja, ka pat piedzimis tu esot svešā laikā, jo tev ir cīņas kārs gars, bet maniem tautiešiem tad ēdamā netrūka un cīņas viņi bijās. Grāmata, kurā par tevi esmu stāstījis, dabūjama vēl šodien visās grāmatu tirgotavās. Veikalnieki nezina, kā no tās tikt vaļā, un

vienīgi zirnekļi plauktos uz tās mīl izkārt savus tīklus. Šais tīklos viņi ieauduši tevi, pārvarējuši tavu spēku, jo zirnekļu spēks ir lielāks nekā visām raganām kopā. Tu neatbildi? Tu negaidīji tik skarbus vārdus, bet šai vakarā man ir tiesības būt patiesam pret sevi un tevi.

— Esmu pārsteigts par tevi, tāpēc klusēju. Vai tiešām tu domā, ka pie tevis šovakar ienāktu mirušais? Mirušie guļ savos kapos un nestaigā nevienu soli — ne krēslas stundā, ne pusnaktī. Vēl mazāk Līgo vakarā, kad visas takas apspraudītas ar pīlādžu zariem un ļauniem gariem ceļš ir aizdarīts.

Svešais aiz loga pasmējās:

— Četrpadsmit gadi! Tie ir pusaudža gadi. Tikai tad vēl nāk īstā jaunība un vīra darbi. Un es jau esmu sācis staigāt. Man nav ko darīt dienās, kad vīri preces mij un vakarā saskaita ieblēdītās kapeikas. Man nav ko darīt, kad ienaidniekam bez naida sirdī tiek roka sniegta. Bet vai tev nelikās, ka es biju iznācis ielas vidū tai dienā, kad tu, paceltās rokās akmeņus ieraudzījis, izbijies un klusītiņām aizbēgi uz māju? Es esot nomiris? Nē, es tikai tagad sāku dzīvot. Jo tai pasaulei, kurā ierados, es nebiju vajadzīgs, bet jaunatnākusī pasaule mani sauc savā vidū.

Telpa atkal piešķīda ar miglas kamoliem. Svešais aiz loga bija pazudis. Kā no laiku tumsas nākušas, slimnieka apziņā pavīdēja pirms gadiem dzirdētas rindas: «Bet, kad celsies viņš, tas lāci plēsis.»

Tad pazuda viss, un vienīgi šalca kā tāli ūdeņi.

Jā, kā satrakota jūra šalca Ķeguma krāces. Plosts drāzās tām pāri, ar priekšgalu straumes virpuļos urbdamies. Gaisā uzšļāca baltas ūdens šļakatas.

Kaut kas nokrakšķēja. Pamati zem kājām zuda, pret debesīm paslējās priežu baļķu melnie gali. Ķeguma straumes šalca draudošā niknumā.

29. HARONA LAIVĀ

... Un atkal kā tālā jaunībā viņš naktī stāvēja Daugavas krastā. Vizošas viļņu muguras plaiksnīdama, tumši urdēja Daugavas straume. Pāri otrā pusē pusnakts mierā melnēja Kurzemes meži. Visur — virs ūdens un lauku plašumā — valdīja miers, mēms, it kā gaidās sastindzis miers. Bija vientulīgi šai mēmajā klusumā, un ceļinieks kā slepenās izbailēs paraudzījās apkārt. Uz krasta radzes stāvēja laivinieks, un aiz viņa ūdeņos klusi šūpojās laiva.

Ceļinieks tumšā nojautā satrūkās. Tagad viņš zināja — bija neatliekami jādodas ceļā. Kurp, to viņš nezināja, bet bija jādodas pāri ūdeņiem mēmi sastingušajā naktī.

Ceļinieks iekāpa laivā, tā bez trokšņa pagriezās, un pret mēness sidraba piebirušajām debesīm skaidri izdalījās

pārcēlāja stāvs — sveši noslēgts un reizē it kā redzēts. Tad pārcēlāja sejā ielija mēness saltais mirdzums — tas bija Harons, drūmais laivinieks, kas ceļ mirušo dvēseles pāri Stiksas upei uz nāves valstību. Piemirkušie airi gausi, bet noteiktā ritmā grima ūdeņos, viņi brauca. Pār Daugavu gulēja tumsa, bet augšā palsi mirdzēja nakts debesis.

Viņi brauca ilgi, tik ilgi, ka zvaigznes jauna rīta gaidas jau sāka zaudēt savu pusnakts spožumu un laivinieka aiz-mūžu sejā izdzisa nakts ēnu aukstums. Ceļinieka sirds bija smagu, nenožņaudzamu baiļu pilna.

Sen jau viņiem vajadzēja būt otrā krastā, bet ūdens plašums bija kļuvis bezgalīgs. Laiva slīdēja uz priekšu klusi un smagi, un braucēji nerunāja ne vārda.

Pār ūdeņiem jau savus spārnus izpleta rīta blāzma. Tad ceļinieks no jauna uzdrīkstējās paskatīties laiviniekā. Viņš satrūkās. Tas taču nebija grieķu nāves laivinieks, kas viņu veda, bet kāds vīrs Lielvārdes senā goda tērpā, gaišs un spēcīgs. Gaisā nebija ne mazākās vēsmas, bet viņa mati likās plīvojam jautri,un priecīgi — tik pilns dzīves spēka viņš bija. Ceļinieks viņu pazina — šis vīrs kādreiz bija atstājis tēva pili Lielvārdē, Daugavas krastā, un devies pasaulē. Un ne airi šķēla smagos ūdens plašumus, bet laivinieks tos šķīra ar savām platajām plaukstām.

Ceļinieka sirdī ielija kā pavasara vēsmas. Viņi nemaz nebrauca pāri Daugavai, viņiem nemaz nevajadzēja nokļūt otrā krastā. Kurzemes mežu svītra bija pagaisusi, un ari Vidzemes krasts bija izzudis Ausmas sārtums jau skāra sīko vilnīšu muguras, un ūdeņi kļuva arvien gaišāki. Laiva nenesa viņus pretī iznīcībai un nāvei, bet pretim austošai dienai.

Burās iekrita priecīgs Daugavas vējš, laiva viegli traucās uz priekšu.

ANDREJA PUMPURA DZĪVES UN LITERĀRĀS DARBĪBAS HRONIKA

1841. g. 22. sept. (v. st. 10. sept.) — Lieljumpravas pagasta Ķeirānu mājās piedzimst Andrejs Pumpurs.

1853.—1856. — Pumpurs mācās Lielvārdes draudzes skolā.

1856./1857. g. ziema — Pumpurs dzīvo Mirabeles muižā Lietuvā, kur viņa tēvs ir vīndedzis.

1858. g. aprīlis — Pumpuru pieņem Rembates muižā par mērnieka mācekli.

1858.—1867. — Pumpurs piedalās zemes pārmērīšanā lielā Vidzemes daļā — Ogresmuižā, Jumurdā, Erg|os, Cirstos u. c.

1867.—1872. — Pumpurs mēra zemes Piebalgā.

1869. — laikraksta «Baltijas Vēstnesis» 8. n-rā parādās pirmais iespiestais Pumpura dzejolis «Hīna kaps».

1870. — iznāk atsevišķā grāmatā Pumpura garāks satīrisks dzejojums «Ļurbu valsts».

1872.—1874. — Pumpurs pāriet dzīvot uz Rīgu, strādā R. Tomsona minerālmēslu fabrikā, tad R. Tomsona izdotajā laikrakstā «Darbs».

1875. g. 17. janv. — mirst Kronvalda Atis.

1875. g. 8. augusts (v. st. 27. jūlijs) — Pumpura kāzas ar Edi Gobu no Vecpiebalgas «Jaungaigalām».

1876. g. februāris — Pumpurs kopā ar B. Dīriķi atver grāmatu veikalu.

1876. g. augusts — Pumpurs atstāj Latviju un dodas uz Maskavu. Tai pašā gadā viņš kā brīvprātīgais Donas kazaku nodaļā dodas uz Balkāniem, lai piedalītos serbu un turku karā.

1877. —1878. — Pumpurs mācās Odesā virsnieku skolā.

1879. g. 6. janv. — mirst dzejnieks Auseklis.

1879. — iznāk brāļu Kaudzīšu «Mērnieku laiki».

1880. — Pumpurs atgriežas Rīgā. Turpmākajos gados kopā ar karaspēka daļu uzturas dažādās vietās — Slokā, Cēsīs, arī Paņevežā un Tēr-batā.

1882. — Pumpurs ir liecinieks t. s. Aizupa prāvā.

1888. — iznāk Pumpura eposs «Lāčplēsis».

1890. — iznāk dzejoļu krājums «Tēvijā un svešumā».

1895. — iznāk atsevišķā grāmatā Pumpura apraksts «No Daugavas līdz Donavai».

1895. — Pumpurs sāk strādāt par kara ierēdni Daugavpils (Dvinskas) intendantūras valdē. Karaspēka mantas pārvadājot, viņam nākas apbraukāt ne vien Krieviju, bet arī doties uz Ķīnu un citām

Āzijas zemēm.

1901. — Atgriezies no brauciena uz Ķīnu, Pumpurs saslimst ar akūto reimatismu un sarkomu.

1902. g. 6. jūlijs (v. st. 23. jūn.) — Pumpurs mirst Rīgā, pilsētas slimnīcā.

1902. g. 10. jūlijs — Pumpuru apbedī Lielajos kapos.

1904. — iznāk «Andreja Pumpura raksti» Jura Kalniņa sakārtojumā. Rakstu kārtošanā pēdējos dzīves gados piedalījās arī pats dzejnieks.

A. Pumpura dzīves un literārās darbības hronika 340

Kalniņš Jānis Jāņa d.

ANDREJS PUMPURS

Redaktore I. Kalnciema. Māksi, redaktors J. Svenčs. Teliņ, redaktore V. Dārziņa. Korektore A. Pavlovska

Nodota salikšanai 1971. g. 28. Jūnijā. Parakstīta iespiešanai 1971. g. 2. decembrī. Tipogrāfijas papīrs Nr. I, formāts 84X108/32. 11,45 fiz.

iespiedi.; 19,23 uzsk. iespiedi.; 20,61 izdevn. 1. Metiens 30 000 eks. Maksā 86 kap. Izdevniecība «Liesma» Rīgā, Padomju bulv. 24. Izdevn. Nr. 24604-J2434. Iespiesta Latvijas PSR Ministru Padomes Preses komitejas 3. tipogrāfijā Rīgā, Ļeņina ielā 137/139. Pasūt. Nr. 451.

notes

1

1 1